

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Ивана П. Бодржић

**КРИВИЧНОПРАВНО РЕАГОВАЊЕ
НА ТЕРОРИЗАМ**

докторска дисертација

Београд, 2016

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF LAW

Ivana P. Bodrožić

**CRIMINAL LAW REACTION
ON TERRORISM**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2016

Ментор:

проф. др Зоран Стојановић, редовни професор

Правни факултет Универзитета у Београду

Чланови комисије:

проф. др Игор Вуковић, ванредни професор

Правни факултет Универзитета у Београду

проф. др Драгана Коларић, редовни професор

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Датум одбране: _____

АПСТРАКТ

КРИВИЧНОПРАВНО РЕАГОВАЊЕ НА ТЕРОРИЗАМ

Временски контекст који прати почетак писања ове докторске дисертације указује на оправданост и потребу истраживања у области кривичноправног реаговања на тероризам. Наиме, терористички напади у Паризу, свирепа убиства америчких и других новинара и хуманитараца у Сирији, убиства припадника Жандармерије у Републици Србији и опсежне активности извршних власти у Босни и Херцеговини усмерене на прогон учинилаца кривичних дела тероризма само су потврда актуелности теме ове докторске дисертације. Иако сматрамо да научна оправданост овог истраживања почива на недовољно систематски проученим аспектима тероризма као кривичноправне категорије и друштвена оправданост истраживања чини да дисертација са овом темом може допринети расветљавању значаја и домета кривичноправне реакције на тероризам, као само једног у низу начина и видова супротстављања овој друштвеној појави.

Тероризам као облик насилничког криминалитета и социјално-патолошка појава у друштву предмет је изучавања многобројних научних дисциплина због чињенице да представља претњу цивилизацији и основним вредностима човечанства. Висок степен друштвене опасности ове негативне друштвене појаве, оличен у великим људским жртвама, уништењу или оштећењу имовине и стварању осећања страха код грађана, опредељује друштво да се против њега бори и репресивним средствима у које се сврстава кривично право. Схватање тероризма као кривичног дела, издвајање његових карактеристика у смислу кривичноправне категорије, његов развој у националним

правним системима и на међународном нивоу, процес унификације зарад олакшавања и унапређења међународне сарадње у области његовог сузбијања и најновије промене у позитивном кривичноправном законодавству Републике Србије представљају интересантна правна питања, која у себи садрже и питања у вези са легитимношћу, границама и донетима кривичноправне заштите у овој области, остваривањем превентивне функције кривичног права, кривичноправним експанзионизмом и ефикасношћу кривичног права.

О тероризму се код нас најчешће писало из политиколошког и социолошког угла. Иако је то разумљиво, треба, ипак, констатовати да се недовољно и занемарљиво, спрам значаја који има у друштву, изучавао са аспекта домаћег кривичног материјалног права и међународног кривичног права, који се јављају као незаобилазне гране права у изучавању ове појаве и стварању правних механизма за његово сузбијање.

Правни механизми реаговања на тероризам подразумевају доношење и имплементацију низа прописа којима се на системски начин реагује на терористичке активности. Један од начина заштите друштва од овог облика криминалитета свакако је и кривично материјално право, које у друштвеној опасности терористичких активности оличених у општеопасним радњама којима се изазива страх код грађана, уз постојање специфичне намере, види материјалну легитимацију за прописивање инкриминација које се категоришу као кривична дела тероризма.

Законски модели кривичних дела тероризма разликују се међу државама, али постоји изражена тежња ка унификацији прописа зарад синергијске активности усмерене ка супротстављању тероризму. Иако су национална законодавства, доминантна у процесу сузбијања тероризма, тероризам представља значајно питање и са аспекта међународног кривичног права, јер представља понашање које су државе на међународном нивоу препознале као опасно и штетно и предузеле низ активности, оличених у многобројним међународним документима, којима се прописују обавезе за државе уговорнице да у својим националним законодавствима, директно или индиректно пропишу као кажњиве терористичке активности. Иако у себи садржи потенцијал међународног кривичног дела, за које би било оправдано и нужно да спада у стварну надлежност Међународног кривичног суда, оно то још увек није постало, због неспремности држава да на међународном нивоу надлежност за гоњење

учинилаца кривичних дела из ове категорије пренесу на универзални међународни кривични суд.

Иако је кривично дело тероризма у српско кривично законодавство унето 1973. г., а кривично дело међународног тероризма 1990, новину у националном законодавству представља промењени присуп дефинисања кривичних дела тероризма, који је у вези са прихватањем међународно признатих обавеза, које карактерише превасходно брисање разлике између међународног тероризма и тероризма управљеног против Републике Србије, односно унификовање дефиниције тероризма и сродних кривичних дела, ради олакшавања међународне сарадње у области супротстављања тероризму.

Посебно у односу на најновије промене кривичноправних одредаба из ове области, тема је недовољно обрађивана у теорији, па је предмет дисертације свеобухватно и систематско проучавање тероризма као кривичноправне категорије. У том смислу анализирани су најважнији међународни документи који предвиђају кривична дела тероризма, стање у упоредном кривичноправном законодавству, појава и развој кривичних дела тероризма, однос претходних и важећих инкриминација у националним кривичноправним одредбама, њихов однос са кривичним делима која се са њима могу наћи у стицају, питања оправданости проширивања криминалне зоне и на припремне радње, као и неки облици саучесништва који се не посматрају као општи институт, већ као засебна радња извршења, могућности и ограничења кривичноправне репресије у области кривичних дела тероризма, питање остваривања превентивне функције кривичног права у овој области, питања даље криминализације, питања одређености тероризма као међународног кривичног дела, проширивања надлежности Међународног кривичног суда и на кривична дела тероризма, као и пракса Европског суда за људска права у вези са кривичним делима тероризма.

Основни циљ ове дисертације је да пружи научно засновану анализу концепта тероризма као кривичноправне категорије, уз испитивање нивоа усаглашености позитивноправних одредаба кривичног законодавства Републике Србије са међународноправним и упоредноправним решењима и неким начелним питањима несагласности између криминалополитичких захтева и основних правнодогматских принципа.

Аутор у уводном делу рада излаже основне разлоге који су га мотивисали да одабере ову тему за своју дисертацију, затим, предмет и систематику рада, као и основне циљеве који се настоје постићи овим радом.

У првом поглављу рада аутор даје одређење појма тероризма (етиологија и дефиниције тероризма и облици друштвене реакције на ову девијантну друштвену појаву), уз истицање значаја који кривично право има у области превенције и репресије кривичних дела тероризма.

У другом поглављу обрађен је међународноправни оквир за супротстављање тероризму, односно најважније конвенције, протоколи и одлуке, које су у оквиру универзалних и регионалних међународних организација (Друштва народа, Организације уједињених нација, Савета Европе и Европске уније) усвојене и прихваћене као обавезујуће, са циљем унификације одредаба кривичних законодавстава многобројних земаља, зарад синергијског супротстављања тероризму као кривичном делу.

Након тога, у трећем поглављу, аутор анализира и обрађује решења из упоредноправних система са циљем препознавања најбољих и најефикаснијих кривичноправних решења, које су поједине од поменутих земаља имале у борби против тероризма, као кривичноправне категорије и утврђивање утицаја који материјално кривичноправне одредбе на нивоу ЕУ имају за земље чланице и земље кандидате за пуноправно чланство.

Четврто поглавље, уједно и централни део рада, обухвата приказ, анализу и критику решења у вези са тероризмом као кривичноправном категоријом у српском кривичном законодавству – појаву и историјски развој инкриминација тероризма до доношења Кривичног законика Републике Србије (КЗ), кривична дела тероризма у КЗ, нови приступ дефинисања кривичних дела тероризма након доношења Закона о изменама и допунама Кривичног законика Србије из 2012, кривично дело тероризма из чл. 391. КЗ, остала кривична дела тероризма и примену неких општих кривичноправних института у области кривичних дела тероризма.

У наредна два поглавља аутор анализира и образлаже разлоге због којих би кривично дело тероризма, требало да буде уврштено у стварну надлежност Међународног кривичног суда, услове и модалитете под којима оно може бити схваћено као засебан

међународни злочин, као и могућности да се схвати у смислу ратног злочина и злочина против човечности, чему следи анализа пресуда Европског суда за људска права, за кривична дела тероризма којима су кршена основна људска права и слободе, посебно везана за неограничену репресију коју поједине државе у поступцима за кривична дела тероризма спроводе, као и за основне процесноправне гаранције, које се у поменутиим поступцима крше, односно у недовољној мери поштују.

Кључне речи: кривично дело тероризма, остала кривична дела тероризма, кривична дела против човечности и међународног права, међународно кривично право, национално законодавство, безбедносна функција кривичног права, кривичноправни експанзионизам, егземпларно кажњавање.

Научна област: правне науке

Ужа научна област: кривично право

УДК Број: 343.85:343.341

SUMMARY

CRIMINAL LAW REACTION ON TERRORISM

Temporal context that accompanies the beginning of the writing of this dissertation indicate the justification and need for research in the field of criminal justice response to terrorism. The terrorist attacks in Paris, cruel killings of American journalists in Syria, killing a member of the Gendarmerie in the Republic of Serbia and the extensive activities of executive authorities in the Federation of Bosnia and Herzegovina aimed at the prosecution of perpetrators of terrorism are just confirmation of news topics of this dissertation. Although we believe that the scientific justification for this research is based on a systematic understudied aspects of terrorism as criminal law categories and social justification of the research seems to dissertations on this topic may contribute to shedding light on the importance and scope of the criminal justice response to terrorism, as only one in a number of ways of opposition to this socio-pathological social phenomena.

Terrorism as a form of violent crime and socio-pathological phenomena in society has been studied by many disciplines due to the fact that it represents a threat to civilization and the basic values of humanity. The high degree of social danger of this negative social phenomenon, embodied in the great human casualties, destruction or damage to property and creating a sense of fear among the citizens, society chooses to fight against it by repressive means in which classifies criminal law. Understanding of terrorism as a crime, extract its characteristics in terms of criminal categories, its development in national legal systems and

the international level, the process of unification for the sake of facilitating and promoting international cooperation in the area of its control and the latest changes in a positive criminal justice legislation of the Republic of Serbia are interesting legal questions, which contain the questions concerning legitimacy, limits and ranges of criminal law protection in this area, the exercise of the preventive function of criminal law, criminal justice expansionism and efficiency of criminal justice.

Terrorism is usually written from politicological and sociological point of view, but it is insufficient and insignificant versus the importance it has in society, studied in terms of the substantive criminal law and international criminal law, which occur as the indispensable branch of law in the study of this phenomenon and the creation of legal mechanisms for its suppression. Legal mechanisms to react to terrorism include the adoption and implementation of a series of regulations that systematically respond to terrorist activities. One way to protect society from this type of crime is certainly the criminal substantive law, that the social threat of terrorist activity, reflected in the generally dangerous actions that cause fear among the citizens, with the existence of specific intent, see tangible legitimacy for prescribing offenses that are categorized as terrorist offenses works. Legal models of terrorist offenses vary between countries, but there is a strong tendency towards the unification of regulations for the sake of synergistic activities aimed at countering terrorism. Although national legislation, dominant in combating terrorism, terrorism is an important issue from the aspect of international criminal law, as is the behavior of the state at the international level recognized as dangerous and harmful, and undertook a series of activities embodied in numerous international documents, which prescribe obligations of States parties to their national legislation, directly or indirectly prescribe a culpable terrorist activities. Although it has the potential of international crime, for which it would be reasonable and necessary to fall within the subject matter jurisdiction of the International Criminal Court, that it has not yet become due to the unwillingness of the state to the international level of competence to prosecute offenders in this category are transferred to universal international criminal court.

Crime of terrorism exists in the Serbian criminal legislation from 1973. and criminal act of international terrorism from 1990, innovation in national legislation represents a new concept of crimes of terrorism in connection with the acceptance of internationally recognized obligations which are characterized primarily by erasing distinctions between international terrorism and terrorism directed against the Republic of Serbia, or unifying definition of

terrorism and related crimes, in order to facilitate international cooperation in combating terrorism. Particularly, in relation to recent changes in criminal law provisions in this area, the topic is insufficiently covered in the theory, and the subject of the dissertation will be a comprehensive and systematic study of terrorism as criminal category. In this regard, it will be analyzed the emergence and development of offenses, that can be labeled as terrorist state in comparative criminal justice legislation, the most important international documents that provide terrorist offenses, the relationship between the previous and current criminalization in national criminal law provisions, their relation to the offenses with them can be found in the concurrent issue of justification of extending the criminal zone and the preparatory work, as well as some forms of collaboration that are not perceived as a general institution, but as a separate act of the commission, the possibilities and limitations of criminal repression in terrorist crimes, the question of exercising crime prevention tool law in this area, questions on criminalization, questions of specificity of terrorism as an international crime, expanding the jurisdiction of the International criminal Court and the acts of terrorism, as well as the European Court of Human rights in respect of crimes of terrorism.

The main objective of this thesis is to provide scientifically based analysis of the concept of terrorism as a criminal category by examining the level of compliance of applicable provisions of the criminal legislation of the Republic of Serbia with international legal and upodnopravnim solutions, and some general issues of disagreement between criminal and political demands and basic legal dogmatic principles.

Author introductory part of the paper deals with the etiology and definition of terrorism, its history and forms, as well as forms of social reactions to deviant social phenomenon, highlighting the importance of criminal law there in the prevention and suppression of terrorist offenses.

In the next part of the paper analyzes the international legal framework to counter terrorism and major conventions, protocols and decisions that are within the universal and regional international organizations (League of Nations, the UN, the Council of Europe and EU) adopted and accepted as binding, with the aim of unifying the provisions criminal laws in many countries, for the sake of synergy against terrorism as a criminal act.

After that, the author analyzes and processes the solutions of comparative systems in order to identify best criminal law solutions countries have in the fight against terrorism as criminal

categories and determining the impact of the material provisions of criminal law at the EU level have to member States and the candidate countries for full membership.

The central part comprises the display, analysis and criticism of the decision in relation to terrorism as a criminal law category in the Serbian criminal legislation – the emergence and historical development of terrorist incrimination until the Criminal Code of the Republic of Serbia, terrorist offenses in the Criminal Code, a new concept of terrorist offenses after the enactment of the Amendments to the Criminal Code of Serbia in 2012, a terrorist offense under Art. 391 of the Criminal Code, other acts of terrorism and the use of some of the general criminal law institute in the field of criminal acts of terrorism.

In the next two chapters the author analyzes and explains the reason why the criminal act of terrorism, should be included in the subject matter jurisdiction of the International Criminal Court, the conditions and modalities under which it can be seen as a separate international crime, as well as the ability to understand the meaning of war crimes and crimes against humanity, which follows an analysis judgments of the European Court of Human rights, for terrorist offenses which violated basic human rights and freedoms, in particular related to the unrestricted repression by certain state procedures for acts of terrorism carried out, as well as basic procedural -legal guarantees, which in these proceedings violated or in insufficiently respected.

Keywords: criminal act of terrorism, other criminal acts of terrorism, crimes against humanity and international law, international criminal law, national legislation, security function of criminal law, criminal justice expansionism, an exemplary punishment.

Scientific field: Legal Studies

Specialized scientific field: Criminal Law

UDC Number: 343.85:343.341

САДРЖАЈ

АПСТРАКТ КРИВИЧНОПРАВНО РЕАГОВАЊЕ НА ТЕРОРИЗАМ.....	I
SUMMARY CRIMINAL LAW REACTION ON TERRORISM	VI
УВОД	1
ПОГЛАВЉЕ 1. ОДРЕЂЕЊЕ ПОЈМА ТЕРОРИЗМА И ОБЛИЦИ ДРУШТВЕНЕ РЕАКЦИЈЕ	10
1.1. Етиолошко и појмовно одређење тероризма	10
1.2. Дефинисање тероризма	13
1.3. Облици друштвене реакције на тероризам.....	19
1.4. Кривичноправно реаговање на тероризам.....	22
ПОГЛАВЉЕ 2. ТЕРОРИЗАМ КАО КРИВИЧНО ДЕЛО У НАЈВАЖНИЈИМ МЕЂУНАРОДНИМ ДОКУМЕНТИМА	32
2.1. Документи Друштва народа.....	32
2.2. Документи Организације уједињених нација	34
2.3. Документи Савета Европе.....	43
2.4. Документи Европске уније	47
ПОГЛАВЉЕ 3. ТЕРОРИЗАМ КАО КРИВИЧНО ДЕЛО У УПОРЕДНОМ КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ	53
Одељак 1. Тероризам у кривичном законодавству неких земаља Европске уније	53
1.1. Тероризам у кривичном законодавству Немачке	55
1.2. Тероризам у кривичном законодавству Француске	67
1.3. Тероризам у кривичном законодавству Шпаније.....	73
1.4. Тероризам у кривичном законодавству Италије	80
Одељак 2. Тероризам у кривичном законодавству неких бивших југословенских република	86
2.1. Тероризам у кривичном законодавству Црне Горе	88
2.2. Тероризам у кривичном законодавству Републике Хрватске	93
2.3. Тероризам у кривичном законодавству Републике Словеније	97
2.4. Тероризам у кривичном законодавству Босне и Херцеговине.....	101
ПОГЛАВЉЕ 4. ТЕРОРИЗАМ У НАЦИОНАЛНОМ КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ	105
Одељак 1. Појава и историјски развој инкриминације тероризма у националном кривичном законодавству	105

1.1. Тероризам као кривично дело у националном кривичном законодавству у периоду 1945-1992. године	105
1.2. Тероризам као кривично дело у кривичном праву СР Југославије и у државној заједници СЦГ	113
Одељак 2. Кривична дела тероризма у Кривичном законнику Србије.....	128
2.1. Кривично дело тероризма	130
2.2. Кривична дела директно акцесорна кривичном делу тероризма	133
2.3. Кривична дела тероризма у ширем смислу	142
Одељак 3. Нови приступ одређивања кривичних дела тероризма након доношења Закона о изменама и допунама Кривичног законика Србије из 2012. године	160
3.1. Основно кривично дело тероризма, чл. 391. КЗ	164
3.2. Остала кривична дела тероризма	184
3.2.1. Кривично дело јавно подстицање на извршење терористичких дела, чл. 391а КЗ	184
3.2.2. Кривично дело врбовање и обучавање за вршење терористичких дела, чл. 391б	189
3.2.3. Кривично дело употреба смртоносне направе, чл. 391в КЗ	193
3.2.4. Кривично дело уништење и оштећење нуклеарног објекта, чл. 391г КЗ	197
3.2.5. Кривично дело угрожавање лица под међународном заштитом, чл. 392. КЗ	199
3.2.6. Кривично дело финансирање тероризма, чл. 393. КЗ	201
3.2.7. Кривично дело терористичко удруживање, чл. 393а	204
Одељак 4. Примена неких општих кривичноправних института у области кривичних дела тероризма.....	210
4.1. Опсег примене неких општих кривичноправних начела у области кривичних дела тероризма (начело законитости, начело легитимности, начело хуманости и начело сразмерности и праведности)	211
4.2. Припремне радње и кривична дела тероризма	222
4.3. Предвиђање подстрекавања као радње извршења код неких кривичних дела тероризма	230
4.4. Стицај и кривична дела тероризма.....	235
4.5. Добровољни одустанак и стварно кајање код кривичних дела тероризма	240
ПОГЛАВЉЕ 5. ПОТЕНЦИЈАЛ ТЕРОРИЗМА КАО МЕЂУНАРОДНОГ КРИВИЧНОГ ДЕЛА	245
Одељак 1. Надлежност Међународног кривичног суда и кривично дело тероризма.....	247
Одељак 2. Проблем одређења обележја тероризма као засебног међународног кривичног дела.....	251
Одељак 3. Тероризам као ратни злочин и злочин против човечности	254

ПОГЛАВЉЕ 6. КРИВИЧНА ДЕЛА ТЕРОРИЗМА И ПРАКСА ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА	262
Одељак 1. Надлежност Европског суда за људска права и кривична дела тероризма	262
Одељак 2. Пракса Европског суда за људска права у поступцима поводом кривичних дела тероризма.....	269
ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	281
ЛИТЕРАТУРА.....	289

УВОД

Савремена демократска држава настојећи да обезбеди услове за опстанак правне државе мора да се супротставља терористичким активностима и помоћу кривичног права. Правни механизми реаговања на тероризам подразумевају доношење и имплементацију низа прописа којима се на системски начин реагује на терористичке активности. Један од начина заштите друштва од овог облика насилничког криминалитета¹ свакако је и кривично материјално право, које у друштвеној опасности терористичких активности оличених у општеопасним радњама којима се изазива страх код грађана, уз постојање специфичне намере, види материјалну легитимацију за прописивање инкриминација које се категоришу као кривична дела тероризма.²

Друштву на располагању стоје многобројна средства социјалне и друге контроле (мере социјалне, економске, криминалне политике³, образовање, подизање животног стандарда, развој културе мирног решавања сукоба, побољшање општих услова живота) и технопревнције⁴, а тек као *ultima ratio* кривичноправно реаговање.

¹ Тип криминалног понашања који изазива снажну реакцију друштва праћену поштравањем пунитивне реакције, на који делује мноштво фактора (лични и спољни) против којих је држава, као крајња инстанца за решавање и контролу насилничких понашања, снабдевена бројним средствима, која би требало да се крећу у широком дијапазону, од стимулативних до репресивних мера. Наведено према: Ђ. Игњатовић, „Појам и етиологија насилничког криминалитета“, *Crimen* (II), 2/2011, стр. 185; Ј. Ћирић, „Тероризам и право на живот“, *Правни живот*, 9/1998, стр. 81- 82.

² „Тамо где се слободе сукобљавају, дужност је државе да заштити оне којима је потребна заштита“, Лорд Гардин, према: Р. Гаћиновић, „Допринос међународног права напорима у сузбијању међународног тероризма“, *НБП*, 2/2006, стр. 29.

³ З. Стојановић, „Кривична дела тероризма“, *Ревизија за криминологију и кривично право*, 3/2010, стр.12.

⁴ Превентивне мере техничког карактера, тзв. „технопревнција“, посебно су погодне у области сузбијања тероризма, јер се њима стварају услови у циљу избегавања проблематичних ситуација и које се у комбинацији са другим организационим мерама могу јавити као алтернатива кривичноправним мерама или макар као њихова претходница. Више о другим облицима реакције и отклањању узрока криминалног понашања, видети: З. Стојановић, „Кривично право и други облици реакције на друштвено штетна понашања“, *Наша законитост*, 8/1985, стр. 943–945. В. Кривокапић наглашава значај права као основне претпоставке у постизању вишег степена безбедности од терористичких понашања, поред којег наводи и друге могуће мере против тероризма, које су пресудне за развој и просперитет друштва, као што су стварање специјализованих формација за рано откривање терористичких организација и планова, интердисциплинарно изучавање тероризма, унапређење мера социјалне превенције, економске,

Кривично право настоји да заштити основна људска права и слободе, обављајући при томе своје две функције, заштитну и гарантивну. Кроз заштитну функцију оно настоји да прописивањем кривичних дела тероризма одврати потенцијалне учиниоце прописивањем одређених радњи као недозвољених и претњом казном, а са друге стране, обављајући гарантивну функцију, оно настоји да заштити појединца од самог кривичног права, односно самовоље државе, кроз начело законитости и начело легитимности.

Кривично право у овој области има ограничене могућности, јер су узроци тероризма социјалне и политичке природе и само се кроз развој одговарајућих социјалних и политичких инструмената и мера он може ефикасно сузбијати.

Иако се кривичним делима тероризма крше људска права великог броја појединаца, то никако не сме бити оправдање за неограничено ширење кривичноправне репресије и увођење тоталитарних тенденција у државноправно кривично право, које се базира на поштовању основних кривичноправних начела, иманентних правној држави. Будући да се заштита људских права кроз кривично право оставарује ограничавањем људских права других, то не сме да буде неограничено, већ се употреба кривичног права мора кретати у оквиру начела сразмерности и праведности и свести на ситуације када се другим средствима не може постићи адекватна заштита. Супсидијарност кривичног права и поштовање начела кривично право као *ultima ratio*, мора бити оквир за прописивање кривичних дела тероризма, без обзира што се њима, са друге стране, масовно крше основна људска права. Уколико би кривично право било прво средство, које би подразумевало неограничена овлашћења државе и предузимање најригорознијих мера, попут затварања и кажњавања, у таквом друштву не би се ни могло говорити о људским правима грађана, ни о постојању најзначајнијих демократских принципа.⁵

криминалне политике и друге. Наведено према: В. Кривокапић, „Савремени тероризам и могућности супротстављања“, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, 2 -3/2002, стр. 24–25.

⁵ Безрезервно веровање у моћ казне и кажњавања и притисак јавног мњења за применом драстичних и што репресивнијих кривичних санкција доводе до негативног утицаја егземпларног кажњавања на генералнопревентивну функцију казне и кривичног права у целини, посебно у односу на неке врсте криминалитета попут тероризма, те неправедности строжијег кажњавања на основу процене суда да је у неком друштву дошло до пораста криминалитета. Наведено према: Ј. Ћирић, „Егземпларно кажњавање“, *Crimen* (III), 1/2012, стр. 26, 29, 36.

Неефикасност кривичног права у супротстављању тероризму не сме довести до продора ауторитарних тежњи⁶, сталне експанзије инкриминација и јачања кривичноправне репресије, јер би то била већа опасност по основна људска права и слободе од самог тероризма. Решење мора бити тражено на политичком нивоу, а кривично право у складу са максимумом *ius criminale semper reformandum est*⁷ мора да буде спремно и прилагођено новим појавним облицима тероризма као једног од највећих проблема савременог друштва. Иако мора стално да се мења, то не треба схватити као процес ширења криминалне зоне, што би водило расплињавању кривичноправног система, већ као изналажење најпрецизнијих и истовремено довољно општих дефиниција радње кривичног дела, која се може означити као терористичка.

Интересантно је у коликој мери је тероризам обрађиван у Југославији и Србији са аспекта других научних дисциплина у односу на радове из ове области са кривичноправног аспекта. Иако је кривичноправно реаговање на тероризам присутно уназад 40 година, у домаћем кривичном законодавству, само је једно дело системског карактера које се бавило тероризмом са кривичноправног аспекта. Реч је о раду Душана Јаковљевић, *Тероризам са гледишта кривичног права*, објављеном од стране Новинско – издавачке установе Службени лист у Београду, године 1997.

Ова монографска студија проблемски се бавила тероризмом као категоријом кривичног права и била је намењена попуњавању, до тада постојеће, празнине у овој проблематици, у области кривичног права у нашој земљи.⁸

Представљала је допринос у области кривичног права, која до тог доба није довољно била обрађивана, што је зачуђујуће остало присутно и читаве две деценије након њеног

⁶ Право не може само да сузбије тероризам, инкриминисањем одређених понашања као терористичких, али ни одступање од основних постулата савремене демократске државе засноване на владавини права не може бити правдано ефикаснијом борбом против тероризма, јер се у том смислу као актуелно може навести упозорење Ц. Лока да „власт треба посебно везати ланцима“. Ефикасност у борби против тероризма мора бити усклађена са постулатима демократије, односно мора бити пронађена равнотежа између сигурности са једне и слободе грађана са друге стране. У том смислу кривично право мора задржати своју примарну заштитну функцију, насупрот функције остваривања безбедности која му се намеће.

⁷З. Стојановић, *Кривично право – Општи део*, Београд, 2012, стр. 58.

⁸ Написана на 348 страна и подељена на две велике тематске целине, обрадила је у првом делу, кроз пет глава, феномен тероризма и проблеме његовог правног регулисања, одређивање појма тероризма са гледишта правне доктрине, тероризам као категорију међународног права, тероризам у упоредном праву и тадашњу актуелну теорију, док је други део монографије био посвећен тероризму у праву Југославије, у оквиру којег је исти посматран као кривично дело из сфере унутрашњег права, кривична дела тероризма из сфере међународног права, кривична дела тероризма из сфере унутрашњег и међународног права, као и генусни појам тероризма у југословенском кривичном праву.

објављивања. Ова динамична област друштвених односа, односно ова негативна друштвена појава, претрпела је бројне измене, најпре у појавним облицима, што је изискивало подробнију анализу тероризма са аспекта кривичног права, уз истраживање могућности и домета кривичноправне репресије у овој области.

Посебно у односу на најновије промене кривичноправних одредаба из ове области, тема је недовољно обрађивана у теорији, те заслужује да се свеобухватно теоријски обради, кроз анализу основних обележја тероризма као кривичноправне категорије, оправданости прописивања инкриминација, међународноправног оквира, историјата и тренутних решења у позитивном законодавству, уз потребне предлоге *de lege ferenda* и указивање на неке негативне криминалополитичке тенденције у овој области, које нису у потпуности оправдане посматрано из правнодогматског угла.

Предмет дисертације биће свеобухватно и систематско проучавање тероризма као кривичноправне категорије. У том смислу биће анализирани најважнији међународни документи који предвиђају кривична дела тероризма, стање у упоредном кривичноправном законодавству, појава и развој инкриминација које се могу означити као инкриминације тероризма, однос претходних и важећих инкриминација у националним кривичноправним одредбама, њихов однос са кривичним делима која се са њима могу наћи у стицају, питања оправданости проширивања криминалне зоне и на припремне радње, као и неки облици саучесништва који се не посматрају као општи институт, већ као засебна радња извршења, могућности и ограничења кривичноправне репресије у области кривичних дела тероризма, питање остваривања превентивне функције кривичног права у овој области, питања даље криминализације, питања одређености тероризма као међународног кривичног дела, проширивања надлежности Међународног кривичног суда и на кривична дела тероризма, као и пракса Европског суда за људска права у вези са кривичним делима тероризма.

Циљеви који се дисертацијом настоје да постигну су: 1. установљавање најбољих нормативних решења из кривичноправне области у односу на нове појавне облике тероризма и решења из међународних докумената, уз постављање предлога који би водили усклађивању криминалополитичких и правнодогматских аргумената у вези са превенцијом и репресијом у овој области; 2. теоријско објашњење и анализа настанка инкриминација које се могу сматрати инкриминацијама тероризма и, са тим у вези, анализа начина и садржине кривичноправне заштите, што даље подразумева анализу

обележја бића кривичних дела из ове категорије, њихову ефикасност у односу на нове појавне облике тероризма, питања оправданости промене групног заштитног објекта у односу на који су систематизована у оквиру КЗ, усклађеност са решењима у другим правним системима и решењима из релевантних међународних докумената, са крајњим циљем финог подешавања нормативних решења у националном кривичном законодавству; 3. упоређивање кривичноправних решења у другим правним системима са националним прописима,⁹ ради подизања нивоа ефикасности кривичног права у овој области и поштовања међународноприхваћених стандарда у области људских права и слобода, које се овим инкриминацијама могу угрозити и повредити, 4. означавање тероризма као засебног међународног кривичног дела у надлежности Међународног кривичног суда, као и утврђивање могућности да се тумачи као један од међународних злочина, који улазе у стварну надлежност МКС, као што су ратни злочин и злочин против човечности.

Ипак, као најважнији циљ јавља се проучавање најновијих законских решења из подгрупе кривичних дела тероризма у оквиру XXXIV главе КЗС – *Кривична дела против човечности и међународног права* – зарад испитивања квалитета постојећих законских решења, њихове усклађености са основним кривичноправним начелима, која представљају брану продору тоталитарних тенденција у кривичном праву, утврђивање неких спорних теоријских и практичних питања у вези са кривичним делима тероризма и креирање одређених предлога *de lege ferenda*, који би представљали користан теоријски граничник приликом наредних промена кривичног законодавства, а све ради одржавања основних и проверених достигнућа кривичног права у односу на експанзионистичке тенденције, које му се намећу и које прете да смање његову ефикасност и остваривање превентивне функције, зарад смањивања стопе криминалитета у овој области.

⁹ Кључну улогу националних кривичноправних прописа у области развоја кривичноправне реакције на тероризам, као и потребу сталног преиспитивања домета кривичноправне реакције у области деликата тероризма и потребу прилагођавања кривичног права новим измењеним облицима криминалитета истиче: K. Nuotio, "Terrorism as a Catalyst for Emergence, Harmonization and Reform of Criminal Law", *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4–5/2006, p. 998 -999. Између осталог напомиње да, упркос доброј вољи и нарастајућем консензусу између држава у области синергијског супротстављања тероризму кроз механизме кривичног права, овај процес и даље наилази на велике препреке, чија је окосница несаслађеност око одређења тероризма на јединствен начин. Поменути несугласице датирају из времена првих покушаја дефинисања тероризма у оквиру наднационалне организације, с чим у вези је W. Smith истакао: "Проблем контроле међународног тероризма не лежи у одсуству релевантних правних норми...Проблем је недостатак воље држава да проводе правне норме које постоје или чак да их сматрају релевантним у односу на терористичку делатност". Према: К. Томашевски, „Проблем тероризма пред Организацијом уједињених нација“, *Архив за правне и друштвене науке*, 1-2/1980, стр. 71.

Систематско обрађивање тероризма као кривичноправне категорије, начина, садржаја и могућности кривичноправне реакције у овој области подразумева хипотетички оквир који ће приликом научне обраде представљати основ за истраживање. У том смислу поћи ће се од основне и неколико споредних хипотеза. Основна хипотеза је – Унификација кривичноправних одредаба националних законодавстава оправдана је и нужна, преваходно због поштовања начела сразмерности и праведности и сатисфакције жртава, уз поштовање равнотеже између слободе и сигурности и уз рестриктивно опхођење према продору тоталитарних тенденција у правнодржавно кривично право, зарад синергијског супротстављања тероризму.

Споредне хипотезе су: 1. Тероризам схваћен као кривично дело и остала кривична дела која се имају сматрати кривичним делима тероризма, представљају један од *потребних облика друштвене реакције*¹⁰ на ову врсту друштвено штетних понашања, с обзиром на то да је у питању тешки облик криминалитета, са тешким последицама, оличеним у уништењу и оштећењу живота, тела и имовине¹¹.

2. Иако неопходна, кривичноправна реакција има *ограничене домете* у спречавању и сузбијању ове групе кривичних дела, с обзиром на то да су у питању политички мотивисана понашања, која се ефикасно могу спречавати приоритетно политичким средствима¹².

¹⁰ Облици друштвене реакције на тероризам деле се на пасивне, превентивне, антитерористичке, активне, репресивне, контратерористичке и многобројне облике социјалне контроле, попут мера технопревенције, одређених организационих мера и сл.

¹¹ Иако се може тврдити да се кривична дела тероризма већ садрже у појединим општим инкриминацијама, којима се непосредно штите живот и тело, слободе и права, имовина, значајна разлика која постоји између кривичних дела тероризма и неких која су конзумирана њима, оличена је у строгости прописаних казни, специфичностима везаним за неке процесне гаранције и условима у вези са пружањем међународне правне помоћи у кривичним стварима. Према: З. Стојановић, „Кривична дела тероризма“, *Ревизија за криминологију и кривично право*, 3/2010, стр. 13. Посебну дистинкцију између кривичних дела која представљају начин извршења тероризма и самог кривичног дела тероризма, представља према мишљењу М. Saif – Alden Wattad, „преваходни мотив“ изазивања екстремног страха, а та посебна врста, односно степен друштвене опасности тероризма, разликује ово кривично дело од других, која су конзумирана њиме. Према мишљењу поменутог аутора, не ради се ту о начелно вишем степену кривичности код учинилаца кривичног дела тероризма, већ о вишем степену опасности по заштићено добро. Према: М. Saif – Alden Wattad, „Is Terrorism a Crime or an Aggravating Factor in Sentencing?“, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4–5/2006, p. 1028.

¹² На отклањање узрока тероризма утичу многобројни друштвени фактори, док је кривичноправна репресија у овој области условљена високом вредношћу заштићеног добра које се штити, а то су човечност и међународно право, а казна представља адекватно средство којим би се могла остварити интревенција у овој области. Ипак, поштујући основне принципе кривичног права, као што су његов супсидијаран и *ultima ratio* карактер, оно се у овој области мора јављати тек након што су искоришћена сва остала средства која друштву стоје на располагању у борби против криминалитета. Супротне тенденције, које прецењују улогу и домете кривичноправне реакције на тероризам, воде формирању

3. Кривичноправно реаговање на тероризам **мора бити усклађено са општенприхваћеним начелима кривичног права**, али и осталим начелима савремене демократске државе, при чему се, најпре, мисли на уставна и кривичнопроцесна начела, са јасно утврђеним границама између потребе постизања сигурности, са једне стране и слобода и права појединаца, са друге¹³.

4. Недовољна ефикасност кривичног права у борби против тероризма **не сме да води неограниченом ширењу кривичноправне репресије у овој области**, јер је то контрапродуктивно у односу на превентивну улогу кривичног права, те кривичноправни експанзионизам и ширење граница кривичноправне репресије и на радње удаљене од терористичких, које само потенцијално имају криминални карактер, дакле на простор апстрактне опасности по заштићено добро, мора бити ограничен, како кривичноправни стандарди установљени у протеклим деценијама, не би изгубили свој значај и отворили пут ка тоталитарном кривичном праву и држави.

5. **Основна заштитна функција кривичног права не сме бити замењена безбедносном функцијом**, која руковођена „паранојом сигурности“ кривичноправни одговор на тероризам своди на логику на којој се и он сам заснива и тиме дубоко задире у приватну сферу грађана.

6. **Тероризам поседује потенцијал**, да се због усмерености као основним вредностима међународног права и цивилизације уопште **означи као међународно кривично дело**

једног тоталитарног кривичног права, које постаје ратно средство у рукама власти, које брише разлике између непријатеља и окривљеног, уводи неке мере *ante delictum* (у прикривеној форми), као што су инкриминисања удаљених припремних радњи или понашања чије предузимање у вези са другим кривичним делима није инкриминисано и сл. На овај начин урушавају се основне кривичноправне гаранције зарад постизања безбедности, што води изједначавању кривичног и ратног права и краху либералног, правнодржавног кривичног права. Према максими *less can be more* претпоставка је да ће умерена кривичноправна репресија, оријентисана на заштиту најважнијих права човека, дакле, на уско постављено поље заштите, претендовати да оствари већу ефикасност од једног расплинутог кривичног права, које стално повећава број инкриминација и води рушењу сопствене легитимности. Поменута максима подразумева рестриктивни приступ приликом прописивања инкриминација и може бити претпоставка за ефикаснију примену и остваривање циљева генералне превенције, наведено према: З. Стојановић и др., *Правна заштита животне средине*, Београд, 1992, стр. 46.

¹³ Још је наведено упозорење Џ. Лока о неопходности ограничења државне власти указивало на њен практични значај, како се у борби против одређених облика криминалитета, не би позивањем на остваривање безбедности, масовно кршила основна људска права и слободе појединаца. Ускраћивање основних слобода и права и процесних гаранција не смеју бити резултанта борбе против тероризма, јер онда терористи који делују са крајњим циљем дестабилизације и рушења одређеног политичког система, заправо односе победу над државом, јер неуставно и незаконито поступање подразумевају крах демократске државе засноване на владавини права. Стога, иако право не може да има једину улогу у супротстављању тероризму, оно свакако мора бити брана продору ванправних, неуставних механизма борбе, какви су одређени облици технопревенције и одређене организационе мере, које се предузимају у борби против тероризма.

из надлежности Међународног кривичног суда, како би се недостаци у ефикасности националних кривичноправних система могли надоместити у поступцима пред наднационалним кривичним судом и на тај начин заштита и борба против кривичних дела тероризма употпунила и прогласила интересом од међународног значаја¹⁴.

У истраживању тероризма као кривичноправне категорије, као начини и средства остваривања постављених циљева истраживања биће примењиване научноистраживачке методе које се користе у истраживању у области друштвених наука, превасходно карактеристични за истраживање права и то анализа садржаја, историјски, упоредноправни, нормативни, догматски и остали методе формалне логике, попут апстракције, генерализације, индукције, дедукције, у извесној мери статистички метод и студија случаја.¹⁵

С обзиром на то да истраживачку грађу чине домаћа и страна литература која се бави тероризмом као кривичноправном категоријом, као и грађа која са других аспеката проучава овај сложени друштвени феномен, комплементарно ће се користити више метода са циљем изаналажења, прикупљања и посматрања чињеница у вези са тероризмом, њиховом критичком анализом и синтезом.¹⁶

Пратећи шематски приказ дисертације, као први биће коришћен *каузално-експликативни метод*,¹⁷ као један од начина истраживања који се примењује у историјскоправним наукама, с обзиром на то да се прво поглавље односи на настанак и развој правних докумената који тероризам одређују као кривично дело.

Упоредноправни метод који је подобан за утврђивање сличности и разлика између различитих кривичноправних система и њиховог поимања тероризма као кривичног

¹⁴ О „спашавању“ правнодржавног кривичног права од опасности које по њега носи кршење основних кривичноправних начела, путем преношења надлежности на међународно кривично правосуђе и ограничењима говори: З. Стојановић, „Стање и тенденције у кривичном законодавству у области заштите људских права“, *Права човека*, 1-2/2002, стр. 98–99.

¹⁵ Научноистраживачке методе које се наводе као примерене у области истраживања тероризма, као мултидисциплинарне категорије, су анализа садржаја, компаративни метод, статистички метод, студија случаја и сл. Према: С. Мијалковић, „Методолошки оквир једног научног истраживања организованог криминала и тероризма“, *Безбедност*, 2/2012, стр. 106.

¹⁶ Неопходност комплементарне употребе више метода сазнања права истиче: R. Alexy, “The nature of Legal Philosophy“, in: Coyle S., Pavlakos G.(eds.) *Jurisprudence or Legal Science? A Debate about the Nature of Legal Theory*, Oxford and Portland, 2005, p. 51–52.

¹⁷ Узрочно-објашњавајући метод, који заједно са филозофским и догматским методом, представља један од три битна метода помоћу којих се право, као сложена и значајна појава може испитивати. Према: Р. Лукић, „Методи изучавања права“, *Анали Правног Факултета у Београду*, 1965, стр. 32 – 35.

дела, биће примењиван у другом поглављу које се односи на решења која постоје у упоредном законодавству.

Треће поглавље подразумевало би незаобилазну примену *лингвистичког метода*,¹⁸ који би подразумевао описивање и објашњење постојећих решења у националном кривичном законодавству, затим *нормативног метода*,¹⁹ којим би биле успостављене одговарајуће везе правних норми које регулишу кривична дела тероризма, са неким нормама из општег дела кривичног права, попут норми о припремању, стицају и саучесништву, као и примену *догматског метода*, приликом тумачења правних норми којима су у нашем кривичноправном систему регулисана кривична дела тероризма и остала кривична дела, чије биће је извршењем неког терористичког дела такође остварено и поједини општи кривичноправни институти и њихова примена у области кривичних дела тероризма.²⁰

Приликом доказивања постављених хипотеза биће примењивани наведени методи научног истраживања карактеристични за истраживање права, уз узимање у обзир њихових ограничења у односу на специфичност предмета истраживања.

¹⁸ Који има дескриптивно – експикативну и делимично прескриптивно – прагматску функцију, а који обрађује употребљене језичке знакове, као основни облик комуницирања у праву.

¹⁹ Значај повезивања правних норми у оквиру правног поретка, као и утврђивања правога значења правне норме, врсте средстава којима се оно постиже и упоређивање поменутог језичког значења и правога значења наводи: Р. Лукић, *Увод у право*, Београд, 1981, стр. 201–219, 317–394.

²⁰ „Ко само ријечи законске знаде, тај још закона не зна, док му не схвати разум и смисао“ - Валтазар Богишић, наведено према: М. Луковић, *Богишићев законик, припрема и језичко обликовање*, Београд, 2009.

ПОГЛАВЉЕ 1.

ОДРЕЂЕЊЕ ПОЈМА ТЕРОРИЗМА И ОБЛИЦИ ДРУШТВЕНЕ РЕАКЦИЈЕ

1.1. Етиолошко и појмовно одређење тероризма

Ретко је који појам у савременом друштву, осим можда организованог криминалитета и корупције, толико коришћен у свакодневном говору и у штампи као појам тероризам.²¹ Готово свакодневно се сусрећемо са употребом овог појма, за који највећи број људи сматра да зна или разуме његову садржину. Међутим, прецизна и конкретна одређења овог појма далеко су од општеприхваћених и представљају изазов за науку и научну мисао и после два века интензивног писања и истраживања ове девијантне друштвене појаве.

За истраживање тероризма заинтересоване су бројне друштвене науке – социологија, политикологија, психологија, право. Иако ће се тероризам у овом раду анализирати приоритетно као правни појам, са аспекта кривичног права, потребно је првенствено да

²¹ Иако постоје квалитативне разлике између поменутих тешких облика криминалитета, о чему говори извештај америчке Националне саветодавне комисије за стандарде и циљеве кривичног правосуђа (*National Advisory Commission on Criminal Justice Standards and Goals*) у којем се изричито наводи да **тероризам не спада у организовани криминалитет**, јер је усмерен ка политичким променама, чињеница је да држава развија заједничке мере и механизме за сузбијање тих облика криминалитета, јер између њих постоји како различитост тако и повезаност, те их је потребно посматрати и проучавати заједно. Видети: Ђ. Игњатовић, М. Шкулић, *Организовани криминалитет*, Београд, 2010, стр. 28. и Д. Шупут, „Однос тероризма и организованог криминала“, *НБП*, Vol. 11, 2/2005, стр. 58. Супрото становиште о тероризму као посебном виду организованог криминалитета заступали су Ж. Алексић, „Криминалистички осврт на стратегију терориста“, *Архив за правне и друштвене науке*, 1-2/1980, стр. 136. и В. Кривокапић, „Тероризам као облик организованог криминалитета и мере супротстављања“, *Безбедност*, 5/2002, стр. 665–666.

се одреди у језичком смислу, полазећи од семантичког, односно термилошког корена тог појма.

Етиолошки посматрано реч тероризам потиче од латинске речи *terror*, што значи страх, страх и трепет; владавина застрашивањем; начин владања уливањем страха и насиљем; политичка борба путем индивидуалног терора.²²

„Велики речних страних речи и израза“ И. Клајна и М. Шипке под појмом тероризам означава систематско коришћење насиља и застрашивања (прогони, угњетавања, убијања) у политичке сврхе или ради изнуђивања новца.²³

У једном речнику француског језика тероризам је одређен као „скуп аката насиља које нека политичка организација врши да би утицала на становништво и створила климу несигурности“.²⁴

У речнику италијанског језика тероризам се дефинише као „средство екстремног и илегалног насиља у политичкој борби“.²⁵

Oxford English Dictionary одређује тероризам као систем терора, тј. владавину застрашивањем од стране владајуће партије у Француској током револуције 1789-94, односно политику која терорише оне против којих је усвојена, употребљавањем метода застрашивања.²⁶

Осим речничких одређења појма тероризма, потребно је консултовати енциклопедијске изворе, у којима се овај појам дефинише. У том смислу „Политичка енциклопедија“ тероризам дефинише као „доктрину и метод борбе за одређене циљеве систематском употребом насиља“ уз истицање да „мотиви за терористичке акције могу бити веома различити: реакционарни, реваншизам, реакционарни покушај рестаурације старих режима, очајничка безизлазност или нада групација људи над којима се иначе одвија терор, демонстрација снаге и др.“²⁷

²² М. Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, Београд, 1954, стр. 947–948.

²³ И. Клајн, М. Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад, 2006, стр. 1232.

²⁴ *Dictionnaire de la langue française* par Paul Raubert, redaction dirig. Par A. Reyet, J. Rey / Debove, Paris, 1979, p. 1950.

²⁵ Д. Јаковљевић, *Тероризам с гледишта кривичног права*, Београд, 1997, стр. 23. Фн. 12.

²⁶ В. Hoffman, „Defining Terrorism“, in: Howard D.R., Sawyer L.R., Bajema E.N.(eds.), *Terrorism and Counter Terrorism, Readings and Interpretations-third edition*, Boston, 2009, p. 4.

²⁷ *Политичка енциклопедија*, Београд, 1975, стр. 1079-1080.

У „Правној енциклопедији“ под тероризмом се сматра „изазивање терора, страха и несигурности код грађана, групе грађана или појединаца“.²⁸

Наведена речничка и енциклопедијска одређења појма тероризма само донекле могу да послуже као полазни општи основ истраживања ове сложене, мултидимензионалне појаве, док се њено даље прецизирање мора вршити у оквирима науке која их непосредно проучава. У том смислу одређивање појма тероризма приоритетно ће зависити од врсте друштвених односа које поједина научна дисциплина проучава.

Специфичност одређивања појма тероризма у вези је са његовом комплексном природом. Покушај одређења неког појма своди се на издвајање кључних карактеристика које улазе у његов садржај и чине његову специфичну особеност (*differentia specifica*) у односу на неке друге појмове. Оно што одређивање појма тероризма чини сложеним јесте чињеница да у садржај овог појма улази неколико карактеристика које су му нужно својствене. Дакле, више је особености у заједничком садејству потребно да карактерише једну појаву како би се она могла означити појмом тероризма.

Овај процес одређења појма тероризма и његових саставних компонената додатно компликује и чињеница да се његов садржај мењао кроз време, дакле да је у питању динамична појава, која мења своје појавне облике и форме у зависности од временских и просторних детерминанти и која је при том изразито политичке природе.

Покушај одређења појма тероризма у данашњем значењу не може се потпуно остварити без утврђивања значења која је овај појам имао кроз време, што је значајно и због селекције најважнијих, кључних карактеристика које је поседовао, како у ранијим формама тако и у оним садашњим.

Правна наука у својим покушајима одређења тероризма полазила је од научних достигнућа политичких наука, као приоритених у истраживању тероризма.²⁹ Ова негативна друштвена појава, која због високог степена друштвене штетности који у себи садржи, као и због сложености последица које проузрокује, нужно интересује

²⁸ *Правна енциклопедија*, Београд, 1989, стр. 1455.

²⁹ Тероризам кроз историју није доминантно био одређиван као правна категорија, што његово одређење у смислу кривичног права чини тежим. Значај одређења тероризма као кривичноправне категорије од пресудног је значаја за одређивање природе одговора који држава усваја као себи иманентан, дакле ради одређења правних и ванправних механизма борбе против тероризма. Према: M. Saif – Alden Wattad, *op. cit.*, p. 1021.

правну науку, која се бави истраживањем друштвених односа, у контексту права и обавеза појединаца и друштва, и њиховим међусобним односима, која настоји да је дефинише и одреди као недозвољено понашање, како са аспекта међународног права тако и са аспекта националних кривичних законодавства појединих држава.³⁰

Појмовно одређење тероризма као правне појаве у смислу кривичног дела и неког другог деликта само се делимично може ослањати на етиолошко значење појма тероризма, а у основи је директно акцесорно политиколошким одређењима овог појма, јер она представљају основ за адекватно предвиђање одређених штетних делатности као недозвољених и правом забрањених. Питања криминализације терористичких активности зависе од дефиниционих елемената које су током развоја паралелно развијале политикологија и право. У том смислу биће изложени основни проблеми у процесу дефинисања тероризма као политичке појаве, из које се непосредно изводи његов правни појам. Дакле, у даљем излагању биће анализирани политичке и правне дефиниције тероризма, као и проблеми који отежавају стварање општеприхваћене дефиниције.

1.2. Дефинисање тероризма

Основни проблем у покушају стварања једне универзално прихваћене дефиниције тероризма, огледа се у чињеници да је тероризам као друштвена појава приоритетно политички феномен, а да његово дефинисање управо бива отежано различитим и супротстављеним политичким интересима.

Како Д. Симеуновић констатује, изостанак универзално прихваћене дефиниције тероризма отежава са једне стране потреба наметања једне политички употребљиве дефиниције, а са друге стране потреба да се таква дефиниција нужно избегне.³¹

Као разлози због којих је тероризам тешко дефинисати наводе се сложеност појаве, многострукост форми испољавања, динамизам, као и постојање бројних, уврежених и

³⁰ Правни приступ дефинисању тероризма подразумева одређивање овог појма као правне категорије, уз истовремено одређивање њему припадајуће санкције, али га не треба раздвајати од научно-теоријског прустапа, који подразумева употребу научних метода који се користе у друштвеним наукама. Према: И. Димитријевић, „Проблематика научно-теоријског дефинисања тероризма“, *Безбедност*, 6/2005, стр. 967.

³¹ Д. Симеуновић, *Тероризам*, Београд, 2009, стр. 18.

нејасних представа о тероризму као појави³². Поред тога истиче се да се овим термином, неоправдано обухватају акти обичног криминала, да је дефинисање појма у директној вези са емоцијама и интересима, да је праћено наглашеном субјективношћу, као и да се због сложене природе, овај појам различито дефинише у зависности од врсте научног приступа у питању (војног, политиколошког, социолошког, правног).³³

Како Д. Јаковљевић наводи „тероризам и његов појам је једно од оних питања које свако може да схвати на први поглед, али које ако се темељно испита открива сазнање да није тако лако, како се веровало приликом првог прилажења проблему“³⁴.

Разноврсни и бројни покушаји дефинисања тероризма многобројних научних институција, организација држава и индивидуалне научне мисли имали су различит значај и употребљивост у процесу идентификације, класификације и дескрипције појма тероризма. У зависности од места настанка, степена научности и циљева поменуте дефиниције могу се, према општеприхваћеном ставу науке, поделити на академске и административне.³⁵

Академске дефиниције представљају скуп мишљења и ставова које су инострана и домаћа наука забележиле у процесу истраживања тероризма. Те се дефиниције међусобно разликују у зависности од вредносног, концептуалног и идеолошког приступа тероризму и могу се класификовати као негативне, консесуалне и апстрактне.³⁶ За потребе овог рада биће извршен избор од мноштва дефиниција светске

³² *Ibid*, стр. 17-22.

³³ *Ibid*.

³⁴ Д. Јаковљевић, *op. cit.*, 1997, стр. 25.

³⁵ Прву групу дефиниција – **академске дефиниције**, чине оне настале у оквиру научно-образовних институција (као резултат самосталних или тимских мултидисциплинарних и интердисциплинарних научних истраживања), а другу групу дефиниција – **административне дефиниције**, оне дате у оквиру различитих докумената правнополитичке природе на националном и међународном плану. О подели дефиниција у наведеном контексту видети више: Д. Симеуновић, *op. cit.*, стр. 33; С. Мијалковић, М. Бајагић, *Организовани криминал и тероризам*, Београд, 2012, стр. 299; Р. Гаџиновић, „Тероризам у политичкој теорији“, *Српска политичка мисао*, 2/2010, стр. 181; Р. Гаџиновић, „Феноменологија савременог тероризма“, *Војно дело*, 3/2008, стр.48.

³⁶ Оне које полазе од става да се тероризам не може дефинисати, оне које подразумевају издвајање, односно набрајање кључних елемената заједничких већем броју аутора и оне које га означавају као апстрактан појам који не може бити у целости обухваћен једном дефиницијом. О врстама дефиниција и разликама у одређивању и дефинисању тероризма од стране научника видети опширније: Д. Симеуновић, *op. cit.*, 33–38. G. Fletcher је један од аутора који заузима став, да и поред осам издвојених кључних карактеристика тероризма, није могуће издвојити једноставну нити сложену дефиницију, која би била примењива на све случајеве. Он сматра да свака понуђена дефиниција изазива контрафекте и изводи закључак да је тероризам немогуће подвести под неку строгу уговорну дефиницију, јер сматра да треба бити свестан релевантних фактора, али не очекивати да ће се они појавити у сваком конкретном случају неправда. Према: G. Fletcher, “The Indefinable Concept of Terrorism”, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4- 5/2006, p. 911.

науке, које су, аналитички посматрано, корисне приликом издвајања основних елемената појма тероризма.

У свом делу „Политички тероризам“ А. Шмидт је, 1983. године, извршио анализу сто девет академских дефиниција тероризма и издвојио елементе који су заступљени у тим дефиницијама, што је касније потврдио у заједничком делу са А. Јонгманом.³⁷ Као елементи који се најчешће понављају истичу се: насиље, сила (83,5%), политичко насиље (65%), страх (51%), претње (47%), психолошки ефекти и претпостављене реакције (41,5%), диференцијација жртава – циљ (37,5%), смишљена, планирана, систематска и организована акција (32%), метод борбе, стратегија, тактика (30,5%), аномалије у кршењу прихваћених правила без хуманитарних ограничења (30%), присила, изнуђивање пристанка (28%), жеља за публицитетом (21,5%), самовољни, безлични, насумични карактер; недискриминативност (21%), цивили, неутралци, аутсајдери као жртве (17,5%), застрашивање (17%), наглашена невиност жртава (15,5%), група, покрет, организација као извршилац (14%), симболична природа акција (13%), неурачунљивост, непредвидљивост, неочекиваност дешавања насиља (9%), тајна прикривена природа (9%), поновљивост, серијски или кампањски карактер насиља (7%), криминал – злочин (6%), захтеви усмерени ка трећим лицима (4%).³⁸

Сличну консесуалну дефиницију касније су, анализом седамдесет три дефиниције дали Л. Вајнберг, А. Педазур и С. Хирш – Хефлер, и она гласи „тероризам је (1) политички мотивисана (2) тактика која укључује (3) претњу или употребу силе или (4) насиља у којој тежња за (5) публицитетом игра значајну улогу“.³⁹

Негативну дефиницију тероризма даје Џ. Такра, сматрајући да се ради о „апстрактном феномену који не поседује реалну суштину која се може открити и описати“.⁴⁰

Под појмом тероризма К. Томашевски подразумева различите акте насиља и угрожавања људских права и људских живота, као и јавних, односно заједничких и индивидуалних добара.⁴¹

³⁷ А. Р. Schmid, А. Ј. Jongman, *Political Terrorism*, New York, 2005, p. 5–6.

³⁸ С. Мијалковић, М. Бајагић, *op. cit.*, стр. 310–311. и Д. Симеуновић, *op. cit.*, стр. 34.

³⁹ Д. Симеуновић, *op. cit.*, стр. 35.

⁴⁰ Ј. Р. Thackrah, *Dictionary of Terrorism*, London and New York, 2004, p. 9.

⁴¹ Тероризам примарно представља напад на поредак, који означава једну од највиших вредности, заштићену националним и међународним правом. Према: К. Томашевски, *Изазов тероризма – проблеми сузбијања тероризма у међународној заједници*, Београд, 1983, стр. 13–22, 42.

Синтагму политички тероризам користи П. Вилкинсон, поред којег наводи и појам криминалног тероризма, који одређује као „системско прибегавање терору у циљу стицања приватне материјалне добити.“⁴²

Према П. Керберу, тероризам је симболичан акт и „може бити анализиран као и други начини комуникације, анализом његова четири саставна дела: трансмитер (терориста), независни прималац (мета), порука (бомба, заседа или нека друга терористичка акција) и повратна спрега (реакција одређеног круга слушалаца)“.⁴³

„Сваки акт тероризма политички мотивисаних извршилаца одређен је односом према власти и према томе је политички“ сматра В. Димитријевић.⁴⁴

Тероризам се, према мишљењу Д. Симеуновића дефинише као „вишедимензионални политички феномен који се теоријски може најопштије одредити као сложени облик организованог, групног и ређе индивидуалног или институционализованог политичког насиља обележен брахијално – физичким и психолошким методама политичке борбе којима се обично у време политичких и економских криза, а ретко и у условима остварене економске и политичке стабилности једног друштва, систематски покушавају остварити „велики циљеви“ на начин непримерен датим условима, пре свега друштвеној ситуацији и историјским могућностима оних који га као политичку стратегију упражњавају“.⁴⁵

Под појом тероризма Р. Гаџиновић подразумева „организовану примену насиља (или претњу насиљем) од стране политички мотивисаних извршилаца, који су одлучни да изазивањем страха, збѣне, дефетизма и панике намећу своју вољу органима власти и грађанима“.⁴⁶

Наведене академске дефиниције домаћих и иностраних аутора, дате, превасходно, са политиколошког аспекта, могу да послуже као основ за издавајање општих полазних претпоставки које свако понашање које се има означити као терористичко, треба да поседује.

⁴² Р. Гаџиновић, „Тероризам у политичкој теорији“, *Српска политичка мисао*, 2/2010, стр. 184.

⁴³ Р. Гаџиновић, „Феноменологија савременог тероризма“, *Војно дело*, 3/2008, стр. 50.

⁴⁴ В. Димитријевић, *Тероризам*, Београд, 1982, стр. 37.

⁴⁵ Д. Симеуновић, *ор. cit*, стр. 78.

⁴⁶ Р. Гаџиновић, *Тероризам у политичкој и правној теорији*, Београд, 2011, стр. 72–73.

Поред академских, као значајне за разумевање и конструисање општег појма тероризма, а касније његово издвајање као кривичноправне категорије, значајне су и административне дефиниције, које су дате од стране бројних међународних организација, државних институција и закона, у којима се непосредно одређују кривична дела тероризма. У оквиру излагања о дефинисању појма тероризма биће изложене најзначајније административне дефиниције тероризма, без укључивања одредаба кривичних законика националних законодавства о тероризму, које ће бити приказане у оквиру дела о кривичноправном реаговању на тероризам. Административне дефиниције су од мањег значаја за науку и фактички егзистирају у пракси, без непосредног обавезивања појединих чинилаца друштвеног живота да их се придржавају, већ представљају званични став појединих институција и организација, који донекле може да представља претпоставку за разумевање изостанка универзалне дефиниције тероризма.⁴⁷

У том смислу као значајније административне дефиниције наводимо најпре дефиниције настале у САД – у, земљи у којој се највише пише и расправља о борби против тероризма.

Амерички Стејт департмент (*US State Department*) тероризам дефинише као „ политички мотивисано насиље извршено од стране неке групе или тајних агената, учињено са умишљајем, против цивилних циљева првенствено са намером да се утиче на аудиторијум. Он подразумева неку врсту рата и може се користити као допунска стратегија рата у традиционалном смислу. За разлику од класичног рата, тероризам је јединствен по употреби оружане силе против циљева који би били изузетак или бар одступање у нормалном рату и по томе што његови резултати имају мало везе са традиционалним ратним неопходностима. Обично је усмерен против циљева који су изабрани због њиховог потенцијалног ефекта шока, а не због војне користи. Циљ му је да се створи атмосфера страха и заплашености и изазове губитак поверења у постојеће системе безбедности, да се они ослабе и доведу до распада.“⁴⁸

⁴⁷ Преглед дефиниција тероризма даје: С. Walker, *Terrorism and law*, Oxford, 2011, р. 2, 107–112, а оправдање за изостанак јединственог дефинисања тероризма, било као политиколошке било правне категорије, услед мултидисциплинарног карактера и сложене природе и карактера односа између политиколошког, социолошког и правног аспекта истиче: М. Ранковић, „Савремени – глобални тероризам: социолошки приступ“, *Социологија*, 4/2004, стр. 313–314, 326.

⁴⁸ С. Мијалковић, М. Бајагић, *op. cit.*, стр. 306.

Према становишту Федералног истражног бироа САД (*U.S. Federal Bureau of Investigation*), тероризам се одређује као „противправна употреба силе или насиља против лица или имовине да би се застрашила или присилила влада, цивилно становништво или било који њихов сегмент ради промоције политичких или социјалних циљева“.⁴⁹

Министарство одбране САД (*U.S. Department of Defence*) дефинише тероризам као „срачунату употребу насиља или претњу насиљем да би се усадио страх, са намером да се владе или друштва застраше или принуде, зарад постизања циљева који су углавном политички, верски или идеолошки“.⁵⁰

Тероризам је дефинисан у Збирци федералних прописа САД као „противправна употреба принуде или силе против људи или имовине да би се застрашила или присилила влада, цивилно становништво или један његов део, како би се постигли одређени политички или социјални циљеви. Терористички акт означава активност која:

- 1) укључује акт опасан по људски живот, који крши кривичне законе САД или било које од савезних држава или који би био кривично дело, ако би био почињен под јурисдикцијом САД или било које савезне државе и 2) чини се у намери да се : а) застраши или злоставља цивилно становништво, б) утиче на политику владе путем застрашивања или принуде или в) утиче на понашање владе путем атентата и отмице.“⁵¹

Тероризам је дефинисан у многобројним међународним конвенцијама, резолуцијама, ставовима администрације, прогласима влада и ставовима званичника и као општа карактеристика таквих дефиниција истиче се њихова повезаност са конкретним терористичким догађајем, без потребне објективности и генерализације, која би омогућила њихову примену у различитим ситуацијама и у односу на различите форме испољавања.⁵²

Поменути аутор А. Шмид, поређењем већег броја административних дефиниција, покушао је аналогно са процесом уопштавања академских, да направи консенсуалну

⁴⁹ Д. Симеуновић, *op. cit.*, стр. 43.

⁵⁰ В. Hoffman, *op. cit.*, p. 16.

⁵¹ С. Мијалковић, М. Бајагић, *op. cit.*, стр. 308.

⁵² Према речима Р. Вахтера „имамо разога да жалимо због онога што нам је правни појам тероризма нанео. Непрецизан и двосмислен изнад свега никада није служио у оперативне правне сврхе“. Наведено према: R. Baxter, "A Sceptical Look at the Concept of Terrorism", 7 *Akron Law Rev.*, 1974, p. 380.

административну дефиницију, те је у том смислу издвојио три елемента која се јављају као значајна и то: 1) терорисање становништва, 2) илегалност, односно криминалност тероризма и 3) принуђавање власти.⁵³

Поред ових елемената бројни други аутори дали су своје виђење потребних карактеристика које одређено понашање мора поседовати, као би било означено као терористичко. Овако велики број дефиниција појма тероризма, сам по себи указује на његов друштвени значај, опасност, променљиви карактер и разноликост форми испољавања, што представља претпоставку стварању и развоју ефикасних начина друштвене реакције на тероризам и у оквиру њих развоја стандарда, процедура и механизма који се могу применити од стране државе и међународне заједнице у превенцији и репресији терористичких понашања.⁵⁴

1.3. Облици друштвене реакције на тероризам

Неочекивано велика учесталост понашања која се могу означити као терористичка, на крају XX и почетком XXI века, као и висок степен друштвене опасности тог понашања постали су питање број један за свако демократско друштво, засновано на постулатима правне државе и владавине права. Обезбеђивање услова за несметано остваривање основних људских права подразумева развој механизма за превенцију и репресију свих видова недозвољених понашања, која могу да их угрозе или повреду. У том смислу тероризам, као облик политичког насиља и облик насилничког криминалитета, праћен великим људским жртвама и разарањима приватне и државне имовине, спада у тешке облике криминалитета, којима се друштво мора супротстављати кроз садејство више различитих облика реакције.

Тероризам као приоритетно политички појам и феномен, мора бити спречаван и сузбијан утицањем, превасходно, на узроке који доводе до њега. У том смислу као значајни облици друштвене реакције јављају се бројне мере опште и посебне

⁵³Д. Симеуновић, *op. cit.*, стр. 44.

⁵⁴ И поред значајне улоге кривичног права у сузбијању и супротстављању тероризму, не треба из вида изгубити чињеницу да се ни стално заоштраваним кривичноправним механизмима, рат против тероризма не може добити на пољу кривичне правде, већ решење мора бити тражено, на одговоран начин и на глобалном нивоу, на пољу основних узрочника тероризма. Према: Th. Weigend, „The Universal Terrorist – The International Community Grappling with a Definition“, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4–5/2006, p. 932.

друштвене превенције криминалитета. Општа и посебна социјална превенција обухватају систем разноврсних мера и активности које се плански спроводе у различитим подручјима друштвеног живота, а које имају утицај на нестајање криминалитета у одређеној средини⁵⁵.

Економска, социјална, образовна, здравствена политика, као и природа правног и политичког окружења у друштву директно утичу како на развој тако и на сузбијање криминалитета. Предузимање адекватне реакције може утицати на смањење стопе криминалитета у друштву уопште или у конкретној области.

Када је тероризам у питању као мере које друштву стоје на располагању јављају се као *prima ratio* „мере социјалне превенције, социјалне, економске, криминалне политике, културе, информисања, образовања и слично“.⁵⁶

Под појмом социјалне политике подразумева се широка и разнолика област јавне политике чији је основни циљ да обезбеди економски одржив, а истовремено социјално прихватљив, ниво заштите од разних видова друштвених и индивидуалних штетних ефеката на све чланове друштва, те да на тај начин промовише једнакост, друштвену кохезију и укључивање појединаца у политички и друштвени живот.

Друштво је позвано да кроз процес образовања, чини доступним информације о основним људским правима, потреби њиховог остваривања, условима за њихово једнако коришћење од стране свих друштвених група, изграђујући на тај начин капацитете појединаца за толеранцију, заједништво, одговорност.

Кроз мере економске политике друштво утиче на подизање животног стандарда становништва, смањујући сиромаштво и незапосленост, као факторе незадовољства одређених друштвених група, које касније, руковођене осећајем дискриминације, потенцијално постају ближе идеји о потреби решавања социјалних проблема путем политичког насиља.

Кроз унапређење културе и области информисања друштво настоји да промовише вредности савремене демократске државе, као што су принципи једнакости пред

⁵⁵ Љ. Радуловић, *Криминална политика*, Београд, 1999, стр. 228.

⁵⁶ В. Кривокапић, „Специјалистичка едукација као мера супротстављања организованом криминалу“, у: *Спречавање и сузбијање савремених облика криминалитета*, Београд, 2006, стр. 2.

законом, принцип недискриминације, принцип толеранције, принцип узајамног уважавања, принципи мирног решавања сукоба и слично.

Облици друштвене реакције на тероризам као облика недозвољеног понашања деле се на превентивне и репресивне.⁵⁷ Од превентивних мера, осим поменутих, држави на располагању стоје и бројне организационе мере и мере технопревенције. Оне имају за циљ да унапреде систем мера за одвраћање од терористичких активности у фази њиховог припремања, смањујући на тај начин проценат извршења терористичких дела.

Организационим мерама мењају се услови који отежавају или онемогућавају вршење терористичких понашања. Оне подразумевају усвајање одређених правних прописа и комбинују се са неким од претходно поменутих мера социјалне политике.⁵⁸

Технопревентивне мере подразумевају развој и имплементацију техничких решења, која могу утицати на смањење проблематичних ситуација. Ове мере подразумевају употребу техничких достигнућа у процесу мењања околине, са циљем смањивања могућности за извршење одређених недозвољених активности.

Поменуте мере социјалне политике, схваћене у најширем смислу, организационе и технопревентивне мере требало би да представљају систем мера друштвене реакције на тероризам, који би требало да за резултат има спречавање, превенирање тероризма, као друштвено опасног понашања.

Ради се, дакле, о превентивним мерама, које би требало да делују на узроке тероризма, смањујући основ за његов настанак и развој.

Међутим, све већи број терористичких аката, њихове разноврсне форме испољавања и облици, захтевају реакцију друштва и репресивним средствима, каквим се превасходно сматра кривично право. Кривичноправна репресија, њен настанак, саржина и циљеви биће изложени у наредном делу, који треба да представља увод за начине на који је

⁵⁷ Потребу успостављања односа комплементарности између превентивних и репресивних мера, као два правца деловања на тероризам, и приоритетну улогу превентивних мера у снажној и развијеној демократској држави истиче: Р. Илић, „Одбрана од тероризма“, *Војно дело*, 2/2007, стр. 107–109.

⁵⁸ Као могуће облике алтернативних мера реакције на друштвено опасна понашања З. Стојановић наводи бројне мере социјалне контроле, које могу бити формалног и неформалног карактера, мере правне природе које подразумевају супституцију мера кривичног права мерама грађанског права, управног права, уз навођење значаја дисциплинских мера, терапеутских мера и мера у области социјалног рада. Наведено према: З. Стојановић, „Кривично право и други облици реакције на друштвено опасна понашања“, *Наша законитост*, 8/1985, стр. 944–945.

тероризам регулисан као кривичноправна категорија у најважнијим међународним документима, регионалних и универзалних међународних организација.

1.4. Кривичноправно реаговање на тероризам

Потреба реаговања на тероризам кроз механизме кривичног права директно је повезана са последицама које он проузрокује. Угрожавање и повреда живота и тела, имовине, слобода и права употребом или претњом употребе насиља зарад решавања политичких неслагања и проблема оправдава и подразумева кривичноправну реакцију. У питању је тешки облик криминалитета, политичког и делимично насилничког карактера.⁵⁹ Друштвена опасност терористичких понашања оправдава криминализацију истих нормама кривичног материјалног права националних законодавстава, као и реакцију држава на наднационалном нивоу.

Кривично право од првих покушаја конкретизоване реакције на тероризам тридесетих година XX века, до данашњих дана, континуирано развија механизме за супротстављање овом облику криминалитета. У оквиру тих покушаја, развијани су различити модели предвиђања кривичних дела тероризма, којима су биле својствене различите законодавне технике прописивања бића кривичних дела тероризма. У том смислу кривичноправно реаговање на тероризам приоритетно је било оријентисано на дефинисање појма кривичног дела тероризма и сродних кривичних дела, чије је инкриминисање као засебне категорије, предвиђено да служи заштити друштва од овог типа криминалитета, у садејству са осталим механизмима друштвене реакције. Будући сложена категорија и у науци кривичног права развијала се кроз различите покушаје дефинисања, како појединих теоретичара, тако и у законодавствима појединих држава.

Потреба кривичноправног дефинисања тероризма јавља се истовремено са првим институционализованим и појединачним покушајима политичке мисли у дефинисању и објашњењу тероризма као девијантне друштвене појаве. Дефинисање тероризма као кривичноправне категорије коинцидира дакле са покушајима дефинисања тероризма

⁵⁹ Према Ђ. Игњатовићу насилнички криминалитет обухвата дела код којих се ради постизања одређеног циља користи напад на жртву или се њиме прети, што код кривичног дела тероризма представља једну од кључних карактеристика, будући да се њиме путем насиља настоје остварити неки политички циљеви, што га категорише као политички криминалитет. Наведено према: Ђ. Игњатовић, *Криминологија*, Београд, 2011, стр. 105. и 118–119.

од стране теоретичара политиколошке оријентације и користи издвојене дефиниционе елементе тероризма, као основу за изградњу појма, односно бића кривичног дела тероризма као категорије материјалног и међународног кривичног права, уз постојање неколико проблема који су отежавали његов настанак.

Као основни проблем одређивања тероризма као кривичног дела јављала се тенденција да се појам тероризма дефинише сродним појмовима попут терора и терорисања, што представља начин дефинисања који је споран са становишта научног истраживања. Наиме, дефинисање једног појма подразумева његово објашњење помоћу различитих речи и мисли, а не понављање истих или сличних по садржају појмова приликом дефинисања. Кривичноправно одређење неког појма подразумева издвајање чињеничног описа, дакле обавезних обележја одређеног понашања. Ради се о селекцији и одређивању конститутивних обележја одређеног кривичног дела, дакле о типизирању недозвољеног понашања као конкретног кривичног неправа. Овај процес подразумева тачно, јасно и логички исправно одређивање обележја одређеног кривичноправног појма, које се не сме вршити речима истог или сличног значења. Дакле, таутологија, која је присутна у политиколошким одређењима тероризма, преносила се и на област кривичног права, што је трпело критику на рачун таутолошког одређења тероризма као кривичноправне категорије.

Као други проблем приликом одређивања кривичноправног појма тероризма јављала се многострукост форми испољавања и облика терористичког деловања. Преглед терористичких активности, хронолошки посматрано, представља полазни основ за уочавање бројности и разноврсности терористичких понашања.⁶⁰ Сва она требало би да испуњавају одређене карактеристике које би их могле означити као кривично дело тероризма⁶¹, па је потребно извршити неопходну генерализацију, која подразумева анализу појединачних понашања и изналажење заједничког именуатеља разнородним

⁶⁰ Тероризам се може класификовати на основу мноштва критеријума. Према циљевима који се њиме настоје остварити он се дели на идеолошки мотивисан тероризам, етно-сепаратистички тероризам и верски фундиран тероризам, према средствима класификује се као класични (конвенционални), биохемијски и нуклеарни, док се према методима може поделити на класични, самоубилачки, „сајбер“ тероризам и нарко-тероризам. Класификације тероризма и њихове критеријуме према програмско-циљној оријентацији, средствима и методима и према типу актера наводи: Д. Симеуновић, *op. cit.*, стр. 82-85.

⁶¹ Историјски посматрано тероризам као кривично дело није се појављивао само у једној манифестационој форми, попут отмице или убиства, већ је представљао појединачна већ инкриминисана понашања, која су специфична по субјективном елементу – настојању да се застраши становништво, а не само појединац. Према: М. Saif – Alden Wattad, *op. cit.*, p.1022, 1023.

људским активностима, које саме по себи већ представљају инкриминисана понашања у смислу одредаба националних кривичних законодавстава⁶².

Издавање обележја бића кривичног дела, у складу са начелом законитости, и то његовим сегментом *lex certa*, подразумева што прецизније одређење обележја бића кривичног дела, а не само казуистичко навођење већ инкриминисаних понашања, са додатним посебним обележјима.⁶³

Као трећи и најзначајнији проблем одређења дефиниције тероризма у кривичноправном смислу јављао се карактер овог понашања, који је доминантно политичке природе. Ови политички проблеми стајали су на путу стварања политиколошке дефиниције, али и кривичноправне, јер она варира од законодавства до законодавства, док на међународном нивоу није могао бити усвојен опште прихватљив појам тероризма као категорије кривичног права, управо због различитих политичких интереса и приступа, које поједине државе имају приликом његовог одређења.

Иако су поменути проблеми дефинисања тероризма као кривичног дела били присутни ипак је значајно издвојити одређени број дефиниција индивидуалне научне мисли, које могу да послуже као основ за разумевање и решавање проблема дефинисања тероризма као кривичног дела у савременим условима. У том смислу као значајније дефиниције Д. Јаковљевић издваја следеће.

⁶² Ради се о кривичним делима против живота и тела, против слобода и права човека и грађанина, против имовине, против опште сигурности људи и имовине, против безбедности јавног саобраћаја и слично. Проблем се јавља како са питањем евентуалног постојања стицаја између кривичног дела које је обухваћено кривичним делом тероризма (чија је радња извршења фактички начин извршења кривичног дела тероризма) са једне стране, тако и са питањем јурисдикције националних и међународних судских инстанци за вођење поступка за тако извршено кривично дело, са друге стране. Према ставу S. Sucharitkul-а иста особа може бити означена као учинилац кривичног дела тероризма према одредбама националног корпуса кривичноправних норми, тако и као учинилац кривичног дела тероризма према одредбама неког од релевантних међународних уговора, што би по његовом мишљењу требало да повлачи одговорност за тероризам као кривично дело против човечности и међународног права. Према: S. Sucharitkul, „Terrorism as an International Crime: Questions of Responsibility and Complicity“, in: *19 Israel Y. of Int. Law*, 1989, p. 232.

⁶³ Када је законодавна техника у питању потребно је избегавати како генерализацију, тако и наглашену казуистику, како би се одмереним, што прецизнијим нормама обезбедила несметана примена кривичноправних норми. Наведено према: З. Стојановић, „Правно-филозофске концепције у Предлогу кривичног законика Србије и Кривичном законнику Црне Горе“, у: *Казнено законодавство: прогресивна или регресивна решења*, Будва, 2005, стр. 13.

Према ставу Т. Живановића тероризам „политичког карактера или не, означава акте који по природи изазивају код неког осећај страха од ма којег зла, акте који су застрашујући“.⁶⁴

Под појмом тероризма Р. Лемкин подразумева застрашивање људи извршењем насиља.⁶⁵

Тероризам се према А. Сотилеу дефинише као „криминални метод који се карактерише терором, насиљем, у погледу одређеног циља“, док Ј. Вациорски под тероризмом подразумева „метод криминалне активности којом починилац намерава да путем терора наметне своју превласт у друштву или држави да би сачувао, изменио или порушио друштвене везе јавног поретка“.⁶⁶

Као карактеристике тероризма Х. Де Вабрес истиче: 1) да је дело банди; 2) да су поступци којима се изазива терор: експлозије, разарања железничких возова или зграда, рушење брана, тровање воде за пиће, ширење заразних болести; 3) као и да се њиме ствара општа опасност.⁶⁷

Наведене дефиниције потичу из тридесетих година прошлог века и одраз су схватања прилагођених тадашњим појавним облицима и формама испољавања терористичких понашања. Како се тероризам као друштвена појава, развијао и усложњавао јављају се и новији приступи у његовом дефинисању, који суштински мењају садржај и смисао, а потичу из последњих деценија прошлог века.⁶⁸

⁶⁴ Наведено према: Д. Јаковљевић, *op. cit.*, стр. 42.

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ Без обзира који се приступ о историјату тероризма као појаве прихвати, да ли онај који под овим појмом подразумева многобројне облике политичког насиља, који су му били претеча или се као његов почетак новоди грађанска револуција у Француској, савремени тероризам се јавља почетком шездесетих година прошог века, када добија карактер међународног, чему су допринели савремени услови који су га трансформисали у међународни феномен, понајвише техничко-технолошки напредак, који је довео до доступности савременог оружја и развоја медијских средстава, која служе као трансмитер порука, политичке садржине, које се сваким терористичким актм настоје да пошаљу и доставе широком аудиторијуму. Бројни примери политичког насиља представљају само део предисторије тероризма и иако поседују понешто од елемената тероризма, не могу се схватати као његови почеци, већ овај термин мора бити везиван за 19. век, у којем је према истраживањима и расположивим чињеницама он почео да се појављују као засебна политичка појава. Према: Д. Симеуновић, „Критички оглед о утврђивању времена настанка тероризма и његовим претечама“, *Војно дело*, пролеће/2010, стр. 325.

Да је „терор – не и тероризам – један симболичан акт управљен на политичко понашање путем ваннормалних средстава, која уплићу у себе употребу и претњу насиљем“ сматра Т.П. Торнтон.

Под појмом тероризма П. Јуилард подразумева „акт насиља који рађа страх или застрашивање код становништва неке државе и који прети животу, телесном интегритету, физичком и душевном здрављу или слободи евентуалних жртава посматраних колективно“.

Према мишљењу Тран – Тама тероризам означава акте међународног кривичног дела извршене посредством насиља и застрашивања ради постизања одређеног циља.

Појам тероризам дефинише се као „сваки акт оружаног насиља који, извршен у политичком циљу, социјал – филозофском, идеолошком или религијском, крши правила хуманитарног права која забрањују употребу варварских средстава, нападом на невинне циљеве или циљеве који немају војни интерес“ према становишту Е. Давида.

Тероризам Х. Хајмс одређује као употребу терора од стране милитантне политике са циљем обарања владе или принуђавања владе да промени политику, при чему разликује директни и ндиректни тероризам.⁶⁹

Упоредо са покушајима дефинисања тероризма као кривичног дела од стране појединих теоретичара, овај процес одвијао се и на наднационалном нивоу, под окриљем међународних организација, са циљем изналагања потребног минимума сагласности држава о обележјима кривичних дела тероризма, углавном у вези са конкретним догађајима, што је резултирало усвајањем већег броја докумената у форми резолуција, конвенција и одлука.

Иако нису свеобухватне и систематичне, оне су предвиђале поједина недозвољена понашања као кривична дела, која национални кривичноправни системи, ратификацијом поменутих докумената, морају да имплементирају и постепено вршиле унификацију кривичних дела тероризма секторски посматрано.

⁶⁹ Дефиниције наведене према: Д. Јаковљевић, *op. cit.*, стр. 45.

Историјат и развој решења правног дефинисања терористичких понашања представља основ за разумевање и подстицање процеса унификације инкриминација националних законодавстава, која карактерише данашњу кривичноправну реакцију.

Преглед кривичноправних дефиниција, односно обележја бића кривичних дела тероризма у националним законодавствима, без подробније упоредноправне анализе, биће изложен у оквиру овог одељка, јер оне представљају врсту административних дефиниција, које су настале као резултат утицаја секторских конвенција и релевантних међународних докумената, о којима ће више речи бити у наредном одељку.⁷⁰

У законодавству Велике Британије,⁷¹ тероризам је дефинисан у неколико закона: у Закону о спречавању тероризма (*Temporary Provision Act*), тероризам је дефинисан као употреба насиља у политичке сврхе и свака друга примена насиља ради изазивања страха у јавности или делу јавности; у Закону о антитероризму (*Britain's Antiterrorism Crime and Security Act*), тероризам је одређен као претња или коришћење претње било где у свету или утицај било кога на имовину било које владе у свету; у Закону о тероризму (*Terrorism Act*), тероризам означава озбиљну употребу силе или претњу насиљем из политичких, верских и идеолошких разлога, усмерену против живота цивила и јавне имовине, која тежи да коришћењем ватреног оружја или експлозивних материја, изазове страх у јавности, материјална разарања, наруши здравље и општу безбедност.

У Руској федерацији тероризам је одређен у Федералном закону о борби против тероризма, као идеологија насиља и пракса којом се настоји утицати на одлуке органа државних власти, локалне самоуправе или међународних организација повезана са

⁷⁰ Класификацију основних криминалополитичких опредељења, стање и правце развоја кривичних законодавстава у вези са кривичним делима тероризма са краја двадесетог века, уз наглашавање различитих нормативних решења у вези са конструкцијом једног општег (скупног) кривичног дела које би садржало све основне облике тероризма и уједно одређивало његов општи појам даје: А. Шелих, „Упоредни приказ решења за кривична дела тероризма у националним кривичним законодавствима“, *Архив за правне и друштвене науке*, 1-2/1980, стр. 115–120.

⁷¹ Које се дуго година развија и пролази кроз различите фазе, које најпре карактеришу дерогативни прописи, специјална полицијска овлашћења и ограничавање финансијских токова. Према: С. Walker, „Clamping Down on Terrorism in The United Kingdom“, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4–5/2006, р. 1140, 1150. Поред поменутих карактеристика кривичноправно нормирање тероризма и њему сродних кривичних дела подразумева инкриминисање понашања којима се, како непосредно тако и посредно охрабрује, подстиче на извршење тероризма. У том смислу као кажњива се предвиђају давања изјава подобних да код другог изазову или учврсте одлуку за припрему или извршење кривичног дела тероризма или сродних кривичних дела, као и давање изјава којима се „глорификује“ извршење или припрема извршење кривичног дела тероризма или сродних кривичних дела, под условом да се разумно може очекивати да ће јавност тако послате поруке разумети као понашање у односу на које би требало да се угледа.

заstraшивањем цивила и/или другим облицима незаконитих насилних радњи, док се под терористичким активностима подразумевају следеће активности: организовање, планирање, припрема, спровођење и финансирање терористичких аката; подстицање аката тероризма; успостављање незаконите оружане формације, криминалног удруживања (злочиначка организација) или организоване групе за спровођење аката тероризма, као и учешће тих ентитета у терористичким актима; регрутовање, наоружавање, обучавање и коришћење терориста; информативна или друга помоћ за планирање, припрему или спровођење терористичких аката; популаризација терористичких идеја, ширење материјала или информација о терористима. Терористички акт, у смислу овог закона, означава експлозију, подметање пожара или друге радње усмерене на заstraшивање становништва и представља ризик од губитка живота, изазива знатну штету на имовини или еколошку катастрофу и друге тешке последице, с циљем незаконитог утицаја на одлуке које доносе државни органи, органи локалне управе или међународне организације, као и претње од извршења акција са истом сврхом. У кривичном законнику Руске федерације кривично дело тероризма је дефинисано као вршење експлозија, паљевина или других чињења која изазивају опасност од погибије људи, проузроковања знатне материјалне штете или настајања других друштвено штетних последица, ако су те делатности извршене с циљем нарушавања друштвене безбедности, заstraшивања становништва или ради утицања на органе власти у процесу доношења одлука.⁷²

Кривични закон Грчке под појмом тероризма обухвата акте којима се може озбиљно оштетити држава или међународна организација, који имају за циљ изазивање страха код становништва или присиљавање државе или међународне организације да чини одређене акте или се уздржи од одређеног поступања, или да оштети или уништи фундаменталне уставне, политичке или економске структуре државе или међународне организације. Ти акти подразумевају убиство, тешке телесне повреде, отмице, кривична дела у вези са поседовањем експлозива и хемијских супстанци, угрожавање хране, загађење водених потенцијала, као и дела којима се крше основна грађанска, политичка или било које друга права предвиђена Уставом или другим позитивним међународним прописима.⁷³

⁷² С. Мијалковић, М. Бајагић, *op. cit.*, стр. 301, 304.

⁷³ *COT Institute for Safety and Crisis Management*, доступно на www.cot.nl/, приступљено дана 14.11.2014.

Кривични закон Норвешке одређује тероризам као кривично дело учињено с намером да се озбиљно омету функције од виталног значаја за друштво, као што су функционисање законодавне, извршне или судске власти, сигурно снабдевање храном или водом, функционисање банкарског или монетарног система, медицинских установа, или озбиљно застраши становништво и слично.⁷⁴

У Шведској је тероризам дефинисан као кривично дело у Новом закону о кривичној одговорности за терористичка кривична дела (*New Act on Criminal Responsibility for Terrorist Crimes*) . Под тероризмом се подразумевају акти којима се озбиљно нарушава безбедност државе и међународне организације с намером да се: озбиљно уплаши становништво или поједине друштвене групе; неправедно присиле јавне власти или међународне организације да делују у жељеном правцу или да се уздрже од одређених акција; озбиљно дестабилизују или наруше фундаменталне политичке, уставне економске или друштвене структуре државе или међународне организације. Под терористичким актима се подразумевају следећа кривична дела: убиство, разне окрутности, киднаповање, тешке повреде лица, подметање пожара који изазива губитак живота, злонамерна штета, отмица авиона, насилни акти, саботаже на аеродромима, ширење отрова или инфекција и незаконита употреба хемијског оружја и другог оружја за масовно уништавање.⁷⁵

Дански кривични законик под актима тероризма подразумева сва насилна дела чија је намера да се заплаши становништво Данске, њени органи власти или међународна организација, да се они приморају да делују или се уздрже од одређених активности или да се дестабилизују или оштете виталне политичке, уставне, економске или друштвене институције. Та дела су: тешко насиље, отмице, поремећаји у безбедности саобраћаја на путевима, отмице превозних средстава, кршење закона о оружју, подметање пожара, експлозија, ширење штетних гасова, изазивање поплава, оштећење пруга или других превозних средстава, контаминација воде или контаминација предмета намењених заједничкој употреби, поседовање или коришћење радиоактивних супстанци. Као кривична дела тероризма, у поменутом закону, предвиђена су и дела

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ *New Act on Criminal Responsibility for Terrorist Crimes*, доступно на www.coe.int/gmt, приступљено дана 3.12.2014

којима се директно или индиректно даје финансијска и друга логистичка подршка тероризму.⁷⁶

Кривични закон Киргистана кривично дело тероризма дефинише као експлозију, акте подметања пожара или друге радње које представљају опасност за људе и могу имати смртне последице, које проузрокују знатну штету или друге последице, с циљем подривања јавне безбедности, терорисања људи или вршења притиска на власти.⁷⁷

Наведене дефиниције кривичног дела тероризма у националним законодавствима појединих држава, заједно са дефиницијама одређених државних институција и правним документима међународних организација, чији ће преглед бити дат у наредном одељку, представљају административне дефиниције тероризма, које су се јавиле углавном као реакција на појединачне терористичке догађаје, без успеха на плану универзалног дефинисања кривичног дела тероризма, које би било схваћено као јединствено кривично дело против међународне безбедности и универзалних вредности човечанства.

Оне у својој основи полазе од таксативног модела дефинисања кривичног дела тероризма уз издвајање субјективног обележја бића, најчешће оличеног у специфичној намери угрожавања уставног уређења државе или међународне организације или у ширењу страха међу становништвом. Најчешће су праћене усвајањем комплементарних кривичнопрацесних одредба, које одређујући кривично дело тероризма као једно од тешких кривичних дела, проширују истражна и тужилачка овлашћења у односу на спречавање и сузбијање аката тероризма.⁷⁸

⁷⁶ *Danish Penal Code.*, доступно на www.legislationonline.org, приступљено дана 15.12.2014.

⁷⁷ С. Мијалковић, М. Бајагић, *op. cit.*, стр. 303.

⁷⁸ Бројне примере проширених овлашћења полиције и тужилаштва, као допунске антитерористичке мере, попут нижег степена сумње као основа за покретање кривичног поступка, притвор у преткривичном поступку, полицијско задржавање, надзор и снимање комуникације, као меру за прикупљање доказа, прикупљање информација у евиденцијама банака, библиотека, факултета, авио-компанија видети опширније изложене по земљама у : E. Van Sliedregt, „European Approaches to fighting Terrorism“, *Duke Journal of Comparative and International Law*, Vol. 20, 3/2010, p. 413–424. Њих између осталог карактеришу и превентивно оријентисане тенденције, које кривичноправни апарат покрећу и у случајевима угрожавања заштићеног добра, дакле и у оквиру нових инкриминација које подразумевају припремање, обучавање и наоружавање потенцијалних учинилаца кривичног дела тероризма. Такав је случај са бројним законодавствима, која ће бити предмет потоње обраде у упоредноправном делу овог рада, али и у бројним другим, попут законодавства Велике Британије, које је у оквиру дуготрајног процеса развоја законодавних решења тероризма, као кривичноправне категорије, као кажњиве предвидела припремање кривичног дела тероризма, врбовање и обучавање за кривично дело тероризма. Према: С. Walker „, The United Kingdom terrorist attacks on July 7, 2005 and the evolution of anti- terrorism policies, laws and practices“, *ZIS*, 11/2015, p.551.

Правне, политичке и идеолошке разлике између твораца појединих административних дефиниција, представљале су проблем у изналажењу јединственог става међународне заједнице о конститутивним обележјима општег кривичног дела тероризма, чије би постојање онемогућило избегавање кривичног гоњења учинилаца ових кривичних дела, одласком у земљу у којој оно није или је на други ужи начин инкриминисано.⁷⁹ Међународни карактер терористичких активности оправдава тежњу, која је у савременим условима, остварена у неким регионалним документима, да се на тероризам гледа као на јединствену кривичноправну категорију, без обзира на то према коме је управљен и која је држава извршења, а која држава у којој се учиниоцу суди.⁸⁰

Зарад бољег разумевања развојног процеса кривичноправне реакције међународне заједнице, у наредном одељку, биће дат хронолошки приказ изградње кривичноправне категорије тероризма у документима најважнијих међународних организација.

⁷⁹ Међународну сарадњу на плану сузбијања тероризма карактерише више проблема, који су најпре у вези са питањима екстрадиције и дефинисањем и установљавањем усклађених инкриминација и њиховим преузимањем у национално кривично законодавство. У вези са поменутиим јављају се две врсте питања. Једна се односе на поступак и услове екстрадиције учинилаца кривичних дела тероризма, а друга на само дефинисање тероризма у неким релевантним међународним документима и начине њиховог преузимања у национално кривично право. Наведено према: Д. Крапац, „Тероризам и питање забране издавања политичких криваца у екстрадиционом праву“, *Архив за правне и друштвене науке*, 1-2/1980, стр. 125-130;

⁸⁰ Значај научног истраживања у области тероризма, као и установљавање методолошког оквира научних истраживања у овој области јавља се према С. Мијалковићу као предуслов за развој униформних стандарда и процедура за супротстављање и сузбијање овом тешком облику криминалитета. Наведено према: С. Мијалковић, *op. cit.*, стр. 108–109.

ПОГЛАВЉЕ 2.

ТЕРОРИЗАМ КАО КРИВИЧНО ДЕЛО У НАЈВАЖНИЈИМ МЕЂУНАРОДНИМ ДОКУМЕНТИМА

2.1. Документи Друштва народа

Тероризам, као правни термин, у међународноправним круговима почиње да се употребљава на конгресима Међународног удружења за кривично право, које је кроз неколико конференција, чији је циљ био унификација кривичних законодавстава, настојало да дефинише тероризам и понуди одређење његовог правног појма, углавном посматраног као међународно кривично дело. На Трећој међународној конференцији у Бриселу, јуна 1930. године, дат је први појам кривичног дела тероризма, чији је садржај обухватао неколико конкретних понашања, која су подразумевала изазивање опште опасности за живот, здравље и имовину људи, умишљајним изазивањем пожара, експлозије, поплаве, ширења заразних болести и др.⁸¹ Садржај овог кривичног дела је допуњаван на наредним конференцијама, које су настојале да изграде појам кривичног дела тероризма *per se*, које је имало своје специфичне објективне и субјективне карактеристике.⁸² Овај процес текао је паралелно са процесом дефинисања кривичног

⁸¹Радило се о реферату проф. Н. Гунцбурга, који је под насловом „Тероризам“, дао своје виђење терористичких активности, без издвајања посебних циљева оваквих делатности. Према: Д. Јаковљевић, *op. cit.*, стр. 56.

⁸² Као резултанта свих шест међународних конференција, издвојене су објективне карактеристике тероризма као кривичног дела, које су везане за заштитни објект, објекат радње, као и радњу и последицу и субјективне карактеристике, које подразумевају умишљај и посебан политички циљ. Издвојене су и карактеристике пасивног субјекта, под којим су подразумевани: шефови држава, њихове супруге, лица која врше прерогативе шефа државе, престолонаследници, чланови влада, лица која уживају дипломатски имунитет и чланови уставотворних, законодавних и судских тела, државне јавне службе и друга лица која би била жртве опасности или стања терора, према: *Ibid.*, стр. 62.

дела тероризма у оквиру Друштва народа, што чини претечу савременим документима донетим и усвојеним на међународном нивоу.

Тероризам је уврштен у међународну агенду још 1934, након атентата на југословенског краља Александра I и министра спољних послова Француске, А. Бартуа, када је Друштво народа учинило први велики корак, усмерен ка инкриминисању ове пошасте, разматрањем нацрта конвенције за спречавање и кажњавање тероризма. Иако је Конвенција на крају усвојена 1937, она никада није ступила на снагу, како због чињенице да тероризам у њој није довољно прецизно одређен, тако и због почетка Другог светског рата, две године касније.⁸³

За даљи развој и дефинисање тероризма као кривичног дела од значаја су прва три члана Конвенције, од којих први предвиђа обавезу за државе да се уздржавају од помагања терористичких активности, које су усмерене против интереса друге државе као и обавезу спречавања кривичних дела тероризма, под којима подразумева злочиначки акт, који је усмерен против неке државе, а предузет са циљем изазивања терора код одређеног круга лица.

Други члан Конвенције користи метод набрајања, таксативног навођења радњи, које, при испуњењу општих услова, представљају кривично дело тероризма. Ради се о : 1) умишљајним делима управљеним против живота, телесног интегритета, здравља или слободе шефова држава, особа које врше прерогативе шефа државе, његовог природног или одређеног наследника, супружника наведених лица, особа задужених за обављање јавних функција или особа на јавим положајима, када је реч о делу које је било извршено у смислу функција или положаја које ове особе врше; 2) умишљајном уништењу или оштећењу јавне имовине или имовине која има јавну употребу, а која је власништво или припада другој високој страни уговорници; 3) умишљајном делу које по природи доводи у опасност људске животе стварањем опште опасности; 4) покушају извршења кривичних дела предвиђених у наведеним одредбама овог члана; 5) производњи, прибављању, држању и набављању оружја, муниције, експлозивних направа или штетних супстанци с циљем извршења у било којој земљи неког кривичног дела предвиђеног овим чланом.

⁸³Конференција посвећена тероризму одржана је у Женеви 1937. године и на њој је учешће узело тридесет и пет држава. У оквиру ње усвојена је била и Конвенција о формирању међународног кривичног суда за суђење починиоцима терористичких аката.

У трећем члану Конвенције прописана је обавеза за државе уговорнице да у својим националним кривичним законодавствима предвиде као кажњива понашања, која се могу означити као пратећа кривична дела тероризма, а која се састоје у покушају, организацији, договору, подстрекавању или помагању у наведеним рањама из чл. 2. Конвенције.

Иако Конвенција никада није ступила на снагу, она представља значајан правни извор, који је настојао да одреди кривично дело тероризма, у складу са тадашњим приликама, који карактеришу казуистички приступ одређења радње кривичног дела, уз истицање обавезних субјективних обележја бића кривичног дела, која морају бити испуњена како би одређена радња била схваћена као терористичко кривично дело. Радња мора бити усмерена против неке државе са циљем изазивање страха, а као пасивни субјект означене су одређене личности, групе лица или јавност уопште.⁸⁴

Овакав начин одређења кривичног дела тероризма био је недовољно прецизан, а проблем је представљала и одредба о забрани производње оружја, муниције и експлозива, јер је била нејасна њена усмереност- да ли се радило о забрани било које или само противправне производње оружја, што је представљало проблем за државе произвођаче оружја.

Поменути конвенцију ратификовала је само једна држава, тако да никада није ступила на снагу, а нешто касније дошло је до распада Друштва народа, па је даљи рад на дефинисању тероризма настављен под окриљем Организације уједињених нација, као универзалне међународне организације, чија је претеча било управо Друштво народа.

2.2. Документи Организације уједињених нација

Уочавајући значај и сложеност изазова и претњи тероризма по глобалну безбедност, Организација уједињених нација је кроз вишедеценијску активност настојала да изгради ефикасне и превентивно оријентисане правне механизме, који укључују кривичноправни елемент, заснован на поштовању основних људских права и слобода и принципа владавине права. Идеја о потреби ефикасне кривичноправне реакције на

⁸⁴ Више о општим условима који су потребни за постојање кривичног дела тероризма, према Конвенцији о спречавању и кажњавању тероризма, видети: Д. Јаковљевић, *op. cit.*, стр. 73-77.

тероризам подразумевала је усвајање и имплементацију низа докумената, који за циљ имају спречавање терористичких аката.

Изградња делотворних правних механизма за спречавање и кажњавање терористичких активности, уз уважавање свих тешкоћа, које карактеришу дефинисање овог појма, определила је ОУН за тзв. секторски приступ идентификовања дела која се могу означити као терористичка, насупротив усвајања једне опште антитерористичке конвенције.⁸⁵

Секторски приступ дефинисању тероризма, не одређује дакле појам тероризма, већ поједине терористичке акте одређује као кажњиве, избегавајући на тај начин стварање јединствене дефиниције. Почевши од 1963. године, у оквиру ОУН створен је правни оквир за спречавање терористичких дела, који подразумева десетине конвенција и протокола, којима се на парцијалан, тематски, начин врши криминализација готово свих могућих врста терористичких активности. Ови универзални правни инструменти засновани су на осуди тероризма, као претње међународном миру и безбедности.

Потписивање поменутих докумената ствара обавезу за државе потписнице да у својим националним кривичноправним законодавствима⁸⁶ предвиде одређена кривична дела и санкције, са циљем изградње ефикасних механизма, који државама стоје на располагању у спречавању и кажњавању кривичних дела тероризма.⁸⁷

Циљ секторских конвенција је усклађивање кривичних законодавства националних држава, које ће кроз синхронизовану криминализацију терористичких понашања свести на минимум могућност избегавања правде од стране учинилаца ових кривичних

⁸⁵ Активности ове организације карактерише и чињеница да су покушаји дефинисања тероризма обично следили након неког великог терористичког инцидента, што је резултирало одговорима на специфичне терористичке нападе, а не усвајањем једне опште дефиниције кривичног дела тероризма. Г. Капетановић наводи да се парцијално регулисање појединих облика у којима се тероризам појављује, као лакши начин за постизање компромиса и истоветности покривања свих појавних облика тероризма путем адекватних, секторских конвенција и једне опште конвенције. Према: Г. Капетановић, „Међународни тероризам и Уједињене нације“, *Архив за правне и друштвене науке*, 1-2/1980, стр. 59–60.

⁸⁶ Слично ставу К. Nuotia изнетом у фусноти бр. 9 овог рада и К. Томашевски истиче доминантни значај националних кривичноправних система упркос високом степену друштвене опасности коју одређени видови тероризма имају за међународну заједницу у целини. Наведено према: К. Томашевски, „Проблем тероризма пред Организацијом уједињених нација“, *Архив за правне и друштвене науке*, 1-2/1980, стр. 74–75.

⁸⁷ Став о потреби уједначеног дефинисања тероризма, макар и кроз секторски приступ, у његовом спречавању и сузбијању заузима: S. Sucharitkul, *op. cit.*, p. 247–248.

дела и олакшати међународну сарадњу државних органа надлежних за спречавање и сузбијање тероризма и поштовање принципа *aut dedere aut iudicare*.⁸⁸

Документи усвојени од стране ОУН у области тероризма су:

1. **Конвенција о сузбијању кривичних дела и неких других аката уперених против безбедности ваздушне пловидбе** (*Convention on Offences and Certain Other Acts Committed On Board Aircraft*) потписана је 14. септембра 1963. године у Токију, а ступила на снагу 4. децембра 1969. године. Односи се на кривична дела која утичу на безбедност лета. Има 26 чланова. Она овлашћује пилота да наметне разумне мере, укључујући и задржавање према било ком лицу за које он (или она) има разлога да поверује да је починило или да се спрема да почини такав акт, када је то неопходно ради заштите безбедности ваздухоплова и захтева од држава уговорница да приведу учиниоца и да врате контролу над авионом законитом команданту.

2. **Конвенција о сузбијању незаконите отмице ваздухоплова** (*Convention for the Suppression of Unlawful Seizure of Aircraft*) потписана је 16. децембра 1970. године у Хагу, а ступила на снагу 14. октобра 1971. Има 14 чланова. Као кривично дело одређује потивправно, силом или претњом предузето застрашивање, са циљем заплене или остваривања контроле на летом ваздухоплова или покушај да се то учини. Захтева од држава потписница да предвиде строге казне за поменута дела, да се придржавају правила или суди или изручи, као и да пружају једна другој помоћ у вези са кривичним поступцима покренутим на основу Конвенције.

3. **Конвенција о сузбијању незаконитих аката уперених против безбедности цивилног ваздухопловства** (*Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Civil Aviation*) потписана је 23. септембра 1971. у Монреалу, а ступила на снагу 26. јануара 1973. године. Има 16 чланова. Као кривично дело предвиђа било који противправан и намеран акт насиља против лица у ваздухоплову у лету, ако такав акт

⁸⁸ Тероризам у својим различитим манифестационим облицима, попут узимања талаца, кривичних дела против безбедности саобраћаја, кривичних дела против међународно заштићених лица представља на основу бројних међународних уговора кривично дело за које се од држава потписница захтева прописивање одредаба националног кривичног законодавства, кривични прогон и кажњавање. Према: М. СН. Bassiouni, Е.М. Wise, *Aut dedere aut Judicare: The Duty to Extradite or Prosecute in International Law*, Dordrecht, 1995, p. 7–8; М. De Feo: „Political Offence Concept in Regional and International Conventions Relating to Terrorism“, in Giuseppe Nesi (ed.), *International Cooperation in Counter- Terrorism – The United Nations and Regional Organizations in the Fight Against Terrorism*, Burlington, 2013, p. 113.

може да угрози безбедност ваздухоплова, постављање експлозивне направе у авиону, покушај ових дела и саучествовање у делу особе која учини или покуша извршење поменутих дела.⁸⁹ Захтева од држава потписница да предвиде строге казне за поменута дела, да се придржавају правила или суди или изручи, као и да пружају једна другој помоћ у вези са кривичним поступцима покренутим на основу Конвенције.

4. **Конвенција о спречавању и кажњавању злочина против лица под међународном заштитом, укључујући дипломатске агенте** (*Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Internationally Protected Persons, including Diplomatic Agents*) потписана је 14. децембра 1973. године у Њујорку, а ступила на снагу 20. фебруара 1977. године. Има 20 чланова. Дефинише појам „међународно заштићеног лица“, као шефа државе, министра спољних послова, представника или функционера државе или међународне организације, које има право на посебну заштиту у страни држави, као и чланове његове породице. Од држава уговорница захтева да кажњавају одговарајућим казнама, које у обзир узимају њихову тешку природу, умишљајно убиство, киднаповање или неки други напад на лица или слободу међународно заштићеног лица, насилан напад на службене просторије, приватни смештај или превозно средство тог лица, претњу или покушај да ће се такав напад извршити као и саучествовање у наведеним радњама.

5. **Међународна конвенција против узимања талаца** (*International Convention Against the Taking of Hostages*), потписана је 17. децембра 1979. у Њујорку, а ступила на снагу 3. јуна 1983. године. Има 20 чланова. Прописује да „свако лице које отме, задржи или прети да ће убити, повредити или наставити да држи друго лице како би приморало треће лице, државу, међународну организацију, физичко или правно лице или групу лица, да нешто учини или не учини, чини кривично дело узимања талаца, у смислу ове Конвенције“.

6. **Конвенција о физичкој заштити нуклеарног материјала** (*Convention on the Physical Protection of Nuclear Material*) потписана је 26. октобра 1979. године у Бечу, а ступила на снагу 8. фебруара 1987. године. Има 23 члана. Криминализује противправно

⁸⁹ Облике инкриминисаних понашања наводи : В. Василијевић, „Покушај одређивања тероризма као међународног злочина“, *Југословенска ревија за међународно право*, 1–3/1973, стр. 189.

поседовање, коришћење, пренос или крађу нуклеарног материјала и претњу да ће се нуклеарни материјал користити да изазове смрт, тешке повреде или штету имовине већег обима.

7. **Амандмани на Конвенцију о физичкој заштити нуклеарног материјала** (*Amendments to the Convention on the Physical Protection of Nuclear Material*) потписани су 8. јула 2005. године у Бечу. Установљавају обавезу за државе уговорнице да обезбеде заштиту нуклеарних објеката и материјала у мирнодопској употреби, као и њихово складиштење и транспорт. Предвиђају проширену сарадњу међу државама у погледу обезбеђења брзих мера за проналажење и враћање украденог или кријумчареног нуклеарног материјала.

8. **Протокол о сузбијању незаконитих аката насиља на аеродромима који служе међународном цивилном ваздухопловству** (*Protocol for the Suppression of Unlawful Acts of Violence at Airports Serving International Civil Aviation, Supplementary to the Convention for the Suppression of Unlawful Acts against the Safety of Civil Aviation*) потписан је 24. фебруара 1988. године у Монреалу. Има девет чланова. Проширује одредбе Монреалске конвенције (видети бр. 3 горе) у вези са обухватањем терористичких аката на аеродромима који служе међународном цивилном ваздухопловству.

9. **Конвенција о сузбијању незаконитих радњи уперених против безбедности поморске пловидбе** (*Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Maritime Navigation*) потписана је 10. марта 1988. године у Риму, а ступила на снагу 1. марта 1992. године. Има 22 члана. Успоставља правни режим применљив на дела против међународне поморске пловидбе, који је сличан режиму успостављеном за међународно ваздухопловство и као кривично дело предвиђа противправно и намерно преузимање контроле над бродом употребом силе или претњом употребе силе, вршење акта насиља против лица на броду, ако та радња може да угрози безбедну пловидбу брода, постављање деструктивног уређаја или супстанце на броду и друге акте уперене против безбедности поморске пловидбе.

10. **Протокол уз Конвенцију о сузбијању незаконитих радњи уперених против безбедности поморске пловидбе** (*Protocol to the Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Maritime Navigation*), потписан је 14. октобра 2005.

године у Лондону. Инкриминише употребу брода као средства за извршење кривичног дела тероризма, превоз материјала подобних да изазову смрт или тешке телесне повреде, превоз лица која су починила кривично дело тероризма и предвиђа процедуру у вези са укрцавањем на брод лица за која се сумња да су учинила кривично дело предвиђено одредбама Конвенције.

11. **Протокол о сузбијању незаконитих радњи уперених против безбедности фиксних платформи које се налазе на морском дну** (*Protocol for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Fixed Platforms Located on the Continental Shelf*), потписан 10. марта 1988. у Риму, а ступио на снагу 1. марта 1992. године. Има 10 чланова. Установљава обавезу за државе потписнице да у националним кривичним законодавствима инкриминишу као недозвољене активности којима се угрожава безбедност фиксних платформи или особа на њиховој површини. Фиксну платформу дефинише као вештачко острво, уређај или механизам везан за морско дно, са циљем истраживања или искоришћавања природних ресурса или за другу комерцијалну употребу.

12. **Протокол у вези са Протоколом о сузбијању незаконитих радњи уперених против безбедности фиксних платформи које се налазе на морском дну** (*Protocol to the Protocol for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Fixed Platforms Located on the Continental Shelf*) потписан је 14. октобра 2005. године у Лондону. Установљава промене уз Конвенцију о сузбијању незаконитих радњи уперених против безбедности поморске пловидбе у контексту фиксних платформи које се налазе на морском дну.

13. **Конвенција о обележавању пластичних експлозива ради откривања** (*Convention on the Marking of Plastic Explosives for the Purpose of Detection*) потписана 1. марта 1991. године у Монреалу, ступила на снагу 21. јуна 1998. године. Има 15 чланова и Технички анекс који садржи два дела. Усвојена је са циљем контроле и ограничавања употребе необележених пластичних експлозива. Државе уговорнице су дужне да на њиховим територијама обезбеде ефективну контролу над "необележеним" пластичним експлозивима, као и транспорт необележених експлозива у оквиру своје или ван своје територије. Конвенција не обавезује потписнице да као кажњива предвиде одређена кривична дела у њиховим националним законодавствима. У првом

делу Техничког анекса дата су одређења различитих експлозива, док други садржи приказ средстава за детекцију експлозивних материја.

14. Међународна конвенција о спречавању терористичких напада бомбама (*International Convention for the Suppression of Terrorist Bombings*) потписана је 15. децембра 1997. године у Њујорку, а ступила на снагу 23. маја 2001. године. Има 24 члана. Установљава режим универзалне надлежности за протвправну и умишљајну употребу експлозива и других убојних средстава, у или на јавним местима, у намери да се неко лице убије или му се нанесу тешке телесне повреде, или у намери да се изазове велико разарање на јавном месту. Државе уговорнице не могу да одбију било који облик међународне кривичноправне помоћи, укључујући екстрадицију, на бази третирања одређеног понашања као политичког кривичног дела, и спрам тога позивања на клаузулу деполитизације. Конвенција се не односи на активности оружаних снага током оружаних конфликта (усаглашених са одредбама међународног хуманитарног права), као ни на активности војних снага било које земље спроведених у складу са својим војним дужностима, док год су усаглашене са одредбама међународног хуманитарног права.

15. Међународна конвенција о сузбијању финансирања тероризма (*International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism*) потписана је 9. децембра 1999. године у Њујорку, а ступила на снагу 10. априла 2002. године. Конвенција има 28 чланова. Поставља захтев државама уговорницама да предузму кораке ради спречавања и супротстављања финансирања терориста, било директног или индиректног, преко група које тврде да имају хуманитарне, социјалне и културне циљеве или које се ангажују у нелегалним активностима, као што су трговина дрогом или оружјем. Обавезује државе чланице да успоставе адекватан нормативни оквир у националним законодавствима, који би подразумевао одговорност правних лица за финансирање тероризма. Одговорност може бити кривичноправна, грађанскоправна или управноправна. Конвенција, такође, предвиђа идентификовање, замрзавање и заплону средстава за терористичке активности, уз искључење могућности позивања на банкарску тајну, као оправдање за одбијање да се сарађује.

16. **Међународна конвенција о сузбијању аката нуклеарног тероризма** (*International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism*) потписана је 13. априла 2005. године у Њујорку, а ступила на снагу 7. јула 2007. године. Конвенција подразумева широк спектар радњи и бројне могуће циљеве, укључујући и нуклеарне електране и нуклеарне реакторе. Предвиђа као кажњиве претњу и покушај извршења таквих дела или учествовање у њима у својству саучесника. Усваја принцип *aut dedere aut iudicare*, подстиче сарадњу држава у спречавању терористичких напада путем размене информација и међусобне кривичноправне помоћи. Бави се и питањима кризног менаџмента, који подразумева правила, стандарде и процедуре за решавање кризних и пост- кризних ситуација.

Наведене секторске конвенције представљају мултилатералне међународне уговоре, које су правно обавезујуће за државе потписнице, којима се установљавају надлежности и дужности у вези са међународно инкриминисаним понашањима, која се означавају као кривична дела тероризма.⁹⁰ Њихове основне заједничке карактеристике су да :

- не пружају свеобухватну дефиницију кривичног дела тероризма, са заокруженим садржајем, већ је њихов домет ограничен на појединачне акте, који чине само део садржаја тероризма као кривичног дела и то онај због којег су у одређеном тренутку и саме конвенције настале,
- усвајају принцип *aut dedere aut iudicare*, који подразумева дискреционо право држава у сфери одлучивања да ли ће предузети кривично гоњење или ће одговорити на екстрадициони захтев друге државе,
- понашања која су њима обухваћена могу бити предузета и без потребне намере, која представља субјективно обележје бића кривичног дела тероризма (*animus terrorandi*),
- су оријентисане на спречавање кривичних дела тероризма која се одликују елементом иностраности, који може подразумевати скривање учиниоца кривичног дела

⁹⁰ N. Delić, "Criminal Offences of Terrorism in the Criminal Code of Serbia", in: *Kaznena reakcija u Srbiji – IV deo*, Beograd, 2014, str. 133–137; www.un.org/en/sc/ctc/.

у иностранству, пасивног субјекта као лице страног држављанства или штетне последице кривичног дела које су наступиле у иностранству.⁹¹

Поред горе наведених докумената, ОУН је, у оквиру Генералне скупштине и Савета безбедности, усвојила низ резолуција, које представљају политички став чланица ОУН о опасности и потреби спречавања и супротстављања тероризму као кривичном делу. Према С. Мијалковићу и М. Бајгићу резолуције „у одређеној мери одражавају њихову вољу и тежњу да се та свест и жеља конкретизују и на плану усвајања потребних правних мера с циљем даљег спречавања ширења и јачања међународног тероризма, као и санкционисање аката тероризма у оквиру међународног права“.⁹² Реч је о следећим документима Генералне скупштине ОУН: Резолуција 3034, од 18. децембра 1972, Резолуција 31/102, од 15. децембра 1976, Резолуција 32/147, од 16. децембра 1977, Резолуција 34/145, од 17. децембра 1979, Резолуција 36/109, од 10. децембра 1981, Резолуција 38/130, од 19. децембра 1983, Резолуција 40/61, од 9. децембра 1985, Резолуција 40/73, од 11. децембра 1986, Резолуција 46/51, од 9. децембра 1994, Резолуција 48/411, од 9. децембра 1993, Резолуција 50/53, од 11. децембра 1995, Резолуција 49/60, од 9. децембра 1994, Резолуција 51/210, од 16. децембра 1997⁹³ као и документима усвојеним од стране Савета безбедности, након терористичких напада на куле близнакиње у Њујорку, 11. септембра 2001. године: Резолуција бр. 1373, од 28. септембра 2001, Резолуција бр. 1540, из 2004, Резолуција бр. 1566, од 8. октобра 2004. и Резолуцији бр. 1624, из 2005. године.

Поменути документи чине правни оквир за супротстављање и спречавање тероризма у оквиру ОУН, који нису успоставили универзалну дефиницију тероризма, већ су као предмет инкриминисања одредили поједина понашања, која се имају сматрати кривичним делима тероризма. Иако напори уложени у стварање правног оквира на наднационалном нивоу представљају допринос права у области сузбијања тероризма они имају бројне недостатке и недоследности, који могу бити ефикасно отклоњени само усвајањем општеприхваћене дефиниције тероризма као кривичног дела, које би

⁹¹ Секторски приступ дефинисању кривичних дела тероризма прате и проблеми имплементације антитерористичких правних аката, који су у вези са искључивањем мотива учинилаца појединих кривичних дела као битног обележја бића кривичних дела, на који се начин овим приступом обухватају и дела која могу да буду извршена и без стварних терористичких мотива, затим задржавање дискреционог права држава да оцене правну природу дела и на тај начин удовоље или не екстрадиционом захтеву. Према: Р. Гафиновић, „Значај међународног права у супротстављању тероризму“, *Војно дело*, 1/2007, стр. 16 -17.

⁹² С. Мијалковић, М. Бајгић, *op. cit.*, стр. 462.

⁹³ *Ibid.*

резултирало повећаним степеном ефикасности и операционализације правних прописа на наднационалном нивоу.⁹⁴

С обзиром на то да је тероризам и регионални проблем, бројне међународне регионалне организације предузеле су низ активности у својим оквирима зарад означавања тероризма као кривичног дела, за чије је сузбијање неопходно успоставити униформан правни оквир, који би онемогућио избегавање правде одласком у другу земљу, чије национално кривично законодавство или уопште не предвиђа кажњавање за одређено понашање или га дефинише уже.

За потребе овог рада биће анализиран начин на који је тероризам одређен као кривично дело у оквиру европских регионалних организација, приоритетно Савета Европе и Европске уније.

2.3. Документи Савета Европе

Савет Европе основан је 5. маја 1949. године, као прва организација европских држава након завршетка Другог светског рата, ради „остваривања већег јединства између чланица у циљу очувања и остваривања идеала и начела, који су њихова заједничка баштина и подстицања њиховог економског и друштвеног напретка“. ⁹⁵ Као основна брига организације означени су развој и заштита људских права и обезбеђивање поштовања начела правне државе. У том смислу, ова регионална организација је донела више од 170 конвенција, које битно утичу на правне системе држава чланица Савета Европе. ⁹⁶

Као једно од значајних питања којем је у оквиру Савета Европе посвећивана пажња истиче се тероризам. Према документима ове организације у области супротстављања

⁹⁴ Потребу дефинисања радње кривичног дела тероризма и осталих терористичких облика понашања без уношења политичких елемената, о оправданости деловања појединаца зарад националног ослобођења или пак њиховог означавања као противправних аката тероризма, као и потребу одустајања националних држава од прављења дистинкције између „праведног“, „оправданог“, „револуционарног“ тероризма истиче: S.Williams, „International Law and Terrorism: Age Old Problems, Different Targets“, 26 *CYIL*, 1989, р. 91.

⁹⁵ Б. Кривокапић, *op. cit.*, стр. 437.

⁹⁶ Као најважнији документи јављају се: Конвенција за заштиту људских права и основних слобода, од 4. новембра 1950. и допунски протоколи, Европска социјална повеља од 18. октобра 1961, Европска конвенција о спречавању тортуре и нехуманог или понижавајућег понашања од 26. новембра 1987. и Оквирна конвенција за заштиту мањина од 1. фебрура 1995. године.

тероризму као његове најважније функције означене су изградња законских мера против тероризма, заштита основних вредности, људских права, демократије и владавине права и бављење узроцима тероризма.

У процесу формирања законских мера Савета Европе против тероризма значајну функцију су обављала два међувладина експертска одбора и то Мултидисциплинарна група за међународно деловање против тероризма (*Multidisciplinary Group on International Action Against Terrorism – GMT*), која је основана 2001. године и Комитет експерата за тероризам (*Committee of Experts on Terrorism of the Council of Europe – CODEXTER*), који је 2003. године заменио претходно поменути.

И један и други одбор свој рад су заснивали на спровођењу и унапређењу одредаба Европске конвенције о сузбијању тероризма из 1977. године (*European Convention on Suppression of Terrorism ETS No. 90*), коју је Република Србија ратификовала – „Службени лист СРЈ – Међународни уговори“, број 10/01.

Као резултат рада *GMT* у области развоја законских решења против тероризма треба напоменути Први допунски протокол Европској конвенцији о сузбијању тероризма из 1977. године (*Protocol amending the European Convention on the Suppression on Terrorism*), који је усвојен 2003. године, а који се односио на проширивање каталога инкриминација којима се одриче својство политичког кривичног дела и политички мотивисаног кривичног дела, поједностављење поступка у вези са изменама и допунама Конвенције, ограничавање могућности одбијања екстрадиције заснованих на резервисаности држава у односу на одредбе Конвенције, као и могућности одбијања екстрадиције учинилаца кривичних дела земљама у којима се за поменута кривична дела предвиђа смртна казна или казна доживотног затвора.⁹⁷

У 2003. *GMT* бива трансформисан у *CODEXTER*, у оквиру појачаних активности Савета Европе у области сузбијања тероризма, са циљем успешније координације свих активности претходно предузетих у оквиру *GMT* – а. Као најважнији резултат рада *CODEXTER* –а истиче се рад на изради и усвајању нових правних инструмената у борби против тероризма, од којих се као најзначајнији јавља Конвенција Савета Европе о спречавању тероризма (*Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism, CETS No. 196*), која је усвојена у Варшави 16. маја 2005. године, а ступила на снагу 1.

⁹⁷ С. Мијалковић, М. Бајагић, *op. cit.*, стр. 485.

јуна 2007. године. Као свој главни циљ она одређује јачање напора држава чланица у спречавању тероризма и то путем инкриминисања одређених понашања као кривичних дела и јачањем превентивних мера на националном и међународном нивоу.⁹⁸

Подизање нивоа ефикасности у супротстављању и сузбијању тероризма означен је као приоритетни задатак поменуте конвенције, која представља усавршавање претходно постојећих правних инструмената. Она обавезује државе чланице да у својим националним кривичноправним системима инкриминишу одређена понашања као кривична дела тероризма и у том смислу носилац је експанзионистичких тенденција на плану кривичноправног супротстављања тероризму. Ово зато што као недозвољена понашања инкриминише припремне радње и стварање апстрактне опасности по заштићено добро, као и предвиђање одређених радњи које се могу посматрати као радње саучесништва, у форми радње извршења. Поменуто се правда високим степеном друштвене опасности терористичких понашања и потребом да се појачаном репресивношћу ојача генерално – превентивна функција кривичноправне реакције у овој области.

У смислу поменутог, Конвенција предвиђа као кажњиву јавну провокацију за извршење кривичног дела тероризма, регрутовање за тероризам и обуку за тероризам. У чл. 5. јавна провокација на извршење кривичног дела тероризма дефинише се као ширење или на други начин чињење порука доступним јавности, у намери подстицања на извршење дела тероризма, онда када поменуте радње представљају опасност да би једно или више дела тероризма могло бити учињено. Претпостављени облик кривице је директни умишљај, који је детерминисан специфичном намером, која као субјективно обележје бића кривичног дела интензивира елеменат воље код умишљаја, усмеравајући га ка извршењу одређеног циља, а елеменат противправности представља конститутивно обележје бића кривичног дела јавна провокација за извршење кривичног дела тероризма, што подразумева да и оно мора бити обухваћено умишљајем учиниоца.

Друго кривично дело које представља особеност ове конвенције је предвиђено у чл. 6. и односи се на радње регрутовања за тероризам, под којим се подразумевају радње

⁹⁸ С. Мијалковић, М. Бајагић, *op. cit.*, стр. 483; Д. Коларић, „Тероризам – међународни документи, савремена законска решења и Кривични законик Републике Србије“, у: *Тероризам и људске слободе*, Тара, 2010, стр. 411; Д. Коларић, „Кривично дело тероризма – упоредноправни аспекти“, *НБП*, 2/2011, стр. 60.

подстрекавања другог лица да учини кривично дело тероризма или да учествује у његовом извршењу, ступи у удружење или групу ради доприноса удружењу или групи у извршењу једног или више кривичних дела тероризма. И код овог кривичног дела предвиђена је намера да лице које је регрутовано учини и да допринос приликом извршење кривичног дела тероризма или да се придружи удружењу или групи у ту сврху.

Према чл. 7. Конвенције обука за тероризам је предвиђена као кривично дело које се састоји у давању упутстава за производњу или коришћење експлозива, ватреног оружја или другог оружја или штетних или опасних материја, или за друге специфичне методе или технике, с циљем извршења или доприношења извршењу кривичних дела тероризма, уз свест о томе да ће вештине којима се лице подучава бити коришћене у ту сврху.⁹⁹ Појмови оружја, експлозива и других штетних и опасних материја нису дефинисани одредбама конвенције, па се приликом тумачења ових израза мора консултовати чл. 1. ст. 3. Међународне конвенције о сузбијању терористичких напада бомбама (*International Convention for the Suppression of Terrorist Bombings*)¹⁰⁰. У смислу поменутог члана експлозив или друга смртоносна направа подразумева експлозивно или запаљиво оружје или направу који су намењени или имају способност да узрокују смрт, тешку телесну повреду или знатну материјалну штету; или оружје или направу који су намењени или имају способност да узрокују смрт, тешку телесну повреду или знатну метеријалну штету испуштањем, ширењем или деловањем отровних хемијских материја, биолошких средстава или отрова или сличних материја, или радијације или радиоактивних материјала.¹⁰¹

Сва поменута кривична дела карактерише специфична намера, која се у сваком конкретном случају мора доказати, али за постојање кривичног дела није неопходно да кривично дело тероризма (на које је лице јавно подстицано, регрутовано или обучавано) буде остварено.

⁹⁹ С. Мијалковић, М. Бајагић, *op. cit.*, стр. 484.

¹⁰⁰ О којој је више било речи на стр. 36. овог рада.

¹⁰¹ Д. Коларић, „Тероризам – међународни документи, савремена законска решења и Кривични законик Републике Србије“, у: *Тероризам и људске слободе*, Тара, 2010, стр. 412; Д. Коларић, „Кривично дело тероризма – упоредноправни аспекти“, *НБП*, 2/2011, стр. 61; Д. Коларић, „Нова концепција кривичних дела тероризма у Кривичном закону Републике Србије“, *Crimen(IV)*, 1/2013, стр. 55.

2.4. Документи Европске уније

Политичко и економско повезивање држава Европе, са идејом стварања наднационалне организације држава, коју карактерише делимично одрицање од националног суверенитета њених чланова, формализовано је Уговором о стварању Европске уније (ЕУ), потписаним у Мастрихту 7. фебруара 1992. године. Овим уговором Европска унија постала је незаобилазан чинилац политичког живота Европе и њен главни стожер. Са специфичним обликом, који подсећа на храм, чије стубове чине Европске заједнице, Заједничка спољна и безбедносна политика и Полицијска и правосудна сарадња у кривичним стварима, ЕУ представља наднационалну организацију држава која је изградила *acquis communautaire* као заједнички скуп правних прописа који обухвата важеће уговоре и остале правне акте, који чине правну тековину и правни систем држава чланица, али и основни услов, чије потпуно преузимање представља обавезу за све државе потенцијалне кандидате за пријем у пуноправно чланство у ЕУ.

Трећи стуб сарадње подразумева јачање сарадње полицијских, правосудних и царинских органа у супротстављању транснационалном организованом криминалу и јачање надлежности европске полицијске службе (*Europol*) и Европског уреда за правосудну сарадњу (*Eurojust*). Као главни циљеви трећег стуба сарадње одређени су остваривање високог степена безбедности и борба против расизма и нетрпељивости према странцима, **тероризма**, трговине људима, кривичних дела код којих се као пасивни субјект јављају деца, трговине дрогом и оружјем, корупције и превара.

Наведено указује на значај који се тероризму посвећује у оквиру ЕУ и то представља разлог због којег су документи ове наднационалне организације државе изузетно важни за сва законодавства на овом континенту.

Активност ЕУ на плану спречавања и сузбијања тероризма као кривичног дела није започела скоро.¹⁰² Формирање *TREVI* групе (Група за борбу против међународног тероризма, радикализма и екстремизма) 1975. године означило је почетак

¹⁰² Не треба је везивати за нападе на Сједињене Америчке Државе (САД) од 11. септембра 2001. године, иако од тада, а посебно након бомбашких напада у Мадриду 2004. године, лидери ЕУ започињу појачану сарадњу са циљем усвајања опште дефиниције тероризма, уједначавања каталога инкриминација у националним законодавствима, уједначавања казнене политике, одређивања листа терористичких организација, стварања заједничког налога за хапшење и јачања сарадње између полицијских и правосудних институција ЕУ. Према: Т. Лукић, „Европа и борба против тероризма“, у: *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 1-2/2008, стр. 591–593.

институционализоване активности намењене размени информација о терористичким активностима, унапређењу безбедности ваздушног саобраћаја, као и питањима у вези са нуклеарним материјалима и другим проблематичним питањима. Наведена питања из мандата овог форума за сарадњу полицијских служби касније су проширена и на друга тешка кривична дела, да би након уговора из Мастрихта она била инкорпорирана у оквиру трећег стуба сарадње.

Бројни правни инструменти су донети од стране Савета ЕУ¹⁰³, али се за потребе овог рада као најзначајнији јавља Оквирна одлука о борби против тероризма (*Council Framework Decision on Combating terrorism, 2002/475/JHA*), усвојена 13. јуна 2002. године. У овом правном акту до изражаја је дошао став о потреби унификације одредаба националних кривичноправних система, зарад ефикасније борбе против тероризма.¹⁰⁴ Основни циљ јој је да се на јединствен начин дефинише тероризам као кривичноправна категорија и остали са њим повезани акти, да се усклади казнена политика у вези са кривичним делима тероризма и уведе, поред одговорности физичких, и одговорност правних лица за кривична дела тероризма.¹⁰⁵

¹⁰³ Основан је 1974. године и састаје се три до четири пута годишње. Чине га шефови држава и влада држава чланица као и председник Европске комисије, а чије су надлежности у области материјално кривичноправних одредаба на нивоу ЕУ битно проширене у односу на оснивачке уговоре из Мастрихта, Амстрдама и Нице, чл. 83. последњег реформског уговора, Уговора из Лисабона из 2009. Овај члан подразумева да Европски савет путем редовне процедуре усвајања директива, може да постави минимална правила која се односе на дефиницију кривичних дела и њима припадајућих санкција из области посебно тешких кривичних дела са прекограничним елементом, каквим се имају сматрати **тероризам**, трговина људима, сексуална експлоатација жена и деце, илегални промет дроге, оружја, прање новца, корупција, фалсификовање новца, компјутерски криминалитет и организовани криминалитет.

На основу члана 83. омогућено је да држава чланица која сматра да нацрт директиве може да утиче на основне аспекте њеног кривичноправног система, може да суспендује уобичајени процес усвајања директиве (тзв. „*emergency break mehanism*“) и да се обрати Европском савету ради решавања спорног правног питања, о којем он одлучује консензусом. Овај механизам не треба изједначавати са правом вета, већ га треба разумети као оснажено право државе да бира између интереса и основних поставки сопственог система кривичноправних прописа и оних на европском нивоу. У одсуству консензуса, уколико најмање девет држава жели да настави са процесом хармонизације, оне то могу да учине кроз појачану међусобну сарадњу у спорној области (чл. 83. став 2). Према: D. Ashiagbor, N. Countouris, I. Lianos, *The European Union After the Treaty of Lisbon*, Cambridge, 2012, p. 70 fn. 82.

¹⁰⁴ На нивоу ЕУ о потреби усвајања униформног ратификационог инструмента у вези са тероризмом било је речи и у бројним претходно донетим актима Савета ЕУ: Одлука Савета ЕУ којом се у надлежност ЕУРОПОЛ-а стављају кривична дела учињена ради извршења терористичких активности из 1998, Препорука Савета ЕУ о сарадњи у борби против финансирања терористичких група из 1999, Заједнички став Савета ЕУ о борби против тероризма из 2001, Заједнички став Савета ЕУ о примени посебних мера у борби против тероризма из 2001, Уредба Савета ЕУ о примени посебних рестриктивних мера у односу на одређена лица и ентитете у циљу борбе против тероризма из 2001, као и Одлука Савета ЕУ којом се успоставља листа лица и група осумњичених за тероризам, такође из 2001. године.

¹⁰⁵ Усклађивање националних законодавства примарно се јавља као оправдано и нужно ради ускраћивања могућности учинилаца кривичних дела тероризма да користе разлике у кривичноправном нормирању тероризма између националних законодавства, што се јавља као значајно и за државе које

У уводу ове одлуке се истиче да је Европска унија заснована на универзалним вредностима људског достојанства, слободe, равноправности и солидарности, поштовања људских права и основних слобода, на принципу демократије и принципу владавине права.¹⁰⁶ Узимајући у обзир сазнање да супротстављање тероризму подразумева одређена одступања од основних људских права и слобода, посебно у односу на неке дерогирајуће одредбе, у вези са Оквирном одлуком поставља се питање на који начин успоставити равнотежу између њених одредаба и основних слобода и права појединаца. Ово је и определило творце Одлуке да у њеној преамбули нагласе да се ни једна одредба Одлуке не сме тумачити тако да умањује или ограничава основна људска права.¹⁰⁷

Оквирна одлука има 13 чланова и њоме се на јединствен начин за целокупно подручје ЕУ дефинише тероризам и са њим повезана кривична дела, што за циљ има усклађивање националних законодавстава држава чланица.

Поред основног кривичног дела тероризма, одредбама Оквирне одлуке дефинисана су и друга кривична дела која су повезана са тероризмом, терористичка група, саучесништво и покушај извршења кривичног дела тероризма.

У члану 1. кривично дело тероризма, односно терористички акт, се дефинише као акт који, с обзиром на своју природу и контекст, може озбиљно наштетити држави или међународној организацији¹⁰⁸ и који је учињен са намером: озбиљног застрашивања

нису чланице ЕУ, јер и оне своје законодавство могу једнострано ускладити са европским моделом који нуди Конвенција. Распон казни предвиђен одредбама Конвенције успоставља разликовање на три категорије кривичних дела, што би требало да осигура јединствено кажњавање учинилаца на целој територији ЕУ, а поред одговорности физичких лица, предвиђена одговорност правних лица осигурава његову одговорност у случајевима када је кривично дело тероризма извршено у интересу или у корист одређеног правног лица. Наведено према: Т. Лукић, „ Борба против тероризма на нивоу Европске уније и међународна сарадња“, у: *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 1/2006, стр. 267, 268, 269.

¹⁰⁶ Д. Коларић, „Нова концепција кривичних дела тероризма у Кривичном законнику Републике Србије“, *Crimen(IV)*, 1/2013, стр. 51.

¹⁰⁷ С тим у вези немогуће је правдати методе изнуђивања исказа, које би се могли подвести под тортуру, са циљем добијања информација корисних за разоткривање терористичких група, исто као што се ни једна одредба Оквирне одлуке не може тумачити тако да умањује или ограничава права попут права на слободу окупљања, права на штрајк, права оснивања удружења и слично. Према: Т. Лукић, „ Борба против тероризма на нивоу Европске уније и основна људска права и слободe“, у: *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 2/2006, стр.451.

¹⁰⁸ Стриктно језичко тумачење појма акта који може озбиљно наштетити држави или међународној организацији, сужава појам кривичног дела тероризма, само на оне случајеве када је реч о озбиљној штети, док на пример случајеви „обичног“ постављања експлозива могу бити тумачени тако да не потпадају под опсег инкриминације, јер не успевају да добију потребан квалитет озбиљности напада како је одређено дефиницијом овог кривичног дела на европском нивоу. Да ли ће свако постављање експлозива бити довољно да се означи као фундаментално у смислу озбиљне штете по одређену државу? Th. Weigend изражава сумњу да ли ће бројни терористички акти моћи да испуне строги захтев о

становништва, примене принуде према влади или међународној организацији са циљем да она нешто учини или не учини, озбиљне дестабилизације или уништавања основних политичких, уставних, економских или друштвених структура земље или међународне организације. Извршење терористичког акта подразумева извршење неког од класичних кривичних дела, уз постојање намере, као диференцијалне категорије, која поменутом кривичном делу даје терористичку квалификацију. Тако се кривично дело тероризма остварује:

1. нападима на живот, телесни интегритет или слободу другог;
2. отмицом или узимањем талаца;
3. уништењем државних или јавних објеката, саобраћајних система, инфраструктуре укључујући и информационе системе, фиксних платформи лоцираних у епиконтиненталном појасу;
4. отмицом авиона, брода или другог средства јавног превоза или превоза робе;
5. производњом, поседовањем, набављањем, превозом, снабдевањем или употребом нуклеарног, биолошког или хемијског или другог оружја, експлозива, нуклеарног или радиоактивног материјала или уређаја, или истраживањем и развојем нуклеарног, биолошког или хемијског оружја;
6. испуштањем опасних материја или проузроковањем пожара, поплава или експлозија које могу да угрозе живот људи;
7. ометањем или обустављањем снабдевања водом, електричном енергијом или другим основним природним ресурсом који може да угрози живот људи;
8. претњом да ће се учинити неко од поменутих дела.¹⁰⁹

Поред дефиниције кривичног дела тероризма, као веома значајне одредбе јављају се чл. 2, у којем се даје одређење терористичке групе и чл. 3, који набраја кривична дела повезана са тероризмом.

Терористичка група је, према чл. 2, дефинисана као структурисана група коју чине више од два лица, која је основана на одређено време и која делује споразумно у циљу вршења кривичног дела тероризма. Структурисаном групом има се сматрати група

озбиљној штети по државу или међународну организацију. Ту сумњу проширује и у односу на део одредбе који подразумева успех учиниоца кривичног дела тероризма у односу на застрашивање становништва, посебно уколико се овај појам схвати као свеукупност становника одређене државе. Према: Th. Weigend, *op. cit.*, p. 927.

¹⁰⁹ Видети чл. 1. Оквирне одлуке Савета о борби против тероризма.

која није створена случајно за извршење неког кривичног дела, која не мора да има развијену структуру, континуитет чланства нити формално дефинисане улоге чланова. Важно је истаћи да се прави разлика између вођења терористичке групе и учешћа у активностима терористичке групе.¹¹⁰

Каталог кривичних дела повезаних са тероризмом је најпре обухватао тешку крађу, фалсификовање докумената и изнуду, а касније је допуњен и кривичним делима јавно подстицање на вршење терористичких дела, регрутовање и обучавање за тероризам, што је учињено Изменама и допунама у вези са Оквирном одлуком Савета о борби против тероризма од 28. новембра 2008. године (*Council Framework Decision 2008/919/JHA of 28 November 2008 amending Framework Decision 2002/475/JHA on combating terrorism*).

У смислу поменутих измена као јавно подстицање на вршење терористичких дела одређује се дистрибуција или на други начин чињење доступним порука јавности, са намером да се подстакне извршење кривичног дела тероризма, при чему није од значаја да ли ће дело бити учињено или не.

Регрутовање за тероризам подразумева тражење других лица која ће извршити неку од радњи предвиђених чл. 1. Оквирне одлуке.

Обука за тероризам обухвата пружање инструкција у изради или коришћењу експлозива, ватреног или другог оружја, или штетне или опасне материје или неке друге специфичне методе или технике, у намери вршења једног од дела наведених у чл. 1. Оквирне одлуке.

У чл. 4. Оквирне одлуке од држава чланица се тражи да као кажњиво предвиде подстрекавање, помагање и покушај тероризма.¹¹¹

Део Оквирне одлуке који се односи на усаглашавање казних одредаба националних кривичноправних система налази се у чл. 5. и чл. 6. Наиме, Оквирна одлука уводи јединствен систем казни, за које се тражи да буду делотворне, сразмерне тежини учињеног дела и одвраћајуће. Оне су класификоване у три различите категорије. Прва категорија подразумева вођење терористичке групе и за њу је предвиђено да казна не

¹¹⁰ Д. Коларић, *op. cit.*, стр. 52.

¹¹¹ Т. Лукић, „Борба против тероризма на нивоу Европске уније и међународна сарадња“, у: *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 1/2006, стр. 268.

сме бити мања од 15 година затвора. Учествовање у терористичкој групи је друга категорија и за њу је предвиђено да казна не може бити мања од 8 година затвора, док се остала кривична дела повезана са тероризмом кањавају казнама које су строжије у односу на казне за обичне облике таквих дела. У вези са одмеравањем казне, Оквирна одлука садржи одредбе које предвиђају могућност ублажавања казне у случају пружања информација до којих надлежни органи на други начин не би могли да дођу, као и у случају спречавања или ублажавања последица терористичког акта, као и у случају идентификовања, предаје осталих учинилаца и спречавања извршења нових кривичних дела.

Што се одговорности правног лица, поред уобичајене одговорности физичког лица, тиче, предвиђено је да ће правно лице бити одговорно онда када је кривично дело тероризма учињено у интересу правног лица или када је оно одговорно за пропуштање надзора или контроле, што је довело до извршења кривичног дела. Ове одредбе Оквирне одлуке, само су једна од многих правних основа, које су утицале да законодавац у Републици Србији од 2008. предвиди и правна лица као субјекте кривичних дела и одустане од максиме *societas delinquere non potest*.

ПОГЛАВЉЕ 3.

ТЕРОРИЗАМ КАО КРИВИЧНО ДЕЛО У УПОРЕДНОМ КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

Одељак 1. Тероризам у кривичном законодавству неких земаља Европске уније

Изложена схватања тероризма као кривичноправне категорије на нивоу међународних организација на европском континенту одраз су потребе да се кроз заједничку, хармонизовану реакцију настоји спречити тероризам. Иако на међународном нивоу недостаје заједничка дефиниција тероризма као кривичног дела, Европска унија и Савет Европе су кроз своја два најважнија документа успоставиле кривичноправни појам тероризма и најважнијих појмова који су од значаја за материјално кривично право, тако да земље чланице, али и земље кандидати за пуноправно чланство, могу у својим националним кривичноправним системима поћи од заједничког кривичноправног појма тероризма. Поменуто је резултат препознавања чињенице да само уједначена кривичноправна регулатива омогућава ефикасно супротстављање тероризму, јер смањује на минимум могућност одласка извршилаца ових кривичних дела у неку земљу у којој оно није уопште или је на ужи начин дефинисано, затим олакшава међународноправну помоћ у кривичним стварима, али и пружа подршку националним кривичноправним системима, на тај начин што на овом веома осетљивом пољу, које подразумева успостављање равнотеже између основних људских права и слобода, са једне стране и потребе успостављања и очувања безбедности, са друге,

обезбеђује уједначени став о тероризму као кривичноправној категорији, која не руши концепт уставног поретка савремене демократске државе.

Зарад бољег познавања тероризма као категорије кривичног права, дакле као једне од постојећих инкриминација у националним правним системима, за потребе овог рада биће приказани и анализирани начин, садржина и модели кривичноправе реакције на тероризам у четири земље чланице Европске уније, које су имале непосредних негативних искустава са терористичким нападима и развијале антитерористичке законе, као и у четири земље бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, које као и бивши и садашњи суседи Републике Србије имају непосредан значај за њен национални кривичноправни систем, како због директне упућености правосудних и полицијских земаља једних на друге у оквиру сузбијања и супротстављања тероризму, тако и због чињенице да имају заједничку правну традицију. Две од поменутих земаља већ су чланице Европске уније, док две претендују на пуноправно чланство.

Начин, садржина и модели кривичноправне заштите у упоредном законодавству поменутих земаља биће представљени кроз одређена начелна питања у вези са кривичноправним реаговањем на тероризам. Као прво биће дат одговор на питање да ли је тероризам у поједином националном законодавству регулисан одредбама кривичног законика посматрано у ужем смислу или је реч о *lex specialis-u*. Друго питање односиће се на карактер правног акта у којем се налазе одредбе о тероризму, дакле на његову правну природу, посматрану са аспекта општости поменутог прописа или пак његовог евентуалног дерогативног карактера. Треће питање односиће се на степен усклађености односно неусклађености националних кривичноправних прописа са кривичноправним одредбама Европске конвенције о тероризму и Оквирне одлуке Савета ЕУ о тероризму, док ће као четврто начелно питање бити постављено оно које се односи на начин на који је одређена радња тероризма, дакле да ли је реч о високом степену општости или о казуистичком приступу дефинисања овог конститутивног обележја кривичног дела које се анализира. На крају, у последњем поглављу рада биће дат одговор на питање да ли поменути вид кривичноправне реакције на тероризам у националном кривичном законодавству анализирани државе одступа од фундаменталних људских права, те да ли је усклађен са одредбама Европске

конвенције о основним правима и слободама, кроз анализу судске праксе Европског суда за људска права.

Овакав упоредноправни приказ и анализа решења из националних кривичноправних система представљаће основ за каснију компарацију са решењима прихваћеним у националном кривичном законодавству, кроз коју би се могли дати одређени предлози у вези са неким решењима *de lege ferenda* посматрано. Упоредноправни приступ, руковођен постављеним начелним питањима, обезбедиће дубљу и систематичнију анализу решења од оног који би се састојао од једноставног навођења позитивноправних аката анализираних земље која тако изоловано посматрани, не могу послужити њиховој даљој употреби у раду, што би у много чему рушило кохерентност истог, замишљеног на принципу повезаности свих његових делова у јединствену целину, намењену систематичној анализи овог феномена, посматреног са аспекта кривичног права.

1.1. Тероризам у кривичном законодавству Немачке

Савезна Република Немачка посвећује велики значај питањима борбе против тероризма, превасходно се ослањајући на одредбе кривичног материјалног и процесног права, уз висок степен уважавања основних права човека и грађанина и принципа правне државе. Немачка је изразито опредељена за сарадњу на међународном нивоу и залаже се за усклађивање одредаба националних законодавства са релевантним међународним документима. Немачка се против тероризма бори приоритетно класичним сетом законских прописа из области кривичноправне материје и не поседује посебан закон у вези са супротстављањем и сузбијањем тероризма.¹¹²

Законодавни одговор Немачке на проблеме тероризма директно је повезан са бројним негативним искуствима ове државе са терористичким нападима. Немачка је током историје имала проблема са обе врсте познатих савремених модалитета тероризма:

¹¹² *Codex Profiles on Counter/Terroris Capacity- Germany*, доступно на <http://www.coe.int/terrorism>, приступљено дана 16.12.2014; Т. Лукић, „Борба против тероризма у оквиру ЕУ – пример Немачке“, у: *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 1-2/2007, стр. 230.

како са либералним тероризмом, карактеристичним за седамдесете и осамдесете године XX века, тако и са тзв. новим тероризмом са краја XX века.¹¹³

У том смислу Немачка познаје две фазе развоја законодавних решења, кривичноправног карактера у вези са тероризмом. У првој фази одговора на терористичке нападе из седамдесетих година Немачка је, 1987. године, у своје кривично законодавство, тачније у Кривични законик (*Strafgesetzbuch*)¹¹⁴, увела инкриминације против јавног реда, чл. 129 а, који носи назив кривично дело стварање терористичког удружења. Ове одредбе националног кривичног законодавства донете су као вид реакције на терористичке нападе Фракције црвене армије (*Red Army Fraction*, енг.; *Rote Armee Fraktion* нем.).¹¹⁵ У овом периоду, Немачка је била суочена са изазовима који је серија терористичких напада, пљачки, отмица, убистава, поставила пред правни поредак, у којем је било неопходно избалансирати између уставом прокламованих индивидуалних слобода са једне стране и заштите живота и основних добара својих грађана и нормалног функционисања друштва, са друге стране. Поменуто је резултирало изменама и допунама Устава и усвајањем сета законских прописа намењених оснажењу националне безбедности. Антитерористичко законодавство изазивало је већ у то време низ уставноправних дебата о усклађености поменутих прописа¹¹⁶ којима се ограничавају права осумњичених за кривична дела тероризма у кривичном поступку.

Стварање злочиначког удружења предвиђено је као кажњиво чл. 129¹¹⁷. У чл. 129а посебно се инкриминише стварање терористичког удружења¹¹⁸ без експлицитног

¹¹³ О подели тероризма на либерални и „нови тероризам“, њиховим карактеристикама, као и ставовима који указују на злоупотребу термина новог тероризма, као појаве, која руковођена ирационалним идејама религијског карактера, мора бити сузбијана свим средствима, што, пак, према речима Д. Деренчиновића представља „омnipотенцију интервенционизма извршне власти у супротстављању тероризму“, говори Т. Лукић, *op. cit.*, стр. 260.

¹¹⁴ <http://www.Germanlawjournal.com/article.php?id=267>, приступљено дана 16.12. 2014. године.

¹¹⁵ О овој групи познатијој као „Бадер – Мајнхоф“ као и о методама и стратегији којом су се служили опширније: Ж. Алексић: „Криминалистички осврт на стратегију терориста“, *Архив за правне и друштвене науке*, 1-2/1980, стр. 145–148.

¹¹⁶ *Notstandsgesetze, Notstandsverfassung, Kontaktsperregesetz*. Уставност дерогативних прописа, који су мењани ради усклађивања са интересима националне безбедности, се испитивала у бројним судским процесима пред Уставним судом. Према: R. Miller, „Balancing Security and Liberty in Germany“, *German Law Journal*, 4/2010, р. 375–376.

¹¹⁷ Стварање злочиначког удружења подразумева оснивање удружења које за циљ има вршење кривичних дела, као и чланство у таквом удружењу, и радње врбовања и подржавања таквог удружења. Према: З. Стојановић, Д. Коларић, *Кривичноправно сузбијање организованог криминалитета, тероризма и корупције*, Београд, 2014, стр. 115–117.

¹¹⁸ Иако се у наслову ове инкриминације користи термин терористичко удружење норма није намењена искључивој примени на терористичке организације, већ се њен опсег протеже на сваку организацију која

дефинисања појма терористичког удружења, које даје немачка кривичноправна теорија дефинишући га као добровољно организационо повезивање најмање три лица, које се оснива за одређени период, са заједничким циљем, које карактерише осећање припадништва удружењу.¹¹⁹ За разлику од криминалног удружења из чл. 129, код кога је као циљ оснивања одређено вршење било којег кривичног дела, код терористичког удружења као циљ је одређено вршење тачно одређених кривичних дела из кривичног законика, као што су убиство, геноцид, узимање талаца.

Чланом 129а било је предвиђено да ће се казнити оно лице које оснива или у својству члана учествује у удружењу, као чији циљ је било таксативно набројано вршење следећих кривичних дела: кривичног дела убиства, тешког убиства или геноцида; кривичних дела отмице ради уцене и узимања талаца; кривичних дела уништења важних средстава за рад или проузроковање пожара, кривичног дела проузроковања експлозије употребом експлозива, злоупотребе јонизујућег зрачења, проузроковање поплаве којим се угрожава живот, опасно угрожавање железничког, бродског и ваздушног саобраћаја, ометање рада јавног погона, напад на ваздушни и поморски саобраћај или кривичног дела опште опасна тровања.

Оснивање и учествовање у терористичком удружењу које за циљ има вршење неког од набројаних кривичних дела било је предвиђено у ст. 1. чл. 129а, пре измена и допуна из 2003. године, за шта је била прописана казна затвора од 1 до 10 година.

У ст. 2. чл. 129а било је предвиђено да ће се коловођа или следбеник казнити казном затвора до 1 године. Радње подржавања удружења или врбовања лица за учешће у удружењу биле су предвиђене као алтернативне радње код кривичног дела из ст. 3. истог члана. У случају да је степен кривице учиниоца дела из ст. 1-3. овог члана био низак, а учешће од посредног значаја суд је могао, према слободном судијском уверењу, овим лицима ублажити казну.

Могућност ослобођења од казне била је предвиђена у ст. 6, у случају добровољног и озбиљног настојања да се спречи опстанак удружења или извршење неког од кривичних дела која представљају циљ удружења, или у случају добровољног и

за циљ има убиства, саботаже или отмице. Према: Ch. Safferling, „Terror and Law : German Responses to 9/11“, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4–5/2006, p. 1156.

¹¹⁹ J. Schafner, B. Feilcke, „Aus der Rechtsprechung des BGH zum Staatschutzstrafrecht“, *Neue Zeitschrift für Strafrecht- Rechtsprechungs Report*, 10/2008, p. 298.

правовременог (што подразумева ситуацију када учинилац има сазнања о припремању кривичног дела, а кривично дело се у том моменту још увек може спречити) пријављивања кривичног дела надлежним државним органима. Ослобођење од казне било је предвиђено и у случајевима спречавања опстанка удружења.

Друга фаза развоја законодавних решења као одговора на терористичке нападе, следи након терористичких напада на Њујорк, септембра 2001. године. Измене и допуне одредаба немачког Кривичног законика извршене су 2003.¹²⁰, као резултат потребе усаглашавања са одредбама Оквирне одлуке Савета ЕУ, чему касније следе измене у 2009. години.

Измене чл. 129а односе се на проширење каталога кривичних дела ради чијег вршења је терористичко удружење основано или се у њему учествује. У питању су поред кривичних дела убиства, тешког убиства, геноцида или злочина против човечности и кривичних дела против личних слобода (отмица ради уцене или узимање талаца) и бројна друга кривична дела као што су тешка телесна повреда, кривична дела против животне средине, поједина кривична дела из Закона о оружју, која по карактеру нису тешка, као претходна, али морају бити извршена у намери остваривања специфичних циљева.

Управо специфична намера, чини диференцијалну категорију по којој се нова инкриминација битно разликује од претходне, јер поменута кривична дела морају бити учињена са намером да се становништво у знатној мери заплаши; да се влада или међународна организација силом или претњом употребе силе принуде да нешто учине или не учине; или да се озбиљно угрозе или повреде основне политичке, уставне, привредне или економске структуре државе или међународне организације.

Оно што чини конститутивно обележје бића кривичног дела стварање терористичког удружења, после измена из 2003, није само проширена криминална зона, повећањем броја кривичних дела према чијем су остварењу делатности удружења усмерене, већ је то субјективно обележје бића оличено у специфичној намери, која појачавајући вољни

¹²⁰ Ова измена извршена је „Законом о имплементацији Оквирне одлуке Савета ЕУ за борбу против тероризма и измену других закона“ чиме је извршено значајно проширење криминалне зоне код кривичног дела стварање терористичког удружења. Као циљ терористичког удружења набројано је вршења већег броја кривичних дела из кривичног законика у односу на претходно решење, уз постојање специфичне намере.

елемент умишљаја усмерава извршиоца ка остварењу једног од циљева прокламованих одредбама Оквирне одлуке.¹²¹

Ст. 3. чл. 129а, након измена, предвиђа кажњавање лица које прети извршењем неког од кривичних дела из прва два става, за шта је прописана казна од шест месеци до пет година. Предвиђено је и кажњавање коловође и лица које подржава удружење као и врбовање лица за чланове или лица која ће подржавати удружење.¹²²

Стварање терористичког удружења за циљ може имати вршење тешких кривичних дела или пак вршење не тако тешких кривичних дела, уз постојање поменуте специфичне намере.¹²³

У светлу поменутих догађаја од септембра 2001, домет одредаба чл. 129. и чл. 129а проширује се и на удружења формирана ван територије Немачке, чл. 129б¹²⁴ чије удруживање потпада под поменуте инкриминације у случајевима да је једно или више набројаних кривичних дела учињено на територији Немачке или су учинилац или пасивни субјект немачки држављани. У оквиру овог члана правила се разлика у односу на организације формиране у оквиру ЕУ и државама које нису чланице ЕУ.¹²⁵ У случају терористичке организације формиране у државама ван ЕУ, за покретање

¹²¹ Упоредити се дефиницијом тероризма датом на стр. 49.

¹²² Слично као и пре измена поменутог члана, суд може ублажити казну учиниоцу чији је степен кривице низак, а у чешће од малог значаја.

¹²³ Дистинкцију између претходне инкриминације из чл. 129а и и њене нове верзије, са акцентом на специфичној намери која мора да прати делатност удружења, која је усмерена на вршење кривичних дела набројаних у овом члану, наглашава : В. Weißer, „Über den Umgang des Strafrechts mit terroristischen Bedrohungslagen”, *ZStW*, 121, Heft 1, 2009, p. 136–137.

¹²⁴ Чл. 129б, који носи назив злочиначка и терористичка удружења у иностранству, представља реперезнативан пример измена националних кривичноправних одредаба Немачке ради усклађивања са европским правом . Ради се, наиме, о имплементацији захтева изреченог Заједничком акцијом Савета ЕУ од 21. децембра 1998. године (*Join Action on 21. December 1998*), која је као специфичан захтев истакла потребу криминализације учествовања у терористичком удружењу у некој од држава чланица ЕУ. Пре усвајања чл. 129б стварање страног терористичког удружење било је предвиђено као кривично дело само уколико је терористичко удружење имало свој огранак у Немачкој. Поменута измена резултат је утицаја европског права на антитерористичко законодавство у Немачкој према мишљењу : А. Petzsche, „The European Influence on German Anti-Terrorism Law“, *German Law Journal*, Vol. 13, 9/2012, p. 1056-1065.

¹²⁵ Један од разлога прављења дистинкције у односу на државу у којој је терористичко удружење формирано треба тражити у различитости правних система и условима који у погледу међународне кривичноправне помоћи постоје. Традиционално постоје разлике између држава са различитим политичким и правним системима и у смислу међународне кривичноправне помоћи далеко је развијенија пракса међусобне сарадње између држава чланица ЕУ, посебно у односу на постојање заједничких правних прописа обавезујућих за све државе чланице, који не обавезују државе ван ЕУ. О политичком значају и развоју кривичноправне помоћи, одсутности и ретким случајевима мреже споразума између бивших социјалистичких држава и држава са плуралистичким парламентарним системом, као и екстрадицији између СР Немачке и Југославије говори З. Стојановић, „Екстрадиција у кривичним стварима између Савезне Републике Немачке и Југославије“(превод са немачког Н. Roggemann), *Југословенска ревија за међународно право*, 2/1988, стр. 212–233.

кривичног поступка потребно је одобрење Савезног министарства правде, које може бити општег или конкретног типа¹²⁶ при чему ће се посебно узети у обзир да ли терористичко удружење има за циљ да уништи основне вредности демократског државе и мирног суживота народа. Ова одредба није нашла ширу примену, иако је Уставни суд примењивао ову норму у случајевима екстрадиције и одобрио коришћење прикривеног иследника против страних криминалних организација, на основу чл. 110 Законика о кривичном поступку (*Strafprozessordnung*).¹²⁷

Формална дефиниција кривичног дела тероризма и са њим повезаних кривичних дела у законодавству Савезне Републике Немачке дата је у члановима 129а и 129б, који обухватају регрутовање, обуку, припремне радње, покушај.

У августу 2009. године, три нове одредбе су уведене у немачки Кривични законик, Законом о кривичном гоњењу за припрему озбиљних насилних аката који угрожавају државу (*Gezetz zur Verfolgung der Vorbereitung von schweren staatsgefährdenden Gewalttaten – GVVT*). Ове нове кривичне одредбе чине кажњивим не само припрему у одређеним облицима појединих тешких насилних аката који угрожавају државу, већ и иницирање или одржавање контаката са терористичком организацијом за пружање обуке у том смислу. Измене кривичног законодавства из 2009. године уводе нова два члана који представљају инкриминацију у раној фази, дакле припремање кривичног дела подижу на ранг радње извршења.¹²⁸ Реч је о члану 89а, који носи назив припремање тешког дела насиља које угрожава државу и чл. 89б, који носи назив успостављање односа за извршења тешких дела насиља која угрожавају државу.¹²⁹

¹²⁶ H. J. Albrecht, "Country Report on Germany", in: *First inventory of policy on counterterrorism: Germany, France, Italy, Spain, the United Kingdom and the United States*, Hague, 2006, p. 7.

¹²⁷ Ch. Safferling, *op. cit.*, p. 1158.

¹²⁸ У вези са инкриминацијама из чл. 129а и 89а G. Jacobs истиче да се ради о примени концепта *enemy criminal law*, које се у немачком законодавству појављује као алтернатива класичном концепту грађанског кривичног права, који се заснива на израженом одступању од одговорности за учињено неправдо у прошлости, а кривичноправну реакцију заснива на опасности учиниоца и његовој потенцијалној делатности, те се карактерише начелно превентивним приступом усмереним ка будућем деловању учинилаца. Према: G. Jacobs, „On the Theory of Enemy Criminal Law“, доступно на <http://www.law-lib.utoronto.ca/bclc/crimweb/foundation/Jakobs%20current.pdf>, приступљено дана 02. 02. 2015. године.

¹²⁹ Као разлоге који оправдавају криминализацију у раној фази, те реаговање већ на нивоу стварања апстрактне опасности по заштићено добро M. Bader наводи високу вредност заштићеног добра, висок степен друштвене опасности ове категорије деликата, као и недовољно простора за реакцију надлежних државних органа. Наведено према: M. Bader, „Das Gesetz zur Vorbereitung von schweren stadtsgefährdenden Gewalttaten“, *Neue Juristische Wochenschrift*, 39/2009, p. 2853.

Према члану 89а, Кривичног закона одређено је кажњавање за припремање тачно одређених радњи тешког дела насиља које угрожава државу, под чиме се имају сматрати кривична дела против живота из чл. 211. и 212. (убиство и уморство) и кривична дела против личне слободе из чл. 239а и 239б (отмица ради уцене и узимање талаца), која су према околностима конкретног случаја намењена и подобна да угрозе стање безбедности неке државе или међународне организације или уставно уређење Савезне Републике Немачке. Примена ст. 1. чл. 89а односи се на обуку или омогућавање обучавања другог лица у изради или руковању ватреним оружјем, експлозивима или запаљивим материјама, нуклеарним или радиоактивним материјама или материјама које садрже отров, или материјама које угрожавају здравље, као и специјалним направама неопходним за извршење дела или осталим вештинама које служе извршењу једног од наведених дела у ст. 1. чл. 89а. Као кажњиве су предвиђене производња, набавка или уступање таквог оружја, материја или направа, набавка, складиштење или стављање на располагање другом предмету и материја који су са поменути делатностима повезане.¹³⁰

Према чл. 89б, који носи назив успостављање односа за извршење тешких дела насиља која угрожавају државу, предвиђа се кажњавање лица које у намери да се обучи за извршење тешких насилних дела која угрожавају државу успоставља или одржава контакте са терористичком организацијом, у контексту кривичних дела из чл. 129а и 129б. Предвиђена је казна затвора до три године или новчана казна.

Инкриминација из чл. 91. под називом подстицање на извршење тешких дела насиља која угрожавају државу подразумева дистрибуцију списа који су по садржају такви да могу послужити као упутство за извршење тешког дела насиља које угрожава државу. Потребно је да је садржај списа такав да може да створи одлуку или да подстакне друга

¹³⁰Радња извршења је казуистички одређена. Предвиђена казна је од шест месеци до десет година, уз могућност ублажавања казне, коју предвиђа ст. 5. овог члана, у мање опасним случајевима, када је прописана казна од три месеца до пет година. Суд може ублажити казну или ослободити од казне учиниоца у случају стварног кајања (*Tätige Reue*) онда када учинилац добровољно одустаје од даљег припремања дела, отклања или значајно смањује опасност или ако добровољно спречава извршење кривичног дела. Умишљај код овог кривичног дела мора обухватати свест о припремању, касније извршење неког од тешких дела против живота или личне слободе и подобност поменутих кривичних дела да угрозе стање безбедности државе. Према: А. Petzsche, *op. cit.*, р. 1062.

лица да учине тешко дело насиља које угрожава државу. Предвиђена је казна затвора до три године или новчана казна.¹³¹

Корак даље у развоју кривичноправних одредаба о тероризму у СР Немачкој учињен је доношењем Закона о изменама Закона о кривичном гоњењу за припрему озбиљних насилних аката који угрожавају државу,¹³² који је ступио на снагу 12. јуна 2015. године.

Овај закон је претходно обрађени чл. 89а допунио новим ставом 2а, под називом приступање терористичкој организацији у иностранству, који као радњу извршења предвиђа одлазак (путовање) у иностранство, потенцијално кризну област за вршење терористичких аката, ради обуке у терористичком кампу или ради учествовања у терористичким нападима.

Поред новог става у чл. 89а, као засебно кривично дело, по први пут се предвиђа финансирање тероризма, које је Законом о изменама Закона о кривичном гоњењу за припрему озбиљних насилних аката који угрожавају државу, предвиђено у чл. 89ц.

Фунансирање тероризма, до поменутог Закона, није било предвиђено као засебна инкриминација, већ је фактички било покривено до тада постојећим кривичним делима из чл. 89а и 129а ст. 5, као и неким другим инкриминацијама које предвиђају кажњавање прања новца.

Овим издвајањем финансирања тероризма као засебне, нове инкриминације, законодавац је желео да нагласи друштвену опасност ове недозвољене активности у оквиру терористичких делатности, као и да норме националног материјалног кривичног права СР Немачке усклади са међународним стандардима, приоритетно са Резолуцијом УН од 09. 12. 1999, против финансирања тероризма и Резолуцијом Савета Безбедности 2178 од 24. септембра 2014, којом се регулише правни третман иностраних терориста.

¹³¹Критички осврт на превентивно оријетисане инкриминације из чл. 89а и 91, те њихово означавање као неваљаног пута кривичноправне реакције на промењене и појачане стварне претње по унутрашњу и спољну безбедност СР Немачке, и указивање на потребу њиховог тумачења од стране Уставног суда и разматрање њиховог стављања ван снаге због изостанка везе између њиховог егзистирања у оквиру кривичноправних одредаба о тероризму и слабљења сигурности у СР Немачкој, износе: Н. Radtke, М. Steinsiek, „Terrorismusekämpfung durch Vorfeldkriminalisierung“, *JR Heft*, 3/2010, p. 107–109.

¹³² „Gesetz zur Änderung der Verfolgung der Vorbereitung von schweren staatsgefährdenden Gewalttaten (GVVT- ÄndG), BGBl. I 2015, S.926.

Кривично дело из чл. 89а ст. 2а карактерише субјективни елемент оличен у намери да се изврши тешко дело којим се угрожава држава и објективни елемент који подразумева обавезан одлазак у иностранство ради обуке у терористичке сврхе или ради извршење терористичких дела. Тежиште инкриминације није у самом одласку у иностранство већ на одржавању контакта са терористичком организацијом у иностранству.

У вези са поменутом инкриминацијом А. Petsche поставља проблемско питање да ли овакав приступ креирању инкриминације у предзони угрожавања заштићеног добра води *ipso facto* кажњавању за доношење одлуке за предузимање припремних радњи, из чега проистиче да овакав експанзионистички приступ и *de facto* и *de iure* подразумева кажњавање за припремање припремања.

Према њеном мишљењу чињеница да Савезни Врховни суд разматра усклађеност норме 89а ст. 2а указује на потребу критичког преиспитивања обавеза прузетих ратификацијом међународних докумената¹³³ и да се десет година након терористичких напада у Мадриду и Лондону да констатовати да је тероризам имао снажан утицај на немачко материјално кривично право, иако СР Немачка (до сада) није непосредно била изложена терористичким нападима.

Систем норми материјалног кривичног права међан је у складу са тенденцијама на међународном нивоу у сузбијању и спречавању тероризма, те је дошло до битног проширења кривичноправних одредаба о тероризму путем инкриминисања припремних радњи у чл. 89а, 89б и 91. реформом из 2009. и 89а ст. 2а и 89ц реформом из 2015.

Експанзионизам у оквиру кривичноправних одредба о тероризму правда се потребом усклађивања националних кривичноправних одредаба са релевантним документима на европском и мађународном нивоу, али према ставу А. Petsche он представља корак у погрешном правцу, а одредбе из 2015. требало би ставити ван снаге¹³⁴ и вратити се провереним правнодогматским принципима, насупротив сталног проширивања

¹³³ А. Petsche, „Trilogue on Terrorism – 11/3 and 7/7 ten years on – Die Deutsche Perspektive“, *ZIS*, 11/2015, p. 560–561.

¹³⁴ Н. Radtke и М. Steinsiek истицали су да законодавац током самог поступка доношења закона, норму треба да обликује тако, да буде разумљива и образложена, а не да остави широк простор за даља тумачења од стране суда или доктрине. Такође, сматрали су да сигурност државе никако не би била ослабљена укидањем норми из чл. 89а и 91. Кривичног законика. Наведено према: Н. Radtke, М. Steinsiek, *op. cit.*, p. 108.

криминалне зоне и у области ставрања апстрактне опасности, а све под утицајем страха од неких будућих терористичких напада.¹³⁵

Наведене одредбе немачког кривичног материјалног права представљају главну правну основу којом се реагује на тероризам и оне су предвиђене у основном кривичном законодавству, које је општег карактера и за које важе општеприхваћена кривичноправна начела. Није реч о дерогативном пропису, којим се нека општа норма ставља ван снаге, због специфичне правне природе тероризма, превасходно мислећи на његову димензију политичког деликта.

Начин на који је кривичноправна заштита од тероризма у легислативно – техничком смислу уређена јесте посредан. Наиме, кривичноправна заштита од тероризма се прописује употребом других инкриминација, сврстаних у различите групе кривичних дела, према групном заштитном објекту. Када је начин остваривања кривичноправне заштите у питању она се може посматрати кроз призму ширине инкриминација, односно може бити постављена као уска или као она која има широко постављену криминалну зону. Чињеница да се кроз време каталог кривичних дела ради чијег се вршења терористичко удружење ствара или у њему учествује проширивао, јасно указује да се ради о експанзионистичким тенденцијама у кривичном праву, које воде прецизном навођењу свих могућих радњи које би се у контексту поменутог кривичног дела имале сматрати подобним за остваривање циља. Овакав начин одређивања радње кривичног дела има своје предности, јер је усклађен са једним сегментом начела законитости, *lex certa*, али утиче на ригидност инкриминације и оставља мало простора за прилагођавање инкриминације новим појавним облицима тероризма, јер не поседује довољан степен општости, који је код овако променљивих појава неопходан.

Општији начин прописивања инкриминације, односно другачији начин обликовања кривичноправне заштите од тероризма био би онај у којем би инкриминације биле постављене широко, које би могле да обухвате многобројне облике испољавања кажњивог понашања, који се временом усложњавају и мењају и да у том смислу смањи потребу сталних интервенција законодавца, зарад усклађивања кривичноправне регулативе на нормативном нивоу и услова реалности.

¹³⁵ Неуставност одредаба о супротстављању тероризму у немачком праву и у ранијим периодима наводи Ch. Safferling, *op. cit.*, p. 1152–1155.

Садржај или суштину кривичноправне заштите чини корупс инкриминација, којима се пружа заштита од тероризма. Садржај је непосредно процењив кроз анализу законских описа кривичног дела (бића кривичног дела и услова кажњивости) појединих кривичних дела, а посредно кроз њихов број и називе. Док се другопоменути начин процене садржаја састоји у посматрању поља примене кривичноправне репресије, први начин на који се може оценити и описати садржај је онај који подразумева обраду обавезних обележја која сачињавају посебне појмове појединих кривичних дела против животне средине. Број поменутих кривичних дела, којима се инкриминише терористичка активност, није велики, а њиховом анализом се да закључити да је законодавац настојао да због високог степена друштвене опасности који тероризам у себи садржи прошири криминалну зону и на припремне радње и неке облике саучесништва, које су у контексту поменутих инкриминација означене као засебна радња извршења.

Оваква врста превентивног деловања руковођена је обавезама усвојеним на међународном нивоу, превасходно на нивоу Европске уније¹³⁶. У том смислу, у оквиру друге фазе развоја инкриминација тероризма, може се констатовати да је немачко кривично законодавство у потпуности усклађено са релевантним документима ЕУ у вези тероризма, те да се чак према ставовима појединих аутора, ради и о веома снажном утицају корпуса норми европског кривичног права на материјално кривичноправе одредбе Немачке. Према речима А. Petzsche-а, не само да су постојећа кривична дела битно измењена, него је дошло и до нове криминализације, са израженим превентивно оријентисаним карактером, која се може критички посматрати у контексту неких проверених правно – догматских принципа, попут оног о кривичном праву као средству *ultima ratio*, а не *prima ratio* карактера. Реч је о теорији немачког теоретичара G. Jacobsa, постављеној 1999. године, под називом „*Feindstrafrecht*” или *Enemy criminal law*, која се заснива на питању да ли је у случају „когнитивне безбедности“, односно угрожене безбедности нормалног живота, држави потребно посебно кривично право, које се заснива на :

¹³⁶ Криминализација терористичких активности у прелиминарној фази позната је под називом „*Vorfeldkriminalisierung*“ и подразумева кажњавање у фази док терористички напад још није извршен, попут врбовања, регрутовања и обучавања за тероризам, што се може вршити на различите начине: на објективни начин, криминализацијом одређених радњи угрожавања и на субјективан начин криминализацијом сврхе (намере) ради које се одређена радња предузима. Наведено према: E. Van Sliedregt, *op. cit.*, p. 424.

1. криминализацији понашања која не представљају конкретну опасност за законом заштићена добра;
2. заоштравању казнене политике, супротно принципу сразмерности и праведности, увођењем драконских казни;¹³⁷
3. укидању или ограничавању права на правично суђење.¹³⁸

G. Jacobs сматра да свако друштво има право да сачува минимум безбедности, коју назива „когнитивном безбедношћу“, те *ipso facto* има право на коришћење свих потребних средстава и мера према непријатељима који угрожавају њену безбедност. Сви они који угрожавају безбедност државе, не могу бити третирани у складу са одредбама редовног, грађанског кривичног права, већ се они имају сматрати непријатељима, без права да буду третирани као личност (грађанин).¹³⁹ „*Feindesind aktuell Unpersonen*“¹⁴⁰ – представља правну фикцију, којом се врши деперсонализација непријатеља, чиме му се истовремено ускраћују редовна грађанска права у кривичном поступку.¹⁴¹

¹³⁷ Законодавна политика која је заснована на уверењу да се сталним пооштравањем казни криминалитет може ефикасније сузбијати и која у сваком грађанину види потенцијалног кривца, те је према њему непријатељски оријентисана подразумева наглашени пунитивизам, који се неретко односи и на судску праксу, која се због недовољно строге казнене политике (постојање конфликта између законодавца и судске праксе), такође налази означена као „непријатељ“. О очекивањима која се постављају пред судску праксу, као и о кризи кривичног права, која суштински представља кризу кривичног правосуђа у целини говори: З. Стојановић, „Стратегија остваривања сврхе кривичног права“, *Архив за правне и друштвене науке*, 3-4/2008, стр. 164; З. Стојановић, „Казнена политика у Србији: сукоб законодавца и судске праксе“, у: *Казнена реакција у Србији, Други део*, Београд, 2012, стр. 14–15.

¹³⁸ Наведено према: F.M. Conde, „War on Terror“ Within The Criminal Law: Do We Need an Enemy Criminal Law“, доступно на law.huji.ac.il/upload/conde.criminal.law.for.the.enemy.pdf, приступљено дана 15.04.2015.

¹³⁹ Концепт елиминаторног кривичног права, у којем је кривац означен непријатељем подразумева ничим ограничену борбу против непријатеља, која ништи достигнућа кривичноправне догматике која подразумева неопходност и оправданост кривичноправне интервенције, а њени поборници противнике оваквог кривичног права називају кривичноправним пацифистима, који нису довољно снажни пред новим облицима криминалитета: Опширније видети: M. Bock : „Pozitivna generalna prevencija i nove tendencije u kriminalnoj politici“, *Crimen*, 2/2010, str. 140–141.

¹⁴⁰ Непријатељи су заправо неличности.

¹⁴¹ У том смислу једна од могућих криминалнополитичких поставки у супротстављању тероризму је проглашавање рата тероризму, а у случају рата дозвољена је употреба свих средстава како би се победио противник. Овако постављање односа кривичног права према тероризму, подразумева позицију кривичног прогона учинилаца кривичних дела тероризма која подразумева одступања од уставних гаранција и принципа и примену екстремних мера. Одступања терориста од уобичајених очекивања личног понашања поједица, према G. Jacobsu, не треба да изазове чуђење код ових лица у вези са заменом термина кривичног прогона и рата. Наведено према: F. M. Conde „War on Terror within the Criminal Law: Do We Need an Enemy Criminal Law“, доступно на <http://law.huji.ac.il/upload/conde.criminal.law.for.the.enemy.pdf>, приступљено дана 15.04.2015.

Сматрамо да овај приступ представља опозит савременој демократској држави и принципима на којима почива, одступањем од поштовања основних слобода и права грађана, те да иако декларативно правни одговор на тероризам, заправо представља прелазну фазу у рат против тероризма, за који су се определиле неке државе.¹⁴²

С обзиром на то да европски прописи који садрже кривичноправне одредбе остављају националним законодавствима широк простор за имплементацију одредаба преузетих на међународном нивоу национални законодавац, у конкретном случају Немачке, отишао је још даље у процесу криминализације, а обавезе из европских прописа искористио као оправдање оваквог поступка.¹⁴³

1.2. Тероризам у кривичном законодавству Француске

Француска се у борби против тероризма јавља као земља са „јединственом позицијом“ из чијих се негативних искустава са тероризмом и њима пратећим нормативним и организационим аспектима борбе против истог могу извући добре „лекције“. Наиме, Француска је од почетка седамдесетих година прошлог века у континуитету имала проблема са терористичким нападима како на њеном тлу, тако и у иностранству.¹⁴⁴ То је резултирало развојем бројних стандарда и правних решења која су настојала да превенирају и сузбију тероризам.

¹⁴² О дистинкцији између доктрине Врховног суда Сједињених америчких држава, познатијој као *Enemy combatants* и концепта *Enemy Criminal law*, о њиховој заједничкој основи, утемељеној на концепту неопходности самоодржања државе у случају нужде и заштите од екстремно високог степена опасности, супротстављеним интересима заштите друштва од тероризма и заштите основних људских слобода и права, говори С. Gomez - Jara, "Enemy Combatants versus Enemy Criminal Law, *Buffalo Criminal Law Review*, 2008, р . 1–3, 28.

¹⁴³ Немачка је настојала да кривичноправни одговор на тероризам конципира као либералан и државноправни, али је процес успостављања равнотеже између безбедности и слободе појединаца, кроз интервенције усмерене у правцу усаглашавања одредаба националног кривичноправног система са европским правним оквиром, довео до тога да поменути процес постане једностран, те да превагу добије превентивни приступ, који појам основних слобода и права „обогаћује“, „дужношћу заштите“ што резултира унапред одређеном инфериорношћу индивидуалних у односу на колективна права и интересе. Безбедност као јавно добро при том није на довољно прецизан начин дефинисана и дифузног је карактера, што додатно доводи до арбитрерности у случају колизије јавног и приватног интереса. Према: О. Lepsius, „Liberty, Security and Terrorism: The Legal Position in Germany“, *German Law Journal*, 5/2004, р. 459.

¹⁴⁴ У периоду од 1986. до 1996. године, 23 бомбашка напада изведена су у Француској од стране исламистичких терористичких група. Поред овог истичемо да се Француска током времена сусретала са скоро свим варијантама терористичких напада, како унутрашњих тако и међународних, попут сепаратистичког тероризма на Корзици, дасничарског и левичарског идеолошког тероризма, блискоисточног „револуционарног тероризма“ итд.

Француска је одговор на тероризам конципирала као правосудни. У том смислу норме о тероризму развијане су кроз одредбе у прво време процесног, а касније и материјалног кривичног права, уз бројна одступања од одредаба општег кривичног поступка, на пример у односу на дужину трајања полицијског притвора, дужину притвора, састав судова и слично.¹⁴⁵

Осамдесете године означиле су почетак развоја легислативних решења усмерених ка сузбијању тероризма као тешког облика криминалитета, јер до тада одредбе кривичног законодавства нису одређивале појам тероризма. У периоду од 1986. године до 1994. године, тероризам је био само посредно одређен одредбама француског Законика о кривичном поступку¹⁴⁶, који је у чл. 706 - 16, као кривична дела која су се имала сматрати терористичким означавао она дела која су у вези са „индивидуалним или колективним подухватом коме је циљ тешко нарушавање јавног реда застрашивањем или терором“.¹⁴⁷ Поменуте одредбе Законика о кривичном поступку подразумевале су одређена одступања у вези са преткривичним и кривичним поступком. Радило се о својеврсним дерогативним прописима, који се позивањем на ефикасније сузбијање тероризма удаљавају од општих прописа и уводе низ одступања у вези са основним процесним начелима и прописима кривичне процедуре.¹⁴⁸

Означавањем ремећења јавног рада и мира као непосредног заштитног објекта, тероризам је издвојен из категорије општег криминалитета, у оквиру којег се ремећење јавног реда и мира има сматрати последицом кривичног дела. Није, дакле, постојала посебна инкриминација тероризма, већ се настојало да се на дела општег криминалитета примене посебне истражне технике и стандарди. Према одредбама поменутог члана, дело је морало имати објективна и субјективна обележја, при чијем се кумулативном остварењу одређено дело имало сматрати кривичним делом тероризма. Као објективни елемент кривичног дела тероризма имало се сматрати извршење једног од 39 побројаних кривичних дела из посебног дела Кривичног

¹⁴⁵ О. Dutheillet de Lamothe, „Franch Legislation against Terrorism: Constitutional Issues“, доступно на http://www.conseilconstitutionnel.fr/conseilconstitutionnel/root/bank_mm/pdf/Conseil/constitutionalterrorism.n.pdf, приступљено 19.12. 2014.

¹⁴⁶ *The Code of Criminal Procedure (art. 706-16 FF)*

¹⁴⁷ М. Секулић, „Нормативни и организациони аспекти борбе против тероризма у Француској“, *Страни правни живот*, 3/2012, стр. 415.

¹⁴⁸ Карактеристике процесноправних одступања оличене су у централизацији кривичног гоњења, продуженом времену трајања притвора, искључењу судија-поротника, обештећењу жртава кривичног дела из гарантних фондова против терористичких дела. Према: I. Varbot et al., „Borba protiv terorizma u Francuskoj nove orijentacije“, *Безбедност*, 4/1988, стр. 416–420.

законика¹⁴⁹, док је субјективни елеменат подразумевао специфичну намеру, која је подразумевала повезаност неког од кривичних дела са списка са „индивидуалним или колективним подухватом коме је циљ тешко нарушавање јавног реда застрашивањем или терором“. Сходно поменутом концепту намера је била кључни елеменат који је одређено кривично дело квалификовало као терористичко. Недостатак експлицитног одређења тероризма или терористичког акта задавао је бројне практичне и теоријске потешкоће. У теорији, заиста, терористички акт јесте више одређен специфичном намером, него његовим циљем, али правна инкриминација, руковођена начелом законитости, односно сегментом *lex stricta*, који се примењује на сваки конкретни случај, нужно мора бити више објективна, дакле садржати одређена прецизна обележја радње извршења кривичног дела тероризма.¹⁵⁰

Доношење Кривичног законика Француске 1994. године означава почетак одређивања тероризма као кривичноправне категорије материјалног кривичног права. Наиме, одредбама о тероризму посвећена је читава једна глава¹⁵¹ и тероризам је предвиђен као посебно кривично дело. Поред основног кривичног дела тероризма, као кривична дела превиђени су еколошки тероризам, злочиначко удруживање у терористичке сврхе и финансирање терористичких подухвата.¹⁵²

Биће кривичног дела тероризма из чл. 421 - 1 састоји се од објективног и субјективног елемента. Као објективни елеменат набројане су радње које представљају тероризам и то:

¹⁴⁹ Реч је о следећим кривичним делима:

- напад на живот, напади на физички интегритет лица, отмице, отмица авиона или пловила, крађе, изнуде, деструкције, уништења и оштећења и кривична дела против рачунарских података
- производња или држање или продаја или превоз опасних машина, или експлозивних направа или материја;
- притвор, ношење и транспорт оружја и муниције;
- дела у вези са забраном пројектовања, производње, држања, прибављања, куповине или продаје биолошких или токсичних оружја;
- финансирање терористичке организације;
- увођење у животну средину сваке супстанце које је подобна да угрози људско или животињско здравље или природно окружење у циљу озбиљног ремећења јавног реда путем застрашивања и терора;
- прање новца и сл.

¹⁵⁰D. Bigo, C. Camus, „Overview of the French anti-terrorism strategy”, in: *First inventory of policy on counterterrorism: Germany, France, Italy, Spain, the United Kingdom and the United States*, Hague, 2006, p. 9.

¹⁵¹ Терористички акти: књига IV, глава II, поглавље I, чл. 412 - 1, 412 - 2, 421 - 3, 421 - 4.

¹⁵² Као засебна инкриминација предвиђено је и кривично дело непријављивања терористичког дела или напада на темељне интересе нације из чл. 434 - 2 КЗ Француске, које заправо представља квалификовани облик општег кривичног дела непријављивања злочина предвиђеног чл. 434 - 1, према: М. Секулић, *op. cit.*, стр. 416. Фн. 8.

1. Умишљајни напади на живот, умишљајни напади на телесни интегритет, отмица и противправно лишење слободе, отмица авиона, брода или другог превозног средства;
2. Крађа, изнуда, уништење или оштећење имовине и компјутерска кривична дела из Главе III Кривичног законика;
3. Кривична дела забрањених борбених група и покрета, кривична дела употребе оружја, експлозивних или нуклеарних материја;
4. Кривично дело употребе средстава прибављених извршењем неког од набројаних кривичних дела, праће новца, кривична дела лица која располажу поверљивим подацима.

Субјективни елеменат је одређен кроз директни умишљај који мора обухватити свест о индивидуалном или колективном подухвату који се предузима у циљу озбиљног ремећења јавног реда застрашивањем и терором. Ради се, дакле, о постојању специфичне намере да се неко од насилних или других наведених кривичних дела изврши у терористичком контексту.¹⁵³

Поменути субјективни елеменат чини конститутивно обележје и кривичног дела из чл. 421 - 2 под називом еколошки тероризам. Ово кривично дело чини ко уноси у атмосферу, земљиште или тло, воде, укључујући и територијално море, материје којима се угрожава здравље човека, животиња или животне средине. Поменуто кривично дело унесено је у национално кривично законодавство 1992. године. Реч је о кривичном делу угрожавања, чија се последица састоји у апстрактној опасности по заштићено добро. Законодавац полази од претпоставке да се предузимањем поменутих делатности увек ствара апстрактна опасност по заштићено добро, те њено наступање није потребно доказивати у сваком конкретном случају. Реч је о једној подврсти делатносних (формалних) кривичних дела, код којих висок степен друштвене опасности представља законодавни мотив инкриминације, као вид реакције законодавца на савремене облике биолошког, нулеарног и хемијског тероризма.

Између осталог предвиђено је кажњавање за злочиначко удруживање у терористичке сврхе¹⁵⁴ и финансирање тероризма. У чл. 421 – 2 – 1 злочиначко удруживање у

¹⁵³ *Codexer Profiles on Counter/Terrorist Capacity – France*, доступно на <http://www.coe.int/terrorism>, приступљено дана 22.12.2014.

¹⁵⁴ Кривични законик Француске у чл. 450 - 1 предвиђа кривично дело злочиначко удруживање, које подразумева формирање групе или каквог другог удружења које за циљ има припремање једног или

терористичке сврхе је одређено као учествовање у групи установљеној ради припремања неког од набројаних кривичних дела тероризма у претходном члану, док је финансирање тероризма дефинисано као набављање средстава, вредности или других добара, управљање њима или давањем савета у ту сврху, у намери да се та средства или вредности употребе за извршење кривичних дела тероризма из претходног члана, уз постојање свести о њиховој делимичној или у целости намени за извршење поменутих дела. Овде је, такође, као код еколошког тероризма реч о делатносном кривичном делу, за чије постојање није од значаја извршење неког од кривичних дела тероризма.

Као кажњиви су предвиђени и подстицање и оправдање терористичког акта, неријављивање учиниоца кривичног дела тероризма као и подстрекавање.

Француска познаје посебна кривична дела тероризма, а према извештају Европске комисије о имплементацији одредаба Оквирне одлуке предвидела је као кажњиво јавно подстицање на извршење кривичног дела тероризма према чл. 23. Закона о слободи штампе из 1881. године, који је измењен и допуњен 2004. године, експлицитном криминализацијом радњи ширења оваквих порука путем Интернета. Ово кривично дело састоји се у јавном подстицању учиниоца кривичног дела које се има сматрати терористичким држањем говора, упућивањем претњи на јавном месту, путем цртежа, слика, гравура, постера, симбола, слика или путем било којег другог облика писаног или штампаног материјала, продајом или дистрибуцијом оваквих материјала или на било који други начин комуникација са јавношћу посредством електронских медија. Овом одредбом покривена је експлицитно само директна провокација, која постаје кривично дело само онда када је кривично дело тероризма учињено, или макар покушано, како предвиђа чл. 23. поменутог закона. У чл. 24. предвиђа се кажњавање и ако подстрекнути није учинио дело на које је био подстрекаван, али је неопходно доказати директну провокацију.

Када је регрутовање за тероризам у питању, Француска је 2012. године у свој Кривични законик унела чл. 421-2-4 који као кривично дело предвиђа нуђење или

више злочина или једног или више преступа запређених казном затвора од најмање пет година, док се у ставу 2. овог члана предвиђа факултативни основ за ослобођење од казне за оног ко је учествовао у групи или другом удружењу, а пре покретања кривичног поступка пријави групу или удружење и тиме доведе до утврђивања идентитета осталих учесника. Према: *Le Nouveau Code Penal*, Loui du juillet et du 16 decembre 1992, Edition Techniques, Departement Droit.

обећање поклона или било које друге користи, претњу или притисак на лице да учествује у кривичном делу из чл. 421-2-1 или да учини кривично дело тероризма из чл. 421-1 или 421-2. Овим чланом инкриминисано је регрутовање за тероризам, које подразумева било учешће у групи било извршење кривичног дела тероризма, чак и када регрутовање није резултирало извршењем кривичног дела тероризма. Овде је интересантно напоменути да се поменута инкриминација односи само на кривична дела тероризма и еколошког тероризма, али не и на злочиначко удруживање и финансирање тероризма, из чега се да закључити да оно подразумева само регрутовање за извршење терористичких дела, али не и регрутовање које се односи на терористичку групу.¹⁵⁵

Обука за тероризам се у француском Кривичном закону може подвести под кривично дело злочиначког удруживања у терористичке сврхе из чл. 421-2-1.

Кривичноправни одговор на тероризам у Француској садржан је у одредбама материјалноправног карактера, које су општег типа. Преузет је тактивни модел одређивања радње кривичног дела тероризма, која мора бити предузета у одређеној намери која потврђује терористички концепт поменутих делатности. Иако су прве одредбе биле садржане у процесном законодавству, сада је материјално право основни извор кривичноправних одредаба о тероризму. Процесно право садржи низ посебних, дерогирајућих правила у вези са кривичним делима тероризма, која се односе на дужину трајања притвора пре подизања оптужнице, специфичним правилима у вези са претресањем стана и лица, могућношћу вршења тавих претреса ноћу, претреса аутомобила без налога и сл.

Одредбе националног кривичног законодавства усклађене су са обавезама прихваћеним на нивоу Европске уније, а о њиховој усклађености са уставним принципима и основним слободама и правима грађана може се поставити низ начелних питања. Право на правично суђење у разумном року, право на равноправност и једнак третман учинилаца пред судом, као и уважавање претпоставке невиности и процесног начела *in dubio pro reo*, под паролом борбе против тероризма и очувања безбедности грађана и државе, могли би уступити место неограниченом кривичноправном

¹⁵⁵ Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the implementation of Council Framework Decision 2008/919/JHA amending Framework Decision 2002/475/JHA on combating terrorism, доступно на <http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/documents/policies/crisis-and-terrorism/general/docs/>, приступљено 02.06.2014.

утилитаризму, који руковођен потребом остваривања високог степена безбедности руши идеје демократске државе засноване на једнакости и плуралитету интереса, у којем кривично право има првенствено заштитну, а не безбедносну функцију. Строге дерогативне, посебне кривичноправне мере борбе против тероризма, могле би идеју о отвореном, демократском друштву, у којем је кривичноправна репресија *ultima ratio* претворити у утопију.¹⁵⁶

1.3. Тероризам у кривичном законодавству Шпаније

Тероризам је у Шпанији означен као један од приоритета у стратегији националне безбедности. Иако од терористичких напада у Мадриду, од 11. марта 2004. године није било регистрованих напада у овој држави, велики број шпанских држављана изгубио је живот у мировним мисијама широм света или су пак отети од стране различитих огранака терористичке организације Ал Каиде.

Најпознатија терористичка организација у Шпанији, ЕТА¹⁵⁷, у саопштењу издатом 20. октобра 2011, прогласила је „дефинитивни престанак својих оружаних активности“. Њени оперативни капацитети постали су ограничени и смањени, што треба повезати са континуираним радом на изградњи правних механизма заштите од тероризма, који су базирани на постулатима владавине права, усклађени са шпанским уставом и осталим шпанским и европским законодавством и интензивираним међународном сарадњом шпанских служби безбедности. Ова терористичка организација, чијим је активностима 850 људи изгубило живот у педесетогодишњем периоду њеног постојања, није извршила ниједан терористички напад од јула 2009. године.

¹⁵⁶ Усвајање посебних дерогативних прописа, који уводе ванредна овлашћења и институционалне промене, несвојствене демократској држави, који ван снаге стављају општа начела правде и правичности, гарантована одредбама националних кривичнопроцесних начела, може да представља крај правне државе. Више о питању да ли се рат против тероризма може сматрати опаснијим од самог тероризма видети: R. Rortí, „Kraj otvorenog društva?“, *Danas*, 3–4. april 2004, стр. X.

¹⁵⁷ Скраћеница од *Euskadi Ta Askatasuna* (на баскијском) или *Basque Country and Freedom* (на енглеском) је терористичка организација основана 31. јула 1959. године у Билбау (север Шпаније), у највећем граду у Баскији, од стране младих националиста. Основана је на четири главна постулата: одбрани баскијског језика (Еускера), очувању баскијске националности, антишпанској филозофији и идеји о независности територија које припадају Баскији.

Поменуто сведочи да је Шпанија, суочена са исламистичким и етно-сепаратистичким тероризмом, сетом правних и организационо-техничких прописа успела да сузбије терористичке нападе и да их превенира.¹⁵⁸

У Шпанији је, правни концепт тероризма, уско повезан са чланом 55. ст. 22. Устава из 1978, који дозвољава ограничење одређених процесних права у вези са актима наоружаних група, организација или терористичких група, које су усмерене ка рушењу уставног уређења или озбиљном угрожавању јавног мира.¹⁵⁹

Када је правни оквир у питању, од 2006. године у Шпанији је донет низ закона који се директно односи на борбу против тероризма, међу којима се као најважнији јавља Кривични законик Шпаније, који је усвојен 23. новембра 1995. године, а ступио на снагу 24. маја 1996. године. Овај законски текст више пута је мењан, а у области инкриминација тероризма значајне су измене усвојене Законом из 2000. и Законом из 2003. године, а потом Законом од 22. јуна 2010, а које су ступиле на снагу 23. децембра 2010. године.

Измене и допуне шпанског кривичног законика из 2010. године односиле су се на кривична дела тероризма, превасходно због потребе инкорпорисања у шпанско кривично законодавство обавеза које произилазе из међународно признатих обавеза, приоритетно у вези са Оквирном одлуком Савета ЕУ о борби против тероризма од 28. новембра 2008. године (*Council Framework Decision 2008/919/JHA of 28 November 2008 amending Framework Decision 2002/475/JHA on combating terrorism*).

Уведене реформе махом су техничке природе и имају за циљ специјализацију кривичноправних одредаба о тероризму, у контексту увођења одговорности правних лица за кривична дела, нових одредаба о терористичким групама или организацијама и осталих обавеза које произилазе из релевантних међународних докумената у вези са тероризмом.

Кривична дела тероризма налазе се систематизована у другом одељку шпанског Кривичног законика, у оквиру главе XXI, која носи наслов „Кривична дела против

¹⁵⁸ *Codexter Profiles on Counter/Terrorist Capacity – Spain*, доступно на <http://www.coe.int/terrorism>, приступљено дана 13.01.2015. Неусклађеност правног, институционалног и оперативног нивоа одбране од тероризма представља разлог који одређену државу чине подложнијом терористичким нападима. Према: М. Мијалковски : „Специфичности противтерористичке превенције“, *Војно дело*, 2/2007, стр. 51–52.

¹⁵⁹ J. L. de la Cuesta, „Anti-Terrorist Penal Legislation and the Rule of Law – Spanish Experience“, доступно на <http://www.penal.org/sites/default/files/files/JLDLCTerrorism.pdf>, приступљено дана 03.02.2015.

јавног реда“.

Појам јавног реда није експлицитно дефинисан одредбама кривичног законика, али се под њим подразумева нормалан рад јавних и приватних институција, који обезбеђује предуслове за слободан развој и остваривање основних права и слобода грађана. Он у најкраћем подразумева остваривање услова за заједнички живот свих грађана у мирном окружењу, који се уклапа у оквире демократске државе успостављене шпанским уставом.¹⁶⁰

Кривично дело тероризма предвиђено је у чл. 571. Кривичног законика Шпаније и дефинисано је као изазивање пожара, поплава, вршење отмица, убистава, проузроковање експлозија и предузимање других радњи од стране лица која припадају и делују у име наоружаних група, организација или терористичких група или са њима сарађују, а све са циљем рушења уставног поретка или озбиљног угрожавања јавног мира. Кривично дело има два значајна елемента¹⁶¹. Први је елемент организације који подразумева да се као учинилац кривичног дела јавља лице које припада, дејствује или сарађује са наоружаним групама, организацијама или терористичким групама, које је дакле интегрисано у неку од поменутих врста организације.¹⁶² Други елемент може се означити као телеолошки елемент, који подразумева рушење уставног поретка и озбиљно угрожавање јавног мира, извршењем убистава, отмица, изазивањем пожара и поплава.

Дакле, кривично дело тероризма из чл. 571. Кривичног законика Шпаније подразумева извршење неког од набројаних тешких кривичних дела, које, уз постојање одговарајућег организационог и телеолошког елемента, бива квалификовано као кривично дело тероризма.

¹⁶⁰ А. Gómez-Céspedes, *Counterterrorism strategies in Spain*, Málaga, 2006, p. 8.

¹⁶¹ Кривични законик не садржи презизно одређење појма терористичке групе, већ се о њему, пратећи савремене трендове у Европи, изјашњавају доктрина и судска пракса (нпр. Одлука Врховног суда од 25. јануара 1988. године говори о појму наоружане групе). Инсистира се на издвајању одређених елемената који би јасно издвојили тероризам од осталих облика организованог криминалитета, те се у ту сврху комбинују два елемента: **објективни**, који под њим подразумева довољно велику групу са структуром, коју карактеришу хијерахијски односи који указују на степен сталности и **субјективни** који представља кључни елемент бића кривичног дела и састоји се у изазивању страха и рушењу уставног поретка, према: С. Lamarca Perez, “Sobre el concepto de terrorismo”, in: *Anuario de Derecho Penal y Ciencias Penales*, Madrid, 1993, p. 559.

¹⁶² Припадништво групи одређено је местом у оквиру организационе структуре и хијерархијском позицијом, а подразумева доступност чланова групе за обављање задатака који им у оквиру организације буду додељени, према: Д. Коларић, „Тероризам – међународни документи, савремена законска решења и Кривични законик Републике Србије“, у: *Тероризам и људске слободе*, Тара, 2010, стр. 417.

Након поменуте реформе кривичног законодавства из 2010. године, кривична дела тероризма класификована су у чл. 571- 580, под насловом „Терористичке организације и групе и кривична дела тероризма“. Сам назив групе у којој се инкриминације тероризма налазе систематизоване намеће спорно тумачење појма наоружане групе, терористичке групе и организације. Према ставу шпанског Врховног суда наоружаном групом има се сматрати удружење које је усредсређено на оружане акције, које карактерише дисциплина и изражена хијерархија. Терористичка група или организација такође има изражен хијерархијски однос међу члановима, али оно што представља демаркациону линију између ове врсте криминалних удружења јесте телеолошки елемент, који подразумева усмереност радње ка рушењу уставног уређења, који код наоружаних група чини намера угрожавања јавног реда.¹⁶³

С обзиром на то да елемент организације код кривичног дела из чл. 571. подразумева сва три наведена облика организације, потребно је направити дистинкцију између две врсте циљева који произилазе из активности поменутих структура. Један је означен као рушење уставног поретка, који има неспоран политички карактер, иначе својствен инкриминацијама овог типа, док други подразумева озбиљно ремећење јавног реда, које према ставу заузетом у шпанској теорији, представља фактичко питање, које мора бити утврђивано у сваком поједином случају, а које, схваћено у контексту грађанске сигурности, може бити спорно са аспекта усмерености намере код овог кривичног дела, које претпоставља политички мотив. У том случају заузет је став у теорији да наоружане групе, које ремете јавни ред, у смислу узнемирења јавности, треба означити наоружаним групама из описа бића овог кривичног дела, само онда када се поменуто узнемирење јавности може протумачити као делатност са израженом политичком позадином, код које се као циљ јавља остварење одређеног даљег политичког циља.¹⁶⁴

Члан 572. шпанског Кривичног законика инкриминише радње усмерене против живота, здравља или слободе било које особе посебно када је учинилац повезан на било који начин са наоружаном групом или терористичком групом или организацијом. Када кривично дело за последицу има смрт лица, као максимална казна предвиђен је затвор од 30 година. Када се дело састоји у изазивању пожара или експлозија распон запрећене казне се креће од 15 до 20 година, а уколико се као пасивни субјекат јави

¹⁶³ Д. Коларић, „Кривично дело тероризма – упоредноправни аспекти“, *НБП*, 2/2011, стр. 64.

¹⁶⁴ С. Lamarca Perez, А. Alonso de Escamilla, I. Gordillo Alvarez-Valdes, Е. Maestre Delgado, А. Rodriges Nunez, *Derecho Penal-Parte especial*, Madrid, 2005, p. 708.

малолетно лице или учинилац који припада једној од наведених група прети, принуђава или отме више лица казна затвора се креће од 10 до 15 година. Могућност поштравања казне предвиђена је у случају да се као пасивни субјекат овог кривичног дела јавља неко од функционера владе, укључујући следећа лица: владине службенике на локалном, регионалном и националном нивоу, чланове регионалних и националног парламента, чланове Генералног савета судске власти, чланове Врховног суда, званичнике војске, као и друге припаднике државних органа задужених за спровођење закона.¹⁶⁵

Инкриминација из чл. 573. подразумева складиштење оружја и муниције, поседовање или одлагање експлозивних или запаљивих супстанци или уређаја или њихових компонената, њихову производњу, трговину, транспорт или набавку уколико су учињена од стране лица која припадају, дејствују у корист или сарађују са наоружаним групама, организацијама или терористичким групама.¹⁶⁶ Прописана је казна затвора од 6 до 10 година.

У чл. 574. као кажњиво се предвиђа извршење и било којег другог кривичног дела, којим се подрива уставно уређење и озбиљно угрожава јавни мир од стране лица која припадају, дејствују у корист наоружаних група, организација или терористичких група.

Кривична дела против имовине извршена у намери обезбеђивања средстава за финансирање наоружаних група, организација или терористичких група предвиђена су као посебна инкриминација у чл. 575.

У чл. 576. Кривични закон као кажњиву предвиђа сарадњу са наоружаним групама, организацијама или терористичким групама која се састоји у разноврсним радњама, попут набављања средстава за извршење кривичног дела, олакшавања извршења кривичног дела или бројним другим радњама које доприносе активностима поменутих група. Као сарадњу са наведеним групама закон експлицитно наводи:

- пружање информација и надгледање људи, добара или инсталација;
- изградњу, адаптацију, уступање или коришћење смештаја или складишта;

¹⁶⁵ А. Gómez-Céspedes, *op. cit.*, p. 9.

¹⁶⁶ *Codexer Profiles on Counter/Terrorist Capacity – Spain*, доступно на <http://www.coe.int/terrorism>, приступљено дана 03.02.2015.

- прикривање или превоз лица повезаних са наоружаним групама, организацијама или терористичким групама;
- обучавање лица;
- као и било који други сличан облик сарадње, помоћи или посредовања у активностима поменутих група.

Као кажњиво се сматра регрутовање, јавно подстицање и обука ради придруживања терористичкој организацији или ради извршења кривичног дела тероризма.

Финансирање тероризма предвиђено је у чл. 576. ст.1, у којем је као кажњиво предвиђено обезбеђивање и прикупљање средстава директно или индиректно намењених да се користе, у потпуности или делимично, за извршење кривичног дела тероризма или ради достављања терористичкој организацији. Такође ће се, према чл. 576. ст. 2, казнити лица, која упркос законској обавези сарадње са властима у спречавању активности финансирања тероризма, услед озбиљног занемаривања испуњавања поменутих обавеза, допринесу да поменуте активности не буду откривене или избегнуте. Чл. 576. ст. 3. предвиђа одговорност правних лица за финансирање поменутих кривичних дела.

Инкриминација из чл. 579. ст.1. као кажњиву предвиђа провокацију, удруживање или подстицање на извршење кривичних дела тероризма, јавну дистрибуцију порука или слогана, које за циљ имају изазивање, фаворизовање или подстицање на извршење кривичних дела тероризма.¹⁶⁷

Упркос кратком временском периоду протеклом од новина у кривичном законодавству Шпаније, када су инкриминације тероризма у питању, већ 2012. године почело се са размишљањима о изменама и допунама, које су због политичких несугласица у парламенту, тек крајем децембра 2014. године биле предвиђене Нацртом закона о

¹⁶⁷ Легитимност кажњавања за јавно подстицање на тероризам, које подразумева оправдавање учињеног кривичног дела, пружање подршке или охрабрења извршења кривичног дела путем штампе или других средстава јавног информисања била је предмет расправе у шпанској криминалној политици, јер према раширеном мишљењу у литератури слобода изражавања мисли и уверења није у складу са кажњавањем за јавно подстицање на тероризам. Према: T. S. Vives Anton, in: *Terrorismo y proceso penal acusatori*, Valencia, 2006, p. 39–42.

изменама и допунама Кривичног законика, којима је потпуно требало ревидирати кривична дела тероризма.¹⁶⁸

Оно што чини суштинску карактеристику реформе из 2015. године јесте кажњавање и за одржавање везе са терористичким групама у иностранству, као и даље проширивање круга класичних кривичних дела чијим се извршењем, уз постојање одговарајућег субјективног елемента кривична дела тероризма остварују. М. С. Melia критички посматра проширивање појма тероризма и на бројна кривична дела против живота, тела, слободе, интегритета, сексуалног опредељења, имовине, животне средине, јавног здравља, која уколико су учињена ради угрожавања уставног поретка, институција, међународних организација, а подразумевају ширење страха, чине кривична дела тероризма. Он сматра да се подизањем припремних радњи на ранг радње извршења, не поштује начело законитости, као и да се поштравањем санкција не поштује начело сразмерности и праведности. Проширивање појма тероризма и на бројна друга кривична дела, која немају везе са политичким насиљем сваком просечном грађанину говоре о недемократичности реформе. У том смислу наводи неколико примера од којих као најинтересантније издвајамо следеће. Ако неко неопрезно разговара о детаљима који су му познати из живота неке политички важне личности, па онда неко други те информације искористи за извршење кривичног дела против поменутог лица, онда ће према новим одредбама такво лице („неопрезни лајавац“) бити означен као извршилац кривичног дела подстицање на извршења терористичких дела учињеног из нехата. Ако неко лице, пак, учествује на неком протесту и том приликом прети оштећењем неке ствари, он према новом шпанском кривичном законнику може бити сматран извршиоцем кривичног дела тешког ометања јавног реда, које према новим одредбама, спада у ону категорију деликата, који указују на постојање терористичке намере, па пошто се скупови увек одржавају на јавним местима, онда се у таквом понашању стичу елементи неког од кривичних дела тероризма.¹⁶⁹

У контексту изнетих критика може се закључити да и у шпанском кривичном законодавству до изражаја долазе експанзионизам и пунитивизам, који у демократској, слободној држави морају бити ограничени и стално преиспитивани.

¹⁶⁸ М. С. Melia, „11/3 and 7/7 ten years on – Terrorismusstrafaten im spanischen Strafrecht“, *ZIS*, 11/2015, p. 541.

¹⁶⁹ *Ibid.*, p. 544.

1.4. Тероризам у кривичном законодавству Италије

Захваљујући искуству стеченом у борби против тероризма, у другој половини седамдесетих година прошлог века, Италија је у складу са међународним тенденцијама унификације инкриминација националних законодавства успешно кроз неколико фаза прилагођавала решења у кривичном законодавству савременим облицима тероризма. Правни оквир за супротстављање тероризму у Италији састоји се из одредаба:

1. **материјалноправног карактера**, које имају своје две главне карактеристике. Прва се односи на увођење нових инкриминација које се могу означити као инкриминације тероризма, а друга подразумева јачање примене института стварног кајања, који уз активну сарадњу отвара могућност ублажавања, па чак и ослобођења од казне;
2. **процесноправног карактера**, које за циљ имају повећање ефикасности кривичног гоњења учинилаца кривичних дела тероризма кроз модификацију прописа везаних за право на слободу личности окривљеног, попут одредаба о максималном трајању полицијског притвора, условном отпуста, условима за издавање налога за привођење и сл;
3. **закон допунског карактера**, какве су одредбе закона о јавном реду и сигурности, закона о судовима, закона о извршењу кривичних санкција, закона о овлашћењима полицијских службеника, закона о контроли сумњивих финансијских трансакција¹⁷⁰.

Кривични законик Италије иновиран је 2005. године Законом бр. 155, под називом „Хитне мере за борбу против међународног тероризма“. Овим законом измењене су постојеће инкриминације тероризма и уведене нове, као резултат усклађивања италијанског кривичног законодавства са *aquis communautaire*.¹⁷¹

Материјално кривично право у Италији дефинише радње предузете у терористичке сврхе и предвиђа кажњавање учинилаца таквих дела и као појединачне активности и као кривична дела које подразумевају организацију. Кривична дела тероризма су

¹⁷⁰ *Codex Profiles on Counter/Terrorist Capacity – Italy*, доступно на <http://www.coe.int/terrorism>, приступљено дана 06.02.2015.

¹⁷¹ Кривични закон је претходно мењан и Законом број 438 од 15. децембра 2001, под називом „Хитне мере против међународног тероризма“.

инкриминисана као посебни деликти, али и као неки општи код којих се као отежавајућа околност предвиђа њихово извршење у терористичке сврхе.¹⁷²

Као посебна кривична дела тероризма кривични законик Италије предвиђа.¹⁷³

Члан 270, под називом „Субверзивне организације“ (*Associazioni sovversive*), предвиђа кажњавање оног ко у држави промовише, оснива, организује и води удружења усмерена ка томе да употребом насиља успоставе диктатуру једне друштвене класе над другом или да подривају економски или друштвени ред применом насиља или да насилно сузбијају политички и правни систем државе, казном затвора од пет до десет година. Учествовање у поменутој групи кажњава се казном затвора од једне до три године.¹⁷⁴ Према мишљењу Врховног суда Италије (*Italian Supreme Court (Corte di Cassazione)*, section I, 28 April 1983 (c.c 3 February 1983, n. 302). субверзијом се има сматрати насилно успостављање диктатуре једне друштвене класе над другом, подривање економског и друштвеног система, подривање политичког и правног система, што се све предузима са циљем растурања друштвених структура власти и онемогућавања остваривања суштинских и основних принципа правне државе.¹⁷⁵

У чл. 270. *bis* инкриминише се промовисање, успостављање, организовање, управљање и финансирање група које врше акте насиља у терористичке сврхе или ради рушења уставног уређења.¹⁷⁶ Кажњиво је и чланство у поменутом удружењу, као и терористичке активности усмерене према иностраној држави или међународној организацији.

Члан 270. *ter* као кажњиво предвиђа пружање помоћи у извршењу кривичних дела из претходна два члана, дајући радњама помагања, као што су давање хране, склоништа, превозних средстава или комуникационих уређаја, карактер радње извршења, са крајњим циљем кажњавања оних облика солидарности који у контексту кривичних дела тероризма заправо представљају логистичку подршку. Ово кривично дело постоји независно од испуњења услова за постојање помагања као облика саучесништва и

¹⁷² *Codexter Profiles on Counter/Terrorist Capacity – Italy*, доступно на <http://www.coe.int/terrorism>, приступљено дана 06.02.2015.

¹⁷³ Кривична дела тероризма налазе се систематизована у другој књизи италијанског кривичног законика у групи која носи назив „Кривична дела против међународног субјективитета државе“, према: S. Beltrani, *Corso di Diritto Penale – Parte generale e parte special*, Padova, 2008, p. 537.

¹⁷⁴ Д. Коларић, *op. cit.*, стр. 62.

¹⁷⁵ М. Montauti, В. Vettori, *Italian contribution to the NCTB counterterrorism project*, Trento, 2006, p.3.

¹⁷⁶ *Ibid.*, p. 4.

општег кривичноправног института, јер се ради о случајевима, када законодавац жели да строжије казни помагача, него што би то био случај када би он био третиран само као саучесник у кривичном делу из чл. 270. и 270. *bis*.

Члан 270. *quater* и 270. *quinquies* уведени су поменутиим Законом 155, из 2005. Инкриминишу регрутовање и обуку за тероризам, предвиђајући кажњавање сваког, изузев у случајевима дефинисаним чл. 270. *bis*, ко обучава или на други начин даје упутства о изради и коришћењу експлозивних материјала, ватреног или другог оружја, штетних или опасних хемијских или бактериолошких супстанци, или чини доступним методе или друге технике намењене извршењу насилних активности или рушења јавних служби за потребе тероризма и када су оне усмерене против друге државе или међународне организације.¹⁷⁷

Члан 270. *sexies* дефинише терористичке активности као насилне активности подобне да нанесу штету држави или међународној организацији, а које се предузимају са циљем застрашивања грађана или спречавања власти или међународних организација или са циљем рушења уставних, политичких, економских или социјалних структура земље или међународне организације.

У чл. 414. Кривичног законика Италије експлицитно се инкриминише подстицање на извршење терористичких дела.

У чл. 280. Кривичног законика као самостално кривично дело предвиђају се напади на живот или тело лица, који се предузимају у терористичке сврхе, а кажњавање зависи од степена повреде живота или телесног интегритета, дакле у зависности од тежине последице, која може бити смрт, тешка или лака телесна повреда, а као специфично својство пасивног субјекта код ове инкриминације наводе се лица запослена у правосуђу и органи за спровођење закона (полиција и тужилаштво).

Члан 289. инкриминише кривично дело отмице извшене у терористичке сврхе или сврхе рушења уставног уређења. Ово кривично дело јавља се као *lex specialis* у односу на кривично дело отмице, код које се откуп, дакле имовинска корист, јавља као мотив

¹⁷⁷ Обе одредбе садрже искучујућу клаузулу, која подразумева примарну примену чл. 270*bis*, док сва остала понашања која упућују на могућност стварања или обучавања терористичког удружења, без посебних доказа о његовом постојању, потпадају под инкриминације из чл. 270. *quater* и 270. *quinquies*. Према: V. Patane, "Recent Italian Efforts to Respond to Terrorism at the Legislative Level", *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4-5 / 2006, p. 1173.

извршења. Унето је у кривично законодавство Законом бр. 191 од 18. марта 1978. године, а непосредан основ за његово уношење у национални каталог инкриминација била је отмица и убиство познатог италијанског политичара, коју се организовале субверзивне групе.¹⁷⁸ Значај ове инкриминације огледа се у томе што се у њој први пут употребљава термин тероризам у кривичном законодавству, а и у томе што у складу са захтевима криминалне политике, први пут отвара могућност ублажавања казне учиниоцу кривичног дела, који се дистанцирао од учињеног кривиног дела и помогао у ослобађању отетог лица.

Када је одговорност правних лица у питању она је регулисана чл. 25. *quater* Закона 231, из 2001. године и односи се на сва кривична дела учињена у терористичке сврхе.

Полазну тачку за дефинисање тероризма као кривичноправне категорије у италијанском кривичном законодавству представља чл. 270. *bis*, под називом терористичко удруживање (*Associazioni con finalità di terrorismo anche internazionale o di eversione dell'ordine democratico*), које је уведено Законом бр. 15 из 1980. године, са намером супротстављања покретима намењеним подривању уставног уређења. Уставно уређење се, према ставу Врховног суда Италије, сматра као систем основних принципа утврђених италијанским уставом, који дефинишу структуру и функције државе.¹⁷⁹ Поменути члан измењен је Законом 438 из 2001, чија је садржина претходно наведена. На основу најновије везије овог члана није могуће непосредно дефинисати тероризам, те је потребно применити тумачење, које је заузео Врховни суд Италије и по којем сврха термина тероризам јесте означавање ширења страха међу грађанима предузимањем инкриминисаних радњи. Поменуте делатности за циљ имају подривање поверења грађана у уставом установљен поредак и нису непосредно усмерене према људима, већ према ономе што ти људи представљају (*Italian Supreme Court (Corte di Cassazione), section I, 5 November 1987, n. 11382*)

Међутим, прво експлицитно одређење тероризма у норми кривичног материјалног права означава чл. 270. *sexies* (*Condotte con finalità di terrorismo*) који даје одређење терористичке радње као било ког насилног понашања које проузрокује озбиљну штету

¹⁷⁸ Реч је о отмици и убиству италијанског политичара Алда Мора, председника Демокришћанске партије које се одиграло 16. марта 1978. године. Отмицу, терористички напад организовало је оружано језгро Црвених бригада, која се догодила након једне од најдужих политичких криза у послератној историји Италије. Према: М. Кларин, *Тероризам*, Београд, 1978, стр. 7–8.

¹⁷⁹ *Italian Supreme Court (Corte di Cassazione), section VI, 17 April 1996, n. 973.*

земљи или међународној организацији, са циљем застрашивања становништва или присиљавања државних власти или међународне организације да нешто учине или не учине или са циљем дестабилизације основних уставних, економских и друштвених структура државе или међународне организације.¹⁸⁰

Поредећи наведене норме из корпуса материјално кривичнопраних са релевантним документима Европске уније може се закључити да италијански кривични законик не дефинише јавну провокацију да се изврши кривично дело тероризма као засебну инкриминацију, већ успоставља опште кривично дело подстицања на извршење кривичног дела из чл. 302, које се односи само на подстицање, а не обухвата и намеру да се подстакне, што је уже постављено у односу на одредбу чл. 3. Оквирне одлуке Савета ЕУ, и подразумева само директну, а не и идиректну провокацију.

Члан 270. *quater* инкриминише регрутовање једног или више лица за предузимање насилних аката или саботаже јавних служби, у терористичке сврхе (осим у случајевима предвиђеним чл. 270. *bis*) чак и онда када су усмерени против стране државе. За разлику од удруживања, регрутовање потенцијалних терориста сматра се кривичним делом без обзира на постојање или непостојање доказа о постојању споразума о настанку удружења. Чињеница да се ова одредба односи само на предузимање насилних аката или саботаже јавних служби, утиче на постављање питања да ли се она може применити и на ситуације када се регрутовање врши у вези са извршењем свих кривичних дела наведених у Оквирној одлуци.

Када је обука за тероризам у питању чл. 270. *quinques* предвиђа обуку за тероризам као посебно кривично дело. Он предвиђа кажњавање сваког, ко, осим у случајевима из чл. 270. *bis*, обучава или на други начин даје упутства о изради и коришћењу експлозивних материјала, ватреног или другог оружја, штетних или опасних хемијских или бактериолошких супстанци, или чини доступним методе или друге технике намењене извршењу насилних активности или рушењу јавних служби за потребе тероризма и када су оне усмерене против друге државе или међународне организације.¹⁸¹ Поменута одредба односи се и на обучавано лице. И код овог

¹⁸⁰ *Italian Supreme Court (Corte di Cassazione), section I of 5 November 2005.*

¹⁸¹ Посебна карактеристика италијанског антитерористичког законодавства је у увођење низа мера, оријентисаних ка спречавању напада на јавну безбедност (претходно помињане у фусноти 13. организационе и технопревентивне мере) којима се детаљно регулишу апстрактно опасне активности,

кривичног дела, за разлику од кривичног дела злочиначког удруживања, није потребна потврда о споразуму за извршење кривичног дела. Ова инкриминација намењена је да попуни правну празнину, која би постојала, јер злочиначко удруживање подразумева постојање организационе структуре и минимум три лица која је сачињавају.

Обука за тероризам не подразумева просто пружање и примање информација, већ се односи на стални и системски програм обуке који подразумева одређене форме врбовања. Обука за тероризам подразумева више од обичног олакшавања извршења кривичног дела. И ова инкриминација управљена је ка извршењу насилних активности или рушењу јавних служби за потребе тероризма, па се и она може означити као недовољно општа у односу на листу кривичних дела предвиђених чл. 1. ст. 1 а-х, која дефинише кривична дела на која се обука односи.¹⁸²

попут преноса и продаје одређених типова оружја и експлозива, давање упутстава другима о употреби експлозива и других опасних супстанци, путем интернета и сл. Према: V. Patane, *op. cit.*, p.1177.

182 *Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the implementation of Council Framework Decision 2008/919/JHA amending Framework Decision 2002/475/JHA on combating terrorism*, доступно на <http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/documents/policies/crisis-and-terrorism/general/docs/>, приступљено дана 06.02.2015.

Одељак 2. Тероризам у кривичном законодавству неких бивших југословенских република

Послератни односи између држава бивших чланица Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ) у највећем су били детерминисани потребом успостављања стабилности у региону, који, ако не политички, оно, свакако, географски припада Европи, која је дубоко и суштински повезала своје државе у оквиру највеће и најснажније регионалне организације држава. Идеја регионалне сарадње прокламована од стране ЕУ определила је бивше чланице СФРЈ да успостављају и јачају међусобне дипломатске односе, како би остварили предуслове у вези са процесом придруживања ЕУ, који су све поставиле као свој циљ.

У овом одељку ће бити анализирани кривичноправне одредбе две државе, бивше чланице СФРЈ, које су чланови ЕУ, Републике Словеније и Републике Хрватске и две које се налазе у процесу придруживања, Црне Горе и Босне и Херцеговине. Њихова географска повезаност и политичке везе са националним кривичноправним системом Републике Србије разлог су њихове анализе и излагања пре анализе кривичноправних одредаба којима се у националном законодавству реагује на тероризам. Разумевање законских решења држава које се налазе у непосредном окружењу Републике Србије и које у том смислу имају значај за развој правних решења у националном кривичноправном законодавству, када је тероризам у питању, претпоставка је како координисане сарадње за државама које претендују на пуноправно чланство у ЕУ тако и усклађивања нормативног оквира са суседима, који су своје законодавство већ прилагодили европском систему кривичноправних норми у вези са тероризмом.

Оно што чини кључну карактеристику држава које још нису чланице ЕУ јесте њихова тежња за прикључењем ЕУ и, у том смислу, координисана акција усмерена ка прихватању *aquis communautaire* и усклађивање регионалних политика, усмерених ка

јачању институционалних капацитета поменутих држава региона, ка заједничкој усклађеној сарадњи у области безбедности.¹⁸³

У оквиру поменутих процеса сарадње као један од кључних се издваја сарадња полицијских и правосудних органа везана за сузбијање и супротстављање тешким облицима криминалитета, у које се убраја и тероризам¹⁸⁴.

Све поменуте држава имале су историјских искустава са терористичким и екстремистичким нападима и активностима и у контексту заједничког правног наслеђа имају веће могућности за сарадњу, јер на сличне или исте начине морају мењати сопствени правни инструментаријум ради његовог усклађивања са правом ЕУ и ради постизања тешње регионалне сарадње, која свима представља предуслов за стицање пуноправног чланства и опстанка у ЕУ.

¹⁸³ Потреба обезбеђивања стабилности и безбедности на територији држава чланица, определила је Европску унију да заузме кључну улогу на међународној сцени у вези са супротстављањем тероризму кроз развој Европске суседске политике (*European Neighbourhood Policy*) која је конципирана на идеји уклањања разлика у стандардима, процедурама и капацитетима које постоје између држава чланица и држава кандидата за пуноправно чланство. Према: В. Radeljić, „Anti-terrorist measures within European neighbourhood policy“, *Međunarodni problemi*, 4/2009, str. 427.

¹⁸⁴ Европски устав у чл. III/172 предвиђа да се оквирним одлукама могу утврдити основне, минималне претпоставке за утврђивање бића кривичних дела и казни у области тешког криминалитета, у који се посебно убрајају: тероризам, трговина људима, илегална трговина дрогом, прање новца, корупција, фалсификовање платних картица, компјутерски криминалитет, организовани криминалитет и сл. Наведено према: Ј.Н. Hirsch, „Internacionalizacija kaznenog prava i kaznenopravne znanosti“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 1/2005, str. 158.

2.1. Тероризам у кривичном законодавству Црне Горе

Законодавна регулатива у области борбе против тероризма у Црној Гори претпоставља сет законских прописа од којих се као најважнији и основни јавља Кривични законик Црне Горе (КЗ ЦГ)¹⁸⁵, који је 2010. године употпуњен¹⁸⁶ инкриминацијама које се у складу са европским стандардима имају означити као инкриминације тероризма. Поред КЗ ЦГ, правни аспект борбе обезбеђују и Закон о полицији, Закон о спријечавању прања новца и финансирању тероризма, Закон о агенцији за националну безбједност и др.

Кривично дело тероризма и сродна кривична дела предвиђена су у оквиру Главе XXXV, под називом Кривична дјела против човјечности и других добара предвиђених међународним правом. У чл. 447. инкриминисано је основно кривично дело тероризма које постоји када лице у намери да озбиљно застраши грађане или да принуди Црну Гору, страну државу или међународну организацију, или да повреди основну уставну, политичку, економску или друштвену структуру Црне Горе, стране државе или међународне организације, предузме једну од таксативно наведених радњи извршења одређених по узору на чл. 1. Оквирне одлуке Савета ЕУ. Казуистичким принципом као кажњиве су предвиђене следеће радње: напад на живот, тело или слободу другог; отмица или узимање талаца; уништење државних или јавних објеката, саобраћајних система, инфраструктуре укључујући и информацијске системе, непокретне платформе у епиконтиненталном појасу, општег добра или приватне имовине које може да угрози животе људи или да проузрокује знатну штету за привреду; отмица ваздухоплова, брода, средстава јавног превоза или превоза робе која може да угрози живот људи; израда, поседовање, набављање, превоз, снабдевање или употреба оружја, експлозива, нуклеарног или радиоактивног материјала или уређаја, нуклеарног, биолошког или хемијског оружја; истраживање или развој нуклеарног, биолошког или хемијског оружја; испуштање опасних материја или проузроковање пожара, експлозије или поплаве или предузимање друге општеопасне радње која може да угрози живот људи и ометање или обустава снабдевања водом, електричном енергијом или другим

¹⁸⁵ Службени лист РЦГ, бр. 70/03 и 47/06 и Службени лист ЦГ бр.40/08, 25/10, 32/11, 40/13, 56/13.

¹⁸⁶ Закон о изменама и допунама Кривичног законика Црне Горе из 2010. године, Службени лист ЦГ бр. 25/10.

енергентом које може да угрози живот људи. Предвиђена је казна затвора од најмање пет година. Претња да ће се извршити кривично дело тероризма предвиђена је као кажњива и то затвором од шест месеци до пет година. Дело има два тежа облика, који подразумевају смрт једног или више лица или велика разарања или умишљајно лишење живота једног или више лица.

Као последица усклађивања нормативних решења са ратификованим обавезама из међународних докумената, 2010. године у кривично законодавство Црне Горе унете су две нове инкриминације, које се непосредно тичу подстрекавања на извршење кривичног дела тероризма, које је због високог степена друштвене опасности поменутих радњи подигнуто на ранг радње извршења, чиме се у црногорско законодавство апстрактна опасност уводи као законодавни мотив инкриминисања и шири криминална зона, превсходно због експанзионистичких тенденција изражених на нивоу документа Савета Европе и Европске уније.

Наиме, реч је о кривичним делима из чл. 447а, јавно позивање на извршење терористичких дијела, којим се непосредно инкриминише терористичка пропаганда¹⁸⁷ и кривичном делу из чл. 447, врбовање и обучавање за извршење терористичких дијела.

Кривично дело из чл. 447а врши онај ко позива или на други начин подстиче на вршење кривичног дела тероризма и кажњава се казном затвора у распону од једне до десет година. Другоменуто кривично дело из чл. 447б врши ко у намери извршења кривичног дела тероризма врбује другог да изврши или учествује у извршењу тог дела, или да се придружи групи људи или криминалном удружењу или криминалној организацији ради учествовања у извршењу тог дела. Према одредби истог члана као кажњиво је предвиђено давање упутстава о изradi и коришћењу експлозивних направа, ватреног или другог оружја или штетних или опасних материја или обучавање другог за извршење или учествовање у извршењу кривичног дела тероризма. Први део инкриминације подразумева подстрекавање на извршење кривичног дела као самосталну радњу извршења, док други део заправо представља инкриминисање

¹⁸⁷Иако се ради о радњи која се може тумачити у складу са општим кривичноправним институтом подстрекавања, која може обухватати широки дијапазон радњи од наговарања, до претње, овде се ради о терористичкој пропаганди, код које је довољно стварање опасности да једно или више кривичних дела тероризма може бити извршено, а није неопходно, да буде усмерена на учвршћивање одлуке код конкретног лица да изврши конкретно кривично дело. Према: З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Подгорица, 2010, стр. 871.

припремних радњи као посебне радње извршења. Реч је о увођењу превентивних тенденција у кривично право, које уместо кривичног дела, као основу за покретање кривичноправног апарата виде опасност од извршење кривичног дела, чиме уводе безбедносно оријентисане тенденције у кривично право, удаљавајући га од његовог оригинално супсидијарног, *ultima ratio* карактера.

У чл. 447ц инкриминисана је употреба смртоносне направе која, такође, представља пример имплементације преузетих међународних обавеза које су у вези за техничким делом извршење кривичног дела тероризма.¹⁸⁸ Реч је, такође, о кажњавању за припремање извршења кривичног дела тероризма, јер је као кажњиво предвиђено прављење, преношење, држање, давање другом, постављање и активирање смртоносне направе у намери да се друго лице лиши живота, тешко телесно повреди, да се уништи или знатно оштети државни или јавни објекат, систем јавног саобраћаја или други објекат који има већи значај за безбедност или снабдевање грађана или за привреду или функционисање јавних служби. Под појмом смртоносне направе имају се сматрати експозив, хемијска средства, биолошка средства, отрови или радиоактивна средства, која су сва подобна да проузрокују смрт, тешку телесну повреду или велику материјалну штету.¹⁸⁹ Дело има два тежа облика од којих први подразумева умишљајно наношење другом лицу тешке телесне повреде или уништење или знатно оштећење неког објекта, приликом извршења кривичног дела, а други умишљајно лишење живота једног или више лица приликом извршења дела. Казна за основни облик је од једне до осам година, за први тежи облик од пет до петнаест година, а за најтежи облик најмање десет година или затвор од четрдесет година.

Кривично дело уништење и оштећење нуклеарног објекта предвиђено је чл. 447д и као кажњиво предвиђа уништење или оштећење нуклеарног објекта на начин који ослобађа или постоји могућност да ослободи нуклеарни материјал у намери да другог лиши живота, нанесе тешку телесну повреду, угрози животну средину или нанесе знатну имовинску штету. Ово кривично дело резултат је имплементације обавеза из Међународне конвенције за спречавање аката нуклеарног тероризма из 2005. године. Радња је алтернативно предвиђена као уништење или оштећење нуклеарног објекта. Објекат радње је нуклеарни објекат. Кривица подразумева директни умишљај, с

¹⁸⁸ Реч је о имплементацији одредаба Међународне конвенције о спречавању терористичких напада бомбама из 1997. године.

¹⁸⁹ В. Ракочевић, „Кривична дјела тероризма у црногорском законодавству“, *Правне теме*, Година 2, 3/2014, стр. 87.

обзиром на постојање намере као субјективног обележја бића поменутог кривичног дела. Запрећена казна за основни облик је од две до десет година. Дело има и два тежа облика, од којих први подразумева умишљајно наношење тешке телесне повреде неком лицу или уништење или знатно оштећење нуклеарног објекта приликом извршења основног облика, а други умишљајно лишење живота једног или више лица приликом извршења основног облика. Казна за први тежи облик је затвор од пет до петнаест година, а за други затвор најмање десет или затвор од четрдесет година.

Као основ за прописивање икриминације из чл. 448. КЗ ЦГ, под називом угрожавање лица под међународном заштитом јавља се Конвенција о спречавању и кажњавању кривичних дела против лица под међународном заштитом.¹⁹⁰ Ово кривично дело чини ко према лицу под међународном заштитом изврши отмицу или неко друго насиље или нападне на његове службене просторије, приватни стан или превозно средство на начин који угрожава његову сигурност и личну слободу. Радња кривичног дела може имати два облика. Може бити усмерена према лицу под међународном заштитом или према објектима или стварима. Радњом се има сматрати, у смислу овог кривичног дела, само она која је подобна да угрози личну слободу и сигурност лица под међународном заштитом. Пасивни субјекат је лице под међународном заштитом, каквим се имају сматрати: дипломатски агенти и чланови дипломатске мисије са дипломатским својством, шеф државе, председник владе, министар спољних послова и чланови њихових породица, који их прате док бораве у иностранству. Овај облик заштите уживају и представници међународних организација или мисија.¹⁹¹ Дело има лакши и два тежа облика. Лакши облик овог кривичног дела постоји онда када је озбиљном претњом да ће се напасти лице под међународном заштитом, његове службене просторије, приватан стан или превозно средство угрожена сигурност пасивног субјекта. Први тежи облик квалификован је наступањем теже последице, која се огледа у смрти једног или више лица које су произашле из основног облика. Други тежи облик постоји када је приликом извршења основног облика неко лице са умишљајем лишено живота. За први основни облик дела предвиђена је казна затвора од две до дванаест година, за други основни облик затвор од једне до осам године, за лакши облик прописана је казна затвора од шест месеци до пет година, док је за теже облике

¹⁹⁰ Ратификована 1976. године, Сл. лист СФРЈ – Међународни уговори, бр. 54/76.

¹⁹¹ В. Ракочевић, *op. cit.*, стр. 87.

предвиђена казна затвора од пет до петнаест и најмање десет или затвор од четрдесет година.

Финансирање тероризма предвиђено је у чл. 449. и представља имплементацију ратификованих обавеза из Међународне конвенције о сузбијању финансирања тероризма, коју је Црна Гора ратификовала 2008. године.¹⁹² Као кажњиво се предвиђа обезбеђивање или прикупљање новца, хартија од вредности, других средстава или имовине чија је намена да се у целости или делимично користе за финансирање следећих кривичних дела: тероризам, јавно позивање на вршење терористичких дијела, употреба смртоносне направе, уништење или оштећење нуклеарног објекта и угрожавање лица под међународном заштитом или за финансирање организација које за циљ имају вршење наведених кривичних дела или припадника тих организација.

Реч је о инкриминисању припремних радњи за извршење кривичних дела тероризма, јер се као извршилац овог и осталих кривичних дела у чијем се извршавању овим делом помаже предвиђају различита лица.¹⁹³ Финансирање може бити директно или индиректно. Радња је алтернативно одређена, а дело постоји и ако је предузета само једна од активности усмерених на прикупљање или обезбеђење средстава. Извршење дела ради чијег се извршења средства прикупљају или обезбеђују није услов за постојање инкриминације, нити се захтева да поменута средства буду употребљена у инкриминисане сврхе. Ово стога што умишљајем учиниоца мора бити обухваћена свест да се ради о средствима која су намењена финансирању тероризма. Прописана је казна затвора од једне до десет година.

Терористичко удруживање из чл. 449а уведено је поменутим Законом о изменама и допунама Кривичног законика Црне Горе из 2010. године и подразумева удруживање два или више лица на дуже време ради вршења кривичних дела тероризма, угрожавања лица под међународном заштитом и финансирања тероризма. Ово кривично дело се до измена и допуна КЗ ЦГ из 2013. није односило на кривична дела јавно позивање на вршење терористичких аката, врбовање и обучавање за вршење терористичких дијела, употреба смртоносне направе и оштећење или уништење нуклеарног објекта, која су након измена обухваћене овом инкриминацијом, па се удруживање за извршење

¹⁹² Службени лист ЦГ – Међународни прописи, бр. 5/08.

¹⁹³ Уколико би се лице које је прикупљало средства касније јавило као учинилац неког од наведених кривичних дела тероризма не би постојао стицај кривичних дела.

поменутих кривичних дела, сада означава као терористичко удруживање, док би оно пре поменутих измена било окарактерисано као криминално удруживање или стварање криминалне организације.¹⁹⁴ Дело има свој привилеговани облик, који представља факултативни основ за ублажавање казне, а подразумева откривање удружења, допринос откривању удружења или на други начин спречавање извршења кривичних дела тероризма, угрожавања лица под међународном заштитом и финансирања тероризма.

2.2. Тероризам у кривичном законодавству Републике Хрватске

У Републици Хрватској донешен је, са циљем спречавања и сузбијања тероризма, читав сет законских прописа, који су конципирани тако да покрију различите аспекте сузбијања тероризма. Хрватска је развијала институционални оквир пратећи правне стандарде најважнијих међународних организација и тела, која су формирана ради сузбијања тероризма. У том смислу Хрватска је ратификовала 14 међународних конвенција о сузбијању тероризма,¹⁹⁵ као и најважније регионалне документе, те је са тим у вези иновирала домаће законске прописе попут Казненог законика, Законика о кривичном поступку, Закона о спречавању прања новца, Закона о азилу и сл.

Казнени законик Републике Хрватске из 1998. године више пута је новелиран, а у оквиру једне од измена и допуна, извршено је усклађивање одредаба националног кривичног материјалног права са правним нормама и одредбама права ЕУ. Хрватска је у том смислу постигла усаглашеност кривичноправних одредаба са Оквирном одлуком Савета ЕУ у погледу дефинисања кривичног дела тероризма, предвиђања осталих сродних кривичних дела повезаних са тероризмом, подстицањем, помагањем и удруживањем, као и санкцијама и одговорношћу правних лица за кривична дела тероризма.

У том смислу 2008. године усвојен је сет важних измена кривичног законодавства, посебно у вези са инкриминацијама тероризма. Тероризам је био дефинисан у складу са релеватним регионалним и универзалним конвенцијама и протоколима, уз укидање

¹⁹⁴ З. Стојановић, *op. cit.*, стр. 878.

¹⁹⁵ *Codex Profiles on Counter/Terrorist Capacity – Croatia*, доступно на <http://www.coe.int/terrorism>, приступљено дана 12.02.2015.

разликовања тероризма који је управљен против домаће државе и међународног тероризма, који је управљен против стране државе или међународне организације¹⁹⁶. Поменутих изменама била су уведена нова кривична дела јавно подстицање на тероризам и регрутовање и обука за тероризам. Експлицитно су као кривична дела тероризма била, дакле, предвиђена следећа кривична дела:

1. Кривично дело тероризам, из чл. 169. КЗ РХ предвиђало је у основном облику да ће се казнити свако ко са циљем изазивања застрашености код грађана или присиљавања Републике Хрватске, стране државе или међународне организације да нешто учини или не учини или озбиљног угрожавања или уништења темељних уставних, политичких и друштвених вредности, уставног уређења или правних лица са јавним овлашћењима Републике Хрватске учини једно од таксативно наведених кривичних дела: напад на живот, тело или слободу другог; отмица или узимање талаца; уништење државних или јавних објеката, саобраћајног система, инфраструктуре, информационог система, фиксне платформе у епиконтиненталном појасу, јавне или приватне имовине; отмица авиона, брода, средства јавног превоза или превоза робе за коју је вероватно да може да угрози живот људи; производња, поседовање, набавка, превоз, снабдевање или употреба оружја, експлозива, нуклеарног или радиоактивног материјала или уређаја, нуклеарног, биолошког или хемијског оружја; истраживање и развој нуклеарног, биолошког или хемијског оружја; угрожавање безбедности ослобађањем опасних материја или изазивањем пожара, експлозија или поплава или предузимањем других општеопасних радњи које могу да угрозе живот људи; ометање или прекидање снабдевања водом, електричном енергијом или другим основним природним ресурсима који могу да угрозе живот људи. За основни облик овог кривичног дела била је запређена казна затвора од најмање пет година. Дело је имало свој привилеговани облик који је постојао у случају претње да ће се извршити

¹⁹⁶ У Казненом закону била су предвиђена два кривична дела и то противдржавни тероризам из чл. 141. и кривично дело међународног тероризма из чл. 169. Циљ међународног тероризма био је наношење штете међународној организацији или страни држави, док је противдржавни тероризам био усмерен против уставног уређења или безбедности Републике Хрватске. У глави XIII Казненог закона била су предвиђена и кривична дела угрожавања сигурности особа под међународном заштитом, чл.170, узимање талаца, чл. 171, злоупотреба нуклеарних твари, чл. 172, отмица зракоплова или брода, чл. 179, и угрожавања сигурности међународног зрачног промета и зрачне пловидбе, чл. 181. Наведено према: S. Marković, „Terorizam i druga krizna stanja suvremenog društva i njihov utjecaj na ograničavanja ljudskih prava i demokraciju“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 16, broj 1/2009, str. 223.

основни облик кривичног дела, за који је била предвиђена казна затвора у распону од једне до пет година. Била су предвиђена и два квалификована облика. Први тежи облик постојао би уколико би извршењем основног облика била проузрокована смрт једног или више лица или проузрокована велика разарања. Предвиђена је била казна затвора најмање десет година. Други тежи облик подразумевао је намерно лишење једног или више лица приликом извршења основног облика. За овај облик била је предвиђена казна затвора од најмање десет година или казна дуготрајног затвора¹⁹⁷.

2. Кривично дело јавно потицање на тероризам из чл. 169а предвиђало је кажњавање за јавно изношење или проношење идеја којима се посредно или непосредно подстиче тероризам и тиме проузрокује опасност од извршења тог кривичног дела. Предвиђена казна је била казна затвора од једне до десет година.
3. Кривично дело новачење и обука за тероризам из чл. 169б састојало се у врбовању другог да учини или учествује у кривичном делу тероризма или да се придружи групи људи или злочиначкој организацији ради доприноса у извршењу кривичног дела тероризма од стране те групе или злочиначке организације. Овим кривичним делом предвиђало се и кажњавање лица које даје упутства о изради или коришћењу експлозивних направа, ватреног или другог оружја или штетних или опасних супстанци као и лица које обучава другог у примени метода и техника за вршење кривичног дела тероризма. За све инкриминисање радње била је предвиђена казна затвора од једне до десет година.

У склопу прихватања комплетног *aquis communautaire* ЕУ Хрватски сабор је 2011. усвојио нови Казнени законик¹⁹⁸, који је ступио на снагу 1. јануара 2013. године.¹⁹⁹ Овај пропис представља додатно усклађивање одредаба материјалног кривичног права са усвојеним документима Уједињених нација, конвенцијама и правним стандардима Савета Европе и Европског суда за људска права као и најбољом праксом других релевантних законодавстава.

¹⁹⁷ Казна дуготрајног затвора у смислу чл. 46. КЗ РХ не може бити краћа од двадесет и једне године нити дужа од четрдесет година, изриче се на пуне године и не може бити изречена лицу, које у време извршења кривичног дела није имао осамнаест година.

¹⁹⁸ Narodne novine RH, br. 125/11, 144/12.

¹⁹⁹ Република Хрватска је у јуну месецу 2013. постала 28. пуноправна чланица ЕУ.

Кривична дела тероризма систематизована су у Глави IX Казненог законика, која носи назив Казнена дијела против човјечности и људског достојанства. Основно кривично дело тероризма сад се налази прописано у чл. 97. КЗ РХ и није мењано у погледу конститутивних елемента бића²⁰⁰, већ је интервенисано у погледу запрећених санкција, које су измењене код основног облика и првог тежег облика, док привилеговани и други тежи облик задржавају и исту санкцију као и пре.

У чл. 98. инкриминисано је финансирање тероризма, које подразумева директно или индиректно прикупљање средстава са циљем да се користе или знајући да ће се користити, у потпуности или делимично, за извршење једног или више кривичних дела, од којих се нека таксативно набрајају (тероризам, јавно потицање на тероризам, новачење за тероризам, обука за тероризам, отмица, уништење или оштећење јавних направа, злоупотреба радиоактивних твари, напад на зракоплов, брод или непокретну платформу, угрожавање промета опасном радњом или средством, убојство особе под међународном заштитом, отмица особе под међународном заштитом, напад на особу под међународном заштитом и претња особи под међународном заштитом), а друга општом одредбом предвиђају као она која за циљ имају убиства или тешке телесне повреде цивила или друге особе која није активни учесник оружаног сукоба, онда када се таква кривична дела врше са терористичким циљем – застрашивање становништва или присиљавање неке државе или међународне организација да нешто учини или не учини.

У чл. 99. инкриминисано је јавно подстицање на тероризам, али оно, у измењеној инкриминацији, таксативно набраја кривична дела која се имају сматрати терористичким, док је запрећена казна остала иста, затвор од једне до десет година.

У чл. 100. и 101. раздвојене су две инкриминације, које су у Закону о изменама и допунама КЗ РХ из 2010, биле предвиђене као једно кривично дело из поменутог чл. 169б. Сада је у чл. 100. инкриминисано новачење на тероризам, а у чл. 101. обука за тероризам, те је реч о легислативно-техничкој измени, која у погледу прецизирања ранијег кривичног дела тероризма, исто као у чл. 99. набраја кривична дела тероризма.

²⁰⁰ Осим што када је у питању један од терористичких циљева, присиљавање да се нешто учини или не учини, више не наводи експлицитно Републику Хрватску, већ само државу или међународну организацију.

Као последња из категорије кривичних дела тероризма јавља се инкриминација из чл. 102, терористичко удруживање која подразумева организацију и руковођење злочиначким удружењем, које за циљ има извршење једног од набројаних кривичних дела у смислу чл. 98. Постајање чланом злочиначког удружења или предузимање радње за коју се зна да доприноси остварењу циља терористичког удружења предвиђа се као кажњиво. Овај члан предвиђа и посебан факултативни основ за ослобођење од казне уколико учинилац кривичног дела правовремено открије терористичко удружење и на тај начин спречи извршење набројаних кривичних дела, или уколико члан терористичког удружења открије удружење пре него што је у његовом саставу или за њега учинио неко од набројаних кривичних дела.

Инкриминације тероризма су дакле у Републици Хрватској регулисане приоритетно одредбама материјалног кривичног права. Усклађиване су са релевантним међународним обавезама Хрватске и састоје се из класичног сета норми који одговара стандардима постављеним у Оквирној одлуци Савета ЕУ. Брисана је разлика између тероризма и међународног тероризма, као превазиђен начин схватања усмерености радње ових ранијих инкриминација, а широким инкриминисањем припремних радњи, подстрекавања, помагања и увођењем апстрактне опасности као материјалне легитимације инкриминисања хрватски законодавац је ушао у ред експанзионистички оријентисаних кривичних законодавства, које делимично одступају од начела *ultimo ratio*.

Узимајући у обзир да директиве и одлуке донете на нивоу ЕУ не одређују начин на који ће национална законодавства регулисати одређено правно питање, Република Хрватска је кроз неколико измена одредаба кривичног законика усклађивала своје законодавство са релевантним антитерористичким оквиром на нивоу ЕУ.

2.3. Тероризам у кривичном законодавству Републике Словеније

Република Словенија као прва од бивших република чланица СФРЈ постала је пуноправна чланица Европске уније, 1. маја 2004. године. Имплементирала је *aquis communautaire* у свој правни систем, што се односи и на правне инструменте намењене сузбијању тероризма. Спроводећи одговарајуће мере у националном кривичном

законодавству у области спречавања и сузбијања тероризма Словенија је усвојила нов Казненски законик Републике Словеније²⁰¹ 2008. године, који садржи широк списак инкриминација тероризма. У чл. 108. дефинисано је основно кривично дело тероризма, док се у чл. 109. предвиђа финансирање тероризма, чл. 110. подстицање и јавна глорификација терористичких аката, а у чл. 111. регрутовање и обука за тероризам. Јасно је да је у односу на моменат усвајања одредаба и њихову садржину, реч о усклађивању кривичноправних прописа са релевантним документима ЕУ.

Кривично дело тероризам из чл. 108. подазумева намерно уништење или озбиљно угрожавање уставних, друштвених или политичких вредности Републике Словеније или неке друге државе или међународне организације, ширење страха међу становништвом или приморавање Владе Републике Словеније или друге земље или међународне организације да нешто учини или не учини, предузимањем или претњом да ће се предузети једно од набројаних дела: напад на живот или тело или основне слободе и права; узимање талаца, значајна уништавања државних или јавних објеката, дипломатских представништава, саобраћајног система, инфраструктуре, информационог система, непокретне платформе у епиконтиненталном појасу, јавног добра или приватне имовине; отмица авиона, брода или другог средства јавног превоза; производња, држање, куповина, промет, снабдевање или употреба оружја, експлозива, нуклеарног, биолошког или хемијског оружја; истраживање и развој нуклеарног, биолошког или хемијског оружја; угрожавање сигурности испуштањем опасних материја или изазивањем пожара, поплава или експлозије; изазивање поремећаја или престанка у снабдевању водом, електричном енергијом или другим основним природним ресурсима, што би могло да угрози живот људи. Прописана је казна затвора у распону од три до петнаест година.

У ст. 2. чл. 108. предвиђа се кажњавање оног ко у намери остварења циља наведеног у претходном ставу употребом или претњом да ће употребити нуклеарни или какав други радиоактивни материјал или уређај, оштећењем нуклеарног погона ослобађањем радиоактивног материјала или омогућавањем његовог ослобађања, употребом силе или претњом употребе силе оштети радиоактивне супстанце, уређаје или објекте, казном затвора до петнаест година.

²⁰¹ Урадни list RS, br. 55/08, 66/08 – ispr. i 39/09.

У ст. 3. чл. 108. инкриминисано је припремање или помагање у припремању извршења кривичних дела из ст. 1. овог члана или незаконито прибављање потребних средстава за извршење кривичних дела, путем уцене, обуке другог за учешће у наведеним кривичним делима и фалсификовања јавних исправа ради извршења наведених кривичних дела. Прописана је казна затвора од једне до осам година.

У ст. 4. предвиђен је тежи облик овог кривичног дела који подразумева смрт једног или више лица која је произашла из ст. 1. и 2. овог члана. Предвиђена је казна затвора од осам до петнаест година затвора.

Други тежи облик овог кривичног дела прописан је у ст. 5 чл. 108. и подразумева умишљајно лишење живота једног или више лица од стране извршиоца кривичног дела из ст. 1. и 2. овог члана и кажњиво је казном од најмање петнаест година затвора.

Уколико кривично дело предвиђено у ст. 1. и 2. овог члана буде учињено од стране групе или организоване криминалне групе, која је основана ради вршење наведених кривичних дела учинилац ће се казнити затвором од осам до петнаест година (ст. 6. чл. 108).

У ст. 7. као кажњиво је предвиђено учествовање у терористичкој организацији или групи, која је основана ради вршења кривичних дела из ст. 1, 2, 4 или 5 казном затвора до осам година.

У последњем ставу чл. 108. оснивање или руковођење организацијом из претходног става кажњиво је казном затвора најмање петнаест година.

Кривично дело из чл. 109. финансирање тероризма подразумева обезбеђивање или прикупљање новца или имовине намењене делимичном или потпуном финансирању извршења кривичних дела из чл. 108. овог законика и предвиђа казну у распону од једне до десет година затвора.

У ст. 2. овог члана предвиђа се да ће се предузимање наведених радњи из ст. 1. овог члана казнити истом казном, чак и ако обезбеђена или прикупљена средства или имовина није била коришћена ради извршења кривичних дела из чл. 108.

У ст. 3. предвиђа се казна затвора од три до петнаест година уколико неко од наведених кривичних дела из чл. 108. буде учињено у оквиру терористичке организације.

Као обавезна је предвиђена мера одузимања имовинске користи прибављене извршењем кривичног дела.

У вези са усклађивањем одредаба словеначког материјалног кривичног права са правом ЕУ, Европска комисија је, у Извештају о имплементацији одредаба Оквирне одлуке, констатовала да је Словенија ускладила своје законодавство увођењем чл. 110. и чл. 111.

Подстицање и јавна глорификација терористичких аката предвиђена је као кривично делу у чл. 110. Има два основна облика. Први облик подразумева подстицање на извршење кривичних дела наведених у чл. 108. и с тим у вези ширење порука или на други начин чињење истих доступним другим лицима, са циљем промовисања кривичних дела тероризма, уз проузроковање опасности да би једно или више поменутих кривичних дела могло бити извршено. Предвиђена казна је затвор од једне до десет година.

Други основни облик предвиђен ст. 2. чл. 110. предвиђа као кажњиво директно или индиректно јавно глорификовање или залагање за кривична дела предвиђена чл. 108. или са њим повезана кривична дела учињена са истим циљем, пропагирањем порука и чињењем истих доступним јавности уз проузроковање опасности да би једно или више поменутих кривичних дела могло бити извршено. Предвиђена казна за други основни облик је иста као и за први, док се кривично гоњење за оба основна облика предузима по одобрењу министра правде.

Регрутовање и обука за тероризам из чл. 111. ст. 1. предвиђа кажњавање за позивање и придобијање другог лица да изврши или учествује у извршењу кривичних дела предвиђених чл. 108. или да се придружи терористичкој организацији или групи ради извршења кривичног дела. Поменуте радње кажњиве су казном затвора од једне до десет година.

У ставу 2. прописано је да ће се казнити и онај ко обучава другог за извршење кривичног дела из чл. 108. давањем упутстава о изради или коришћењу експлозива,

ватреног или другог оружја, штетних или опасних материја или обучава другог за посебне методе или употребу технологије зарад извршења или учествовања у извршењу тог кривичног дела. Предвиђена је иста казна као и за први основни облик.

2.4. Тероризам у кривичном законодавству Босне и Херцеговине

Босна и Херцеговина као правни сукцесор бивше југословенске Републике Босне и Херцеговине оформљена је Дејтонским мировним споразумом из 1995. године, од када постоји као специфичан облик државног уређења. Подељена је на два ентитета, Федерацију Босне и Херцеговине и Републику Српску и Дистрикт Брчко, који не припада ни једном од ентитета. Овакав облик државног уређења у којем ентитети имају законодавну, извршну и судску власт у великом је определио врсту и карактер правног система који подразумева постојање самосталних ентитетских правних инструмената и оних донетих на нивоу заједничких органа власти.

Специфичност Босне и Херцеговине не огледа се само у облику државног уређења, већ и у геостратешком положају, који је као земљу географску припадницу Југоисточне Европе сврстава у једну од најинтересантнијих по питању превенције и сузбијања тероризма. Када се томе дода и нека врста политичког и медијског маркирања ове државе као државе повезане са терористичким групама и активностима, јасно је да правни оквир, дакле мрежа правних прописа на нивоу ентитета и на нивоу заједнице представљају најбољи основ и ограничење државне власти у спречавању и сузбијању тероризма. Институционални и законодавни развој показују темељно опредељење Босне и Херцеговине за међународну сарадњу и помоћ посебно у кривичним предметима. У том смислу као значајна се јавља реформа кривичног законодавства из 2003. године, којом је у Босни и Херцеговини извршена криминализација кривичних дела у вези са тероризмом. Кривични закон Босне и Херцеговине у чл. 201. предвиђа кривично дело тероризма, а у чл. 202. кривично дело финансирање терористичких активности²⁰².

И кривични законици ентитета и Кривични законик Дистрикта Брчко готово на идентичан начин предвиђају кривична дела, осим што се разлика јавља у вези са

²⁰² „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 3/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 08/10.

објектом кривичноправне заштите у зависности од тога да ли је он означен као држава, ентитет или дистрикт.

Тако, Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине донет 2003. године, предвиђа кривична дела тероризма у засебној глави *XVIII*, у којој се налазе систематизоване три инкриминације и то узимање талаца из чл. 200, тероризам из чл. 201. и финансирање терористичких активности из чл. 202. Законом о изменама и допунама Кривичног закона Брчко Дистрикта²⁰³ кривична дела тероризма предвиђена су у *XVIII* глави и то узимање талаца у чл. 197, тероризам у чл. 198. и финансирање терористичких дјелатности. У Кривичном закону Републике Српске кривична дела тероризма су сврстана у главу *XXV* под називом кривична дела против уставог уређења, у оквиру које су предвиђена следећа кривична дела тероризма: тероризам у чл. 299, узимање талаца у чл. 300. и финансирање терористичких активности у чл. 301.

Осим два основна кривична дела тероризма као инкриминације које су повезане са кривичним делима тероризма и које се у том смислу могу применити на поједине акте тероризма, Кривични закон Босне и Херцеговине предвиђа и следеће инкриминације: узимање талаца, чл. 191, угрожавање лица под међународном заштитом, чл. 192, неовлаштени промет оружјем и војном опремом те производима двојне употребе, чл. 193, неовлаштено прибављање и располагање нуклеарним материјалом, чл. 194, угрожавање нуклеарног објекта, чл. 194а, пиратство, чл. 196, отмица зракоплова или брода или заузимање фиксне платформе, чл. 197, угрожавање сигурности зрачне и морске пловидбе, чл. 198, уништење или уклањање знакова који служе сигурности зрачног саобраћаја, чл. 199, злоупотреба телекомуникационих знакова, чл. 200, незаконита трговина, чл. 213, противзаконита производња, чл. 213.

Након што је 2008. године ратификовала Конвенцију Савета Европе о спречавању тероризма Босна и Херцеговина је изменама и допунама Кривичног закона из 2010. године у свој кривични закон увела нова кривична дела: јавно подстицање на извршење терористичких активности, чл. 202а, врбовање за терористичке активности, чл. 202б, обука за вршење терористичких активности, чл. 202ц и терористичко удруживање.²⁰⁴

²⁰³ „Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, br. 9/13.

²⁰⁴ „Codex Profiles on Counter/Terrorism Capacity – Bosnia and Hercegovina“, доступно на <http://www.coe.int/terrorism>, приступљено дана 18.02.2015.

Током 2013. године усвојен је Закон о допуни Кривичног закона Босне и Херцеговине, којим се предвиђа криминализација незаконитог формирања и придруживања страним паравојним или параполицијским формацијама, у чл. 162б. Ова инкриминација намењена је олакшавању кривичног гоњења појединаца који одлуче да се придруже паравојним или полицијским формацијама, као и да као кажњиве предвиди бројне активности попут подстицања, подржавања, финансирања или пружања помоћи на други начин оваквим организацијама. Она представља очигледан пример уступања одређених правнодогматских принципа пред захтевима криминалне политике, која настојећи да обезбеди механизме за спречавања и сузбијање друштвено штетних активности налаже одређена померања граница проверених догматских решења. Наиме, још је одавно познато да се проблеми процесноправног карактера, односно проблеми у доказивању, не смеју решавати на плану материјалног кривичног права, а овде се немогућност кажњавања за бројне припремне радње и саучесништво предвиђа као засебна радња кривичног дела, везана најпре за апстрактну опасност као законодавни мотив инкриминисања.²⁰⁵

Биће поменутог кривичног дела претпоставља противзаконито²⁰⁶ организовање, руковођење, обучавање, опремање или мобилизацију појединаца или група људи у циљу придруживања страниј војној, паравојној или параполицијској формацији која делује ван Босне и Херцеговине. За основни облик запређена је казна затвора од најмање пет година.

Кажњиво је и придруживање страниј војној, паравојној или параполицијској формацији, обученој, опремљеној или мобилизованој у смислу ст. 1. чл. 162б, за шта је предвиђена казна затвора од најмање три године.²⁰⁷

У ст. 3. инкриминисане су класичне радње помагања, па се као кажњиве одређују набављање и оспособљавање средстава, уклањање препрека, стварање планова или договарање са другима или врбовање другог или предузимање било које друге радње

²⁰⁵ З. Стојановић, *Међународно кривично право*, Београд, 2012, стр. 76.

²⁰⁶ У супротности са Законом о одбрани Босне и Херцеговине или Законом о служби у оружаним снагама Босне и Херцеговине.

²⁰⁷ Директан повод за инкриминисање учествовања држављана Босне и Херцеговине у оружаним сукобима у иностранству јесте чињеница да су десетине држављана БиХ учествовале на страни екстремних исламистичких организација у борбама у Сирији. Измене су ступиле на снагу након што су 17. јуна објављене у Службеном гласнику БиХ.

којом се стварају услови за непосредно извршење овог дела. Предвиђена казна је од једне до десет година затвора.

Јавна дистрибуција путем средстава информисања или на било који други начин упућивање порука јавности са циљем подстицања другог на извршење овог кривичног дела кажњиво је казном затвора од три месеца до три године, што предвиђа ст. 4. овог члана.

Посебан факултативни основ за ослобођење од казне предвиђен је ставом 5. овог члана и подразумева спречавање кривичног дела откривањем групе или откривање групе пре извршења дела.

У последњем ставу предвиђен је посебан основ за искључење кажњивости који се односи на лица која су стекла држављанство стране земље признате од Босне и Херцеговине, која служе у војсци или војној формацији те земље или пак служе у војним формацијама под контролом међународно признатих влада од стране Уједињених нација, које су формиране на основу закона.

Поменута инкриминација резултат је потребе реаговања државе на учестала учешћа држављана у паравојним формацијама широм света које учествују у терористичким активностима.

ПОГЛАВЉЕ 4.

ТЕРОРИЗАМ У НАЦИОНАЛНОМ КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

Одељак 1. Појава и историјски развој инкриминације тероризма у националном кривичном законодавству

1.1. Тероризам као кривично дело у националном кривичном законодавству у периоду 1945-1992. године

Полазећи од начина, модела и садржине кривичноправне заштите од тероризма у упоредном законодавству, изнете у претходном поглављу, као основе, изложићемо и анализирати појаву и развој инкриминације тероризма у националном кривичном законодавству Републике Србије (РС). Будући да је РС кроз историју мењала облик свог друштвеног уређења, партиципирајући, након Другог светског рата, у неколико облика државног уређења²⁰⁸, сви претходно постојећи законски прописи који су важили у време њеног чланства у одређеним државама, представљају правну основу која ће послужити као извор кривичног права из појединог периода.

Изостанак јединствене кривичноправне категорије тероризма на међународном нивоу утицао је на бројне државе, па и на РС, да у дефинисању инкриминација тероризма

²⁰⁸ ФНРЈ, СФРЈ, СРЈ, Државна заједница Србија и Црна Гора до самосталности Републике Србије.

заузму став о парцијалном реаговању на поједине облике терористичких понашања, без усвајања једног општег (скупног) кривичног дела тероризма. Такав је случај био и у националном законодавству РС након завршетка Другог светског рата.²⁰⁹

Југословенско кривично право је у периоду од 1945. године до 1992, када престаје да постоји Социјалистичка Федеративна Република Југославија, а бива успостављена Савезна Републике Југославија, имало на снази „два“ кривична законика – Кривични законик ФНРЈ из 1951. године, који је на снази био двадесет и шест година²¹⁰ и систем од девет кривичних закона, успостављен 1977. године, који су одражавали уставом предвиђену законодавну поделу надлежности у области материјалног кривичног права, који су сачињавали савезни, шест републичких и два покрајинска кривична закона.²¹¹

Тероризам је као категорија кривичног права први пут инкриминисан 1973. године, уношењем кривичног дела са истоименим називом у корпус националног кривичног права Законом о изменама и допунама Кривичног законика из 1951. године.²¹² Кривично дело тероризма из **чл. 113а** било је поменути изменама и допунама предвиђено у оквиру *Главе X* под називом *Кривична дела против народа и државе*.²¹³ **Ово кривично дело вршио је онај ко у намери вршења непријатељске делатности против Југославије изазивањем експлозије или пожара или другим терористичким актом лиши живота, покуша да лиши живота или доведе у опасност живот једног или више лица.**²¹⁴

Сматрамо да је ово кривично дело налазило своју основу у поменутом закону још од времена његовог доношења, а посебна инкриминација у којој се као кажњиво предвиђало пребацивање на територију ФНРЈ оружаних група, **појединих терориста,**

²⁰⁹ Више о развоју националног кривичног права од 1945–1992. видети: З. Стојановић, *Кривично право- Општи део*, Београд, 2012, стр. 33–36.

²¹⁰ У ком периоду је више пута допуњаван и мењан.

²¹¹ Кривични закон СФРЈ регулисао је у овој подели материју општег дела, као и један део материје посебног дела, док су републички и покрајински кривични закони регулисали у највећем материју посебног дела и нека питања општег дела. Када су у питању кривична дела тероризма, она су с обзиром на природу, тежину и јединствени заштитни објекат била систематизована у посебном делу Кривичног закона СФРЈ.

²¹² „Сл. лист СФРЈ“, бр. 6/73.

²¹³ Ј. Таховић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 1956, стр. 310–311.

²¹⁴ Предвиђање тероризма као издвојене инкриминације усмерене на угрожавање и повреду народа и државе представљало је пионирски покушај, у националном кривичном законодавству, да се тероризам означи као засебно, основно кривично дело сврстано у Кривични закон СФРЈ с обзиром на врсту и карактер деликтног понашања.

шпијуна, агитатора, оружја, муниције или пропагандног материјала, из чл. 111. под називом организовање и пребацивање на територију Федеративне Народне Републике Југославије оружаних група, појединаца и материјала, представљало је посебну припремну радњу предвиђену као радњу извршења у којој се појам терориста експлицитно појављује као обележје бића кривичног дела.²¹⁵

Поменути изменама и допунама уводе се још два кривична дела која имају карактер кривичних дела тероризма у оквиру *Главе XXI* под називом *Кривична дела против опште сигурности људи имовине* и то отмица ваздухоплова из чл. 272а и угрожавање безбедности лета ваздухоплова из чл. 272б. Кривично дело отмице ваздухоплова подразумевало је преузимање контроле над ваздухопловом који се налази у лету силом или озбиљном претњом да ће се употребити сила. Дело је добијало свој тежи облик уколико би било извршено под особито отежавајућим околностима.²¹⁶

Кривично дело угрожавање безбедности лета ваздухоплова подразумевало је постављање или уношење у ваздухоплов експлозивне или друге сличне направе или супстанце, уништење или оштећење уређаја за навигацију или nanoшење друге штете на ваздухоплову, давање лажних обавештења у вези са летом ваздухоплова или на други начин довођење у опасност лета ваздухоплова. Дело је добијало свој тежи облик уколико би нека од алтернативно предвиђених радњи извршења основног облика била предузета у намери да се уништи ваздухоплов или да се изазове смрт једног или више лица, или уколико би поменути радњама било проузроковано уништење ваздухоплова или смрт једног или више лица. За ово кривично дело кажњавало се и уколико је учињено из нехата.

Наведене инкриминације преузете су, уз одређене измене, у Кривични закон СФРЈ из 1977. године, који је у највећем преузео решења из Кривичног законика из 1951, јер су суштински разлози за његову промену били политичке, уставноправне природе.²¹⁷ У овом закону кривично дело тероризма било је сврстано у *Главу XI* која је носила назив

²¹⁵ Ј. Таховић, *op.cit.*, стр. 310–311.

²¹⁶ Прописана је била казна строгог затвора у трајању до двадесет година, што је било у складу са захтевом из чл. 2. Хашке конвенције (о којој је писано на стр. 35. овог рада) да су државе уговорнице дужне да у својим националним законодавствима предвиде „строге казне“. Према: В. Василијевић : „Нова међународна кривична дела у југословенском кривичном законодавству“, *Анали Правног факултета у Београду*, 2/1973, стр. 41–42.

²¹⁷ Устав СФРЈ из 1974. године извршио је поделу законодавне надлежности између федералних јединица федерације што је дошло до изражаја и у кривичном законодавству, према: З. Стојановић, *op.cit.*, стр. 34.

*Кривична дела против основа социјалистичког самоуправног друштвеног уређења и безбедности, у чл. 125, док су кривична дела отмице ваздухоплова и угрожавање безбедности лета ваздухоплова била сврстана у Главу XXI под називом Кривична дела против безбедности ваздушног саобраћаја, у чл. 240. и чл. 241.*²¹⁸

Кривично дело тероризма из чл. 125. КЗ СФРЈ подразумевало је изазивање експлозије²¹⁹ или пожара²²⁰ или предузимање друге општеопасне радње или акта насиља,²²¹ којима може да се створи осећање несигурности код грађана или групе грађана, из непријатељских побуда према СФРЈ. Изостанак поменуте побуде, као субјективног обележја бића кривичног дела, подразумевао би примену неког другог кривичног дела, чија су обележја поменутим радњама остварена, као што су кривична дела из групе против опште сигурности људи и имовине.²²²

Радња кривичног дела била је алтернативно одређена као изазивање пожара, изазивање експлозије, предузимање друге општеопасне радње или предузимање акта насиља. Према В. Василијевићу последица кривичног дела испољава се као стварање осећања личне несигурности код грађана или групе грађана, док Д. Атанацковић заузима став да за постојање свршеног кривичног дела није неопходно стварање оваквог осећања код грађана или групе грађана, већ је довољно да је извршењем наведених алтернативно прописаних радњи дошло до угрожавања безбедности земље.²²³ На овом

²¹⁸ Д. Јаковљевић, *Тероризам с гледишта кривичног права*, Београд, 1997, стр. 225–226.

²¹⁹ Према Д. Атанацковићу под експлозијом се у смислу овог кривичног дела имало сматрати активирање неке експлозивне материје, под којом се подразумевала супстанција која има особину да под утицајем ватре, топлоте, удара, притиска или сличног, нагло промени своје агрегатно стање са снагом експанзивног ширења у простору, при чему није од значаја на који је начин дошло до изазивања експлозије, али је потребно да количина експлозивне материје може да изазове разорно дејство у околини. Наведено према: Д. Атанацковић, *Кривично право – Посебни део*, Београд, 1981, стр. 23.

²²⁰ Под пожаром се према мишљењу поменутог аутора сматрало стварање ватре на неком предмету, који има тенденцију да се неконтролисано даље шири на остале делове те ствари или на остале ствари и људе, уз истицање да суштину пожара не чини уништење ствари захваћене пожаром, него могућност неконтролисаног даљег ширења ватре.

²²¹ Према Атанацковићу општеопасна радња подразумевала је употребу отрова, отровног гаса, јонизујућег зрачења, моторне силе или каквог другог средства или начина којима се може изазвати опасност, док Н. Срзентић наводи и нека друга посебна поступања као што су тровање воде у насељима сипањем отрова у водоводну мрежу или текуће воде из којих се напаја водоводна мрежа, систематско злостављање радника при доласку или одласку са посла, подметање мина на саобраћајницама. Према: Н. Срзентић, *Коментар Кривичног закона СФРЈ*, Београд, 1979, стр. 450. Предузимање аката насиља подразумевало је грубо понашање према неком лицу, које у контексту овог кривичног дела подразумева више лица, која су се најчешће случајно нашла на неком месту и морало је бити подобно да изазове осећање личне несигурности код грађана или групе грађана.

²²² Кривична дела против опште сигурности људи и имовине била су предвиђена у Глави XVIII Кривичног закона Социјалистичке Републике Србије.

²²³ В. Василијевић, „Елементи кривичноправне заштите од тероризма“, *Архив за правне и друштвене науке*, 1-2/1980, стр. 108; Д. Атанацковић, *op. cit.*, стр. 24.

месту може се поставити проблемско питање, да ли је осећање несигурности представљало последицу кривичног дела,²²⁴ или додатни квалитет радње извршења, без којег (овог додатног обележја бића) радња није имала карактер радње извршења кривичног дела тероризма ?

Могућност да се страх грађана или групе грађана схвати као објективни услов инкриминације, без чијег постојања нема остварености законског описа кривичног дела тероризма, није прихватљива, управо због, у првом поглављу разматраног, односа акцесорности кривичноправних у односу на политиколошка одређења тероризма. Изазивање страха, које се јавља као циљ терористичких активности нужно подразумева директан умишљај код учиниоца кривичног дела тероризма, који код објективног услова инкриминације не сме да постоји, уколико овај институт представља прави објективни услов инкриминације, који за циљ има сужавање криминалне зоне, а не представља прикривену последицу.

Полазећи од групног заштитног објекта и мотива који су стајали иза уношења ове инкриминације у кривично законодавство, ближи смо ставу да је за свршено кривично дело било довољно да је предузимањем поменутих радњи дошло до угрожавања безбедности земље, те да се у овом случају није радило о последичном, него о делатносном кривичном делу, чију је последицу посматрано у једном ширем смислу представљало произведено негативно дејство на групном заштитном објекту.

Уколико би се осећање личне несигурности код грађана посматрало као последица кривичног дела, у сваком појединачном случају морало би бити утврђено да је до таквог осећања несигурности и дошло, дакле да је такво осећање створено, што би сужавало могућност примене ове инкриминације у свим оним случајевима у којима до утврђивања настајања оваквог осећања код грађана није дошло.

Сматрамо да се у случају кривичног дела из чл. 125. КЗ СФРЈ радило о једном облику делатносног кривичног дела, код којег је алтернативно предвиђена радња извршења морала поседовати посебан квалитет, који се огледао у њеној подобности да код грађана изазове осећање личне несигурности, што је више у духу саме инкриминације,

²²⁴ Дакле, да ли је у питању било последично кривично дело, код кога се страх грађана или групе грађана јављао као последица, чије наступање доводи до угрожавања безбедности земље?

јер се ради о радњама типичним по могућности да код грађана изазову страх.²²⁵ Подобност радњи да створе осећање личне несигурности код грађана представља дакле битан елемент кривичног дела, без којег ово кривично дело не би могло да се разликује од сличних кривичних дела која се такође врше експлозијом, пожаром, поплавом.

Оно што самом кривичном делу даје карактер кривичног дела тероризма, у датом тренутку, у којем се ова инкриминација приоритетно означава и доживљава као политичко кривично дело, јесте обавезно постојање намере²²⁶, као субјективног обележја бића овог кривичног дела, која подразумева поступање из непријатељске побуде према СФРЈ.

Извршилац овог кривичног дела могло је бити било које лице, а као релевантан облик кривице био је предвиђен умишљај, уз обавезно постојање непријатељске побуде према СФРЈ.

С обзиром да се ради о другој по реду инкриминацији тероризма у националном кривичном законодавству интересантно је упоредити је са њеним претходником. Уочљиво је да је појам терористички акт, који је био предвиђен као једна од алтернативно прописаних радњи извршења из чл. 113а, замењен двома радњама, општеопасном радњом или актом насиља, који су прецизирали претходно таутолошки одређену радњу терористичког акта. Законодавац је тежио дакле да прецизира, ближе одреди радњу, коју је раније називао терористичким актом, тако што ју је преименовао у другу општеопасну радњу или акт насиља, којима је теорија кривичног права већ била дала непосредна одређења.²²⁷ Тако на пример Д. Јаковљевић под појмом општеопасне радње подразумева изазивање експлозије, пожара, као и предузимање сваке друге општеопасне радње, којом се због њене природе или употребљених средстава ствара опасност за људе и имовину, док појам насиља према истом аутору подразумева употребу против неког снаге која физички дејствује у правцу наступања

²²⁵ О посебном својству које радња код кривичног дела тероризма мора поседовати, дакле о њеној подобности да код грађана изазове осећање несигурности, као и о одсуству конкретне последице као битног обележја бића овог кривичног дела говори: Ф. Бачић, *Кривично право – Посебни дио*, Загреб, 1979, стр.41.

²²⁶ Намера претпоставља постојање умишљаја, усмеравајући га на остварење одређеног циља. Она појачава вољни елемент код умишљаја и обично се односи на неке даље последице, дакле на нешто што је ван бића кривичног дела. Према: З. Стојановић, *Кривично право – Општи део*, Београд, 2012, стр. 107.

²²⁷ Пример развоја нормe посебног дела материјалног кривичног права генерисан потребом поштовања и усклађивања са начелом законитости и то његовим сегментом *lex certa*.

последнице овог кривичног дела, затим психичку силу, тј. претњу као и силу према имовини, покретној и непокретној, која има значаја за редован живот грађана.²²⁸

Такође, првонастала инкриминација тероризма била је специфична по намери вршења непријатељске делатности према СФРЈ, што није изостало као обележје бића ни инкриминације из чл. 125. Међутим, као последица кривичног дела из раније важећег чл. 113а било је одређено лишење живота, покушај лишења живота или довођење у опасност живота једног или више лица. Није било речи о осећању несигурности, дакле о наступању страха код грађана, што је постало обавезно обележје радње инкриминације из чл. 125. Узимајући у обзир да је **страх** једно од конститутивних обележја највећег броја политиколошких одређења тероризма²²⁹, која представљају основу за развој кривичноправне дефиниције истог, оправдано је било унети страх или осећање несигурности у законски опис инкриминације тероризма.²³⁰ Ово тим пре има своје оправдање, јер се *animus terrorandi*, дакле субјективни елемент дефиниције тероризма, на међународном нивоу у највећем броју постојећих дефиниција означава као намера „заstraшивања (ширења **страха**) становништва²³¹ или приморавање власти или међународне организације да нешто учини или се уздржи од чињења неког акта“.²³²

Оно што је интересантно јесте да је кривично дело из чл. 125. једним од каснијих измена и допуна изричито предвидело да је осећање несигурности код грађана створено, предвидевши на овај начин ово осећање као последицу кривичног дела.²³³

²²⁸ Д. Јаковљевић, *op. cit.*, стр. 235–240; Љ. Лазаревић, *Кривично право Југославије, Посебни део*, Београд, 1995, стр. 45; Д. Атанацковић, *op. cit.*, стр. 22.

²²⁹ Видети преглед политиколошких дефиниција на стр. 14–17. првог поглавља рада.

²³⁰ Страх представља афективну манифестацију у служби самоодржања и као наследни образац понашања појављује се код људи чија је егзистенција у опасности, према: *Правна енциклопедија*, Београд, 1985, стр. 1604; Под појмом страха Ж. Требјешанин подразумева снажно и врло непријатно осећање угрожености физичког или психичког интегритета особе, настало у Егу, услед опажања или антиципирања неке стварне или замишљене опасности, које нагони на стварно или имагинарно бекство из опасне ситуације, према: Ж. Требјешанин, *Лексикон психоанализе*, Подгорица, 2005, стр. 248; Слично: В. Wolman, *Dictionary of Behavioral Science*, London, 1975, p. 141.

²³¹ Емоционалним разлози који код грађана изазивају енормно интересовање за насилнички криминалитет, а самим тим и ширење осећања страха и чиниоци који на њих утичу, према Ђ. Игњатовићу могу се поделити у три групе: оне који подразумевају страх од злочина и жељу за казном, оне који се односе на чињеницу да је реч о најбруталнијим нападима на највреднија људска добра, живот и телесни интегритет и висока „цена криминалног насиља“. Наведено према: Ђ. Игњатовић, „Криминолошки поглед на насилнички криминалитет“, *Ревуја за криминологију и кривично право*, 2-3/2011, стр. 30–31.

²³² Развој дефиниције тероризма у оквиру ОУН карактерисало је издвајања специфичне немере као потенцијално универзално прихваћеног обележја кривичног дела тероризма. Према: М. Милошевић, „Кривичноправни појам тероризма“, *Годишњак Факултета безбедности*, Београд, 2008, стр. 258–260.

²³³ Д. Јаковљевић, *op. cit.*, стр. 226. Фн. 41.

Дакле, првобитно је било предвиђено да тероризам чине радње **којима може да се створи осећање личне несигурности код грађана**, да би касније за појам свршеног кривичног дела било неопходно да је **осећање несигурности код грађана створено**.

Поменутом изменом решено је претходно постављено питање да ли је код инкриминације тероризма реч о делатносном или последичном кривичном делу. Дакле, у првом периоду инкриминација из чл. 125. представљала је делатносно кривично дело, док је каснијим изменама²³⁴ она формално постала последично кривично дело, код којег се као групни објекат заштите појављује уставом утврђено државно и друштвено уређење или безбедност земље, док је нападни објекат осећање личне сигурности код грађана. Последица кривичног дела тероризма означена је као повреда овог добра и огледа се у створеном осећању несигурности код грађана, која је уношењем у законски опис овог кривичног дела постала његово конститутивно обележје, које се код сваког кривичног дела тероризма мора утврдити и мора тим пре бити обухваћена умишљајем учиниоца.

Питање које је претходно постављено у вези са класификацијом кривичног дела тероризма као делатносног или формалног или пак последичног или материјалног од значаја су била најпре ради прављења разлике између потенцијалних фаза у извршењу овог кривичног дела, дакле ради разликовања покушаја од довршеног кривичног дела као и ради утврђивања места и времена извршења кривичног дела.

Поред кривичног дела тероризма из чл. 125. постојала су и нека друга кривична дела која су се имала сматрати терористичким по свом карактеру²³⁵. Таквима су се могла сматрати кривично дело контрареволуционарног угрожавања друштвеног уређења, чл. 114. КЗ СФРЈ, убиство из непријатељских побуда према СФРЈ, чл. 122. КЗ СФРЈ, насиље из непријатељских побуда према СФРЈ, чл. 123. КЗ СФРЈ, кривично дело уништавања важних објеката привреде, чл. 126. КЗ СФРЈ, кривично дело саботаже, чл.

²³⁴ Реч је о изменама и допунама извршеним Законом о изменама и допунама Кривичног закона СФРЈ од 28. јуна 1990, којима су елементи овог кривичног дела раздвојени, тако да се јасно морало утврдити постојање радње и тачно одређене последице, уз истицање намере да се угрози уставно уређење и безбедност СРЈ, према: *Коментар Кривичног закона Савезне републике Југославије*, Група аутора у редакцији Н. Срзентића и Љ. Лазаревића, Београд, 1995, стр. 454–455.

²³⁵ Тероризам ни у кривичноправној теорији ни у законодавствима појединих држава није могао бити обухваћен само једном општом инкриминацијом, већ се у највећем броју случајева ради о **једном, засебном кривичном делу**, којим се не обухватају сви могући модалитети терористичког акта и **већем броју посебних кривичних дела**, којима се предвиђа инкриминисање других облика напада на поједина друштвена добра, а која су у вези са основним делом тероризма. Такав је случај и са националним кривичним законодавством у свим фазама његовог реаговања на тероризам, кроз мере кривичног права.

127. КЗ СФРЈ, као и кривично дело упућивање и пребацивање на територију СФРЈ оружаних група, оружја и муниције, као и кривична дела којима је извршено усклађивање одредаба националног кривичног законодавства са одредбама Хашке и Монреалске конвенције из *Главе XXI* КЗ СФРЈ, *Кривична дела против безбедности ваздушног саобраћаја*, кривично дело отмице ваздухоплова, чл. 240. КЗ СФРЈ и кривично дело угрожавање безбедности лета ваздухоплова. чл. 241. КЗ СФРЈ.²³⁶

Поред наведених кривичних дела, у овој фази развоја кривичноправних решења у вези са тероризмом, треба навести још три кривична дела, која су се имала сматрати инкриминацијама тероризма, *stricto sensu*, а која су уведена Законом о изменама и допунама Кривичног закона СФРЈ, у оквиру *Главе XVI*, која носи назив *Кривична дела против човечности и међународног права* и то кривично дело међународни тероризам, чл. 155а, кривично дело угрожавање лица под међународном заштитом, чл. 155б и кривично дело узимања талаца, чл. 155в.

1.2. Тероризам као кривично дело у кривичном праву СР Југославије и у државној заједници СЦГ

Распад СФРЈ, услед отцепљења неких њених федералних јединица, условио је настанак новог облика државног уређења у којем је РС партиципирала, као једна од федералних јединица, у саставу новоформиране Савезне Републике Југославије (СРЈ). Кривично законодавство морало је да буде усклађено са новим Уставом из 1992, те је Закон о изменама и допунама Кривичног закона СФРЈ,²³⁷ донет 22. септембра 1992. године, променио назив Кривичног закона у Кривични законик Савезне Републике Југославије (КЗЈ).²³⁸

²³⁶ Према ставу Б. Златарића, строгост запрећених казни код поменуте две инкриминације, није била оправдана степеном друштвене опасности и могућим крајњим исходом преступничког понашања. Опширније видети В. Василијевић, *op. cit.*, 108–110; Б. Златарић, *Отмице авиона и други облици угрожавања међународне зрачне пловидбе*, Загреб, 1974, стр. 38. Наиме, инкриминације које се сматрају претечама поменута два члана, отмица ваздухоплова из чл. 272а је код тежег облика из ст. 2. предвиђала казну строгог затвора од двадесет година, док је код квалификованих облика кривичног дела угрожавање безбедности лета ваздухоплова из чл. 272б била предвиђена чак и смртна казна. Поменуте строге казне остају и у инкриминацијама из чл. 240. и 241. КЗ СФРЈ. Према: Д. Атанацковић, *op. cit.*, стр. 360–364.

²³⁷ „Сл. лист СРЈ“, бр. 35/92.

²³⁸ Република Србије је 1994. године извршила измене и допуне свог Кривичног закона, док је Република Црна Гора, као друга федерална јединица у саставу СРЈ, 1993. године донела нови кривични закон, јер је Устав из 1992. године задржао подељену законодавну надлежност у области материјалног кривичног

Поменути закон није вршио измене у области кривичних дела тероризма, те је у тренутку његовог доношења постојао сложени систем инкриминација, сврстаних у различите групе кривичних дела, према претежном објекту кривичноправне заштите, који је, у ужем смислу посматрано, обухватао шест кривичних дела.

Кривична дела тероризма налазила су се сврстана у три класификационе целине и то:

1. *Кривична дела против државног и друштвеног уређења СРЈ (Глава XI)* – **кривично дело тероризма из чл. 125.** и пратећа кривична дела из чл. 136, 138. и 139. КЗЈ;
2. *Кривична дела против човечности и међународног права (Глава XVI)*- **кривично дело међународни тероризам, чл. 155а, угрожавање лица под међународном заштитом, чл. 155б и узимање талаца, чл. 155в КЗЈ;**
3. *Кривична дела против безбедности ваздушног саобраћаја (Глава XXI)* – **кривично дело отмица ваздухоплова, чл. 240. и кривично дело угрожавање безбедности лета ваздухоплова, чл. 241. КЗЈ.**²³⁹

1. *Кривична дела против државног и друштвеног уређења СРЈ (Глава XI)*

- *Кривично дело тероризма, чл. 125. КЗЈ* предвиђало је да ће се казнити онај ко у намери угрожавања уставног уређења и безбедности СРЈ изазове експлозију или пожар или предузме другу општеопасну радњу или акт насиља, којим је створено осећање несигурности код грађана, казном затвора од најмање три године.

Као три особене карактеристике овог кривичног дела јављале су се радња, последица и намера учиниоца кривичног дела. Радњу је представљала нека општеопасна радња или акт насиља. Овако одређена радња није могла да

права, иако је према чл. 79. Устава СРЈ постојала могућност усвајања јединственог кривичног законика за целу земљу.

²³⁹У то време као један од основних мотива за вршење кривичних дела против уставног уређења и безбедности СРЈ и бројних других кривичних дела из КЗС јављао се шиптарски сепаратизам, који је узроковао најразноврсније облике тешког насиља, од злостављања и повређивања, до рушења кућа, других објеката и употребе силе и претње, таквог карактера и интензитета да је код грађана могла да проузрокује осећање личне несигурности и страха. Наведених шест кривичних дела представљала су према ставовима УН и ратификованим конвенцијама кривичноправни одговор у борби против тероризма како на унутрашњем, тако и на међународном плану. Према: С. Радак: „Кривичноправна заштита од дела којима се угрожава територијална целовитост, уставни поредак и безбедност Републике Србије“, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, 3/1998, стр. 70, 75.

обавља функцију разграничавајућег елемента²⁴⁰, као једну од своје три основне функције у општем појму кривичног дела, већ су ову функцију вршиле последица кривичног дела и специфична намера која је морала постојати код учиниоца.²⁴¹ Наиме, језичким тумачењем законског израза код кривичног дела тероризма, недвосмислено је да се осећање несигурности код грађана или групе грађана означавало као последица кривичног дела, која подразумева повреду права на осећање сигурности. Само у оним случајевима у којима је било утврђено постојање несигурности код грађана или групе грађана општеопасна радња или акт насиља, који се појављују као радња извршења многих других кривичних дела, могла се означити као радња кривичног дела тероризма. Осим последице на нападом објекту кривичног дела, може се, *lato sensu* посматрано, и угрожавање уставног уређења и безбедности схватити као последица кривичног дела.²⁴²

Међутим, постојање радње и предвиђене последице, још увек је представљало латентно кривично дело, уколико се не би утврдило постојање намере угрожавања уставног уређења и безбедности СРЈ. Ово субјективно обележје бића кривичног дела тероризма представљало је демаркациону линију између поменуте инкриминације и бројних других које се предузимају општеопасном радњом или актом насиља и које изазивају осећање застрашености код грађана. Као пасивни субјект код овог дела могла се јавити група грађана или грађани. Сматрамо да је веома добро било предвиђање групе грађана као категорије потенцијалног пасивног субјекта кривичног дела тероризма, јер би се језичким тумачењем појма грађана под њиме могли подразумевати само грађани у свом тоталитету посматрано што би практично онемогућило доказивање код овог

²⁴⁰ Радња у општем појму кривичног дела има троструку функцију: функцију основног („*Grundelement*“), повезујућег („*Verbindungselement*“) и разграничавајућег елемента („*Grenzelement*“), при чему треће поменута функција има за циљ да из појма радње искључи све оно што се у кривичноправном смислу сматра ирелевантним, видети: З. Стојановић, *Кривично право – Општи део*, Београд, 2012, стр. 90; Н. Делић, *Нова решења општих института у КЗС*, Београд, 2009, стр. 20.

²⁴¹ Ови елементи бића кривичног дела факултативног карактера служе да ближе одреде радњу кривичног дела, као обавезни елемент бића, и они су у тесној вези са њом, с тим што последица представља објективно обележје бића, док је специфична намера обележје субјективног карактера.

²⁴² Тако, Љ. Лазаревић и др. сматрају да ово кривично дело има више последица и то основну, која је предвиђена као обележје бића кривичног дела, поред које се последицом може сматрати и изазивање опште опасности за људе и имовину, која се јавља увек када буде предузета општеопасна радња, а као последица која настаје на групном заштитном објекту, код највећег броја дела из ове групе јавља се угрожавање уставног уређења и безбедности СРЈ, која представља и материјалну легитимацију за прописивање кривичних дела из ове групе. Према: *Коментар Кривичног закона Савезне републике Југославије*, Група аутора у редакцији Н. Срзентића и Љ. Лазаревића, Београд, 1995, стр. 455.

кривичног дела.²⁴³ Наиме, иако осећање несигурности изазвано актом насиља или општеопасном радњом, за који су сви или највећа већина грађана једне државе чули, може наступити код велике већине становништва, ипак је сужавање појма пасивног субјекта код овог кривичног дела и на групу грађана, далеко прикладније реалним условима, у којима осећање несигурности готово никада не може једнако наступити код свих грађана, што из објективних (нису упознати са наступањем општеопасне радње или акта насиља, услед изостанка информација, одсуства из земље, неписмености као препреке да се информишу, одсуства телекомуникационих уређаја који преносе вести о оваквим догађајима), што из субјективних разлога (различита психолошка структура личности, степен друштвене одговорности појединца и слично).²⁴⁴

Као релевантан облик кривице морао је постојати директан умишљај, који је био детерминисан постојањем намере угрожавања уставног уређења и безбедности СРЈ, која је била предвиђена код кривичног дела тероризма. Наиме, намера увек подразумева директан умишљај, јер интезивира волунтаристички елемент умишљаја, усмеравајући га остварењу неког тачно постављеног циља.

Учинилац је могло бити свако лице.

Питања стицаја и привидног стицаја основног кривичног дела тероризма из чл. 125. са неким другим потенцијално примењивим кривичноправним одредбама, чија се бића остварују приликом предузимања терористичког акта интересантно

²⁴³ Подразумева се да би у овом случају било потребно прибећи телеолошком тумачењу, чијом применом би се отклониле мањкавости језичког термина, који подразумева целокупно становништво једне државе под појмом грађана, али је далеко прикладније извршити и термиолошко прецизирање, те проширити криминалну зону код овог кривичног дела и на случајеве наступања осећања несигурности код тачно одређене групе лица, нпр. становника одређене зграде, насеља, чланова одређене организације, органа власти и тсл.

²⁴⁴ О сличном проблему језичког и телеолошког тумачења дела норме из **чл. 129а** немачког кривичног законика, под називом **стварање терористичког удружења**, у којем се тражи да поменуто дело буде учињено у намери да се „становништво знатно заплаши“ слично сматра Д. Коларић истичући да би тешко било прихватљиво стриктно примењивање језичког тумачења, којим би се под појмом становништва сматрало целокупно становништво. Наиме, према ставу поменутог аутора оправдано је стати на становиште да је законодавац употребом ове језичке формулације, заправо подразумевао делове становништва, јер се под појмом становништва, као целокуног броја грађана једне државе, морају сматрати и нпр. чланови терористичког удружења и њихови симпатизери, код којих би тешко било могуће да дође до знатног застрашивања. Иако телеолошко тумачење, неспорно, под појмом становништва, код поменутог кривичног дела, обухвата само делове становништва, ипак немачки законодавац познаје и инкриминације, код којих је недвосмислено, језички посматрано, прецизирао да се ради о „деловима становништва“, какав је случај са кривичним делом из **чл. 130**, под називом **хушкање против народа**. Колико је за непосредну примену инкриминације значајно да норма легислативно- технички посматрано буде прецизна, најбоље говори поменути пример, јер у многоме може да сузи примену норме, дакле да је онемогући да обухвати ону ширину криминалне зоне, коју јој је законодавац субјективно посматрано желео да обезбеди. Видети: Д. Коларић, „Сузбијање тероризма и Кривични законик Немачке, *Страни правни живот*, 2/2012, стр. 60–62. Фн. 15.

је у случајевима када се неко од таквих кривичних дела јавља као циљ предузимања терористичких активности. Циљ у кривичноправном смислу постоји изван садржаја умишљаја и намере и он само усмерава учиниоца кривичног дела приликом предузимања радње конкретног кривичног неправда, али када се циљ јави као последица неког другог конкуришућег кривичног дела, могу се поставити правнодогматска питања у вези са постојањем стицаја кривичног дела тероризма, у ужем смислу, и неких кривичних дела тероризма, у ширем смислу.

Поред горе наведене класификације кривичних дела *stricto sensu*, тероризам је имао, у овом периоду развоја кривичноправних норми везаних за тероризам, и сродна кривична дела, којима се према мишљењу З. Стојановића, имају сматрати она кривична дела која представљају политички циљ тероризма, као што су кривично дело напад на уставно уређење, чл. 114. КЗ СРЈ, угрожавање територијалне целине из чл. 116. КЗ СРЈ, оружана побуна, чл. 124. КЗ СРЈ. Сродна кривична дела представљала су она кривична дела која уз постојање одређене намере и наступање одређене последице прерастају у кривично дело из чл. 125. КЗ СРЈ.²⁴⁵

Посебне одредбе о кажњавању за припремање, удруживање ради вршења овог кривичног дела, помоћи учиниоцу овог кривичног дела и квалификовани облици, су посебним легислативно – техничким приступом, код кривичних дела из ове групе, предвиђени у чл. 136, 138. и 139. КЗЈ. Поменуте норме представљају пратећа кривична дела, која суштински неодвојиво припадају и акцесорна су кривичном делу из чл. 125.

- Кривично дело удруживање ради непријатељске делатности, чл. 136. КЗЈ представљало је засебну инкриминацију, која се односила на вршење више кривичних дела против безбедности СРЈ и њеног уставног уређења, иако је у то време одредбама Општег дела КЗЈ био предвиђен, сада превазиђени институт организовања злочиначког удружења, као облик саучесништва.²⁴⁶ Поред постојања овог општег кривичноправног института, у Посебном делу КЗЈ било

²⁴⁵З. Стојановић, „Тероризам и сродна кривична дела“, у: *Тероризам и сродна кривична дела – теорија и пракса*, Београд, 1998, стр. 15. и стр. 17.

²⁴⁶Према чл. 26. КЗЈ било је предвиђено да ће онај ко ради извршења кривичних дела створи или искористи организацију, банду, заверу, групу или друго удружење бити кривично одговоран за сва кривична дела која су произашла из злочиначког плана тих удружења и биће кажњен као да их је сам учинио, без обзира да ли је и у ком својству непосредно учествовао у извршењу појединог од тих дела.

је предвиђено и кривично дело удруживање ради вршења кривичних дела одређених савезним законом, из чл. 254, које се јављало као *lex generali* норма, у односу на ову инкриминацију и између њих није могао постојати стицај, по основу специјалитета. Уколико се удруживање односило на извршење других кривичних дела, а не оних против уставног уређења и безбедности у обзир је долазио општи облик овог кривичног дела из чл. 254. КЗЈ.

Кривично дело из чл. 136. предвиђало је да ће се казнити онај ко ствара заверу, банду, групу или друго удружење лица ради вршења кривичних дела из чл. 114. до 119. став 2, чл. 120. до 123, **чл. 125.** до 127. и чл. 132. Такође, као кажњиво је било предвиђено и постајање припадником удружења предвиђеног основним обликом, за шта је била прописана казна затвора шест месеци до пет година. Овим кривичним делом била су предвиђена и два посебна факултативна основа за ослобођење од казне, услед стварног кајања, који су подразумевали да учинилац дела основног облика открије удружење или на други начин спречи извршење кривичних дела наведених у основном облику²⁴⁷ или да припадник неког од наведених удружења открије удружење пре него што је у његовом саставу или за њега учинио неко дело предвиђено основним обликом. Инкриминација која је раније постојала, предвиђала је могућност блажег кажњавања или ослобођења од казне само у случају да учинилац дела из основног облика није у саставу удружења или за њега извршио ни једно дело из главе кривичних дела против основа социјалистичког самоуправног друштвеног уређења и безбедности СФРЈ, како се у том периоду називала ова група кривичних дела, те се нова инкриминација удруживања ради непријатељске делатности може оценити као блажа, јер је сузила криминалну зону у односу на ону из претходне инкриминације. Нови чл. 136. КЗЈ, између осталог је осим могућности припадника да пре него што је у саставу удружења или за њега извршио кривично дело, као факултативни услов за ослобођење од казне додао и могућност учиниоца кривичног дела из основног облика да откривањем удружења или на други начин спречи извршење кривичних дела наведених у основном облику. Реч је, дакле, о сужавању криминалне зоне и проширивању могућности за ослобођење од казне. Постоји могућност да је овакав став законодавца био у складу са постепеним прихватањем става да се држави и

²⁴⁷ Ограничене могућности кривичноправне реакције у области политичких кривичних дела истиче : З. Стојановић, О. Перић, *Кривично право – Посебни део*, Београд, 2011, стр. 257–258.

друштвеном уређењу не мора пружати потпуна кривичноправна заштита, што је пре свега било последица прихватања модела законодавног регулисања ове области преузетог из совјетског кривичног права. Схатање да се држави мора пружати широка кривичноправна заштита, која има примат над заштитом појединаца и њихових основних права и слобода, егзистирало је до 1990. године, када је област кривичноправне заштите државе и друштвеног уређења измењена у складу са начелом легитимности, које подразумева изналагање праве мере кривичноправне интервенције у овој области.

С обзиром на то да је ст. 2. поменутог члана предвидео као **довршено** кривично дело припадништво злочиначком удружењу, била је реч о примени института стварног кајања, јер није било могуће применити институт добровољног одустанка, код кривичног дела код којег покушај није могућ.²⁴⁸

- Кривично дело кажњавање за припремање, чл. 138. КЗЈ подразумевало је да ће се казнити онај ко припрема извршење кривичног дела из чл. 114. до 116, чл. 121. до 127. и чл. 128. ст. 1. и 2. КЗЈ.

Законодавна техника којом је дефинисана норма из чл. 138. јасно указује да је овом формулацијом „ко припрема...“ закон желео да обухвати целокупну фазу припремања, која је према тада важећем чл. 18. ст. 3. КЗЈ подразумевала да се припремање може састојати у набављању и оспособљавању средстава за извршење кривичног дела, у отклањању препрека за извршење кривичног дела, у договарању, планирању или организовању са другима извршења кривичног дела и у другим радњама којима се стварају услови за непосредно извршење кривичног дела, а које не представљају радњу извршења.

Кривично дело из чл. 138. КЗЈ представљало је *delicta preparata*, дакле законом је било прописано кажњавање за припремање тачно одређених кривичних дела, дакле није се радило о засебној инкриминацији, код које је законодавац због изузетног значаја објекта кривичноправне заштите, одлучио да припремање

²⁴⁸ Стварно кајање је било као општи кривичноправни институт, као какав је предвиђен одредбом чл. 59. ст. 2. КЗС, од 2005, било као теоријски појам, могућ само код довршеног кривичног дела, код којег се последица јавља као *condition sine qua non* за његову примену, док је институт добровољног одустанка везан за одустанак од покушаја и односи се на спречавање наступања последице. Разлози за увођење стварног кајања у Кривични законик Србије из 2005, били су криминално-политичке природе. Ј. Таховић истиче да је циљ стварног кајања да се у интересу веће заштите одређених правних добара учинилац стимулише да сам отклони из кривичног дела произашлу повреду датог добра, чак и уз цену његовог ослобођења од казне. Према: Ј. Таховић, *Стварно кајање*, Београд, 1954, стр. 12.

предвиди као засебно кривично дело, већ се ради о кривичном делу које је непосредно повезано са бићима кривичних дела чије је припремање означено као кажњиво и представља проширење законског бића кривичних дела која су предвиђена нормом чл. 136.²⁴⁹

- Кривично дело кажњавање за најтеже облике кривичног дела, чл. 139. КЗЈ, у ст. 1. предвиђало је најтеже облике кривичних дела из чл. 114, 116, 120. и 121. и кривичних дела из чл. 124. до 127. уколико су та дела: а) имала за последицу смрт једног или више лица; б) изазвала опасност за живот људи; в) била праћена тешким насиљем или великим разарањима; д) довела до угрожавања безбедности, економске или војне снаге земље.

Уколико је приликом извршења дела из ст. 1. чл. 139. КЗЈ учинилац са умишљајем лишио живота једно или више лица радило се, за разлику од ст. 1. код којег је била реч о кривичном делу квалификованом тежом последицом, о квалификованом облику, који је законодавац предвидео, како би омогућио строжије кажњавање, него када би се радило одмеравању казне за кривична дела учињена у стицају, што заправо овај квалификовани облик и представља.²⁵⁰

У ст. 3. биле су као квалификаторне околности предвиђене две околности које се односе на специфично време извршења кривичног дела и то ратно стање и непосредна ратна опасност.

У вези са овом тзв. збирном инкриминацијом о тежим, квалификованим облицима одређених кривичних дела против државног и друштвеног уређења СРЈ, требало би напоменути да она има изразито акценсорни карактер у односу са делима за чије се примарно извршење везује, те да се у сваком конкретном случају те квалификаторне околности везују за кривично дело у вези са чијим се извршењем оне и утврђују. Разлози легислативне рационалности леже у основи овако конципиране норме, која се истовремено односи на више кривичних дела из ове групе. Наиме, законодавац је на овај начин избегао да код сваког појединог кривичног дела код којег се могу јавити ови квалификовани облици,

²⁴⁹ Потреба обезбеђивања широке кривичноправне зоне руковођене високом вредношћу заштићеног добра и питања опасног карактера саме припремне радње, као критеријума за одлучивање законодавца о томе да ли ће се радити о правим, посебним кривичним делима или пак о кривичним делима припремања разматрана су у: *Коментар Кривичног закона Савезне републике Југославије*, Група аутора у редакцији Н. Срзентића и Љ. Лазаревића, Београд, 1995, стр. 106–107.

²⁵⁰ Квалификација ст. 2. чл. 139. КЗЈ представљала је зправо стицај једног или више кривичних дела наведених у ст. 1. и кривичног дела убиства. Видети: *Ibid.*, стр. 485.

набраја исте, већ је то урадио у оквиру једног заједничког члана. Према мишљењу З. Стојановића, радило се о интенцији да се избегне утисак о строгости законодавца виšekратним понављањем квалификованих облика, који су код кривичних дела из *Главе XV* КЗ СФРЈ (претходнице *Главе XI* КЗЈ) у великом броју случајева били запређени смртном казном²⁵¹.

Ипак оваква законодавна техника оставља отворено питање да ли се све наведене квалификаторне околности, начелно посматрано, могу појавити као квалификаторне околности код свих набројаних кривичних дела, а с обзиром да су запређене изузетно строге казне, између осталог и смртна казна, овакав начин одређивања квалификаторних околности, који је недовољно одређен може бити посматран као споран са становишта потребе усклађивања са начелом законитости.²⁵²

2. Кривична дела против човечности и међународног права (Глава XVI)

- Кривично дело међународни тероризам, чл. 155а КЗЈ, уведено је Законом о изменама и допунама КЗ СФРЈ од 28. јуна 1990. године, иако обавезност прописивања оваквог кривичног дела није непосредно била генерисана неком конкретном међународном обавезом, која је подразумевала имплементацију неког документа у национално кривично законодавство. Инкриминисању се приступило због високог степена друштвене опасности који је међународни тероризам²⁵³ у себи носио, као и ради усклађивања националног система

²⁵¹ З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2009, стр.700.

²⁵² Према ставу Ф. Бачића овакви разлози законодавне економије појављују се као мање важни у односу на мањкавост норме и по питању њене неодређености и по питању предвиђања исте казне за основна дела, која се међусобно разликују по тежини. Наведено према: Ф. Бачић, *op. cit.*, стр. 64. Поменути неодређеност односи се на чињеницу да ће се код одређених кривичних дела неке од поменутих квалификаторних околности јављати само у изузетним случајевима, па ће се код кривичног дела тероризма из чл. 125, које је обухваћено инкриминацијом из чл. 139, велика разарања, редовно јављати као пратећа последица, која је предвиђена као једна од квалификаторних околности у ст. 1. чл. 139, док ће се ова околност ретко или само изузетно јавити код неких других кривичних дела такође обухваћених чл. 139, нпр. кривично дело напад на уставно уређење, чл. 114. О начину интерпретације поменуте норме видети: *Коментар Кривичног закона Савезне републике Југославије*, Група аутора у редакцији Н. Срзентића и Ј. Лазаревића, Београд, 1995, стр. 484.

²⁵³ Иако није постојала сагласност око тога шта чини међународни тероризам и како га разграничити од осталих видова политичког насиља, ипак су постојали одређени оријентациони критеријуми, односно елементи за које се сматрало да чине основу појма међународног тероризма. У ширем смислу под овим појмом су се подразумевале све акције политичког насиља, под условом да их карактерише интернационални елемент, а у ужем смислу схваћено било је потребно постојање намере да се на тај начин нашкоди некој држави са циљем обарања легалне власти у њој. Наведено према: *Ibid.*, стр. 529.

кривичноправних норми са одредбама тадашње Европске конвенције о кажњавању тероризма, усвојене од стране Савета Европе 1977. године.

Ово кривично дело састојало се у отмици неког лица или неком другом насиљу, проузроковању експлозије или пожара или у изазивању опасности за живот људи или имовину велике вредности неком општеопасном радњом или општеопасним средством, у намери да се нашкоди страном држави, ослободилачком покрету или међународној организацији.

Радња кривичног дела била је алтернативно предвиђена и могла се јавити у три облика: 1) отмица неког лица или примена неког другог облика насиља; 2) изазивање експлозије или пожара и 3) изазивање опште опасности за живот људи или имовину велике вредности неком другом општеопасном радњом или средством.

Као последица могло се јавити лишавање или ограничавање слободе кретања неког лица, изазивање опште опасности или стварање конкретне опасности за живот људи или имовину велике вредности.

Извршилац овог кривичног дела могло је бити било које лице. На субјективном плану морао је постојати директан умишљај, одређен специфичном намером да се нашкоди страном држави, ослободилачком покрету или међународној организацији.

Дело је имало и два квалификована облика, који су предвиђали наступање смрти једног или више лица, услед предузимања наведених, терористичких аката или умишљајно лишавање живота неког лица при извршењу наведених терористичких аката.

Ово кривично дело постојало је паралелно са инкриминацијом тероризма из чл. 125, па је било потребно установити разлике и сличности између ових сродних инкриминација.

Наиме, сличности су се огледале у врсти радње означене као обележје бића кривичног дела, која се и код једне и код друге инкриминације састојала у предузимању општеопасних радњи или аката насиља.

Основна разлика била је видљива у области субјективних обележја сваког од поменутих кривичних дела, те је она код тероризма из чл. 125. подразумевала намеру угрожавања уставног уређења и безбедности СРЈ, док је код

међународног тероризма намера обухватала наношење штете страног држави, ослободилачком покрету или међународној организацији.²⁵⁴

Разлика је постојала и код последице кривичног дела. Код кривичног дела тероризма као последица је било одређено наступање осећања несигурности код грађана, које проузрокује последице на групном заштитном објекту, исказану као апстрактну опасност по унутрашњу или спољну безбедност СРЈ, док је последицу код кривичног дела из чл. 155а чинило стварање политичке штете за СРЈ. На основу наведених разлика, било је могуће вршити квалификацију објективног неправда, под једну од две поменуте норме.

Специфичне намере код ова два кривична дела, служиле су као критеријум и приликом квалификовања дела у ситуацијама, када се извршењем неког другог самосталног кривичног дела, стекну и обележја кривичног дела тероризма, или међународног тероризма. Реч је било нпр. о политичком убиству, дакле кривичном делу из чл. 123. КЗЈ, насиље према представнику највишег државног органа, или кривичном делу отмице, из чл. 64. Кривичног закона Републике Србије (КЗС). Уколико би приликом остварења обележја поменутих кривичних дела била присутна и једна од две поменуте намере код учиниоца, постојало би само кривично дело из чл. 125. или 155а, а не и стицај нпр. убиства, тешке телесне повреде, отмице, насиља према представнику највиших државних органа и једног од наведених кривичних дела тероризма.

- Угрожавање лица под међународном заштитом, чл. 155б КЗЈ постојало је у случају да неко према лицу под међународноправном заштитом изврши отмицу или неко друго насиље, или нападне на његове службене просторије, приватан стан или превозно средство. Дело је имало два тежа облика која су постојала уколико је услед основног облика наступила смрт једног или више лица²⁵⁵, као и уколико је при извршењу основног облика учинилац неко лице са умишљајем лишио живота.²⁵⁶

²⁵⁴Појам међународног тероризма имао је два основна обележја: прво, које је подразумевало терористички акт који уплиће више држава и друго, што нападно добро ужива међународну заштиту. О појму тероризма са иностраним елементом и тероризма међународног значаја као двема подврстама међународног тероризма говори: В. Димитријевић, „Међународни тероризам“, *Архив за правне и друштвене науке*, 1-2/1980, стр. 23, 31.

²⁵⁵ У питању је било кривично дело квалификовано тежом последицом.

²⁵⁶ Реч је била о конструкцији сложеног кривичног дела, које је изграђено од основног облика из чл. 155б и умишљајног убиства, због потребе да се обезбеди строжије кажњавање од оног које би било могуће применом одредаба за одмеравање казне за кривична дела учињена у стицају. Стицај између

Дело је имало и лакши облик предвиђен у ст. 4. чл. 155б код којег се радња извршења састојала у озбиљној претњи²⁵⁷ да ће се извршити нека од радњи предвиђених основним обликом.

Ово кривично дело представља реализацију обавезе успостављене потписивањем и ратификацијом Конвенције о спречавању и кажњавању кривичних дела против лица под међународном заштитом, укључујући и дипломатске агенте.²⁵⁸

Питања стицаја поменуте инкриминације и неких других кривичних дела била су везана за чињеницу да се извршењем овог кривичног дела, истовремено врши и кривично дело отмице, предвиђено чл. 64. КЗС, као и кривично дело противправног лишења слободе, чл. 63. КЗС. Критеријум за разграничење поменутих конкуришућих кривичноправних норми била је намера и својство код пасивног субјекта. Кривично дело из чл. 155б не подразумева никакву посебну намеру, али је усмерено ка пасивном субјекту који је означен као лице под међународноправном заштитом, чији је делокруг обухваћен одредбама релевантне Конвенције.²⁵⁹

Друге алтернативно предвиђене радње извршења, насиље или оштећење превозног средства, могу довести до нпр. кривичног дела тешке телесне повреде, из чл. 53. КЗС, кривичног дела лаке телесне повреде, из чл. 54. КЗС или пак кривичног дела оштећења туђе ствари из чл. 176. КЗС. Када је у питању кривично дело тешке телесне повреде, постојао би стицај између кривичног дела из чл. 155б КЗЈ и чл. 53. КЗС, док би он био искључен у случају кривичног дела лаке телесне повреде, с обзиром на то да је оно конзумирано актом насиља.²⁶⁰

кривичног дела угрожавање лица под међународноправном заштитом и кривичног дела умишљајног убиства (чл. 47. КЗС) могао је да постоји уколико кривично дело убиства, било обично било тешко, не би било извршено „при извршењу“ кривичног дела из чл. 155б.

²⁵⁷ Озбиљна претња представља стављање у изглед доношења неког зла, у конкретном случају, претњу нападом на живот или тело, односно слободу кретања или на друге објекте, службене просторије, стан или превозно средство.

²⁵⁸ Југославија је поменуту Конвенцију ратификовала 1976. године, „Службени лист СФРЈ – Међународни уговори“, бр. 54/76.

²⁵⁹ То су: 1) шеф државе, као и сваки члан колективног тела које обавља функцију шефа државе; 2) председник владе и министар спољних послова за време док ова лица бораве у страни држави, укључујући и чланове њихових породица који их прате; 3) дипломатски агенти, којима се сматрају лица која имају дипломатско својство и улазе у круг дипломатског особља (амбасадор, посланик, отправник послова, саветник, секретар, аташе); 4) било који представник или функционер државе или функционер, односно агент међународне организације који у време и на месту где је против њега извршено кривично дело, ужива, у складу са међународним правом, посебну заштиту од ма каквог напада на његову личност, слободу и достојанство, као и чланови његове породице који сачињавају његово домаћинство. Наведено према: Љ. Лазаревић, *Кривично право Југославије – Посебни део*, Београд, 1995, стр. 111–112.

²⁶⁰ *Lex consumens derogate lege consumptae.*

Однос конзумпције би постојао и са кривичним делом из чл. 176, јер би била реч о инклузији, с обзиром на то да је реч о стицају једног веома тешког дела и другог веома лаког кривичног дела, које се у конкретном случају занемарује.

- Узимање талаца, чл. 155в КЗЈ предвиђало је да ће се казнити ко изрши отмицу неког лица и прети да ће га убити, повредити или задржати као таоца у намери да принуди неку државу или међународну организацију да нешто учини или не учини као изричити или прећутни услов за ослобођење таоца.

Дело је имало два тежа облика. Први тежи облик било је кривично дело квалификовано тежом последицом, код којег се услед извршења основног облика као последица јавља смрт отетог лица.

Други тежи облик подразумевао је умишљајно лишење живота отетог лица при извршењу основног облика.

Ово кривично дело представљало је облик међународног тероризма *lato sensu*, које је инкриминисано ради имплементације међународноприхваћених обавеза произашлих из Међународне конвенције против узимања талаца.²⁶¹

Радња је била кумулативно одређена као отмица и претња, тако да је стицај кривичног дела из чл. 155в и кривичних дела отмице и претње био искључен, јер су ова кривична дела представљала радњу извршења кривичног дела.

Извршилац и пасивни субјекат је могло бити свако лице.

Релевантан облик кривице је био директан умишљај, с обзиром на обавезно постојање намере да се нека држава или међународна организација принуди на неко чињење или нечињење.

Управо специфична намера представља диференцијалну категорију, по којој се кривично дело узимања талаца, разликује од осталих кривичних дела чија је радња такође означена као отмица, каква су нпр. насиље према представнику највишег државног органа, чл. 123. КЗС, међународни тероризам, чл. 155а КЗЈ, угрожавање лица под међународноправном заштитом, чл. 155б КЗЈ; отмица, чл. 64. КЗС.

²⁶¹ Коју је Југославија ратификовала 1984. године, „Службени лист – Међународни уговори“, бр. 9/84,

3. Кривична дела против безбедности ваздушног саобраћаја (Глава XXI)

- Кривично дело отмица ваздухоплова, чл. 240. КЗЈ представљало је пример имплементације преузетих обавеза на међународном нивоу, јер је његово инкриминисање предузето ради испуњавања обавеза које је СФРЈ преузела потписивањем Хашке конвенције о сузбијању незаконите отмице авиона из 1970. године.

Одредбама ове конвенције незаконита отмица ваздухоплова предвиђена је као деликт међународног права, а национални законодавац је поменуто кривично дело дефинисао шире него што је то Конвенција чинила.²⁶²

Као радња овог кривичног дела била је предвиђена свака делатност која учиниоцу овог кривичног дела омогућава да преузме контролу над ваздухопловом, под чиме се у најширем смислу имало разумети управљање летом ваздухоплова у правцу који учинилац жели, као и одређивање места на којем ће ваздухоплов слетети. Бројне радње које су могле бити предузете ради успостављања контроле морале су бити предузете уз употребу силе или озбиљне претње да ће се употребити сила, без обзира на то да ли су оне управљене према посади ваздухоплова, путницима или према самом ваздухоплову.

Објекат радње овог кривичног дела био је ваздухоплов, под којим се у смислу Закона о ваздушној пловидби²⁶³ сматрала свака справа изграђена и снабдевена потребним уређајима који јој обезбеђују безбедно летење, какви су авиони, хеликоптери и сл.

Ваздухоплов се у смислу овог кривичног дела морао налазити у лету, под чиме се, према чл. 3. Хашке конвенције, имао сматрати период од када су после укрцавања путника и робе сва спољна врата на њему била затворена, до момента отварања неких од њих ради искрцавања.²⁶⁴

²⁶² Одредбама Хашке конвенције било је као кажњиво предвиђено вршење отмице само оних ваздухоплова који се налазе у лету међународног карактера, уз ограничење да се не употребљавају у војне, царинске или полицијске сврхе. Код кривичног дела из чл. 240. КЗ СФРЈ појам ваздухоплова био је одређен знатно шире и под њиме се подразумевао било који ваздухоплов, домаћи, страни, који лети на унутрашњој или међународној линији, без обзира на сврхе у које се лет одвија. Наведено према: *Коментар Кривичног закона Савезне Републике Југославије*, Група аутора у редакцији Н. Срзентића и Љ. Лазаревића, Београд, 1995, стр. 765.

²⁶³ „Сл. лист СФРЈ“, бр. 23/78, 32/78, 20/79, 45/86, 24/88, 29/90 и 34/92.

²⁶⁴ За постојање дела било је потребно дакле да се посада и путници, у извесном смислу, налазе одвојени од спољног света, услед чега је пружање помоћи отежано или онемогућено. Видети: *Ibid.*

Учинилац је могло бити свако лице, а као релевантан облик кривице био је предвиђен умишљај.

Дело је имало и два тежа облика, од којих је први подразумевао наступање неке од алтернативно предвиђених тежих последица и то: смрт једног или више лица, уништење ваздухоплова или наступање других последица.

Најтежи облик постојао је уколико би приликом извршења основног облика неко лице са умишљајем било лишено живота, дакле радило се о сложеном кривичном делу, које је подразумевало умишљајну отмицу ваздухоплова и умишљајно лишење живота другог лица.

Интересантно је поменути да се строгост запређених казни (о којој је код овог кривичног дела и његове претече, раније писано у фусноти 213. овог рада) мењала, те је Законом о изменама и допунама КЗ СРЈ од 16. јула 1993, код дела из ст. 3. овог члана, раније предвиђена смртна кзна замењена казном затвора од двадесет година.²⁶⁵

- Кривично дело угрожавање безбедности лета ваздухоплова, чл. 241. КЗЈ инкриминисало је делатности које су одредбама Конвенције о сузбијању незаконитих аката уперених против безбедности цивилног ваздухоплова, закључене у Монреалу, 1971. године, предвиђене као међународна кривична дела.

Кривично дело је први пут инкриминисано Законом о изменама и допунама Кривичног закона из 1973. године, након чега је дошло до проширивања криминалне зоне низом других радњи којима се доводи у опасност безбедност лета ваздухоплова.

Кривично дело имало је основни и неколико тежих облика.

Основни облик подразумевао је више алтернативно предвиђених радњи и то: постављање и уношење у ваздухоплов експлозивне или друге сличне направе или супстанције; уништење или оштећење уређаја за навигацију или наношење друге штете ваздухоплову; давање лажних обавештења у вези са летом ваздухоплова; непрописно или неправилно управљање летом ваздухоплова; пропуштање дужности или надзора у вези са безбедношћу

²⁶⁵ Пример развоја кривичноправних решења у складу са максимумом *ius criminale semper reformandum est*, али и истовремени пример корективног утицаја ставова кривичноправне теорије у области развоја практичних нормативних решења.

ваздушног саобраћаја или довођење у опасност безбедности лета ваздухоплова на други начин.

Последица код овог кривичног дела била је одређена као наступање опасности за лет ваздухоплова, што значи да се радило о конкретној опасности.

Учинилац код основног облика могло је бити свако лице, а као облици кривице били су предвиђени и умишљај и нехат.

Дело је имало више тежих облика: уколико је услед основног облика извршеног са умишљајем наступила смрт једног или више лица или уколико је проузроковано уништење ваздухоплова; уколико је услед основног облика извршеног са умишљајем неко лице са умишљајем лишено живота.

С обзиром да је законодавац експлицитно предвидео као кажњиво извршење основног облика овог кривичног дела и када је учињено из нехата и у овом случају постојао је тежи облик кривичног дела уколико је услед извршења дела наступила смрт једног или више лица или је проузроковано уништење ваздухоплова.²⁶⁶

Одељак 2. Кривична дела тероризма у Кривичном закону Србије

Након преуређења Савезне Републике Југославије и њене трансформације у државну заједницу Србија и Црна Гора²⁶⁷, која је сматрана правним следбеником СФРЈ, државе чланице су свака понаособ донеле своје кривичне законике, при чему државна заједница није регулисала кривичноправну материју. Република Србије је до тада постојећи КЗЈ користила као свој закон, од момента усвајања Закона о изменама и допунама КЗЈ, којима је овом законском тексту уједно променила назив у Основни кривични закон (ОКЗ).

²⁶⁶ За постојање тежег облика превиђеног у ст. 5. чл. 241. КЗЈ било је речи о кривичном делу квалификованом тежом последицом, и то спорном теоријском питању да ли о примени овог института може бити речи и када је основно дело из којег произилази тежа последица било извршено из нехата.

²⁶⁷ Што се догодило 4. 2. 2003, усвајањем Уставне повеље, којом су преостале федералне републике СРЈ договориле сарадњу у одређеним политичким областима.

Након дугогодишњих настојања теорије и праксе да се изврши кодификација у области материјалног кривичног права, у Србији је усвојен Кривични законик, 29. септембра 2005. године, који је ступио на снагу 1. јануара 2006. године. Након проглашења независности Црне Горе, 03. јуна 2006. године, на основу Уставне повеље Србија је преузела међународноправни субјективитет државне заједнице и наставила да примењује неколико месеци раније донет Кривични законик, који је услед промењених околности морао бити мењан, углавном као последица чињенице да је државна заједница Србија и Црна Гора престала да постоји.²⁶⁸

У кривичном законодавству Србије према одредбама Кривичног законика из 2006, кривично дело тероризма било је систематизовано у оквиру *XXVIII* главе која је носила назив *Кривична дела против уставног уређења и безбедности Србије*. По питању коришћене законодавне технике реч је била о **мешовитом решењу**, које је подразумевало формирање бића кривичног дела тероризма као засебног по систематици, али акцесорног по структури, јер је његово биће било изграђено уз помоћ елемената бића неких других посебних кривичних дела.²⁶⁹ Поред оваквог начина, легислативно-технички приступи изградњи обележја бића кривичног дела тероризма могу се састојати у прописивању посебног бића кривичног дела тероризма или у набрајању неких других кривичних дела, уз постојање намере као специфичног субјективног елемента, која најчешће подразумева застрашивање грађана из политичких мотива.

Кривично дело тероризма у ужем смислу било је прописано у **чл. 312. КЗ**, док су бројни други терористички акти, дакле кривична дела тероризма у ширем смислу, била обухваћена другим инкриминацијама.

У погледу кривичних дела која се могу означити као кривична дела тероризма, треба разликовати она кривична дела, која се према законодавној техници сматрају директно

²⁶⁸ Међутим, прве измене и допуне из септембра 2009, а непосредно касније из децембра 2009. године, отишле су даље од потреба прилагођавања одредаба законика новонасталим приликама, па су се и једне и друге нашле на линији израженог заостравања кривичноправне репресије, оличене у прописивању нових кривичних дела, проширивању криминалне зоне код постојећих и заостравања казни код више од трећине кривичних дела у посебном делу Кривичног законика. Према: З. Стојановић, *Кривично право – Општи део*, Београд, 2012, стр. 36–37;

²⁶⁹ Како то сликовито З. Стојановић објашњава уз „ослањање“ на бића других кривичних дела. О различитим законодавним техникама одређења кривичног дела тероризма. Према: З. Стојановић, „Кривична дела тероризма“, *Ревизија за криминологију и кривично право*, 3/2010, стр.16; З. Стојановић, „Тероризам и сродна кривична дела“, у: *Тероризам и сродна кривична дела, теорија и пракса*, Београд, 1998, стр. 12.

акцесорним у односу на кривично дело из чл. 312, каквим су се имала сматрати кривична дела удруживања ради вршења кривичног дела тероризма, припремање кривичног дела тероризма и његови тешки облици, предвиђени у члановима 319, 320. и 321. КЗ, од оних која се сматрају тероризмом у ширем смислу, и која су према групном заштитном објекту, систематизована у друге главе кривичних дела из посебног дела КЗ, а која према својим обележјима представљају терористичке акте.

Таква кривична дела налазила су се у глави *XXXIV* под називом *Кривична дела против човечности и међународног права* и то су била кривична дела међународни тероризам, угрожавање лица под међународноправном заштитом, узимање талаца и финансирање тероризма, потом кривична дела из главе *XXVI* под називом *Кривична дела против безбедности јавног сабраћаја*, и то кривично дело отмица ваздухоплова, брода или другог превозног средства и кривично дело угрожавање безбедности ваздушног саобраћаја насиљем, као и кривична дела из главе *XXV* под називом *Кривична дела против опште сигурности људи имовине*, из које се као кривично дело тероризма имало сматрати кривично дело неовлашћеног прибављања и угрожавања безбедности нуклеарним материјама.

2.1. Кривично дело тероризма

Кривично дело тероризма из чл. 312. КЗ било је дефинисано као изазивање експлозије, пожара, предузимање друге општеопасне радње или отмице неког лица, или као други акт насиља или претња предузимањем какве општеопасне радње или употребом нуклеарног, хемијског, бактериолошког или другог општеопасног средства, и тиме изазивање осећања страха или несигурности код грађана, у намери угрожавања уставног уређења или безбедности Србије.

Радња извршења представља општеопасну делатност којом је створено осећање личне несигурности код грађана. Није реч о посебном квалитету радње, који би постојао онда када би се тражила само њена подобност да такво осећање створи, већ је потребно да да је осећање страха и несигурности код грађана изазвано, што код овако формулисаног бића кривичног дела недвосмислено представља последицу кривичног дела, а општеопасна делатност мора бити узрок такве последице.

Радња је била алтернативно одређена и могла се појавити као: изазивање експлозије²⁷⁰, изазивање пожара²⁷¹, предузимање неке друге општеопасне радње²⁷², извршење отмице²⁷³, предузимање другог акта насиља²⁷⁴, претња²⁷⁵ предузимањем какве општеопасне радње или употребом нуклеарног, хемијског, бактериолошког или другог општеопасног средства. Радило се о општеопасним радњама или актима насиља, као и о претњи предузимањем општеопасне радње или средства.

Радња извршења морала је бити узрок последице, која је код овог кривичног дела била одређена као изазивање осећања страха или несигурности код грађана. Реч је била о специфичном субјективном осећању, које се односи на несигурност у погледу живота, тела или имовине људи. Оно у чему се огледа сложеност ове инкриминације јесте садржина последице која је одређена као осећање страха или несигурности. Проблем се јавља у вези са начином и степеном застрашености или несигурности који би требало да наступи код грађана, односно начином на који ће се извршити утврђивање наступања оваквог осећања. Реч, је наиме, о потреби успостављања одређеног правног стандарда, који би сваком приликом морао да буде установљен како би ово кривично дело постојало.

²⁷⁰ Експлозија подразумева ширење и ослобађање енергије у простору које се не може контролисати, а карактерише је механичко деловање, које је проузроковано изненадним и неконтролисаним ширењем енергије уз прасак. Наведено према: З. Стојановић, О. Перић, *Кривично право – Посебни део*, Београд, 2011, стр. 223.

²⁷¹ Под појмом пожара подразумева се паљење неког предмета, услед чега ватра почиње неконтролисано да се шири, уз могућност да обухвати већи број предмета. О изазивању опште опасности пожаром видети: Б. Чејовић, *Кривично право – Општи и посебни део*, Београд, 2006, стр. 595.

²⁷² Под појмом општеопасне радње или општеопасног средства у смислу чл. 278. КЗ, у оквиру којег је нормирано кривично дело изазивање опште опасности сматра се свака радња или средство које је подесно да изазове конкретну опасност за живот или тело људи или за имовину. Видети више: З. Стојановић, О. Перић, *op. cit.*, стр. 223–224.

²⁷³ Под појмом отмице се у смислу чл. 134. КЗ подразумева одвођење или задржавање неког лица употребом силе, претње, обмане или на други начин, у намери прибављања имовинске користи или извршења друге принуде.

²⁷⁴ Под типичним актом насиља код овог кривичног дела до измена и допуна из септембра 2009, експлицитно се наводила само отмица, док се у законском тексту након поменутих измена и допуна као типични акти насиља наводе поред отмице и узимање талаца и самовољно лишавање слободу неког лица. Актом насиља по правилу се остварују и обележја бића неког другог кривичног дела, што произилази из мешовитог решења прописивања кривичног дела тероризма, као што су кривична дела телесне повреде, принуде и сл. У случају постојања неког од поменутих кривичних дела неће постојати стицај са кривичним делом тероризма, јер се ова кривична дела јављају само као начин извршења кривичног дела тероризма.

²⁷⁵ Претња подразумева стављање у изглед неког зла одређеном лицу, које је таквог карактера да може утицати на лице коме се прети да нешто предузме или пропусти. Она мора испуњавати одређене услове, а они се односе на њену озбиљност и остварљивост, што се цени из угла оног лица коме је претња упућена.

Проблем јесте изналагање критеријума по којем ће се извршити стандардизација осећања, која није могуће измерити никаквим прецизним инструментом. Реч је о потреби „индивидуализовања просечности“²⁷⁶, дакле о утврђивању стандардног, уобичајеног начина реаговања на потенцијално застрашујуће ситуације. Иако није могуће прецизирати механизам може се, ипак, поћи од једног замишљеног, просечног грађанина, припадника одређене друштвене групе, те се комбинацијом објективних критеријума, односно околности сваког конкретног случаја и субјективних критеријума (узраст, пол, образовање, припадност одређеној друштвеној групи, лична својства пасивног субјекта) утврдити карактер просечно опасне радње подобне да код грађана изазове страх или осећање несигурности.

У законском опису кривичног дела као пасивни субјекат одређени су грађани, што сматрамо непотребном непрецизношћу, која је требало да буде изражена, као и у непосредно претходећој инкриминацији, јер се као спорно јавља питање како тумачити појам грађана. Начело законитости подразумева прецизност кривичноправне норме у свим оним ситуацијама у којима је језичким изразима могуће номотехнички посматрано прецизирати норму, те је утолико овакав начин одређења пасивног субјекта, сматрамо, лошији од претходног, који је постављањем групе грађана као алтернативе за скупни појам грађана, више поштовао један од основних кривичноправних постулата. Иако је појам грађана, као именица дата у множини искључивао могућност да се ради само о једном лицу, као спорно се постављало питање колики број лица мора бити обухваћен овим појмом. Овако постављен појам могао се односити како на велики број грађана, тако и на тачно одређени број лица, која су се налазила на одређеном простору, у одређеном објекту или су била одређена према неком другом критеријуму.²⁷⁷

Последица одређена као изазивање осећања страха или несигурности код грађана, остављала је могућност за постојање покушаја овог кривичног дела у оним ситуацијама када је нека од алтернативно предвиђених радњи предузета у наведеној намери, али до наступања поменутог осећања страха и несигурности код грађана није

²⁷⁶ О утврђивању дужности предвиђања последице као објективног услова за постојање несвесног нехата видети: З. Стојановић, *Кривично право – Општи део*, Београд, 2012, стр. 156.

²⁷⁷ Према мишљењу З. Стојановића тај се број (број грађана) не може прецизно одредити, те може обухватати велики број грађана, мању групу грађана или тачно одређени круг грађана. Према: З. Стојановић, Д. Коларић, *Кривичноправно реаговање на тешке облике криминалитета*, Београд, 2010, стр.75.

дошло. Спорно је да ли је био могућ свршени покушај код овог кривичног дела, дакле довршење неке од радњи, које и саме за себе подразумевају засебна кривична дела, а да до осећања страха или несигурности није дошло. С обзиром на то да је овакво осећање прецизирано као конститутивно обележје бића кривичног дела тероризма, у сваком конкретном случају морало се утврђивати његово наступање, како би се разграничио покушај са довршеним кривичним делом, као и да би се у оквиру самог института покушаја одредило да ли је реч о свршеном или несвршеном покушају.²⁷⁸ Код кривичног дела тероризма покушај је према општем правилу, чл. 30. КЗ, био кажњив, па је разграничење у вези са поделом на свршени и несвршени покушај било од значаја у вези са својством покушаја као факултативног основа за ублажавање казне, код којег више оправдања за ублажавање казне има код несвршеног него код свршеног покушаја.²⁷⁹

Извршилац овог кривичног дела могло је бити свако лице, док се као релевантан облик кривице јављао директан умишљај, одређен специфичним субјективним обележјем бића кривичног дела тероризма, оличеном у посебној намери угрожавања уставног уређења и безбедности Србије. Поменута политичка намера, представља диференцијалну категорију између кривичног дела тероризма и неких других кривичних дела против живота и тела, опште сигурности људи и имовине, слобода и права човека и грађанина, која се, иако такође предузета употребом општеопасне радње или акта насиља, јављају као лакша у односу на инкриминацију из чл. 312. КЗ.

2.2. Кривична дела директно акцесорна кривичном делу тероризма

Удруживање ради противуставне делатности, припремање кривичног дела тероризма и тешки облици тероризма били су предвиђени као засебна кривична дела, директно зависна од инкриминација у вези са којима су конструисане. Ова кривична дела могла су се према мишљењу Б. Чејовића сврстати у две засебне подгрупе у оквиру унутрашње систематике кривичних дела против уставног уређења и безбедности

²⁷⁸ З. Стојановић, О. Перић, *Кривично право – Посебни део*, Београд, 2011, стр. 264.

²⁷⁹ У случају да суд не узме покушај као основ за ублажавање казне, он га свакако може третирати као олакшавајућу околност приликом одмеравања казне, према чл. 54. КЗ, а у вези са делом одредбе који се односи на јачину угрожавања и повреде заштићеног добра, који је посебно код несвршеног покушаја нижи него код свршеног. Према: *Ibid.*

Републике Србије, која је подразумевала егзистирање четири подгрупе. Наиме, било је реч о подели на: 1) *кривична дела против уставног уређења Србије*, у коју спадају кривична дела напад на уставно уређење, угрожавање терориторијалне целине, убиство највиших представника Србије, оружана побуна, **тероризам**, диверзија, саботажа, позвање на насилну промену уставног уређења и изазивање националне, расне и верске мржње, раздора и нетрпељивости; 2) *кривична дела против безбедности Србије*, у коју спадају кривична дела признавање капитулације и окупације, угрожавање независности, шпијунажа, одавање државне тајне и повреда територијалног суверенитета; 3) *остала кривична дела против уставног уређења и безбедности Србије*, у коју спадају кривична дела **удруживање ради противуставне делатности и припремање дела против уставног уређења и безбедности** и 4) тешка дела против уставног уређења и безбедности Србије, у оквиру које је постојало једно истоимено кривично дело, које је предвиђало три ситуације.²⁸⁰

Кривично дело удруживање ради противуставне делатности из чл. 319. КЗ имало је два основна облика који су подразумевали стварање групе или другог удружења ради вршења одређених кривичних дела из главе XXVII КЗ²⁸¹ и постајање припадником неког удружења, односно групе или организоване криминалне групе, према измењеној одредби овог члана, након 2009. године.

Стварање групе или другог удружења подразумевало је:

- у случају **групе**, као облика злочиначког удружења, постизање одређеног новоа сагласности за вршење кривичних дела против уставног уређења и безбедности,
- у случају **завере**, договор два или више лица ради извршења одређених кривичних дела,

²⁸⁰ О општим карактеристикама и унутрашњој систематици групе видети опширније: Б. Чејовић, *op. cit.*, стр. 614–616.

²⁸¹ Удруживање ради противуставне делатности треба да се врши у циљу извршења кривичних дела из чл. 305. до 310. и чл. 312. до 314. КЗ. Инкриминисано је стварање групе или другог удружења, односно групе или организоване криминалне групе у циљу вршења девет кривичних дела и то: 1) угрожавање независности, чл. 305. КЗ; 2) признавање капитулације и окупације, чл. 306. КЗ; 3) угрожавање територијалне целине, чл. 307. КЗ, 4) напад на уставно уређење, чл. 308. КЗ, 5) позивање на насилну промену уставног уређења, чл. 309. КЗ, 6) убиство представника највиших државних органа, чл. 310. КЗ, 7) **тероризам, чл. 312. КЗ**, 8) диверзија, чл. 313. КЗ и 9) саботажа, чл. 314. КЗ.

- у случају **банде**, као облика злочиначког удружења, већи број лица удружених ради вршења унапред неодређеног броја кривичних дела, која су морала припадати групи кривичних дела против уставног уређења и безбедности, док би изостанак њихове припадности овој групи кривичних дела поменуто удруживање категорисао као кривично дело злочиначког удруживања.²⁸²

Закон о изменама и допунама КЗ из септембра 2009. супституцијом термина групе или другог удружења, терминима група или организована криминална група, којима је аутентичним тумачењем законодавац у чл. 112. КЗ дао обавезујуће значење,²⁸³ извршио је адекватно прецизирање облика злочиначког удруживања, који се сматрају релевантним за остваривање законског описа овог кривичног дела. У том смислу групу чине, према чл. 112. ст. 22, најмање три лица повезана ради трајног или повремениг вршења кривичних дела која не мора да има дефинисане улоге својих чланова, континуитет чланства или развијену структуру, док се под појмом организоване криминалне групе, у смислу чл. 112. ст. 35. подразумева група од три или више лица, која постоји одређено време и делује споразумно у циљу вршења једног или више кривичних дела за која је прописана казна затвора од четири године или тежа казна, ради непосредног или посредног стицања финансијске или друге користи.

Радња кривичног дела одређена је као стварање групе или организоване криминалне групе, што подразумева да је реч о делатносном кривичном делу, код којег је самим стварањем или организовањем такве групе кривично дело довршено. Последицу у ширем смислу посматрано представља угрожавање безбедности Србије.

Извршилац код овог кривичног дела могло је бити свако лице које је створило или организовало групу, заверу, банду или друго удружење ради вршења наведених кривичних дела. У измењеној верзији чл. 319. извршилац првог основног облика је

²⁸² Б. Чејовић, *op. cit.*, стр. 631–632.

²⁸³ Реч је интерпретативним одредбама којима се прецизира или допунски одређује садржина одређених појмова или термина коришћених у Законику. Од 2006. године, када је ступио на снагу КЗ, до његових првих измена 2009, дошло је до промене у одређивању појма криминалне групе, која је у првобитном чл. 112. ст. 22. била знатно шире одређена, као група коју чини најмање три лица која су се удружила ради вршења кривичних дела, као и одређивања појма групе, која у првој верзији аутентичних израза које КЗ користи није уопште била дата. Појам органозоване криминалне групе у првој везији чл. 112. није имао амбицију да одреди појам организованог криминалитета, већ се радило о постојању два широко постављена услова од којих се први односио на број лица, а други на њихово удруживање ради вршења кривичних дела.

организатор, дакле лице које је створило или организовало групу или организовану криминалну групу.

Постајање припадником неког удружења, односно постајање припадником групе или организоване криминалне групе, према измењеном решењу, представљало је други основни облик овог кривичног дела. Радња овог основног облика подразумевала је приступање удружењу, односно групи или организованој криминалној групи, које није подразумевало стварање таквог удружење или групе, већ приступање већ постојећем удружењу.

Припадником удружења према Љ. Лазаревићу сматра се оно лице које је свесно и вољно приступило удружењу и које учествује у остварењу задатака постављених у злочиначком плану удружења. Бројне су делатности којима се може манифестовати постојање припадништва одређеног лица неком облику злочиначког удружења, од писмених или усмених изјава о приступању удружењу, преко бројних конклюдентних радњи из којих се непосредно да закључити да представљају активности које одређено лице квалификују као припадника удружења, као што су присуствовање састанцима удружења, давање предлога, савета или сугестија у вези са стварањем злочиначког плана удружења, као и учествовање у активностима које произилазе из плана злочиначког удружења.²⁸⁴

Извршилац другог основног облика може бити свако лице, дакле реч је о припаднику удружења, који поступа са умишљајем, који подразумева постојање свести о томе да се ствара или организује злочиначко удружење или постаје припадник таквог удружења.

Криминалополитички разлози утицали су на формирање дела ове норме, који су намењени олакшаном откривању ове врсте удружења, а односе се на услове за постојање привилегованих облика овог кривичног дела. Законодавац у трећем и четвртом ставу чл. 319. предвиђа услове који морају постојати, како би се учиниоцу могла изрећи блажа казна или ослобођење од казне.

Први од два факултативна основа за ослобођење од казне односи се на организатора и за њега је потребно да откривањем групе или организоване криминалне групе или на други начин спречи извршење дела предвиђених у ст. 1. чл. 319, док се други односи

²⁸⁴ Љ. Лазаревић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2011, стр. 926.

на припадника удружења и подразумева откривање групе или организоване криминалне групе, пре него што је у њеном саставу или за њу учинио неко од кривичних дела набројаних у ст. 1. овог члана.

У вези са овим кривичним делом може се поставити неколико начелних питања везаних за могућност постојања стицаја између кривичног дела удруживање ради противуставне делатности и кривичних дела ради чијег је извршења ово кривично дело и предузето. Наиме, постоји више могућих ситуација, чије ће карактеристике утицати на постојање стицаја или на примену привидног идеалног стицаја.²⁸⁵

Уколико се ради о удруживању ради извршења **једног тачно одређеног кривичног дела** против уставног уређења и безбедности, па то дело и буде извршено неће постојати стицај, већ ће применом института привидног идеалног стицаја, по основу супсидијаритета постојати само то извршено кривично дело. Реч је о односу који подразумева да кривично дело из чл. 319. представља само кажњиву припремну радњу у односу на конкретно извршено кривично дело, ради чијег извршења је удружење и формирано.

Уколико се пак ради о удруживању ради извршења **више набројаних кривичних дела**, разликују се ситуације у зависности од времена трајања које је конкретном удружењу иманентно. У том смислу, постојале су разлике у првој верзији овог члана из 2006. у зависности од типа злочиначког удружења и временског карактера удруживања, па је тако у случају стварања групе стицај између удруживања и извршеног кривичног дела био искључен, јер је група подразумевала одсуство елемента трајности, те се ово кривично дело исцрпљивало извршењем тачно одређеног кривичног дела. У случају завере стицај је такође био искључен по основу супсидијаритета, јер је завера представљала договор за извршење тачно одређеног или одређених кривичних дела. У случају стварања банде, која је имала трајнији карактер и подразумевала вршење кривичних дела, која нису била прецизно одређена, стицај је био могућ између удруживања против уставне делатности и једног од набројаних кривичних дела, јер се делатност удружења није исцрпљивала извршењем само једног кривичног дела.

²⁸⁵ О питању односа између кривичног дела из чл. 319. и одређених кривичних дела ради чијег је извршења ово кривично дело учињено видети: *Ibid.*, стр. 927–928.

Узимајући у обзир термилошко прецизирање удружења и његову замену терминима групе и организоване криминалне групе, требало би стати на становиште да питање стицаја или са друге стране привидног идеалног стицаја треба решавати у зависности од врсте карактера трајности једне од група. У том смислу привремени карактер злочиначког удруживања искључивао би стицај, јер је удружење формирано ради вршења једног или више наведених кривичних дела у тачно одређеном периоду, што му даје карактер кажњиве припремне радње, чије је примена искључена у случају извршења тачно одређеног или одређених кривичних дела. У случају трајнијег карактера удружења и одсуства прецизног одређивања броја кривичних дела и времена у којем је злочиначким планом било предвиђено да буду извршена, постојаће стицај између кривичног дела из чл. 319. и конкретно извршеног кривичног дела.

Уколико је у оквиру групе или злочиначке групе извршено бар једно од предвиђених кривичних дела, ради којих је група формирана различито ће одговарати организатор и припадник. Организатор ће према општим одредбама о саучесништву бити сматран саучесником у том делу, осим уколико нису испуњени услови из чл. 33. КЗ када ће се организатор казнити са само организовање.

Припадник удружења ће у случају извршења једног од кривичних дела ради којих је група формирана одговарати само за то дело, тако да ће у случају удруживања ради противуставне делатности и нпр. кривичног дела тероризма из чл. 312. постојати само кривично дело тероризма, по основу супсидијаритета. Спорно остаје питање да ли ће постојати стицај уколико је припадник удружења извршио кривично дело тероризма, које је било само једно од бројних кривичних дела против уставног уређења и безбедности Србије, ради чијег је извршења група формирана, а која нису била претходно (дакле, злочиначким планом) конкретно одређена. Сматрамо да је у случају, удружења трајнијег карактера, код којег није прецизиран број и врста кривичних дела ради чијег је извршења оно формирано, стицај могућ.²⁸⁶

Кривично дело удруживање ради противуставне делатности јавља се као посебан облик кривичног дела удруживање ради вршења кривичних дела из чл. 346. КЗ. Између ова два кривична дела стицај не би био могућ, због примене института привидног идеалног стицаја по основу специјалитета. Критеријум за разликовање између општег

²⁸⁶ Исто З. Стојановић, „Кривична дела тероризма“, *Ревизија за криминологију и кривично право*, 3/2010, стр.19.

и посебног облика удруживања, јесу кривична дела ради којих је удружење формирано, дакле уколико се удружење формира ради извршења кривичних дела набројаних у фусноти 278. овог рада квалификација ће се вршити по чл. 319. КЗ, а уколико је удружење формирано ради вршења других кривичних дела квалификација ће се вршити по чл. 346. КЗ.

Иако се према наведеном да закључити да је велики број случајева у којима се кривично дело из чл. 319. може јавити као супсидијарно у односу на извршење кривичног дела ради чијег је извршења удруживање формирано постоји и један интересантан случај примене принципа супсидијарности у супротном правцу, који произилази из става судске праксе. Тако, према Закључку са Саветовања кривичних одељења Савезног суда, врховних судова република и покрајина и Врховног војног суда из 1985. године између кривичног дела позивање на насилну промену уставног уређења из чл. 309. ст. 1.²⁸⁷ и кривичног дела удруживање ради противуставне делатности неће постојати стицај, уколико је радња извршења позивања на насилну промену уставног уређења предузета према лицима, која касније створе удружење или постану његови припадници, већ само кривично дело из чл. 319. КЗ.

Следеће кривично дело акцесорно према легислативно – техничком приступу законодавца кривичном делу тероризма, јесте **припремање дела против уставног уређења и безбедности Србије из чл. 320.** Реч је о комбинованом (хибридном) решењу насталом спајањем старе концепције о припремним радњама као општем кривичноправном институту и става да се кажњавање за припремање може предвидети само предвиђањем конкретних припремних радњи као посебног кривичног дела. Наиме, према старој концепцији која је у чл. 18. КЗЈ предвиђала кажњивост припремних радњи као потенцијалног стадијума у извршењу кривичног дела биле су набројане тачно одређене делатности које су се сматрале кажњивим²⁸⁸. Припремање дела против уставног уређења и безбедности предвиђено је као засебно кривично дело, али тако што су на један генералан начин одређене радње које се сматрају кажњивим припремним радњама за већи број кривичних дела из главе XXVII. Реч је о преузимању решења из чл. 18. КЗЈ уз предвиђање једне карактеристичне припремне радње за кривична дела из ове главе.

²⁸⁷ Раније чл. 133. ст. 1. ОКЗ.

²⁸⁸ Претходно наведена на стр. 118. овог рада.

Кривично дело тероризма као једно од кривичних дела чије се припремање јавља као кажњиво у смислу чл. 320. КЗ може се припремати предузимањем следећих делатности које представљају радњу извршења кривичног дела из чл. 320. КЗ.

Радња извршења састоји се у припремању једног од кривичних дела из чл. 305. до 314. и чл. 315 ст. 1. и 2. Припремање се према ст. 2. овог члана може састојати у набављању и оспособљавању средстава за извршење кривичног дела; отклањању препрека за извршење кривичног дела; договарању, планирању или организовању са другима извршења кривичног дела (реч је најчешћим облицима припремних радњи) као и другим радњама којима се стварају услови за непосредно извршење кривичног дела, а које не представљају радњу извршења (реч је о неодређеној формулацији, чија је ширина неусклађена са принципом *lex stricta*, а чијем прецизирању помаже услов који подразумева непосредну везу предузетих радњи са радњом извршења).

Специфична припремна радња за кривична дела из ове главе предвиђена је у ст. 3, која подразумева строжије кажњавање, дакле представља тежи облик овог дела, а састоји се у упућивању или пребацивању на територију Србије лица, оружја, експлозива, отрова, опреме, муниције или других материјала ради извршења једног или више кривичних дела из ове главе.

Све наведене радње морају бити предузете ради извршења једног или више кривичних дела из ове главе. Реч је о делатносном кривичном делу, које се сматра довршеним самим предузимањем неке од набројаних припремних радњи и за његово постојање ирелеватно је да ли је припремано дело покушано или довршено.

Извршилац овог кривичног дела може бити свако лице, а као релевантан облик кривице јавља се умишљај, поред кога на субјективном плану мора постојати и намера, која је детерминисана постојањем циља који подразумева извршење неког од кривичних дела из ове главе. У том смислу ближи смо становишту, да се као једини релевантан облик кривице код ове инкриминације јавља директан умишљај, детерминисан посебном намером, какав став заступа З. Стојановић, него ставу Љ. Лазаревића који сматра да учинилац дело може извршити било са директним или евентуалним умишљајем.²⁸⁹ Иако језички посматрано законски опис овог кривичног

²⁸⁹ Видети: З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2009, стр. 699–799. и супротно: Љ. Лазаревић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2011, стр. 929.

дела не садржи формулацију „ко у намери“, из формулације која радњу извршења везује за извршење конкретно одређеног кривичног дела, недвосмислено произилази закључак о постојању намере да се предвиђене радње предузимају са одређеним циљем.

Треће и последње кривично дело које је специфичном легислативном техником предвиђено као заједничко за више кривичних дела из главе *XXVIII* је **кривично дело из чл. 321. под називом тешка дела против уставног уређења и безбедности Србије**. Реч је збирној инкриминацији, која је настала из разлога легислативне рационалности, јер се исте квалификаторне околности јављају код више кривичних дела из ове главе, па је ради избегавања понављања изабран овај приступ прописивања тежих, квалификованих облика.

Квалификаторне околности код овог кривичног дела подељене су у три групе, односно предвиђају три различите ситуације.

У ст. 1. предвиђено је више квалификаторних околности услед чијег наступања дело добија свој тежи облик, па применом општег кривичноправног института из чл. 27. КЗ, кривичног дела квалификованог тежом последицом, као посебним случајем одговорности у кривичном праву, тежа последица мора бити обухваћена нехатом учиниоца.

Уколико је кривично дело из чл. 307. до 309. и чл. 312. до 315. КЗ за последицу имало 1) смрт једног или више лица; 2) изазвало опасност за живот људи; 3) било праћено тешким насиљима или великим разарањима или 4) је довело до угрожавања безбедности, економске или војне снаге земље радиће се о првој од три ситуације постојања тешког облика тероризма, као једног од више кривичних дела из главе против уставног уређења и безбедности, на које се поменути квалификовани облици односе.

У ставу 2. предвиђен је специфичан квалификовани облик, који настаје када је при извршењу кривичних дела набројаних у ст. 1. чл. 321. учинилац са умишљајем једно или више лица лишио живота. Овде се ради о квалификаторној околности, али не оној у односу на чије наступање би морао да постоји нехат,²⁹⁰ нити се ради о стицају једног

²⁹⁰ Није дакле реч о квалификаторној околности која се састоји у тежој последици од оне која је обележје основног облика кривичног дела, у ком случају би се на њу примењивао институт кривичног дела

од наведених кривичних дела са умишљајним убиством једног или више лица, који би применом одредба за одмеравање казне за кривична дела извршена у стицају, онемогућио изрицање најстрожије казне,²⁹¹ већ се ради о посебном облику који би могао да се схвати као сложено кривично дело²⁹², које подразумева умишљајно извршење оба повезана кривична дела.

Оно што је карактеристично за овај квалификовани облик, јесте да се умишљајно убиство једног или више лица мора извршити **при извршењу** једног од набројаних кривичних дела, те ће у случају временске дистанце између извршења нпр. кривичног дела тероризма и умишљајног убиства, постојати стицај ова два кривична дела.

Као трећа ситуација коју КЗ предвиђа као тежи облик набројаних кривичних дела јавља се специфично време извршења кривичних дела, које представља конститутивно обележје овог тежег облика кривичних дела, а везано је за непосредну ратну опасност, ратно стање, оружани сукоб или ванредно стање. Полазећи од учења о квалификаторним околностима, које се могу поделити на последице и околности, код овог облика није реч о последици, у односу на коју би морао да постоји нехат код учиниоца, него је реч о околности у односу на коју мора постојати умишљај.

2.3. Кривична дела тероризма у ширем смислу

У кривична дела тероризма у ширем смислу спадала су кривична дела која су због своје међународне димензија била сврстана у Главу *XXXIV* под називом *Кривична дела против човечности и међународног права*. У првој верзији КЗ, као једно од кривичних дела тероризма у ширем смислу, није било предвиђено кривично дело угрожавање лица под међународноправном заштитом, које је познавао, у нешто другачијем облику,

квалификованог тежом последицом, већ о случају када закон предвиђа да се за квалификовани облик одговара само ако је тежа последица наступила услед умишљајано извршеног дела.

²⁹¹ О строгости запрећених казни код кривичног дела из чл. 321. и њему претходећих инкриминација (чл. 139. КЗЈ) као разлосима за усвајање оваквог збирног начина прописивања квалификованих облика више кривичних дела, као и покушајима избегавања „оптичке строгости“, односно чињење мање видљивом чињенице да је за велики број кривичних дела из тадашње *XV* главе КЗ СФРЈ била прописан смртна казна говори: З. Стојановић, *op. cit.*, стр. 700.

²⁹² Реч јо законској конструкцији, која је спојила два кривична дела у једно уз прописивање јединствене казне. Разлози за овакву конструкцију квалификованог облика кривичног дела из чл. 321. ст. 2. јесу квалитет и тежина новог кривичног дела, за које се засебно посматрано у случају стицаја, не би могло доћи до адекватне казне.

КЗЈ, међутим ЗИД КЗ из септембра 2009. уврстио је ово кривично дело у оквиру XXXIV главе у чл. 390а, након чега оно заједно се кривичним делима међународни тероризам, узимање талаца и финансирање тероризма чини скуп кривичних дела тероризма у ширем смислу, са међународном димензијом.

Кривично дело угрожавање лица под међународноправном заштитом предвиђено у чл. 390а вршио је онај ко према лицу под међународноправном заштитом изврши насиље или нападне његове службене просторије, приватан стан или превозно средство. Поређењем кривичног дела из раније важећег чл. 155б КЗЈ може се уочити неколико важних разлика у законском опису бића ових кривичних дела. Полазећи од чињенице да у првобитној везији ово кривично дело није ни било криминализовано одредбама КЗ, не чуди да је приликом наредне криминализације прихваћен нешто рестриктивнији приступ обликовања законских обележја овог кривичног дела у односу на његовог претходника.

Наиме, нова инкриминација, која је новелом КЗ враћена у основно кривично законодавство, знатно је уже постављена, јер биће кривичног дела из чл. 390а одговара основном облику истоимене инкриминације из чл. 155б КЗЈ. Ово кривично дело претходно је анализирано на стр. 122 – 124, имало је два основна, два квалификована и један привилеговани облик. Радило се о кривичном делу са развијенијом нормативном структуром, која је код преузимања основног облика као јединог облика нове инкриминације, додатно сужена, изостављањем отмице лица под међународноправном заштитом као једне од алтернативно предвиђених радњи извршења.

Ово кривично дело има само један облик, а као радња извршења је алтернативно постављено: 1) насиље према лицу под међународноправном заштитом или 2) напад на службене просторије, приватан стан или превозно средство лица под међународноправном заштитом.

Реч је о радњама које се разликују према непосредном нападном објекту, јер је у случају првонаведене радње извршења она усмерена ка личности лица под међународноправном заштитом, док су код друге алтернативно предвиђене радње службене просторије, приватан стан или превозно средство означени као граматички објекат, док је нападни објекат заправо лице под међународноправном заштитом.

Последица код овог кривичног дела је осећање личне несигурности лица под међународноправном заштитом. Реч је о класичном деликту угрожавања, који се исцрпљује у предузимању неке од алтернативно предвиђених радњи извршења.

Учинилац овог кривичног дела може бити свако лице, а дистинкција између ове инкриминације и неких других које се састоје у употреби силе или претње да ће се непосредно напасти на живот или тело лица или у нападу на службене просторије, приватан стан или превозно средство лица, чини карактер напада. Наиме, релевантим се, у контексту законског описа ове инкриминације, има сматрати само онај напад којим се угрожава личност и слобода лица под међународноправном заштитом.²⁹³

С обзиром на то да инкриминација из чл. 390а има само основни облик, те да се експлицитно не предвиђа као кажњива претња да ће се напасти на живот или тело лица под међународноправном заштитом, која је у претходној инкриминацији била предвиђена у ст. 4 чл. 155б КЗЈ, може се поставити питање да ли се насиље или напад могу екстензивно тумачити тако да обухвате и озбиљну претњу. Полазећи од непосредног објекта заштите овог кривичног дела, а то је сигурност лица под међународноправном заштитом, оправдано је по нашем мишљењу заузети став о оправданости ширег тумачења појма насиља и напада, те их проширити и на озбиљну претњу да ће бити предузети. Овакав став поткрепљујемо чињеницом да је заштита лица под међународноправном заштитом оправдана и нужна, те да норму треба тумачити тако да обухвати ширу криминалну зону апстрактног неправа.

Став о оправданости ширег схватања појам напада, временски посматрано, заступа З. Стојановић, стајући на становиште да се под појмом напада подразумева и онај напад који непосредно предстоји, коришћењем аналогије са сличним тумачењем језичког израза „напада“ код института нужне одбране. Могућност да се напад код овог кривичног дела схвати само као напад на објекте, наведене у ст. 2. чл. 390а наоправдано би сузио могућности кривичноправне заштите у овој осетљивој области, израженог међународног карактера.

Кривично дело међународни тероризам било је предвиђено у чл. 391. КЗ. Иако његово инкриминисање 1990. године није било одраз потребе имплементације

²⁹³ О разликовању између кривичног дела крађе или одузимања возила учињених према лицу под међународноправном заштитом и кривичног дела из чл. 390а видети: З. Стојановић, Д. Коларић, *Кривичноправно реаговање на тешке облике криминалиета*, Београд, 2010, стр. 79.

међународнопризнатих обавеза наше земље у национално кривично законодавство, већ више одраз солидарности наше земље са осталим државама у правцу сузбијања међународног тероризма, који је поседовао, у којој год дефиниционој форми био посматран, висок степен друштвене опасности, који је изискивао усклађену реакцију држава на међународном плану.

Појам међународног тероризма није био одређен и прихваћен ни једним правно обавезујућим актом универзалне организације, нити пак регионалних организација, већ су само били инкриминисани поједини манифестациони облици попут отмице ваздухоплова, угрожавања лица под међународноправном заштитом и сл.²⁹⁴

Појам међународног тероризма као територијално неограничене штетне друштвене појаве није био јасно разграничен од других сличних аката политичког насиља, али је начелно могао бити схваћен у ширем смислу, као било који акт политички мотивисаног насиља са елементом иностраности, а уже као свака делатност која за крајњи циљ има наношење штете страниј држави, ради обарања легалне власти у њој.²⁹⁵

Као основне карактеристике међународног тероризма З. Стојановић набраја: висок степен организованости терористичких организација (што подразумева постојање хијерархије, као и хоризонталну и вертикалну повезаност између чланова организације), тајност у планирању и извођењу акција, висок степен специјализације терориста, непредвидљивост терористичких аката, свесни избор невиних жртава или индиферентност према страдању невиних жртава и сл.²⁹⁶ Издвојени дефинициони елементи готово се подударају са бројним, у првом поглављу рада, наведеним академским дефиниционим покушајима одређења тероризма, па упућују на закључак

²⁹⁴ Резолуција УН о тероризму из 1984. године бави се одређењем појма међународног тероризма, истичући у први план поступке држава који се могу означити као мешање у унутрашње послове других држава предузимањем терористичких аката (тзв. државни тероризам), док се деценију касније приступ дефинисању међународног тероризма мења, па се акценат ставља на индивидуалне акте терориста и терористичких група, уз изостављање појма међународног тероризма, у складу са промењеним приступом који брише разлику између аката унутрашњег тероризма и тероризма који поседује елемент иностраности. Ови покушаји заправо представљају претечу промењеном приступу бројних националних законодавства у дефинисању обележја бића кривичног дела тероризма, који почива на изједначавању појма терористичког акта без обзира да ли се он предузима према домаћој држави, страниј држави или међународној организацији. Заправо се ради о сазревању свести о универзалној друштвеној опасности кривичних дела тероризма, као оних која угрожавају и повређују вредности иманентне целокупној цивилизацији и успостављеним вредностима међународног права.

²⁹⁵ З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2009, стр. 823. и Љ. Лазаревић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2011, стр. 1131.

²⁹⁶ З. Стојановић, „Кривична дела тероризма“, *Ревизија за криминологију и кривично право*, 3/2010, стр. 22.

да је са становишта кривичног права било фактички ирелевантно да ли је тероризам усмерен ка домаћој или иностраној држави или међународној организацији. Када се томе дода став заузет у релевантним документима УН, о којима је било речи у фусноти 278. овог рада, јасно се намеће закључак да је било непотребно, како у номотехничком смислу тако и суштински, егзистирање две засебне инкриминације, које су се међусобно разликовале приоритетно на субјективном плану и у последици.

Напред речено указује на закључак да није постојала потреба да се тероризам као кривичноправна категорија раздваја на општи појам тероризма и међународни тероризам, јер је то водило дуплирању инкриминација и утицало на кохерентност кривичноправног система, јер је представљало јасно изражен, негативан тренд, хипертрофије инкриминација, без изражене разлике у обележјима бића кривичног дела. Тенденција у националним законодавствима усмерена ка укидању разликовања домаћег и међународног тероризма, највише је дошла до изражаја у два обрађена документа ЕУ и свим законодавствима, укључујући и наше, након измена и допуна Кривичног законика извршених у 2012. години, којима ће накнадно бити посвећена посебна пажња у следећем одељку ове главе.

Ово кривично дело чинило је оно лице које у намери да нашкоди иностраној држави или међународној организацији изврши отмицу неког лица или неко друго насиље, проузрокује експлозију или пожар или каквом општеопасном радњом или општеопасним средствима изазове опасност за живот људи и имовину велике вредности или прети употребом нуклеарног, хемијског, бактериолошког или другог сличног средства.

Дело је, у првој верзији КЗ из 2006, имало основни и два тежа облика, који су постојали уколико је услед дела из ст. 1. наступила смрт једног или више лица или уколико је при извршењу дела из ст. 1. учинилац неко лице са умишљајем лишио живота.

Извршилац је могло бити свако лице, а у погледу кривице захтевао се директан умишљај, детерминисан намером учиниоца да нашкоди иностраној држави или међународној организацији.

Битно обележје овако формулисаног кривичног дела био је елемент иностраности, који је подразумевао да се било која од алтернативно предвиђених радњи усмерава ка

страној држави и међународној организацији и политичка намера наношења штете наведеним пасивним субјектима.²⁹⁷

Закон о изменама и допунама КЗ из септембра 2009. године извршио је допуне анализираних норми употпуњујући раније квалификоване облике одредбама о извршењу од стране организоване криминалне групе и о организатору организоване криминалне групе, као и предвиђањем припремања овог кривичног дела као кажњивог, уз истовремено набрајање припремних радњи релевантних за извршење овог кривичног дела.

Измењено кривично дело међународног тероризма имало је основни, два тежа облика, док је припремање било инкриминисано у ст. 5. овог члана, како би се изједначило са одредбом чл. 312, која је, такође подразумевала кажњавање за припремање кривичног дела тероризма, предвиђено у припадајућем члану 320. КЗ.

Радња кривичног дела била је алтернативно одређена као:

- 1) отмица²⁹⁸ неког лица или извршење неког другог насиља²⁹⁹;
- 2) проузроковање експлозије или пожара³⁰⁰;
- 3) предузимање друге општеопасне радње³⁰¹;
- 4) претња употребом нуклеарног, хемијског, бактериолошког или другог сличног средства.

У односу на раније постојећу инкриминацију из чл. 155а КЗЈ, у чијем је основном облику као једна од алтернативно предвиђених радњи било прописано **изазивање**

²⁹⁷ Б. Чејовић, *op.cit.*, стр. 708.

²⁹⁸ Радња извршења кривичног дела отмице из чл. 134. одређена је као одвођење или задржавање неког лица употребом силе, претње, обмане или на други начин. Под одвођењем се подразумева удаљавање са места на коме се лице до тада налазило противно његовој вољи, док задржавање подразумева било спречавање лица да се удаљи са места на коме се налазило, било остајање тог лица на одређеном месту услед обмане.

²⁹⁹ Под другим актом насиља подразумева се било који акт насиља предузет према пасивном субјекту, као што су нпр. лака или тешка телесна повреда.

³⁰⁰ Појам пожара подразумева изазивање ватре на неком предмету која се даље може неконтролисано да шири захватајући и друге предмете осим оног који је запаљен, а експлозија представља нагло ширење обима неког тела, праћено праском и рушилачким дејством у односу на околину места на коме је дошло до експлозије и може бити изазвана на пуно начина, употребом и активирањем експлозивне направе. Наведено према: З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2009, стр. 634; Љ. Лазаревић, *op. cit.*, стр. 278.

³⁰¹ Општеопасне радње су бројни начини којима се ствара опасност за људе и имовину већег обима, што значи да је реч о конкретной опасности, схваћеној у смислу кривичног дела изазивање опште опасности из чл. 278. КЗ.

опште опасности, које је подразумевало конкретну опасност, која се у сваком случају морала утврђивати као последица кривичног дела, овде је само **предузимање** општеопасне радње предвиђено као кажњиво, па се на овом месту поставља начелно питање да ли је за овај облик кривичног дела довољна само апстрактна опасност или конкретна опасност.

Уколико се под појмом предузимања општеопасне радње подразумева свака радња којом се може изазвати опасност за живот људи и имовину већег обима, онда је реч о апстрактној опасности и то би значило да је у овој инкриминацији дошло до проширивања криминалне зоне и на простор апстрактне опасности, коју није потребно утврђивати у сваком конкретном случају. Са друге стране посмарано, уколико би се општеопасна радња или општеопасно средство тумачили у смислу кривичног дела изазивања опште опасности из чл. 278. КЗ онда би се под њима подразумевале оне радње и средства којима је изазвана конкретна опасност за живот људи и имовину већег обима, што би подразумевало схватање о изазивању опасности за живот људи и имовину већег обима као последице овог кривичног дела, која је одређена у форми конкретне опасности, чије се постојање мора утврђивати у сваком конкретном случају. Сматрамо да је исправније схватање о проширивању криминалне зоне код треће алтернативно предвиђене радње основног облика и њено постављање у форми апстрактне опасности, с обзиром на то да језичким изразима законодавац само помиње **предузимање** општеопасне радње, за разлику од формулације основног облика кривичног дела изазивање опште опасности из чл. 278. КЗ у којој се експлицитно наводи да предузимање општеопасне радње мора изазвати опасност за живот и тело људи и имовину већег обима, као обележје бића кривичног дела.

Нова инкриминација се поред раније предвиђених радњи из чл. 155а КЗЈ проширује и претњом да ће се употребити одређена опасна средства.

Извршилац овог кривичног дела могло је бити свако лице, а као подразумевани облик кривице јављао се директан умишљај, који је био последица намере наношења штете страном држави или међународној организацији.

Тежи облик предвиђен у ст. 2. подразумевао је наступање смрти једног или више лица услед извршења кривичног дела из основног облика или извршење кривичног дела из ст. 1. од стране организоване криминалне групе, коју треба схватити у смислу чл. 112.

ст. 22. КЗ. Прва од квалификаторних околности подразумевала је примену конструкције кривичног дела квалификованог тежом последицом, па је у односу на наступање смрти једног или више лица код учиниоца морао постојати нехат, док је извршење дела од стране организоване криминалне групе представљало околност која је морала бити обухваћена умишљајем учиниоца.

Најтежи облик био је предвиђен у ст. 3, у којем је била коришћена конструкција сложеног кривичног дела, састављеног из два умишљајно учињена кривична дела, за која би уколико би била посматрана као стицај два одвојена кривична дела учињена са умишљајем, применом одредаба за одмеравање казне за кривична дела учињена у стицају било онемогућено изрицање најтеже казне. Овај облик је подразумевао умишљајно лишење живота неког лица од стране учиниоца при извршењу кривичног дела из ст. 1. чл. 391. КЗ.

У посебном делу одредбе у ст. 5. било је предвиђено кажњавање за припрему извршења кривичног дела међународног тероризма у свим његовим облицима³⁰², а припремање је било одређено коришћењем опште формулације припремних радњи, коју КЗ користи и код збирне инкриминације кажњавања за припремање кривичних дела против уставног уређења и безбедности Србије. Припремне радње су се у смислу ст. 5. овог члана састојале у: 1) набављању и оспособљавању средстава за извршење кривичног дела, 2) отклањању препрека за извршење кривичног дела, 3) договарању, планирању или организовању са другима извршења кривичног дела или 4) другим радњама којима се стварају услови за непосредно извршење кривичног дела.

Кривично дело узимање талаца из чл. 392. КЗ представљало је један од типичних облика међународног тероризма, посматраног у ширем смислу. Реч је о кривичном делу које представља посебан облик отмице, чија је основна карактеристика намера да се нека држава или међународна организација принуди да нешто учини или не учини.

О претечи, дакле првој инкриминацији која је узимање талаца означила као кривично дело из корпуса основног кривичног законодавства Републике Србије претходно је

³⁰² Што се према ставу 3. Стојановића могло оценити као оправдано, јер не би било оправдано да се у тренутку постојања инкриминације тероризма из чл. 312. у том погледу прави разлика у односу на кривично дело међународни тероризам. Наведено према: З. Стојановић, „Кривична дела тероризма“, *Ревизија за криминологију и кривично право*, 3/2010, стр. 24.

било речи у одељку о кривичним делима тероризма у СРЈ и Државној заједници Србија и Црна Гора и разлозима за прописивање овог дела.³⁰³

Постоји велика подударност између радње извршења кривичног дела узимања талаца и кривичног дела међународни тероризам, као и између њихових квалификованих облика, уз различито одређивање намере, као субјективног обележја бића ових кривичних дела, која представља основни критеријум разликовања између ова два кривична дела, као и између кривичног дела отмице из чл. 134. КЗ и кривичног дела узимање талаца.

Радња извршења је била одређена као отмица неког лица (суштински узимање таоца) извршена уз претњу да ће бити убијен, повређен или задржан као таоц. Реч је била о кумулативном одређењу радње као отмице и претње. Претња мора бити квалификована, дакле мора се односити на лишавање живота, повреду или задржавање као таоца. Поменута претња, иако усмерена ка повреди живота, тела и слободе кретања и одлучивања отетог лица, суштински је упућена према држави или међународној организацији у намери да она нешто учини или не учини. Управо из тог разлога као пасивног субјекта овог кривичног дела означавамо отето лице, док се као заштитни објекат овог кривичног дела јављају интереси неке државе или међународне организације.

Како би узимања талаца било квалификовано по чл. 392. КЗ, за довршено кривично дело је потребно да је осим отмице лица упућена и наведена претња. Уколико је упућивање претње изостало, радиће се о кривичном делу отмице, или пак о покушаном кривичном делу узимања талаца (нпр. предузете су радње усмерене ка реализацији отмице, али она није довршена), уколико би умишљај учиниоца био усмерен ка принуђивању неке државе или међународне организације да нешто учини или не учини. Са друге стране довршено кривично дело не захтева реализацију претње, нити

³⁰³ Међународна конвенција о узимању талаца представља основ за прописивање ове инкриминације и допунски извор потребан приликом тумачења, јер у чл. 13. предвиђа услове под којима се она не примењује. Конвенција се не примењује у следећим случајевима: 1) уколико је кривично дело узимање талаца извршено на територији само једне државе; 2) уколико су талац и извршилац држављани те државе и 3) ако се извршилац налази на територији те државе. Реч је о посебном, допунском извору права потребном за тумачење, који има међународни карактер, а који није експлицитно садржан у опису бића кривичног дела из чл. 392. КЗ. Према: З. Стојановић, Д. Коларић, *Кривичноправно реаговање на тешке облике криминалитета*, Београд, 2010, стр. 82.

пак реализацију постављеног захтева,³⁰⁴ већ је довољно да је отмица уз упућивање претње извршена.

С обзиром на то да појам претње подразумева лишење живота, повреду и задржавање као таоца, може се поставити питање шта се у смислу овог кривичног дела подразумева под појмом повреде. Да ли је реч искључиво о повреди телесног интегритета или се појам повреде може тумачити шире, као повреда неког другог личног добра? Према ставу З. Стојановића³⁰⁵ оправдано би било у контексту поменуте норме појам повреде тумачити шире и под њим обухватити и претњу повредом личног интегритета, што се може учинити бројним другим радњама, као што су наношење психичких поред физичких патњи, недавање хране, воде, непходних медицинских средстава, угрожавање и повреда полне слободе пасивног субјекта и сл.

Извршилац овог кривичног дела могло је бити свако лице, а пасивни субјекат је таоц. Под појмом таоца, у најширем смислу, З. Стојановић наводи лица која се држе у власти неког лица, групе лица или државе са циљем да се на тај начин неки субјект принуди да нешто учини или не учини.³⁰⁶

С обзиром на облик једнине који је законодавац користио приликом конституисања норме из чл. 392 КЗ³⁰⁷, може се поставити питање да ли ће у случају отмице више лице, постојати само једно кривично дело узмања талаца или пак стицај онолико кривичних дела узимања талаца колико је лица отето.³⁰⁸ Полазећи од најчешћих случајева конкретног неправга исправније би било заузети став да ће постојати само једно кривично дело узимање талаца, без обзира на број лица која су задржана, уз постојање услова временске повезаности и јединствености захтева упућених ка неком субјекту коме је претња упућена.³⁰⁹

³⁰⁴ Која би подразумеваа да је нека држава или међународна заједница принуђена да нешто учини или не учини.

³⁰⁵ З. Стојановић, „Кривична дела тероризма“, *Ревизија за криминологију и кривично право*, 3/2010, стр. 24.

³⁰⁶ З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2009, стр. 826.

³⁰⁷ „Ко изврши отмицу **неког лица** и прети да ће га убити, повредити или задржати као таоца у намери да принуди неку државу или међународну организацију да нешто учини ии не учини, казниће се затвором од две до десет година“, чл. 392 ст. 1 КЗ.

³⁰⁸ Према Љ. Лазаревићу иствремена отмица више лица, праћена наведеном претњом представља само једно кривично дело, док извршење више отмица, временски и просторно међусобно неповезаних конституише стицај онолико кривичних дела, колико је лица отето. Видети: Љ. Лазаревић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2011, стр. 1136.

³⁰⁹ Полазећи од сличности између кривичног дела отмице из чл. 134. КЗ и кривичног дела узимање талаца чл. 392. КЗ могло би се поставити питање зашто је у случају отмице оправдано постојање стицаја

Као релевантан облик кривице био је предвиђен директан умишљај, чије је постојање одређивала посебна намера да се нека држава или међународна организација принуди да нешто учини или не учини.

Тежи облик овог кривичног дела постојао је уколико је услед извршења кривичног дела из ст 1. наступила смрт отетог лица, у случају да се последица може приписати нехату учиниоца, док је други тежи облик представљао конструкцију два умишљајно извршена кривична дела, узимање талаца и убиство, како би за њих могла бити прописана најтежа казна.

Ово кривично дело специфично је било и по посебном факултативном основу за ослобођење од казне, који је подразумевао добровољно пуштање на слободу отетог лица, од стране учиниоца, иако није остварен циљ отмице. Интерестно је, због сличности између кривичног дела узимање талаца и кривичног дела отмице, констатовати да КЗ из 2006, није више предвиђао могућност ослобођења од казне, која је према ранијем законском решењу код кривичног дела отмице постојала онда када учинилац отмице пусти отето лице пре него што је остварен циљ отмице.³¹⁰

Кривично дело финансирање тероризма, чл. 393. предвиђено је било одредбама КЗ из 2006, као резултат међународнопреузете обавезе Републике Србије након ратификације Међународне конвенције о сузбијању финансирања тероризма. Оно је након ЗИД КЗ из септембра 2009. измењено и допуњено, тако што је биће кривичног дела основног облика промењено, а и кривично дело је допуњено прописивањем ст. 2. који предвиђа одговорност и кажњавање саучесника.

У првој верзији овог члана, ово кривично дело вршило је лице које обезбеђује или прикупља средства намењена за финансирање вршења неког од три експлицитно наведена кривична дела: кривичног дела тероризма, чл. 312. КЗ, кривичног дела међународног тероризма, чл. 391. КЗ и кривичног дела узимање талаца, чл. 392. КЗ.

више кривичних дела уколико је отето више лица, док је такав стицај искључен, према изложеном ставу код кривичног дела из чл. 392. КЗ. Сматрамо да правна природа отмице указује на вероватнију опцију постојања стицаја између више кривичних дела учињених према више лица, јер се као субјективно биће кривичног дела јавља намера да се од отетог лица или неког другог лица изнуди новац, или каква друга имовинска корист или да се отето лице или неко друго лице принуди да нешто друго учини, не учини или трпи. Са друге стране међународни карактер кривичног дела узимања талаца, одређује његову правну природу, а када се томе дода намера да се нека држава или међународна организација принуди да нешто учини или не учини, као вероватнија се јавља могућност остварења овог кривичног дела према више лица, са истим циљем и захтевом према наведеним међународним субјектима.

³¹⁰ З. Стојановић, О. Перић, *Кривично право – Посебни део*, Београд, 2011, стр. 45.

Довршено кривично дело је подразумевало и једнократно обезбеђивање или прикупљање средстава намењених финансирању вршења кривичних дела тероризма. Извршилац је могло бити свако лице, а уколико би лице које је приоритетно обезбеђивало и прикупљало наведена средстава, касније извршило неко од предвиђених кривичних дела, не би постојао стицај, јер би он био искључен по основу супсидијаритета, те би постојало само касније довршено кривично дело.

Уколико би се средства која су прикупљана и обезбеђивана касније и употребила за извршење кривичних дела, радило би се о примени института саучесништва у кривичном делу тероризма, међународног тероризма или узимања талаца, према општим одредбама о саучесништву.

Уколико би у овом периоду развоја нормативних решења кривичног дела финансирања тероризма, и само један део прикупљаних и обезбеђиваних средстава био намењен за финансирање тероризма дело би постојало.

Претпостављени облик кривице био је умишљај који је подразумевао свест о намени средстава.³¹¹

Чињеница да је одредбама релевантне међународне конвенције било предвиђено инкриминисање одређених врста припремних радњи за вршење тероризма, као и радњи помагања које предузме друго лице, различито од лица које непосредно предузима радњу кривичног дела тероризма, оправдава став о легитимности кажњавања и за радње прикупљања и обезбеђивања средстава за извршење кривичних дела, како у целости тако и делимично.

У правцу хармонизације решења из корпуса националних кривичноправних одредаба са начелним ставовима заузетим у конвенцији, законодавац је ЗИД КЗ извршио измене и допуне овог члана тако да је у новој верзији законског текста из 2009, инкриминисано непосредно или посредно обезбеђивање или прикупљање средстава, која су намењена за потпуно или делимично финансирање наведених дела. Овде се намеће питање због чега законодавац у процесу усклађивања нормативне структуре поменуте инкриминације, није проширио круг наведених дела тероризма, која су према ставовима осталих правнообавезујућих правних аката била знатно шире постављена.

³¹¹З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2009, стр. 828.

Само из прегледа кривичних дела тероризма, досада датих у овом раду, недвосмислено се извлачи закључак о томе да у ову категорију деликата спадају и кривична дела отмице ваздухоплова, угрожавања ваздушног саобраћаја и сл.³¹² На овом месту сматрамо значајним подвлачење чињенице да је у моменту поменутих измена и допуна КЗ из 2009, Република Србија већ била ратификовала Конвенцију Савета Европе о спречавању тероризма, те да су у складу са преузетим обавезама још у том периоду као кривична дела тероризма морала бити предвиђена кривична дела јавна провокација за извршење кривичног дела тероризма, чл. 5. Конвенције, регрутовање за тероризам, чл. 6. Конвенције и обука за тероризам, чл. 7. Конвенције³¹³, о којим је детаљније било речи на стр. 44–45. овог рада у оквиру одељка о документима Савета Европе у вези са кривичним делима тероризма.

Закон о изменама и допунама КЗ из септембра 2009, посебно, у ст. 2. инкриминише радње подстрекавања и помагања у извршењу овог кривичног дела. Саучесништво би и по општим одредбама било кажњиво, али би због правне природе саучесништва, која подразумева акцесорност, односно зависност радње подстрекавања или помагања од извршења или макар започињања извршења предметног кривичног дела, било неопходно да је дело довршено или макар покушано.³¹⁴ С обзиром на то да је запрећена казна код овог кривичног дела била од једне до десет година, те да је према општем правилу покушај код ових кривичних дела кажњив, за кажњивост подстрекавања не би

³¹² Круг кривичних дела која су у страном законодавству предвиђена као кривична дела у вези са чијим извршењем се прикупљају и обезбеђују средства у оквиру инкриминације финансирања тероризма наведен у : З. Стојановић, Д. Коларић, *op. cit.*, стр. 84. Фн. 63.

³¹³ Једина измена која је подразумевала усклађивање са одредбама поменуте конвенције била је везана за предвиђање кажњивим припремања кривичног дела међународног тероризма, ст. 4. чл. 391. КЗ, иако је исти документ прихватио савремени став о потреби брисања разлике између тероризма усмереног против домаће државе и оног усмереног против стране државе или међународне организације. У то време нпр. Кривични законик Словеније већ је био прихватио измењени концепт у анализираном чл. 108. словеначког КЗ. Кривично дело тероризам из чл. 108. подразумева **намерно уништење или озбиљно угрожавање уставних, друштвених или политичких вредности Републике Словеније или неке друге државе или међународне организације**, ширење страха међу становништвом или приморавање Владе Републике Словеније или друге земље или међународне организације да нешто учини или не учини, предузимањем или претњом да ће се предузети једно од набројаних дела: напад на живот или тело или основне слободе и права; узимање талаца, значајна уништавања државних или јавних објеката, дипломатских представништава, саобраћајног система, инфраструктуре, информационих система, непокретне платформе у епиконтиненталном појасу, јавног добра или приватне имовине; отмица авиона, брода или другог средства јавног превоза; производња, држање, куповина, промет, снабдевање или употреба оружја, експлозива, нуклеарног, биолошког или хемијског оружја; истраживање и развој нуклеарног, биолошког или хемијског оружја; угрожавање сигурности испуштањем опасних материја или изазивањем пожара, поплава или експлозије; изазивање поремећаја или престанка у снабдевању водом, електричном енергијом или другим основним природним ресурсима, што би могло да угрози живот људи.

³¹⁴ Реч је о уласку у криминалну зону, која обухвата поред довршеног кривичног дела, кажњив покушај или припремне радње уколико су предвиђене као кажњиве.

морало да буде довршено нити покушано кривично дело, већ би се могло радити и о неуспелом подстрекавању које је према ст. 2. чл. 34. КЗ кажњиво исто као и покушај кривичног дела, и у оним случајевима када се друго лице са умишљајем подстрекава на извршење дела чији је покушај кажњив, а дело не буде ни покушано.³¹⁵

У посебном ст. 3. прописано је обавезно изрицање мере безбедности одузимања средстава која су обезбеђивана или прикупљана за финансирање кривичних дела тероризма.

У остала кривична дела тероризма у ширем смислу сврставала су се кривична дела из главе XXVI под називом *Кривична дела против безбедности јавног саобраћаја*, и то кривично дело угрожавање безбедности ваздушног саобраћаја насиљем, кривично дело отмица ваздухоплова, брода или другог превозног средства, као и кривична дела из главе XXV под називом *Кривична дела против опште сигурности људи имовине*, из које се као кривично дело тероризма имало сматрати кривично дело неовлашћеног прибављања и угрожавања безбедности нуклеарним материјама.

Кривично дело угрожавање безбедности ваздушног саобраћаја насиљем, чл. 292. КЗ основ за прописивање има у одредбама Монреалске конвенције,³¹⁶ а његову претечу инкриминисану исто као резултат имплементације међународноприхваћених обавеза чинило је, у претходном одељку анализирано, кривично дело угрожавање безбедности лета ваздухоплова, чл. 241. КЗЈ.

Кривично дело угрожавање безбедности ваздушног саобраћаја насиљем има основни и два квалификована облика, што представља стандардан начин прописивања обележја бића кривичног дела, који није код свих кривичних дела из ове главе на исти начин

³¹⁵ Овај облик кривичног дела постојаће и у случају да се подстрекава или помаже у обезбеђењу или прикупљању средстава за вршење кривичног дела из чл. 312, 391. и 392, без обзира да ли је дело извршено или покушано, као и без обзира на каснију употребу или коришћење поменутих средстава за извршење дела, што се не захтева ни за довршено кривично дело из ст. 1, што намеће питање потребе предвиђања овог облика, када би одговорност саучесника према општим правилима о саучесништву била могућа.

³¹⁶ Релевантне за ово кривично дело су и одредбе Хашке конвенције о сузбијању незаконите отмице ваздухоплова, али и Монреалске конвенције о сузбијању незаконитих аката уперених против безбедности цивилног ваздухопловства, која је проширила круг напада на цивилни ваздушни саобраћај у односу на нападе извршене у самом авиону са циљем преузимања контроле над ваздухопловом.

уређен, већ се у једном систематизованом чл. 297. КЗ предвиђају тежи облици за више кривичних дела из ове главе.³¹⁷

Радња кривичног дела из чл. 292. КЗ алтернативно је одређена као насиље према лицу у ваздухоплову, постављање или уношење у ваздухоплов експлозивне или друге опасне направе или супстанце, уништење или оштећење уређаја за навигацију, проузроковање друге штете ваздухоплову.

Последицу код овог кривичног дела представља конкретна опасност за безбедност ваздушног саобраћаја, по чему се ово кривично дело, уколико је учињено применом насиља према лицу у ваздухоплову, разликује од кривичног дела отмица ваздухоплова, брода и другог превозног средства, које се такође врши силом или претњом, али са циљем вршења отмице.³¹⁸

Дело има и два тежа облика, који подразумевају наступање тешке телесне повреде или штете већих размера услед вршења неке од алтернативно предвиђених радњи основног облика или наступање смрти једног или више лица при извршењу основног облика.³¹⁹

Иако Љ. Лазаревић критички оцењује легислативни приступ прописивања квалификованих облика овог кривичног дела заједно са основним обликом, сматрамо да је због пропуста и прегледности законског текст, далеко бољи начин б управо класичан нормативни приступ изградњи обележја бића кривичног дела у оквиру једног члана, од издвајања заједничких квалификованих облика за већи број кривичних дела у једном одвојеном члану. Ово доводи до непрегледности, отежава примену, али води и

³¹⁷ Оваква законодавна техника, која није обухватила кривична дела из ове главе која имају елементе тероризма, поменути ЗИД КЗ из септембра 2009. довела је до низа недоследности управо детерминисаних непрегледношћу квалификованих облика појединих инкриминација из *Главе XXVI - Кривична дела против безбедности јавног саобраћаја*. Иако у овом одељку обрађивана кривична дела из ове главе имају редован нормативни начин одређења квалификованих облика у свом бићу, поред основног облика, на овом месту истичемо да је у чл. 291. КЗ угрожавање безбедности јавног саобраћаја, услед недовољне пажње законодавца, након ЗИД КЗ и повећања затворских казни, за умишљајни и нехатни облик овог кривичног дела, дошло до великих грешака, па су због неконсеквентног начина уношења измена, за основни и квалификовани начин биле предвиђене исте казне (код умишљајног извршења овог кривичног дела), док је у случају нехатног извршења кривичног дела и из њега произашлог тежег облика дошло до неодрживе правне ситуације, која је због апсурдног односа рушила кохерентност целокупног законика – радило се, наиме, о томе да је за дело извршено из нехата била предвиђена строжија казна, него за квалификовани облик извршен из нехата. Упоредити чл. 291. КЗ и чл. 297. КЗ.

³¹⁸ З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2009, стр. 659.

³¹⁹ Према схватању Кривичног одељења ВСС из 2006. године под појмом штете великих размера сматрала се штета која прелазила износ од 6000000 динара, иако се поменуто схватање није експлицитно односило на ово дело. Видети: З. Стојановић, Д. Коларић, *op. cit.*, стр. 85.

техничким пропустима, који доводе до абсурних ситуација, претходно наведених у фусноти 301. овог рада.³²⁰

Кривично дело отмица ваздухоплова, брода и другог превозног средства из чл. 293. КЗ свој основ налази у Хашкој конвенцији, а поред ње и у одредбама Токијске и Монреалске конвенције.

До доношења Кривичног законика из 2006. нису биле инкриминисане отмице брода и другог средства јавног превоза, већ је закључно са ОКЗ као недозвољена била предвиђена само отмица ваздухоплова, о чему је више било речи у претходном одељку у вези са кривичним делом отмица ваздухоплова, чл. 240. КЗЈ.

Кривично дело из чл. 293. КЗ има основни и два тежа облика.

Основни облик састоји се у преузимању контроле на ваздухопловом који се налази у лету или над бродом у току пловидбе или над другим јавним превозним средством у току вожње употребом силе или претњом да ће се употребити сила. Дакле, ради се о изједначавању отмице авиона, брода или другог средства јавног превоза, током лета, пловидбе или у току вожње.

Појам ваздухоплова у лету у смислу овог члана треба схватити у смислу наведеног чл. 3. Хашке конвенције³²¹, али се у случају принудног спуштања сматра да лет траје све док надлежни државни органи не успоставе контролу над ваздухопловом, људима и имовини у њему.³²² Поменуто екстензивно тумачења појма „у лету“ у вези је са одредбама Токијске конвенције о сузбијању кривичних дела и неких других аката уперених против безбедности ваздушне пловидбе, која такође регулише ову област, а која у чл. 5. ст. 2. предвиђа наведени начин схватања појма у лету, како би се иначе отежане могућности реаговања надлежних служби безбедности олакшале потенцијалним инкриминисањем радњи извршења овог кривичног дела, већ у периоду у којем је унутрашњу простор авиона фактички изолован од спољног света и као такав недоступан надлежним државним органима.³²³

³²⁰ Љ. Лазаревић, *op. cit.*, стр. 869.

³²¹ Претходно наведеног на стр. 125. овог рада.

³²² Уколико наведене претпоставке не би биле остварене, не би се радило о инкриминацији из чл. 293. Наведено према: З. Стојановић, О. Перић, *Кривично право – Посебни део*, Београд, 2011, стр. 241.

³²³ О оправданости ширег тумачења појма ваздухоплова „у лету“ видети: З. Стојановић, „Кривична дела тероризма“, *Ревизија за криминологију и кривично право*, 3/2010, стр. 29.

Све три радње разликују се према објекту према коме су предузете, па се као објекат радње код овог кривичног дела јављају алтернативно ваздухоплов³²⁴, брод³²⁵ или друго јавно превозно средство.³²⁶

Радња се састоји у преузимању контроле над једним од поменути три објекта радње, под чиме се подразумева сила или претња употребом силе. Радња се може извршити на велики број начина, а најчешће се сила и претња односе на посаду ваздухоплова, брода или другог јавног превозног средства, како би се променио планирани правац лета, пловидбе или кретања, забранило полетање или полазак и сл.

Дело је довршено у моменту када је контрола над једним од три објекта радње преузета, а покушај је према општем правилу кажњив, с обзиром на запрећену казну од две до десет година затвора за основни облик овог кривичног дела.

Извршилац овог кривичног дела може је бити свако лице, а као облик кривице мора да постоји умишљај.

Дело има два тежа облика од којих је први подразумева наступање тешке телесне повреде неког лица или проузроковање штете великих размера услед извршења дела из основног облика, а други постоји уколико би услед дела из ст. 1. наступила смрт једног или више лица.³²⁷

³²⁴ Под појмом ваздухоплова, у смислу чл. 3. ст. 8. Закона о ваздушном саобраћају, подразумева се свака направа са посадом која лети или се одржава у атмосфери услед реакције ваздуха, осим реакције ваздуха који се одбија од површине земље. Наведено према: З. Стојановић, *op. cit.*, стр. 30.

³²⁵ Појам брода одређен је у чл. 5. ст. 5. Закона о поморској и унутрашњој пловидби („Службени лист СРЈ“, бр. 12/98, 44/99, 74/99 и 73/00) као поморски брод и брод унутрашње пловидбе, осим ратног брода. У смислу чл. 5. ст. 7 и ст. 12. Поморским бродом сматра се брод регистрован за пловидбу морем чија баждарска дужина износи најмање 12 метара, а регистарска запремина – најмање 15 БРТ, док се бродом унутрашње пловидбе сматра брод регистрован за пловидбу на унутрашњим водама, чија дужина трупа износи најмање 15 метара, а ширина трупа најмање три метра или чија је највећа истиснина најмање 15 тона, као и тегљач и потискивач, без обзира на дужину, ширину или истиснину. Према: З. Стојановић, Д. Коларић, *op. cit.*, стр. 86.

³²⁶ Појмом јавног превозног средства обухваћено је свако возило које служи за јавни превоз путника, осим у ваздушном саобраћају, поморској и речној пловидби. Према: *Ibid.*

³²⁷ Код претходног кривичног дела квалификовани облици везивали су се искључиво за наступање смрти као квалификовану последицу оба тежа облика, при чему је код првог било предвиђено наступање смрти једног или више лица, што се у смислу чл. 27. КЗ решавало уколико је тежа последица била обухваћена нехатом учиниоца, док је други тежи облик подразумевао умишљајно лишење живота неког лица. Видети на стр. 126, уз напомену да је запрећена казна за најтежи облик код овог кривичног дела била 5 до петнаест година, што представља поновно ублажавање казненог распона у односу на ова дела из првог периода развоја нормативних решења тероризма у националном кривичном законодавству. Ова напомена не утиче на чињеницу да је ЗИД КЗ из септембра месеца 2009. поопштрио казне код око трећине кривичних дела, већ представља наставак разматрања целокупног законодавног решења ове инкриминације, у неколико прописа.

Последње кривично дело тероризма у ширем смислу у КЗ било је предвиђено одредбама *Главе XXV* под називом *Кривична дела против опште сигурности људи имовине*. Реч је о **кривичном делу неовлашћеног прибављања и угрожавања безбедности нуклеарним материјама из чл. 287. КЗ.**

Ова инкриминација постала је део материјалноправних одредаба Кривичног законика Србије на основу обавеза преузетих ратификацијом Конвенције о физичкој заштити нуклеарног материјала, о којој је речи било на стр. 36–37. овог рада, које су претходно биле покривене одредбама чл. 247а и 247б КЗЈ, које су представљале прву реакцију законодавства Србије у вези са имплементацијом, одредаба Бечке конвенције из 1979. године.

Радња извршења овог кривичног дела означена је као прибављање, поседовање, коришћење, превоз, давање другом нуклеарне материје или омогућавање другом да до њих дође, предузета употребом силе или претње, извршењем другог кривичног дела или на неки други противправан начин.

Објекат радње код овог кривичног дела су нуклеарне материје.

Дело је довршено предузимањем неке од наведених радњи на неки од предвиђених начина. Покушај је кажњив према општем правилу.

Извршилац може бити свако лице, а као релевантан облик кривице је предвиђен умишљај.

Други основни облик настао је изменом извршеном у оквиру раније постојеће инкриминације из чл. 247б КЗЈ и исцрпљује се у самој претњи учиниоца да ће се употребити нуклеарна материја.

Последица код овог облика је одређена као наступање конкретне опасности за живот и тело људи.

Извршилац и код овог облика може бити свако лице, а на субјективном плану захтева се директни умишљај, због постојања намере да се неко принуди да нешто учини или не учини.

Дело има два квалификована облика, који су постојали уколико би услед извршења основног облика наступила тешка телесна повреда или штета великих размера, у ком случају у односу на наступање теже последице код учиниоца мора постојати нехат, а други тежи облик (најтежи облик) односи се на ситуације у којима је услед извршења дела из ст. 1. и 2. овог члана неко лице са умишљајем лишено живота.

Одељак 3. Нови приступ одређивања кривичних дела тероризма након доношења Закона о изменама и допунама Кривичног законика Србије из 2012. године

Нормативни развој кривичноправних решења националног законодавства у вези кривичних дела тероризма започет је, како је то у првом одељку овог рада, подробно изложено, осамдесетих година прошлог века, да би кроз вишедеценијски развој и реформске процесе био тренутно карактеристичан по новом приступу регулисања кривичних дела тероризма у оквиру важећег Кривичног законика Србије. Овај законски акт, у току свог деветогодишњег важења, био је пет пута предмет измена и допуна, од којих су прве и друге, након доношења, биле усмерене у супротном правцу од оног који је усвајањем овог законика био заузет.³²⁸ Наиме, Законом о изменама и допунама Кривичног законика из септембра месеца 2009. године, као и онима које су уследиле само пар месеци након првих³²⁹, Законом о изменама и допунама Кривичног законика из децембра месеца 2009, у важећи законски текст унете су бројне измене, од којих су неке, у негативном контексту, већ помињане у претходном одељку, довеле до апсурдних ситуација³³⁰, које су „квариле“ текст законика и рушиле његову

³²⁸ Према оцени стручне јавности Кривични законик Србије из 2006. представља прекретницу у развоју српског кривичног законодавства, јер је он према истим оценама проглашен либерално оријентисаним, модерним кривичним закоником, који је поред задржавања проверених и у пракси примењиваних решења увео низ нових решења, која су у складу са савременим достигнућима кривичноправне догматике и који је усклађен са тенденцијама присутним у релевантним упоредноправним кривичним системима. О значају који Кривични законик има за национално кривично право видети: Б. Ристивојевић, „Актуелна питања садашњег стања материјалног кривичног законодавства Србије“, у: *Актуелна питања кривичног законодавства*, Београд, 2012, стр. 43; Н. Делић, *Нова решења општих института у КЗС*, Београд, 2009, стр. 9–10.

³²⁹ „Службени гласник РС“, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., **72/2009. и 111/2009**)

³³⁰ Од којих као најрепрезентативније примере лоших решења издвајамо: апсолутну забрану ублажавања казне за нека кривична дела, чиме се неоправдано једном општем кривичноправном институту намећу

кохерентност, тенденцијама које су супротне онима на којима је постављен и састављен Кривични законик.

Наиме, кривичноправни експанзионизам,³³¹ који је подразумевао проширивање броја кривичних дела, заоштравање кривичноправне репресије,³³² прописивањем строжих казни код око трећине кривичних дела и присутан кривичноправни популизам, оличен у тенденцији која подразумева што репресивније кривично право и што више кажњавања, насупрот интересу повећања ефикасности кривичног права и реалном сагледавању могућности и функција кривичног права, утицали су на неконеквентност приликом израде кривичноправних норми и целокупан квалитет законског текста.³³³

Бројне измене и допуне које су предузете поменутиим законима односиле су се на терминолошко усклађивање у вези са променом државноправног уређења Србије³³⁴, као и на потребу усаглашавања решења националног кривичног законодавства са великим бројем међународних конвенција релевантних за област кривичног права. И у вези са овом врстом измена, код кривичних дела тероризма изненађује чињеница да је и поред ратификације једног од најзначајних документа на нивоу Европе, Конвенције Савета Европе о спречавању тероризма из 2005. године, које су извршене почетком 2009. године,³³⁵ законодавац у Републици Србији пропустио да унесе обавезе у вези са инкриминацијама тероризма за које је према ратфикованој конвенцији постојала обавеза имплементације.³³⁶

неприхватљива ограничења, проблем у вези за изрицањем казне тзв. кућног затвора, код које није било прецизирано ко одлучује о њеном извршењу, као ни који су критеријуми за њен избор, проблеми у вези са одређивањем минимума трајања мере безбедности забране приближавања и комуникације са оштећеним и сл.

³³¹ О могућим стратегијама кривичноправног реаговања у условима његове експанзије као и питањима могућности остваривања специјалне и генералне превенције са израженом хипертрофијом инкриминација видети: З. Стојановић, „Кривичноправни експанзионизам и законодавство Србије“, у: *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања, Четврти део*, Београд, 2010, стр. 32-47.

³³² О питањима глобализације и са њима повезаним питањима интернационализације кривичног права, предностима, али и ограничењима истоветног моделовања кривичноправне заштите од тероризма и других тешких облика криминалитета, оличеним у наглашеном кривичноправном експанзионизму у: З. Стојановић, Д. Коларић, „Савремене тенденције у науци кривичног права и кривично законодавство Србије“, *Српска политичка мисао*, год. 22, vol.49, 3/2015, стр. 115, 117.

³³³ Разлоге за треће по реду измене и допуне Кривичног законика Србије износе З. Стојановић, Д. Коларић, „Нова решења у Кривичном законнику Србије“, *Безбедност*, 3/2012, стр. 9 -12.

³³⁴ Одредбом чл. 128. ЗИД КЗ из 2009. године брисане су речи „ЦГ“ из законског описа кривичног дела тероризма, уз проширивање броја алтернативно предвиђених радњи извршења и прописивање теже казне. Према: Н. Делић, *Нова решења у посебном делу КЗ*, Београд, 2014, стр. 220.

³³⁵ „Службни гласник РС – Међународни уговори“, бр. 19/2009.

³³⁶ У прилог оправданости ауторовог изненађења пропустом националног законодавца да изврши усклађивање са релевантним међународним извором говори чињеница да бројне државе које још нису пуноправне чланице Европске уније, посебно показују интерес да одредбе сопствених националних

У складу са тенденцијама израженим у најважнијим регионалним документима и компаративним кривичноправним системима и Република Србија Законом о изменама и допунама Кривичног законика из 2012. (ЗИД КЗ из 2012)³³⁷ одбацује дотада прихваћен приступ третирања тероризма као кривичног дела из *Главе XXVIII Кривичних дела против уставног уређења и безбедности Србије* и пребацује га у *Главу XXXIV Кривичних дела против човечности и међународног права*, напуштајући истовремено узак и у савременим условима неприхватљив приступ о разликовању кривичног дела тероризма на тероризам усмерен ка домаћој држави и међународни тероризам.

Нови приступ дефинисању кривичних дела тероризма карактеришу доминантно **три особине**: **прва** која се односи на предвиђање јединственог кривичноправног појма тероризма без обзира на његову усмереност против домаће државе, стране државе или међународне организације,³³⁸ **друга** која се односи на формално одузимање кривичном делу тероризма карактера политичког кривичног дела, променом главе у којој је систематизован унутар посебног дела КЗ-а,³³⁹ и **трећа** која подразумева предвиђање чак пет нових кривичних дела у складу са решењима прихваћеним у међународним документима и у упоредном праву.³⁴⁰

Унутар *Главе XXXIV* КЗ ЗИД КЗ из 2012. извршио је бројне измене и допуне и формирао нову „подгрупу“ кривичних дела тероризма. Као претпоставку измена у овој

кривичних законика ускладе са релевантним одлукама, примера ради Савета Европске уније. О начинима имплементације међународноправних стандарда и усаглашавања са њима видети: З. Стојановић, „Процес стварања кривичног законодавства и сузбијање криминалитета“, у: *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, III део, Београд, 2009, стр. 26–27.

³³⁷ „Службени гласник РС“, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, **121/2012**, 104/2013 и 108/2014).

³³⁸ Реч је о техници која подразумева да се у оквиру једног кривичног дела прописује тероризам који је усмерен против домаће државе, стране државе или међународне организације.

³³⁹ У чл. 20. Конвенције Савета Европе о спречавању тероризма предвиђено је да се у сврху изручења или узајамне правне помоћи кривична дела тероризма неће сматрати политичким кривичним делима. Пре усвајања ЗИД КЗ из 2012, овај члан је у контексту тадашњих решења тероризма, као категорије кривичног права, подразумевао примену кривичноправне фикције, која је једном начелно политичком кривичном делу одузимала то својство зарад отклањања препреке за екстрадицију, с обзиром на то да се за политичка кривична дела на врши екстрадиција. Поменута одредба Конвенције односи се и на кривична дела тероризма из чл. 5. до 7. и чл. 9, која су према међународнопризнатим обавезама које је Србија преузела требало да буду прописана још изменама из 2009. Као што смо истакли, поменутим изменама и допунама само су вршене интервенције у оквиру кривичноправног појма међународног тероризма, који је донекле прошириван и код којег су као кажњиве биле предвиђене припремне радње. О овоме више на стр. 143–144. претходног одељка. Након промене групног заштитног објекта кривичних дела тероризма, она и формалноправно немају карактер политичких деликата, те је проблем примене кривичноправне фикције из претходног периода и на нормативном нивоу решен.

³⁴⁰ Реч је о имплементацији одредаба о инкриминисању јавне провокације за извршење кривичног дела тероризма, регрутовању за тероризам и обуци за тероризам из чл. 5, 6. и 7. Конвенције Савета Европе о спречавању тероризма.

глави истичемо брисање чл. 312. КЗ, којим је у оквиру *Главе XXVIII* био прописан тероризам, као и редакцијске измене код кривичног дела удруживање ради противуставне делатности и кривичног дела тешка дела против уставног уређења и безбедности Србије.³⁴¹

Основно **кривично дело тероризма** прописано је у **чл. 391. КЗ**, којим је до тада било предвиђено кривично дело међународни тероризам, а нова инкриминација тероризма је на јединствен начин прописала тероризам, тако да обухвата акте усмерене против домаће државе, стране државе или међународне организације.

Кривично дело узимање талаца из ранијег чл. 392. КЗ престало је да постоји, јер је конзумирано (обухваћено) новом инкриминацијом из чл. 391. КЗ.

Уместо поменутог кривичног дела узимања талаца из чл. 392. предвиђено је кривично дело које је и раније постојало у чл. 390а, а које је избрисано, јер је обухваћено новом инкриминацијом са промењеном нумерацијом, а истим називом. Дакле, раније постојећи чл. 390а под називом **угрожавање лица под међународноправном заштитом** брисано је, а истоимена инкриминације пренумерисана је како би попунила празнину насталу престанком самосталног постојања кривичног дела узимање талаца из **чл. 392. КЗ**.

Кривично дело из **чл. 393. финансирање тероризма** није мењало постојећу нумерацију, али је и овим изменама и допунама вршено његово преобликовање, које се односило на укидање привилегованог облика³⁴², који се односио на кажњавање за подстрекавање и помагање.

Као потпуно нове инкриминације које су унете ради усклађивања одредаба националног кривичног законодавства са конвенцијама које за циљ имају спречавање и сузбијање тероризма ЗИД КЗ из 2012 предвиђа:

- 1) **кривично дело јавно подстицање на извршење терористичких дела, чл. 391а КЗ;**
- 2) **кривично дело врбовање и обучавање за вршење терористичких дела, чл. 391б;**
- 3) **кривично дело употреба смртоносне направе, чл. 391в КЗ;**

³⁴¹ У чл. 319. ст. 1 и чл. 321. ст. 1. и 3. брисани су делови норме који се односе на укинута кривично дело из раније постојећег чл. 312. КЗ.

³⁴² Који је уведен ЗИД КЗ из 2009, о чему је више речи било на стр. 151–152. претходног одељка.

4) **кривично дело уништење и оштећење нуклеарног објекта, чл. 391г КЗ и**

5) **кривично дело терористичко удруживање, чл. 393а.**

Подгрупу кривичних дела тероризма у важећем Кривичном законнику чини осам кривичних дела и то: тероризам, чл. 391 (преформулисано и пресистематизована инкриминација), јавно подстицање на извршење терористичких дела, чл. 391а (нова инкриминација), врбовање и обучавање за вршење терористичких дела, чл. 391б (нова инкриминација), употреба смртоносне направе, чл. 391в (нова инкриминација), уништење и оштећење нуклеарног објекта, чл. 391г (нова инкриминација), угрожавање лица под међународном заштитом, чл. 392 (пренумерисана инкриминација) финансирање тероризма, чл. 393 (преформулисана инкриминација) и терористичко удруживање, чл. 393а (нова инкриминација), док у претходном одељку поменуте инкриминације из Главе XXVI под називом *Кривична дела против безбедности јавног саобраћаја* (угрожавање безбедности ваздушног саобраћаја насиљем, чл. 292. КЗ, отмица ваздухоплова, брода и другог превозног средства из чл. 293. КЗ) и Главе XXV под називом *Кривична дела против опште сигурности људи имовине* (неовлашћено прибављање и угрожавање безбедности нуклеарним материјама из чл. 287. КЗ.) и даље постоје у корпусу кривичноправних норми, и у ширем смислу имају карактер кривичних дела тероризма, јер се на индиректан начин појављују, макар делимично као специфичан начин извршења кривичних дела из подгрупе тероризма.

3.1. Основно кривично дело тероризма, чл. 391. КЗ

Кривично дело тероризма, као засебно кривично дело, чини део корпуса кривичноправних одредаба националног законодавства од 1973. године. Током пет деценија мењало је своје позитивноправне аспекте паралелно са променама које су се дешавале на међународном нивоу, политиколошког и правног карактера. С обзиром на чињеницу да се тероризам као социо – патолошка друштвена појава мењао кроз време и обележја бића овог кривичног дела мењала су се зарад усклађивања са промењеним друштвеним околностима, у правцу што ефикаснијег спречавања и сузбијања ове појаве.

Феномен тероризма доминантно опредељен динамиком свог садржаја представља једну од оних категорија, коју је у кривичноправном смислу, потребно константно преобликовати и стога га означити као кривично дело које карактерише стална развојност.³⁴³

Полазећи од тренда прихваћеног у најважнијим регионалним документима којима се тероризам посматра и регулише као кривичноправна категорија, кривично дело тероризма из чл. 391. КЗ предвиђено је у оквиру *Главе XXXIV* као основно кривично дело из подгрупе кривичних дела тероризма, конституисане ЗИД КЗ из 2012.³⁴⁴ Систематизовање кривичног дела тероризма у групу кривичних дела која као примарни објекат кривичноправне заштите има човечност и међународно право, резултат је претежности интереса који човечност и међународно право имају у односу на уставно уређење и безбедност Републике Србије. Савремени тероризам и његови манифестациони облици изнедрили су свест у друштву, уопште узевши, да њихове последице погађају на само државу извршења, односно њен правни ситем (*lex loci delicti commisii*) него и свеукупно човечанство и међународну заједницу.

Тероризам као категорија кривичног права вишеобјектно је кривично дело, које је усмерено како против живота и тела, основних слобода и права, безбедности јавног саобраћаја, опште сигурности људи и имовине и јавног реда и мира, тако и против уставног уређења и безбедности Републике Србије и човечности и међународног права. Оно је очит пример кривичног дела са вишезначним заштитним објектом,³⁴⁵ а питање

³⁴³ Неопходност сталног преиспитивања и повременог рedefинисања појма тероризма, као појаве и процеса, коју карактерише изразито политичка природа једна је од кључних карактеристика процеса дефинисања тероризма. Поменуто представља један од основних проблема израде једне међународно прихваћене дефиниције, која би била општеважећа. Према: Д. Симеуновић, „Дефинисање тероризма као научни изазов“, у: *Стање криминалитета у Србији и правна средстава реаговања, III део*, Београд, 2009, стр. 145.

³⁴⁴ Реч је о подгрупи кривичних дела тероризма састављеној од осам кривичних дела која почиње са основним кривичним делом тероризма из чл. 391. КЗ, а завршава се са кривичним делом терористичког удруживања из чл. 393а, које је уједно и последње кривично дело у глави кривичних дела против човечности и међународног права. Према: З. Стојановић, Н. Делић, *Кривично право – Посебни део*, Београд, 2013, стр. 372.

³⁴⁵ Питања класификације кривичних дела у оквиру посебног дела, везују се најчешће за систематику коју у кривичном закону упостави законодавац и као таква одраз су тренутног стања криминалне политике у једном друштву, али се систематизовање инкриминација може вршити и на основу бројних других критеријума попут тежине кривичног дела, запређене казне, учиниоца кривичног дела, начина извршења и других. Систематизацију инкриминација додатно отежавају кривична дела са плуралитетом заштитног објекта, каквим се има сматрати кривично дело тероризма. У поменутим случајевима, најзначајније добро, оно које у контексту свеукупности правног система има већи значај (вредност) требало би да буде одабрано као оно које у конкретном случају представља систематизациони критеријум који преовладава. Према: З. Стојановић, О. Перић, *Кривично право – Посебни део*, Београд, 2011, стр. 2–4.

његове систематике у оквиру норми посебног дела кривичног законодавства, сложено је и спорно, најпре детерминисано криминално – политичким разлозима.

Промена групног заштитног објекта код кривичног дела тероризма и са њим повезаних кривичних дела може се позитивно оценити, јер у битноме доприноси убрзању сарадње полицијских и правосудних органа већег броја држава,³⁴⁶ у откривању и гоњењу, а у крајњој линији и спречавању и сузбијању деликата тероризма, што за резултат има олакшану међународну сарадњу у кривичним стварима, док са друге стране на нивоу апстрактног неправда, унификоване кривичноправне одредбе о тероризму, које су усмерене ка угрожавању и повреди човечности и међународног права, имају снажно генерално – превентивно дејство, јер потенцијалним учиниоцима кривичног дела тероризма шаљу јасан сигнал, да овакао уобличене и сврстане у категорију тешког криминалитета, са најзначајнијим групним заштитним објектом, у контексту међународног права посматрано, представљају брану продору идеја о могућности одласка учиниоца кривичног дела у другу државу, у односу на државу извршења, у којој ово кривично дело није предвиђено као кажњиво. Самим истицањем међународног права као примарног објекта ка чијем је угрожавању и повреди ово кривично дело усмерено указује на његов изузетни карактер, а истоветност у моделовању инкриминације подразумева истоветну оцену и вредновање законодавца у више десетина земаља у вези са степеном друштвене опасности који представља материјалну страну кривичног дела тероризма.

Кривично дело тероризма има основни, привилеговани и два квалификована облика.

Основни облик овог кривичног дела конципиран је у складу са таксативним моделом одређења радње кривичног дела и представља репрезентативан пример изражене казуистике у формирању кривичноправне норме. Радња овог кривичног дела одређена је кроз седам тачака као:

1. напад на живот, тело или слободу другог лица;
2. извршење отмице или узимања талаца;
3. уништење државног или јавног објекта, саобраћајног система, инфраструктуре укључујући и информационе системе, непокретну платформу у

³⁴⁶Формалним одузимањем садашњој инкриминацији карактера политичког кривичног дела и уклањањем препрека за екстрадицију.

- епиконтиненталном појасу, опште добро или приватну имовину на начин који може да угрози животе људи или да проузрокује знатну штету за привреду;
4. извршење отмице ваздухоплова, брода или других средстава јавног превоза или превоза робе;
 5. производња, поседовање, набављање, превоз, снабдевање или употреба нуклеарног, биолошког, хемијског или другог оружја, експлозива, нуклеарног или радиоактивног материјала и уређаја укључујући и истраживање и развој нуклеарног, биолошког или хемијског оружја;
 6. испуштање опасних материја или проузроковање пожара, експлозије или поплаве или предузимање друге општеопасне радње које могу да угрозе живот људи;
 7. ометање или обустављање снабдевања водом, електричном енергијом или другим основним природним ресурсом које може да угрози живот људи.

Прва од седам алтернативно предвиђених радњи извршења означена је као ***напад на живот, тело или слободу лица***, објективно подразумева извршење неког од кривичних дела против живота и тела или кривичних дела против слобода и права човека и грађанина. Појам напада на живот или тело треба схватити у смислу сваке радње предузете и управљене ка повреди или угрожавању тачно одређеног заштићеног добра, живота или тела. С обзиром на то да живот и тело представљају целину, због чињенице да свака повреда телесног интегритета истовремено значи и угрожавање живота, као радња извршења предвиђа се ***напад*** и према једном и према другом добру. Појам напада односи се и на ***напад на слободу***, под чиме се подразумева започињање било које радње усмерене ка негативној промени на заштитном објекту, који је овде одређен као слобода другог лица, под којом се подразумевају слободе у различитим сферама, попут слободе кретања, слободе одлучивања и других.³⁴⁷

Друга по реду алтернативно постављена радња кривичног дела тероризма може подразумевати ***извршење отмице или узимања талаца***, које су и претходним решењима биле од стране законодавца прецизиране као акти насиља³⁴⁸ предузимањем

³⁴⁷ О разликовању термина слобода и права, као уставној терминологији прихваћеној одредбама кривичног законодавства, те њиховој исперплетаности и питању постојања права на слободу опширније: З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2009, стр. 368–369.

³⁴⁸ У првој верзији КЗ из 2006. као типчан акт насиља навођена је, у оквиру законског описа кривичног дела тероризма из чл. 312 само отмица, чему је ЗИД КЗ из 2009. додао и узимање талаца и самовољно

којих се остваривало кривично дело тероризма. Отмицу као једну од наведених радњи извршења тероризма треба схватити у смислу чл. 134. КЗ, под којом се подразумева одвођење и задржавање неког лица, силом, претњом, обманом или на други начин, уз постојање намере да се од њега или од неког другог лица изнуди новац или каква друга имовинска корист или да се отето или неко друго лице принуди да нешто учини, не учини или трпи. С обзиром на недвосмислен језички израз **изврши** отмицу, неопходно је да је поменуто кривично дело буде довршено,³⁴⁹ (што подразумева остварење свих законских обележја овог кривичног дела), када уз постојање специфичне терористичке намере добија квалитет тежег кривичног дела, односно тероризма.

Исти случај је и са узимањем талаца, које је предвиђено у оквиру друге по реду наведене радње којом се може остварити објективно биће кривичног дела тероризма. Узимање талаца подразумева отмицу неког лица и претњу да ће то лице бити убијено, повређено или задржано као таоц, у намери принуђавања неке државе или међународне организације да нешто учини или не учини.

Приметно је да су и отмица и узимање талаца као засебна кривична дела предвиђени као радње извршења тероризма, али се разлика огледа у томе, што кривично дело отмица и даље постоји као засебна инкриминација у чл. 134. КЗ, док је узимање талаца, фактички декриминализовано, због конзумирања његових законских обележја у оквирима нове инкриминације тероризма. Са аспекта стадијума у извршењу кривичног дела, законодавац предвиђа да је потребно да се ради о извршеном, дакле довршеном кривичном делу отмице, па постоји разлика у односу на намеру која се настоји остварити код кривичног дела отмице и намере код узимања талаца. С обзиром на то да је код раније постојећег кривичног дела узимања талаца из чл. 392. КЗ биће обухватало и намеру да се принуди нека држава или међународна организација да нешто учини или не учини, што се у потпуности поклапа са једном од три алтернативно одређена циља, ка чијем је остварењу кривично дело тероризма усмерено, оправдано је било брисање поменуте инкриминације. То није случај са кривичним делом отмице, које засебно наставља да егзистира, као кривично дело из

лишавање слободе. Видети: З. Стојановић, О. Перић, *Кривично право – Посебни део*, Београд, 2011, стр. 263.

³⁴⁹ Отмица се сматра довршеном када је одвођење и задржавање учињено силом, претњом, обманом или на други начин, уз постојање намере код учиниоца да на тај начин оствари имовинску корист или изврши принуду, при чему за довршено дело није неопходно да је поменута намера и остварена. Љ. Лазаревић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2012, стр. 518.

Главе XIV Кривичних дела против слобода и права човека и грађанина, будући да се субјективни елемент, који је потребно да постоји код довршеног кривичног дела отмице, одређен у другачијој садржини од субјективног елемента који је предвиђен код кривичног дела тероризма. Из тога извлачимо закључак, да ће кривично дело тероризма остварено извршењем отмице, овако извршеном кривичном делу са обавезно постојећом намером да се од отетог или другог лица изнуде новац или каква друга имовниска корист, или да се неко друго лице принуди да нешто учини, не учини или трпи, придодати и намеру озбиљног застрашивања грађана **или** принуђивања Србије, стране државе или међународне организације да нешто учини или не учини **или** озбиљног угрожавања или повреде основне уставне, политичке, економске или друштвене структуре Србије, стране државе или међународне организације, која **извршену** отмицу квалификује као кривично дело тероризма.

Као трећи облик радње извршења законодавац наводи ***уништење државног или јавног објекта, саобраћајног система, инфраструктуре укључујући и информационе системе, непокретне платформе у епиконтиненталном појасу, општег добра или приватне имовине***, уз прецизирање специфичног начина извршења који мора бити такав да може да угрози животе људи или да проузрокује знатну штету за привреду. Под појмом уништења сматра се негативна промена својства ствари која подразумева или њено потпуно уништење, дакле у смислу да више на постоји или измену својстава ствари, која је чини неупотребљивом за основну намену.³⁵⁰ Као предмет уништења најпре су наведени државни или јавни објекти, под којима се у смислу чл. 22а Закона о планирању и изградњи,³⁵¹ имају сматрати објекти намењени за јавно коришћење који могу бити објекти јавне намене у јавној својини по основу посебних закона (линијски инфраструктурни објекти, *објекти за потребе државних органа*, органа територијалне аутономије и локалне самоуправе итд.) и остали објекти јавне намене који могу бити у свим облицима својине (болнице, домови здравља, домови за старе, објекти образовања, отворени и затворени спортски и рекреативни објекти, објекти културе, саобраћајни терминали, поште и други објекти). Потом наведени појам саобраћајног система треба разумети као свеукупност саобраћајних средстава и других пратећих

³⁵⁰ Појам уништења треба схватити у смислу кривичног дела из чл. 212. КЗ уништење и оштећење туђе ствари. Према: З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2009, стр. 525.

³⁵¹ "Сл. гласник РС", бр. 72/2009, 81/2009 – испр., 64/2010 – одлука УС, 24/2011, 121/2012, 42/2013 – одлука УС, 50/2013 – одлука УС, 98/2013 – одлука УС, 132/2014 и 145/2014.

уређаја и објеката, који се разликују у зависности од тога да ли се обављају и егзистирају на копну, ваздуху или води. Појам инфраструктурних објеката који обухватају и информационе системе подразумева важне животне објекте који представљају основу за нормално функционисање друштва, каквим се имају сматрати пољопривредни, индустријски објекти, системи веза, уређаји и објекти намењени јавној употреби воде, топлоте и енергије, бране, складишта, зграде и слично. Ови објекти обухватају и саобраћајна средства и уређаје, али су они претходно засебно одређени као предмет уништења. Појам непокретне платформе треба разумети као вештачко острво, инсталацију или структуру која је трајно причвршћена за морско дно за потребе истраживања или експлоатација богатстава или у друге економске сврхе.³⁵² Општим добрима имају се сматрати ствари које су законом³⁵³ одређене као *добра од општег интереса* (пољопривредно земљиште, шуме и шумско земљиште, водно земљиште, водни објекти, заштићена природна добра, кулурна добра и др.), због чега им се пружа посебна заштита, као и *добра у општој употреби* која су због своје природе намењене коришћењу свих и које су као такве одређене законом (јавни путеви, јавне пруге, мост и тунел на јавном путу, пружи илил улици, улице, тргови, јавни паркови, гранични прелази и др.). Приватна имовина³⁵⁴ подразумева својински однос према добру сваке врсте материјалном или нематеријалном, покретном или непокретном, процењивом или непроцењивом и исправу у било којем облику којом се доказује право или интерес у односу на такво добро.

Начин на који је уништење свих наведених објекта предузето треба да буде такав да може да угрози животе људи или да проузрокује знатну штету за привреду. Наиме реч је о начину који је уопште узевши подобан да доведе у опасност или да повреди живот људи и привреду, уопште посматрано. С обзиром на то да наведени, одговарајући начин представља битно обележје бића кривичног дела, он мора бити обухваћен умишљајем учиниоца.

³⁵² Чл. 1. ст. 3. Закона о ратификацији Протокола о сузбијању назеконитих радњи уперених против безбедности непокретних платформи које се налазе у епиконтиненталном појасу, „Сл. лист СЦГ – Међународни уговори бр. 6/04“.

³⁵³ Чл. 10. Закона о јавној својини („Сл. гласник РС“, бр. 722011, 88/2013 и 105/2014).

³⁵⁴ Више о појму приватне имовине у КЗ и трансформацији ранијег термина имовина грађана у термин приватна имовина, видети опширније: П. Тетковић, „Значење синтагме приватна имовина у Кривичном законнику РС“, *Crimen (II)*, 1/2011, Београд, стр. 99–106. Садашњи термин који Законик познаје је термин имовинске користи, чл. 112. ст. 36. КЗ РС. који представља законско одређење имовинске користи, као адекватнијег термина од термина имовине (због постојања кривичних дела код којих се имовина јавља као објекат радње на којој наступа последица, што је управо случај код кривичног дела тероризма, чл. 391. ст. 3, које као један од алтернативно наведених објеката радње уништења предвиђа и приватну имовину).

Четврта од различитих делатности које је законодавац набројао као потенцијалне радње извршења тероризма наведено је *извршење отмице ваздухоплова, брода или других средстава јавног превоза или превоза робе*, која представља радњу извршења кривичног дела из чл. 293. КЗ отмица ваздухоплова, брода или дугог превозног средства, које се налази систематизовано у оквиру *Главе XXVI Кривичних дела против безбедности јавног саобраћаја*. Ова радња одређена је као силом или претњом употребе силе преузимање контроле над ваздухопловом у лету или преузимању контроле над бродом у току пловидбе или над другим јавним превозним средством у оку вожње. Уколико нека од овако дефинисаних радњи буде предузета уз постојање специфичне терористичке намере, кривично дело из чл. 293. КЗ јавиће се као супсидијарно у односу на кривично дело из чл. 391,³⁵⁵ јер кривично дело тероризма осим безбедности јавног саобраћаја као заштићеног добра, овом инкриминацијом штити и човечност и међународно право, као објекат заштите од веће вредности. Оно што прави јасну разлику између кривичног дела из чл. 293. КЗ и остварења кривичног дела из чл. 391. КЗ јесте одговарајућа управљеност поменутих делатности, које изван кривичног дела тероризма, оставља све оне делатности, па и оне из описа кривичног дела из чл. 293, које нису предузете у одређеном циљу, који је дефинисан као озбиљно застрашивања грађана **или** принуђивања Србије, стране државе или међународне организације да нешто учини или не учини **или** озбиљног угрожавања или повреде основне уставне, политичке, економске или друштвене структуре Србије, стране државе или међународне организације. Као спорно код кривичног дела из чл. 293. И чл. 391. КЗ јавља се питасње разлога због којих законодавац није приступио брисању кривичног дела из чл. 293, када је третирајући га као кривично дело тероризма, исто учинио са кривичним делом узимање талаца. Отмица ваздухоплова, брода или другог превозног средства.

Предузимање радњи означених као *производња, поседовање, набављање, превоз, снабдевање или употреба нуклеарног, биолошког, хемијског или другог оружја, експлозива, нуклеарног или радиоактивног материјала и уређаја укључујући и истраживање и развој нуклеарног, биолошког или хемијског оружја*, треба одвојено

³⁵⁵ Остаје отворено питање да ли ће стицај између ова два кривична дела бити искључен по основу консумпције, али сматрамо да је реч о супсидијаритету, јер тероризам, као кривично дело не обухвата **редовно** остварење кривичног дела из чл. 293, већ је реч о само једном од могућих облика остварења тероризма у контексту кривичног дела, а не о редовном пратећем кривичном делу, које је обухваћено природом неправа кривичног дела тероризма, као главног дела.

прецизирати, углавном у складу са претходно одређеним појмовима из описа неких других облика апстрактног неправа, предвиђених нормама КЗ. Реч је трајним глаголима што у смислу чл. 112. ст. 30. КЗ значи да радња код овог кривичног дела може бити предузета једном или више пута, а да у сваком случају постоји само једно кривично дело, а чињеница да су радње поновљене већи број пута од значаја је приликом одмеравања казне. *Производња* подразумева сврсисходну делатност која је усмерена на добијање употребних вредности, којом се стварају добра и услуге који су друштвено корисни. *Поседовање* представља личну својину или државину појединца над одређеном ствари. *Набављање* представља делатности усмерене ка успостављању својине или државине над ствари. *Превоз* подразумева привредну делатност која се бави преношење ствари са једног на друго место, употребом превозних средстава. *Снабдевање* подразумева процес реализација трансфера добара и услуга потребних да се добра произведу и доставе крајњем кориснику. *Употреба* подразумева коришћење добара и услуга у складу са њиховом садржином и основном наменом.

Све поменуте радње односе се на нуклеарно, биолошко, хемијско или друго оружје, експлозив, нуклеарни или радиоактивни материјал и уређаје, чему је додато и *истраживање и развој нуклеарног, биолошког или хемијског оружја*,³⁵⁶ које подразумева чак и делатности, које само потенцијално могу довести до потоњег предузимања радњи наведених у оквиру ове категорије инкриминисаних делатности. Реч је о припремним радњама које у оквиру стадијума у извршењу кривичног дела претходе извршењу односно употреби неке од поменутих врста материјала или уређаја, али у себи садрже довољан степен друштвене опасности, да их законодавац подиже на ранг радње извршења. Преузимање било које од, суштински посматрано, припремних радњи за извршење терористичког акта, у контексту кривичног дела тероризма изједначено је са њиховом каснијом употребом, која би утицала на одмеравање казне, али засебно посматрано, због високог степена апстрактне опасности, који у себи

³⁵⁶ Суштински посматрано истраживање и развој једне од наведених врста оружја, представља припремну радњу у односу на припремне радње за извршење неког терористичког акта, али законодавац сматра да и овакве делатности у себи поседују довољан степен друштвене опасности, који их детерминише као радње које ће подспешити терористичку делатност, па их изједначава са радњом извршења. Реч је превентивном моделу креирања кривичноправне норме, који треба да подигне степен безбедности инкриминисањем и удаљених делатности подобних да допринесу извршењу терористичког акта. Као такве представљају пример експазионистичких тежњи и нису у потпуности усклађане са принципом кривично право као *ultima ratio*.

садрже, представљају засебну радњу извршења кривичног дела тероризма, уколико су предузете у одређеном циљу.

У делу инкриминације који је одређен као превоз штетних материјала, могуће би било да у случају преузимање поменуте делатности уз изостанак терористичке намере дело буде квалификовано као кривично дело из чл. 266. КЗ уношење опасних материја у Србију и недозвољено прерађивање, одлагање и складиштење опасних материја.³⁵⁷ Уколико би истовремено одређено лице и превозило и снабдевало и употребљавало поменуте материје, уз постојање терористичке намере био би искључен стицај кривичног дела из чл. 266. КЗ и кривичног дела тероризма по основу супсидијаритета, јер се заштита здравља људи јавља као супсидијарна у односу на заштиту човечности и међународног права.

Као шеста по реду наведена делатност са карактером радње извршења прописано је ***испуштање опасних материја или проузроковање пожара, експлозије или поплаве или предузимање друге општеопасне радње које могу да угрозе живот људи.*** Испуштање опасних материја подразумева ослобађање материје из простора у којем је била складиштена у било који од еко медијума, чиме се непосредно угрожава животна средина, а уз постојање терористичке намере угрожава и повређује човечност и међународно право. Проузроковање пожара, поплаве или експлозије треба схватити у смислу ових појмова претходно дефинисаних у вези са чл. 278. КЗ изазвање опште опасности, што се односи и на предузимање друге општеопасне радње. Искључен је стицај са кривичним делом изазвање опште опасности, јер оно представља начин извршења кривичног дела тероризма. Све поменуте делатности морају по својој природи бити такве да су подобне да угрозе живот људи.

Као последња од таксативно набројаних радњи извршења јавља се ***ометање или обустављање снабдевања водом, електричном енергијом или другим основним природним ресурсом које може да угрози живот људи.*** Ометање подразумева активности усмерене као отежању или успоравању процеса снабдевања, односно испоруке добара или услуга крајњем кориснику. *Обустављање снабдевања*

³⁵⁷Ово кривично дело има више облика, а у првом основном облику подразумева уношење, противно прописима, у Србију радиоактивне или друге опасне материје или опасних отпадака или **превоз, прераду, одлагање, сакупљање или складиштење** таквих материја или отпадака.

подразумева активност код које се као последица јавља престанак процеса испоруке одређених добара или услуга крајњем кориснику. И ометање и обустављање у процесу снабдевања односе се на тачно одређена добра – воду, електричну енергију и други основни природни ресурс, а поменуте делатности морају по карактеру бити такве да се њима може угрозити живот људи. Овај могући начин извршења може бити предузет извршењем кривичног дела из чл. 279. КЗ уништење и оштећење јавних уређаја, које је усмерено ка заштити опште сигурности људи и имовине, али које предузето уз постојање терористичке намере прераста у кривично дело тероризма, па би стицај био искључен такође по основу супсидијаритета, јер поред опште сигурности људи и имовине кривичним делом тероризма штити се и човечност и међународно право.

Радње су наведене тексативно, без постојања генералне клаузуле, која би у могућој, иначе у тексту законика коришћеној формулацији, „други начин“, омогућила прилагођавање инкриминације другим могућим манифестационим облицима тероризма, те би се односила на бројне друге радње које би биле еквивалентне набројаним (*ejusdem generis*).

Набројане радње типично су опасне, и законодавац полази од претпоставке да се њиховим предузимањем, са већим или мањим степеном вероватноће, увек ствара апстрактна опасност. Такву последицу, није потребно увек утврђивати, јер постоји законска презумција да је таква радња типично опасна, те да увек за последицу има апстрактну опасност.³⁵⁸

Све набројане радње предузимају се у намери озбиљног застрашивања грађана **или** принуђивања Србије, стране државе или међународне организације да нешто учини или не учини **или** озбиљног угрожавања или повреде основне уставне, политичке, економске или друштвене структуре Србије, стране државе или међународне организације.³⁵⁹

Неке од алтернативно предвиђених радњи засебно посматрано већ чине самостална кривична дела, које добијају карактер кривичног дела тероризма, само уколико буду

³⁵⁸ О последици кривичног дела у виду апстрактне опасности, те могућностима да се овакви деликти сматрају једном врстом формалних (делатносних) дела видети: З. Стојановић, *Кривично право – Општи део*, Београд, 2012, стр. 98.

³⁵⁹ Поред алтернативно предвиђених радњи и сама намера је алтернативно одређена тако да подразумева предузимање радње ради остварења три различито дефинисана циља.

предузете у одређеном циљу, док неке друге засебно посматране имају карактер припремних радњи, али су у вези са овом инкриминацијом подигнуте на ранг радње извршења, какве су радње предвиђене у ст. 5. чл. 391. КЗ.

На сличан начин, као што се једно понашање са истим објективним обележјима, разликује у зависности од тога да ли је учињено са умишљајем или из нехата, тако се и извршење кривичног дела тероризма, које као конкретно неправо, бива остварено извршењем неког другог кривичног дела³⁶⁰, у погледу правне квалификације, у битноме, суштински, разликује од поменутих кривичних дела у зависности од субјективног обележја бића оличеног у специфичној намери.

Извршење неког другог засебног кривичног дела, као начина извршења тероризма, као објективну манифестацију ове инкриминације, суштински детерминише персонални (субјективни) супстрат предузетог понашања, које објективно остварено неправо квалитативно мења из једне у другу инкриминацију. Питања стицаја кривичних дела чијим извршењем се тероризам, уз постојање њему инхерентне, законским описом обухваћене, намере, остварује и самог тероризма, сложена су питања из области посебног дела, која подразумевају добро познавање законских описа кривичних дела, али и доказивање поменуте намере, без чијег утврђивања, дело неће моћи да се квалификује као кривично дело тероризма.

Animus terrorandi, терористичка намера, представља субјективно обележје бића кривичног дела, које као релевантан облик кривице детерминише директан умишљај.³⁶¹ Поменута намера усмерена је ка остварењу једног од три алтернативно постављена циља:

- 1) да се озбиљно застраше грађани; или

³⁶⁰ Јер радње које саме за себе представљају неко засебно кривично дело, као што је убиство, телесне повреде, принуда, отмица, отмица ваздухоплова, представљају истовремено и алтернативно предвиђене радње из диспозитивног дела прописа који тероризам одређује као кривично дело.

³⁶¹ Тако Th. Weigend истиче да субјективни елемент код тероризма, посебну намеру, карактерише тежња за постизањем једног од три циља: првог, који подразумева извршење једог од набројаних кривичних дела која се јављају као средство, односно начин извршења кривичног дела тероризма (*actus reus* кривичног дела тероризма), другог који подразумева застаривање дела или целокупног становништва и трећег који подразумева приморавање на одређено чињење државе или неке организације (*mens rea* кривичног дела тероризма). Правни инструменти међусобно су се разликовали управо по томе да ли за постојање кривичног дела тероризма захтевају све или само неке од поменутих циљева. Наведено према: Th. Weigend: „The Universal Terrorist, The international Community Grappling with the Definition“, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4, 5/ 2006, p. 923. Више о објективном и субјективном елементу кривичног дела опширније: W. Wilson: *Criminal Law, Doctrine and Theory*, London, 2008, p. 14 -15.

- 2) да се принуди Србија, страна држава или међународна организација да нешто учини или не учини; или
- 3) да се озбиљно повреде основне уставне, политичке, економске или друштвене структуре Србије, стране државе или међународне организације.

Циљ који се односи на то да се озбиљно застраше грађани³⁶² не подразумева конкретно наступање страха код грађана, нити стварање осећања несигурности код њих, у смислу последице кривичног дела, већ у једном апстрактном смислу усмерава директан умишљај учиниоца кривичног дела ка остварењу тако постављеног циља. Употребљени термин грађани, односи се на већи број становника Републике Србије, који без обзира на националну или етничку припадност, припадност раси или вероисповести или друштвени положај или социјално порекло јесу грађани Републике Србије. Заstraшеност код грађана подразумева код њих створено осећање угрожености основних слобода и права и перманентан фрустрирајући осећај да јесу или потенцијално могу бити угрожени или повређени, а тако створен осећај при томе, према законском одређењу мора поседовати додатни квалитет озбиљности. Порука која се извршењем кривичног дела тероризма шаље припадницима колективитета којем припада пасивни субјекат, објекат радње у контексту конкретно оствареног кривичног дела тероризма, треба да изврши психолошки утицај и представља циљ предузетог акта насиља или другог акта који је одређен као радња извршења. При томе није довољно да се грађани застраше, него то мора бити озбиљно застрашење, које би у једном вишем смислу и јачем интензитету требало да буде присутно код њих.

Циљ који је одређен као принуђавање Србије, стране државе или међународне организације да нешто учине или не учине, такође не подразумева непосредно принуђавање Србије, стране државе или међународне организације употребом силе или претње усмерене према конкретно одређеним лицима, која их персонификују, у форми последице кривичног дела, у ком случају би таква последица подразумевала започињање понашања на које се један од поменутих субјеката принуђава, већ подразумева усмеравање умишљаја учиниоца кривичног дела, да предузимањем неке од

³⁶² Грађани Републике Србије су лица која имају држављанство Републике Србије и који су Уставом одређени као носиоци суверености, односно носиоци власти у грађанској држави, који власт остварују референдумом, народном иницијативом или преко својих слободно изабраних представника. Из одредбе која Републику Србију одређује као државу засновану на начелима грађанске демократије чл. 2 ст 2. Устава Републике Србије предвиђено је да нико на може присвојити сувереност од грађана нити успоставити власт мимо њихове слободно изражене воље.

таксативно набројаних радњи извршења, потенцијално принуди алтернативно наведене субјекте на одређено чињење или не чињење. Субјекти према чијем је чињењу или не чињењу умишљај учиниоца усмерен одређени су у алтернативној форми, па усмереност намере ка остварењу циља одређеног као чињење или нечињење постоји у случају било ког од наведених субјеката. Република Србија, као један од три набројана субјекта, представља државу српског народа и свих народа који у њој живе, која је заснована на владавини права и социјалној правди, начелима грађанске демократије, људским и мањинским правима и слободама и припадности европским принципима и вредностима.³⁶³ Појам стране државе или међународне организације, у себи садрже елемент иностраности, који је у раније постојећем систему инкриминација тероризма, био одлучујући за прављење дистинкције између тероризма и међународног тероризма, а у тренутно важећем представља један од субјеката према којем је делатност тероризма усмерена, који је обухваћен јединственим, вишим генеричким појмом тероризма. Под појмом стране државе подразумева се свака међународно призната држава различита од Републике Србије. Под појмом међународне организације подразумева се међудржавна организација чији опсег власти и деловања обухвата више држава.

Циљ који је постављен као озбиљна повреда основних уставних, политичких, економских или друштвених структура Србије, стране државе или међународне организације, такође не подразумева нити конкретну нити апстрактну повреду у виду последице кривичног дела, него је предвиђена као циљ ради којег се радње кривичног дела предузимају. Повреда се може састојати у уништењу уставне,³⁶⁴ политичке, економске³⁶⁵ или друштвене структуре, или у угрожавању, односно могућој дестабилизацији поменутих структура, и једно и друго морају бити озбиљни, дакле такви да су или у већој мери или јачим интензитетом повређени. Било која од наведених структура може да буде припадајућа, како Републици Србији, тако и страног држави или међународној организацији, чији су појмови одређени у вези са претходно алтернативно предвиђеним циљем терористичке делатности.

³⁶³ Чл. 1. Устава Републике Србије ("Сл. гласник РС", бр. 98/2006)

³⁶⁴ Уставна структура подразумева облик владавине, врсту политичког система, носиоце суверености и одабрани ситем поделе власти (чл. 1, 2, 3 и 4. Устава Републике Србије).

³⁶⁵ Чл. 82. Устава Републике Србије.

Пошто осим алтернативно предвиђених радњи извршења кривичног дела тероризма, биће овог кривичног дела не обухвата последицу као обавезан елемент, већ се она састоји у абстрактној опасности, искључена је могућност постојања свршеног покушаја. Евентуално би се могло поћи од претпоставке да уз постојање умишљаја и адекватне намере учинилац започене са предузимањем дела радње извршења, али је у потпуности не доврши. Код неких од поменутих радњи могу да се јаве дилеме да ли је радња довршена или није, јер је у случају кривичних дела код којих последица не представља конститутивно обележје бића, често тешко утврдити када је радња у потпуности довршена. С обзиром на то да би код кривичног дела тероризма према општем правилу покушај био кажњив, питање довршења типично опасне радње или предузимање само дела радње, питање је које је од значаја за утврђивање границе између покушаног и довршеног кривичног дела, дакле питање у вези са квалитативним смислом овако предузетих радњи, које детерминишу одабир кривичне санкције и остала питања у вези са одмеравањем казне.

Прописана казна за основни облик овог кривичног дела је затвор од пет до петнаест година.

Привилеговани облик кривичног дела тероризма предвиђен је у ст. 2. чл. 391. и предвиђа кажњавање лица које прети извршењем кривичног дела из чл. 391. ст. 1. Претња извршењем неке од алтернативно предвиђених радњи извршења основног облика, такође се предузима уз постојање *dolus specialis-a*, посебне претходно наведене намере. Претња у контексту овог привилегованог облика подразумева уобичајени кривичноправни појам претње – стављање у изглед могућности предузимања било које од делатности које имају карактер радње извршења уз одговарајућу усмереност поменутих радњи. Предузимање било које од таксативно наведених радњи које представљају начин извршења кривичног дела тероризма, представља озбиљно зло, тако да испуњава опште услове за постојање претње у кривичноправном смислу – односно јесте озбиљна и стварна. За постојање довршеног кривичног дела није неопходно да је намера остварена, односно она не мора бити ни делимично остварена. Уколико пак она изостаје, искључено би било постојање овог кривичног дела, али би евентуално били створени услови за квалификацију поменуте радње као неког другог кривичног дела, нпр. убиства, тешке телесне повреде, противправног лишења слободе, отмице и сл.

Чињеница да законодавац и саму претњу извршења дела инкриминише као посебан облик овог кривичног дела, говори о високој вредности заштитног објекта, јер се претња извршењем кривичног дела, објективно посматрано, налази у ранијој фази криминалне прогресије у односу на само извршење дела, па слично као и код инкриминисања припремних радњи, као засебне радње извршења, говори о значају који се са становишта кривичног законодавства придаје одређеном заштитном објекту. Схватање које претњу извршењем основног облика кривичног дела тероризма препознаје као допунско обележје бића кривичног дела, које имплицира блаже кажњавање, прихваћено је у нашем законодавству, али није на исти начин предвиђено у неким другим законодавствима, већ се оно по запређеној казни изједначава са извршењем неке од поменутих радњи, као што је случај у законодавству Исланда, које у чл. 100. Кривичног законика инкриминише тероризам и претњу извршењем тероризма или у чл. 114 Кривичног законика Данске.³⁶⁶ За овај привилеговани облик кривичног дела тероризма прописана је казна затвора од шест месеци до пет година.

Тежи облик кривичног дела тероризма подразумева наступање смрти једног или више лица или проузроковање великих разарања приликом извршења основног облика. Према нашем мишљењу не разликује се облик кривице који мора постојати у односу на ове две квалификторне околности, те он и у случају прве од наведених тежих последица – *смрти једног или више лица* и у односу на тежу последицу одређену у форми генералне клаузуле – *проузроковање великих разарања*, подразумева нехатно изазивање теже последице, односно ради се о кривичном делу квалификованом тежом последицом, чл. 27. КЗ. Супротно сматра Н. Делић истичући да у односу на наступање великих разарања код учиниоца кривичног дела може постојати како умишљај тако и нехат.³⁶⁷

У односу на прву предвиђену тежу последицу, за постојање тежег облика ирелевантно је да ли је дошло до смрти само једног или више лица, али ће број лица лишених

³⁶⁶С. Уљанов, Д. Ђукановић, „Nordic countries legislative frameworks for combating terrorism“, у: *Супротстављање савременом организованом криминалу и тероризму*, Београд, 2013, стр. 139, 145.

³⁶⁷ Упоредити: Н. Делић, *Нова решења у посебном делу КЗ*, Београд, 2014, стр. 223. и супротно: З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Подгорица, 2010, стр. 872. На исту тему, у вези са обликом кривице код ст. 3. чл. 391, Д. Коларић не прецизира о каквом облику кривице је реч, обрађујући ово кривично дело у раду: Д. Коларић, „Нова концепција кривичних дела тероризма у Кривичном законнику Републике Србије“, *Crimen (IV)*, 1/2013, стр. 60, као ни Ђ. Ђорђевић, *Кривично право – Посебни део*, Београд, 2014, стр. 25. Да у односу на тежу последицу код тежег облика кривичног дела тероризма треба да постоји нехат сматрају: З. Стојановић, Д. Коларић, *Кривичноправно сузбијање организованог криминалитета, тероризма и корупције*, Београд, 2014, стр. 174.

живота свакако бити посматран као отежавајућа околност приликом одмеравања казне. Предвиђена казна за тежи облик је казна затвора од најмање десет година.

Најтежи облик кривично дело тероризма добија у случају да је приликом извршења основног облика са умишљајем учинилац лишио живота једно или више лица.³⁶⁸ Реч је, наиме, о два умишљајно учињена кривична дела, која не конституишу стицај, уколико су временски и органски повезана, како би се омогућило изрицање најстрожије казне предвиђене за најтежи облик тероризма.³⁶⁹ Стицај између кривичног дела тероризма и умишљајног убиства постојао би у оним случајевима, када кривично дело убиства није учињено у вези са извршењем кривичног дела тероризма (када не постоји узајамна повезаност ова два кривична дела), на шта, најпре, може да указује временски дисконтинуитет између предузимања радњи ова два кривична дела. Уколико би учинилац кривичног дела тероризма, произвео и превозио радиоактивни материјал у намери озбиљног застрашивања грађана или принуђивања Србије, стране државе или међународне организације да нешто учини или не учини или озбиљног угрожавања или повреде основне уставне, политичке, економске или друштвене структуре Србије, стране државе или међународне организације и на што касније, али не приликом производње и превоза поменутог материјала, са умишљајем лишио живота једно или више лица био би конституисан стицај кривичног дела убиства и тероризма или тешког убиства и тероризма. Уколико би пак, убиство једног или више лица било обухваћено истим умишљајем усмереним ка једном од три постављена циља, стицај би био искључен.

Уколико би се у односу на лишење живота једног или више лица радило о нехатном проузроковању од стране учиниоца основног облика, дело би било квалификовано по ст. 3. чл. 391.

Предвиђена казна за најтежи облик кривичног дела тероризма је казна затвора од најмање дванаест година или затвор од тридесет до четрдесет година затвора.

³⁶⁸ Кривично дело подразумева да је реч о обичном или квалификованом убиству, према: N. Delić, „Criminal Offences od Terrorism in the Criminal Code of Serbia after the Amendment of 2012“, у: *Kaznena reakcija u Srbiji, IV deo*, Beograd, 2014, str. 141.

³⁶⁹ То и јесте основни разлог постојања овог облика кривичног дела, јер у случају примене правила о одмеравању казне за кривична дела учињена у стицају најтежа казна не би могла бити примењена уколико није прописана макар за једно дело учињено у стицају.

С обзиром на то да је нови приступ одређивања кривичних дела тероризма представљао прекретницу у дефинисању тероризма као категорије кривичног права у националном законодавству, сматрамо потребним вршење поређења са непосредно претходећом инкриминацијом тероризма из чл. 312. КЗ и са њом повезаном инкриминацијом међународног тероризма из чл. 391. КЗ. Поређење са осталим претечама садашње инкриминације тероризма, није потребно, јер су све оне скупно посматрано припадале, у савременим условима посматрано, анахроном (према мишљењу аутора овог рада, за то време одговарајућем)³⁷⁰ начину одређења тероризма са гледишта кривичног права.

Као прву разлику потребно је навести разликовање тероризма на два кривична дела у зависности од тога према коме је тероризам био усмерен. У том смислу уместо позитивноправног решења из чл. 391. КЗ постојале су две инкриминације, које су се разликовале приоритетно према групном заштитном објекту према којем су биле усмерене, као и према последици коју су проузроковале. Иако је у првобитној верзији КЗ из 2006. разликовање између ове две инкриминације било суштински везано за усмереност намере и последицу, изменама из 2009. ова разлика додатно је продубљена (апсолутно у супротном правцу од тренда у међународним документима, који су обавезивали Србију) додавањем допунских, алтернативно предвиђених радњи код кривичног дела међународни тероризам, одређених као узимање талаца и самовољно лишење слободе, за разлику од КЗ из 2006. који је код обе инкриминације тероризма као типичан акт насиља наводио само отмицу.³⁷¹

³⁷⁰ Сматрамо да су прве активности националног законодавца уследиле благовремено у односу на пораст терористичких активности у свету, готово истовремено са сличним активностима у упоредном законодавству, затим да су решења развијана и мењана у складу са међународним тенденцијама, те да су кривична дела која су се могла подвести под кривична дела тероризма у свим фазама развоја законодавних решења могла означити као добра, што наравно није значило да нису могла бити усавршавана. Питања разликовања кривичних дела тероризма и сродних инкриминација могла су бити учињена без претераног преклапања инкриминација, најчешће у односу на специфичну намеру која се њима имала да оствари, те су реформе у овој области највише биле генерисане развојем нормативних решења у регионалним документима, који су први успоставили тренд укидања разлике између тероризма као кривичног дела усмереног против домаће државе у односу на тероризам као кривично дело усмерено против стране државе или међународне организације. Дуго времена, у периоду пре доношења КЗ, имали смо велики број кривичних дела, која су конкурентно могла бити примењивана на исто чињенично стање, тако да проширивање каталога инкриминација није било неопходно, али је национални законодавац, мимо међународноприхваћених обавеза од 2009. почео да касни, са отклањањем некохерентности и неусклађености са одредбама релевантних међународних докумената, што је коначно отклоњено ЗИД КЗ из 2012.

³⁷¹ Појам „акт насиља“ био је довољно широк да обухвати све оне облике радње извршења који нису представљали општеопасну радњу, па није било потребе да се осим заузетог става о потреби раздвајања

Друга разлика односила се на модел одређења радње извршења код кривичног дела тероризма. У претходној инкриминацији из чл. 312. био је прихваћен мешовити модел одређења радње извршења, који је подразумевао навођење бројних облика радње извршења уз постојање једног дела норме у форми генералне клаузуле.³⁷² Инкриминација из чл. 391. подразумева такстативни модел одређења радње кривичног дела, у потпуности преузет из одредаба релевантних међународних докумената, у вези са којим могу да се истакну неке начелне примедбе. Реч је о начину одређивања радње извршења, који у складу са начелом законитости може бити тумачен на тај начин да је дозвољено све што није наведено као забрањено, што би представљало метод тумачења, који је у складу са забраном примене аналогije у кривичном праву и није примерен савременим условима развоја криминалитета. Наиме, савремена кривичноправна норма требало би да буде, у што је већем степену, адаптабилна, јер се појавни облици криминалитета, свакодневно мењају, што посебно карактерише тероризам, као тешки облик криминалитета, те би постојање једног дела норме који би могао имати општији карактер, био далеко прикладнији за примену на неке нове облике терористичких аката и не би подразумевао сталне измене и допуне кривичног законодавства, које са становиште демократске државе никако нису препоручљиве.³⁷³ Принцип *expressio specialis onem impedit extensionem* подразумева забрану ширег тумачења онога што је поименично набројано и представља окамењење норме у оквирима таксативно набројаног.

У том смислу, и поред изузетног значаја, хармонизације са решењима у упоредноправним системима, које су како је у поглављу о тероризму као кривичном делу у упоредном праву, на готово јединствен начин регулисана, можда је требало задржати мешовити модел, као модел одређења радње извршења, јер је он прикладнији израженој динамици нових појавних облика терористичких понашања.

тероризма на два одвојена кривична дела, између њих праве додатне разлике. Видети: З. Стојановић, „Кривична дела тероризма“, *Ревизија за криминологију и кривично право*, 3/2010, стр. 17. Фн. 13.

³⁷² Генерална клаузула из чл. 312. КЗ била је одређена термином „или други акт насиља“, под којим су се имали сматрати сви остали акти насиља, укључујући и оружаном насиље. Ова генерална клаузула подразумевала је да уколико под овим појмом буде подразумевано и неко друго кривично дело, неће постојати стицај са кривичним делом тероризма, јер она представљају начин извршења кривичног дела тероризма.

³⁷³ Чврст кривичноправни систем норми, који није стално подложен променама, у многоме говори о карактеру друштва и демократским вредностима прихваћеним у њему. Стабилност кривичноправних решења и општост кривичноправне норме, подразумевају да је законодавац у складу са начелом законитости норму поставио тако да може да обухвати што већи круг потенцијално штетних понашања, односно да је конкретне облике недозвољених понашања на квалитетан начин, употребом генерализујуће апстракције, успео да обухвати једном нормом.

Добро формулисани уопштенији облици кривичних дела у легислативнотехничком смислу далеко су бољи од претране казуистике, која се највише примећује у оним одредбама националног законодавства који су настали као последица директне примене решења из међународно признатих докумената.

Трећа разлика била је везана за, од почетка инкриминисања тероризма одредбама националног кривичног права, прихваћен концепт тероризма схваћеног као политичког кривичног дела. Иако тероризам, било као кривичноправна категорија, било као општи друштвени феномен, несумњиво има изражену политичку димензију, због потреба екстрадиције и отклањања препрека за њено извршење, добро је и на нормативном нивоу прихватити приступ који означава деполитизацију кривичног дела тероризма, његовим предвиђањем у *Глави XXXIV Кривичних дела против човечности и међународног права*.³⁷⁴ Препознавање универзалности друштвене опасности тероризма определио је и ОУН да у оквирима једног од новијих глобалних правних инструмената, Глобалној стратегији за борбу против тероризма³⁷⁵, „тероризам у свим његовим појавним облицима, без обзира на учиниоца, место и време извршења“ прогласи „једном од најозбиљнијих претњи међународном миру и безбедности“.

Као последњу у низу разлика између превазиђеног и новог приступа одређења тероризма као категорије кривичног права, истичемо даљу криминализацију понашања која се означавају као кривична дела тероризма. Иако је З. Стојановић, о хипертрофији инкриминација тероризма, односно широко покривеној криминалној зони, кривичним делима тероризма у периоду развоја нормативних решења тероризма у кривичном праву СР Југославије и у државној заједници СЦГ, писао још 1998, овај тренд још више је продубљен последњим по реду изменама у овој области.³⁷⁶ Наиме, дошло је до проширивања криминалне зоне и на област удаљеног угрожавања заштитног објекта, у фази припремања, инкриминисањем припремних радњи као засебне радње извршења, криминализацијом радњи подстрекавања и помагања у извршењу кривичног дела тероризма као засебних кривичних дела, предвиђањем као кажњивих неких

³⁷⁴ Реч је о универзалној тенденцији да се учиниоцима кривичних дела тероризма одузме својство политичких делинквената, те да се они означе као „обични криминалци“. Према: З. Стојановић, Д. Коларић, *Кривичноправно реаговање на тешке облике криминалитета*, Београд, 2010, стр. 74.

³⁷⁵ Уз коју је усвојен и Акциони план, 8. септембра 2006. Видети: *The United Nations Global Counter / Terrorism Strategy, adopted by Member States on 8 September 2006; Plan of Action (A/RES/60/288)*, доступно на <http://www.un.org/en/terrorism/strategy-counter-terrorism.shtml>, приступљено дана 09.01.2016.

³⁷⁶ З. Стојановић, „Тероризам и сродна кривична дела“, у: *Тероризам и сродна кривична дела, теорија и пракса*, Београд, 1998, стр. 21.

специфичних понашања чије предузимање у вези са другим кривичним делима није инкриминисано, као и специјализацијом удруживања ради вршења кривичних дела, извршеном инкриминисањем засебног кривичног дела терористичког удруживања. Више о свакој од нових инкриминације више речи биће у наставку овог одељка.

3.2. Остала кривична дела тероризма

Потпуно нова кривична дела тероризма у оквиру подгрупе кривичних дела тероризма у *Глави XXXIV Кривичних дела против човечности и међународног права су*: јавно подстицање на извршење терористичких дела, чл. 391а КЗ, врбовање и обучавање за вршење терористичких дела, чл. 391б, употреба смртоносне направе, чл. 391в, уништење и оштећење нуклеарног објекта, чл. 391г и терористичко удруживање, чл. 393а КЗ.

3.2.1. Кривично дело јавно подстицање на извршење терористичких дела, чл. 391а КЗ

Кривично дело јавно подстицање на извршење терористичких дела, чл. 391а КЗ као кажњиву предвиђа терористичку пропаганду. У наше кривично законодавство унето је као директна последица имплементације чл. 5. Конвенције Савета Европе о спречавању тероризма и одредаба Оквирне одлуке Савета Европске уније о борби против тероризма из 2002. и 2008.

Ово кривично дело инкриминише јавно изношење или проношење идеја којима се непосредно или посредно подстиче на вршење кривичног дела тероризма из чл. 391. КЗ. Реч је о дипозицији која је упућујућег карактера и која је самим тим директно акцесорна кривичном делу тероризма.

Под појмом изношења подразумева се саопштавање личних уверења, док појам подстицања, обухвата како изношење тако и проношење, а заједничко за оба начина јесте да мора бити учињено „јавно“, односно на начин који подразумева могућност да

се са поменутиим идејама (ставовима, уверењима) може упознати унапред неодређени број лица.³⁷⁷

Изношење и проношење може бити учињено на велики број различитих начина, од којих се као типични, у Образложењу уз Ковенцију Савета Европе о спречавању тероризма,³⁷⁸ наводе растурање новина, летака и других натписа, слање материјала путем електронске поште, постављање *link*-ова за одређене интернет странице на којима се налазе забрањени материјали, сви остали видови дистрибуције истих путем друштвених мрежа, форума за разговоре, смс сервиса и сл.

Изношење и проношење могу се вршити дакле усмено, писмено, а најчешће коришћењем средстава јавног информисања и информационих технологија.

Износе се и проносе идеје, под којима се у најширем смислу подразумевају ставови, мишљења, уверења која се, пре сопштавања, налазе у глави учиниоца кривичног дела, за која због примене става о некажњивости доношења одлуке за извршење кривичног дела, као потенцијалног стадијума у извршењу кривичног дела, израженог сентенцом *cogitationis poenam nemo patitur*, не би било могуће казнити одређено лице.³⁷⁹

Међутим, у контексту криминалне зоне код овог кривичног дела и сазревања свести о високом степену друштвене опасности коју ширење идеја, мишљења или ставова који се у афирмативном смислу односе према кривичном делу тероризма, у себи садрже, инструменти међународне реакције на тероризам прокламовање оваквих идеја предвиђају као кажњиво.³⁸⁰

³⁷⁷ Што из домена примене ове кривичноправне нореме искључује приватну преписку, односно комуникацију, са којом није могао да се упозна шири и неодређени број лица.

³⁷⁸ *Explanatory Report with Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism CETS No. 196*, доступно на <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168047c5ec>, приступљено дана 15.05.2015.

³⁷⁹ „Уколико би закон био толико строг да кажњава и за лоше мисли, било би то потпуно недопустиво. Сви људи били би криминалци, а највећи део свог живота провели би покушавајући да казне једни друге“ рекао је J.F. Stephen у својој Књизи „Историја кривичног права у Енглеској“. Наведено према: Н. Wallace, С. Roberson: *Principles of Criminal Law*, New York, 2012, р. 38.

³⁸⁰ О потреби кажњавања и за подстицање на вршење тероризма, односно опасностима делатности отвореног подржавања тероризма кроз средства јавног информисања и на јавним манифестацијама, у домаћој литератури писано је и у време писања Нацрта КЗ СРЈ, на Саветовању о тероризму и сродним кривичним делима., одржаном 15. и 16. септембра у Суботици, на Палићу. У том смислу видети: С. Радак, „Кривично-правна заштита од сепаратизма, тероризма и других кривичних дела којима се угрожава територијална целовитост, уставни поредак и безбедност Републике Србије“, у: *Тероризам и сродна кривична дела, теорија и пракса*, Београд, 1998, стр. 103. и М. Милошевић, „Кривично-правни аспект тероризма“, у: *Тероризам и сродна кривична дела, теорија и пракса*, Београд, 1998, стр. 117.

Идеја³⁸¹ дакле мора имати посебан квалитет, односно она мора бити подобна да подстакне неодређени број лица на извршење кривичног дела тероризма, што је питање које ће се утврђивати у сваком конкретном случају, јер представља конститутивно обележје бића овог кривичног дела. Које и какве идеје ће се сматрати подобним да подстакну неодређени број лица на извршење кривичног дела тероризма, спорно је питање, које ће се утврђивати у случају сваког конкретно оствареног неправда и које ће у зависности од средине, обичаја, веровања, традиције и правног система, на различит начин бити вредновано од стране суда приликом одлучивања да ли је идеја подобна да подстакне на извршење тероризма. Овако одређен квалитет радње оставља пуно простора за арбитрност суда, јер је питање његове слободне процене и уверења да ли ће и које радње квалификовати као подобне да подстакну на извршење тероризма. Овде се у процесу уједначавања рада полицијских и правосудних органа на европском нивоу, као адекватан параметар, односно као судска инстанца са улогом „вишег“ суда јавља јуриспруденција Европског суда за људска права.

Кривичним делом је предвиђено као кажњиво изношење и проношење идеја којима се непосредно или посредно подстиче на вршење кривичног дела тероризма. За постојање овог кривичног дела ирелевантно је да ли се овакве идеје предузимају пре или после извршење кривичног дела тероризма.³⁸² Ово стога што се накнадно одобравање терористичког акта такође сматра терористичком пропагандом којом се подстиче на вршење других кривичних дела тероризма.³⁸³

Као пример непосредног подстицања могао би се навести снимак постављен на нечијем профилу на друштвеној мрежи на којем то лице позива припаднике одређене друштвене групе да нападну на живот или тело странаца који живе у тој земљи са циљем изазивања страха код грађана или ради озбиљог угрожавања уставне структуре те државе. Уколико би неко, пак, касније на свом профилу на друштвеној мрежи *like-*

³⁸¹ Идејом се сматра било који садржај менталних процеса, дакле све оно што је опажено и на неки начин схваћено менталним (интелектуалним) процесима, а што је разликује од непосредног чулног сазнања. Она као основни појам, није сводљива на друге термине, а разумљива је сваком појединцу са очуваним менталним апаратом. Наведено према: З. Стојановић, Д. Коларић, *Кривичноправно сузбијање организованог криминалитета, тероризма и корупције*, Београд, 2014, стр. 175.

³⁸² И само одобравање може бити тумачено као радња овог кривичног дела уколико околности конкретног случаја указују да има карактер подстицања. Према: Н. Делић, *Нова решења у посебном делу КЗ*, Београд, 2014, стр. 174.

³⁸³ „Глорификација тероризма“ такође се тумачи као подстицање на неки будући терористички напад и обухваћена је овом инкриминацијом. Видети: З. Стојановић, Д. Коларић, *Кривичноправно сузбијање организованог криминалитета, тероризма и корупције*, Београд, 2014, стр. 174.

овао³⁸⁴ овако упућен позив, та би се активност могла схватити као посредно подстицање, посебно уколико би такав манифест одобравања био предузет од стране неке јавне или политичке личности, што би због чињенице да његов профил на друштвеној мрежи „прати“ велики број лица у себи садржало још виши степен друштвене опасности и самим тим било од већег значаја.

„Јавно“ подстицање у доба информационо – технолошке револуције, које амбијент мења вртоглавом брзином из дана у дан, епитет јавности шири у том смислу, да се одређене идеје у року од 24 сата могу учинити доступним милионском аудиторијуму. Тиражи новина, књига и летка схваћени у тредиционалном смислу, као број одштампаних примерака губе на значају у доба Интернета. С обзиром на то да законодавац у одређивању начина на који се изношење и проношење идеја врши као обележје бића овог кривичног дела наглашава да оно мора бити учињено јавно, и поменути начини дистрибуције идеја морају бити предмет разматрања и тумачења од стране суда. Ово је пример добро обликоване кривичноправне норме, која је адаптабилна на нове промењене облике комуникације и виртуелни амбијент, који у свему предствала паралелни свет класичној комуникацији и међуљудским односима.

Радње су одређене трајним глаголима, тако да је за постојање дела ирелевантно колико су пута поновљене, али се то може јавити као предмет оцене суда приликом одмеравања казне.

Поменуте радње представљају *de facto* радње подстрекавања.³⁸⁵ Оно што предвиђене делатности разликује од подстрекавања јесте то да се оне **не** морају односити на конкретно одређено кривично дело тероризма, док се подстрекавање увек односи на конкретно кривично дело; нити је потребно да су усмерене на стварање или учвршћивање одлуке код неког да изврши кривично дело тероризма³⁸⁶. Такође, подстицање у контексту овог кривичног дела односи се на неодређени број лица, док

³⁸⁴ Стављање ознаке о допадању изнетог поред текста или снимака који је објављен.

³⁸⁵ С обзиром на то да се под појмом подстрекавања, услед изостанка експлицитног набрајања потенцијалних радњи код овог општег кривичноправног института, у чл. 34. КЗ, имају сматрати бројне радње којима се умишљајно наводи друго лице да изврши кривично дело, З. Стојановић примера ради наводи делатности које се крећу „у распону од благог наговарања, па до неких форми принуде“: Таквима се према ставу истог аутора имају сматрати молба, обећање поклона, давање поклона, плаћање за дело на које се наговара, претња, саветовање, превара, довођење у заблуду. Наведено према: З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2009, стр. 161.

³⁸⁶ Видети коментар уз чл. 447а Кривичног законика Црне Горе у : З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Подгорица, 2010, стр. 870.

се код подстекавања као облика саучесништва подстрекавање односи или на одређено лице или на одређни круг лица.

Мотиви за прописивање овог кривичног дела састоје се у томе да се обезбеди примена кривичне санкције и на оне случајеве у којима не би били испуњени законски услови за постојање подстрекавања. Наиме, реч је ретким и изузетним случајевима у којима законодавац радњу подстрекавања предвиђа као посебно кривичо дело.³⁸⁷ С обзиром на правну природу саучесништва, која је код нас прихваћена, акцесорност подстрекавања од радње извршења подстрекнутог огледа се у потреби да је извршилац (подстрекавано лице) предузео радњу која улази у криминалну зону³⁸⁸, при чему се не тражи кривица учиниоца, јер је реч о лимитираној акцесорности. Изнето подразумева да се код подстрекавања на извршење кривичног дела тероризма, захтева као минимум остварење објективних елемената кривичног дела (радње, предвиђености у закону и противправности) дакле, довршење кривичног дела у објективном смислу, док се код кривичног дела јавно подстицање на извршење терористичких дела подстицање не односи на конкретно кривично дело, нити подразумева његово остварење, ни у субјективном ни у објективном смислу, већ је потребно да је њиме само створена опасност за његово извршење.

Суштина ове инкриминације је спречавање терористичке пропаганде, која подразумева стварање или учвршћивање идеја, односно уверења о исправности изнетих или пренетих идеја, са крајњим циљем покретања одређених делатности, односно вршења кривичног дела тероризма.

Последица овог кривичног дела је апстрактна опасност, која представља законску претпоставку, односно законодавни мотив инкриминаисања код овог кривичног дела, будући да је терористичка пропаганда препозната и означена као појава са високим степеном друштвене опасности. Свршени покушај код овог кривичног дела је искључен, јер предузимање било изношења било проношења које се чини јавно, увек производи апстрактну опасност за друштво, те се дело сматра довршеним самим изношењем или проношењем. Оно што би било могуће замислити, јесу ситуације у

³⁸⁷ Реч је о случајевима када или оно на ште се подстрекава не представља кривично дело, па у складу са акцесорном природом саучесништва, не би могло бити речи о саучесништву, или пак када законодавац из криминалополитичких разлога жели да предвиди строжије кажњавање за подстрекавање од оног предвиђеног за кривично дело на које се подстрекавало.

³⁸⁸ Реч је или о довршеном кривичном делу, кажњивом покушају или кажњивим припремним радњама.

којим је неко лице, нпр. путем друштвених мрежа започело с изношењем идеја, али је услед техничких сметњи спречено да радњу доврши, односно уколико је предузео само део радње изношења, али је није у потпуности довршио. Тада би се радило о несвршеном покушају, који би у складу са општим правилима за кажњавање за покушај био кажњив, а чињеница да се ради о нижем степену друштвене опасности који у квантитативном смислу постоји између свршеног и несвршеног покушаја, била би од значаја приликом одмеравања казне.

За довршено кривично дело ирелевантно је да ли је кривично дело на чије извршење је подстицано извршено, као и да ли је таквим подстицањем учинилац дела био подстакнут на његово извршење, довољно је да је тиме створена опасност од извршења једног или више кривичних дела.³⁸⁹ Ово је добар пример поклапања деликта са апстрактном опасношћу са карактером дела као делатносног (формалног) кривичног дела, јер се дела са апстрактно одређеном последицом у ширем смислу могу сматрати једном врстом делатносних кривичних дела.³⁹⁰

Учинилац код овог кривичног дела може бити свако лице, а као релевантан облик кривице предвиђен је умишљај, који не зависи од чињенице да ли је кривично дело тероризма учињено.

3.2.2. Кривично дело врбовање и обучавање за вршење терористичких дела, чл. 391б

Кривично дело врбовање и обучавање за вршење терористичких дела, чл. 391б у корпус одредаба националног кривичног законодавства, такође, је унето као директна последица имплементације чл. 6. и 7. Конвенције Савета Европе о спречавању

³⁸⁹ Применом језичког тумачења текста законске норме из чл. 391а „Ко јавно износи или проноси идеје којима се непосредно или посредно одстиче на вршење **кривичног дела из чл. 391.** овог законика казниће се затвором од једне до десет година“, могло би се закључити да је реч о подстицању на извршење једног кривичног дела, али узимајући у обзир назив ове законске норме – јавно подстицање на извршење **терористичких дела**, у којем је коришћен облик именице у множини, закључујемо да је вероватније да се овим кривичним делом, које у својој суштини подразумева проширивање криминалне зоне и на зону предугрожавања заштитног објекта, мислило на неодређени број кривичних дела тероризма, којим је обухваћено и једно и потенцијалних више кривичних дела тероризма.

³⁹⁰ Супротно би било погрешно, сматарати и изједначити делатносна кривична дела, тј. она која немају последицу експлицитно одређену као конститутивно обележје бића кривичног дела, са деликтима код којих је последица изражена у форми апстрактне опасности, дакле могућности за наступање конкретне опасности.

тероризма. Њоме се инкриминишу припремне радње за извршење кривичног дела тероризма, подизањем на ранг радње извршења, што представља један од два начина на који припремне радње у кривичном праву могу бити означене као кажњиве.

Будући да припремање кривичног дела више није општи кривичноправни институт законодавац се због високог степена друштвене опасности коју поменуте инкриминисане делатности у себи садрже, као и због вредности заштитног објекта определио да и припремање за извршење кривичног (кривичних) дела тероризма прогласи кажњивим.

Кривично дело има два основна облика, а диспозиција му је такође упућујућа по карактеру, те и ова инкриминација има акцесоран карактер у односу на кривично дело тероризма.

Први основни облик предвиђен у ставу 1. као радњу извршења предвиђа врбовање другог лица да изврши или учествује у извршењу кривичног дела тероризма из чл. 391, или да се придружи удружењу ради учествовања у извршењу тог дела.

Радња извршења одређена је као врбовање неког лица, под којим се подразумевају бројне радње од наговарања, подговарања, потплаћивања, подмићивања, што све подразумева радња подстрекавања,³⁹¹ којом се имају сматрати делатности позивања и придобијања неког лица да изврши или да учествује у извршењу кривичног дела тероризма или да се придружи терористичком удружењу ради учествовања у извршењу тог кривичног дела. За разлику од подстрекавања није потребно да је лице учествовало у извршењу кривичног дела тероризма, нити да је донело одлуку у вези онога на шта је позивано или за шта је придобијано.³⁹² Аналогно са претходном инкриминацијом, реч је о делатносном кривичном делу, које се сматра довршеним самим предузимањем делатности означене појмом врбовања, што утиче на немогућност постојања свршеног покушаја као могућег стадијума у остварењу овог кривичног дела.

³⁹¹ Врбовање се може извршити на било који од начина на који се врши подстрекавање, према: Н. Делић, *op. cit.*, стр. 224.

³⁹² Није потребно да је неко заврбован, дакле учинилац не мора успети у остварењу свог циља. Према: Д. Коларић, „Нова концепција кривичних дела тероризма у Кривичном законик у Србије“, *Crimen (IV)*, 1/2013, стр. 63.

Учинилац овог кривичног дела може бити свако лице, а као облик кривице код њега мора постојати директан умишљај опредељен посебном намером да се врбовање предузима ради извршења кривичног дела тероризма.

Други основни облик овог кривичног дела подразумева давање упутстава о изради или коришћењу експлозивних направа, ватреног оружја или штетних или опасних материја или обучавање другог за извршење или учествовање у извршењу кривичног дела тероризма из чл. 391. КЗ.

Давање упутстава подразумева чињење доступним информација о начину и методама који се користе приликом израде и коришћења експлозивних направа, ватреног оружја или штетних или опасних материја и оно се може чинити писменим или усменим путем. Реч је о трајном глаголу употребљеном приликом одређења радње извршења, који указује да је за остојање овог облика кривичног дела ирелевантан број предузетих или поновљених делатности, али њихова динамика и број утичу на одмеравање казне.

Обућавање подразумева процес преношења знања и вештина, другом лицу од стране извршиоца кривичног дела потребних за извршење или учествовање у извршењу кривичног дела тероризма из чл. 391. КЗ. Шта се сматра знањима и вештинама потребним за извршење или учествовање у извршењу кривичног дела тероризма, условљено је бројношћу радњи које се имају сматрати облицима терористичке делатности у кривичноправном смислу посматрано. Тако неко може преносити другима знања о начинима на који се може извршити ометање или снабдевање водом, начину на који се употребљава нуклеарно или биолошко оружје, начинима и средствима којима се може извршити отмица ваздухоплова и сл. Процес преношења знања најчешће је директно завистан од постојећих планова о извршењу кривичног дела тероризма, али се он не односи на неко тачно одређено кривично дело него на унапред, неодређена кривична дела тероризма и бројне начине на који они могу бити извршени. Врста и карактер делатности, на које се знања и вештине, које се неком лицу преносе, односе, не мора се исцрпљивати у делатностима које је законодавац одредио у таксативном моделу одређења радње кривичног дела тероризма, већ то могу бити бројне друге делатности, од којих ће неке *pro futuro*, утицати на *de lege ferenda* промене кривичноправних норми.

Поменуте делатности означене као радња извршења другог основног облика кривичног дела из чл. 391б – давање упутстава и обучавање – представљају припремене радње за извршење кривичног дела тероризма и проширују криминалну зону, настојећи да омогуће надлежним државним органима реакцију од момента када одређено лице предузимањем наведених делатности започне се обучавањем других лица ради извршења кривичног дела тероризма. Инкриминисање поменутих делатности подразумева изражено превентивно деловање кривичног права и у фази припремања, које се може правдати немогућношћу реакције надлежних држаних органа пре започињања извршења кривичног дела тероризма, иако припремне радње буду препознатљиве. Пре криминализације ових делатности, надлежни државни органи морали су да сачекају да одређено лице изврши кривично дело тероризма или макар покуша његово извршење, иако су имали сазнања да се поменути учинилац претходно припремао за извршење овог кривичног дела, нпр. у неком центру за обуку терориста.

Велика вредност заштитног објекта – човечности и међународног права – као и висок степен друштвене опасност који кривично дело тероризма у себи носи представљају оправдање за проширивање криминалне зоне код овог кривичног дела и на фазу припремања, њеним означавањем као засебног деликта националног кривичног права.

Ово је урађено у складу са начелом легитимности, а чињеница да је биће кривичног дела тако одређено да недвосмислено означава као кажњиве тачно одређене делатности, представља основ за закључак да је инкриминација у складу и са начелом законитости.

Оно што се код овог и претходно обрађеног кривичног дела може поставити као начелно питање јесте колико су ове превентивно оријентисане инкриминације усклађене са принципом кривично право као *ultima ratio* и његовом основном заштитном функцијом, као и да ли оне представљају продор неких негативих криминалополитичких тенденција у кривично право, које проширивањем криминалне зоне и повећавањем каталога инкриминација, настоји да постане кривично право које има безбедносну функцију, која му није инхерентна.

О питањима оправданости увођења анализираних инкриминација, ограничавања слобода и права човека и грађанина, позивањем на „бескомпромисну борбу против

тероризма“,³⁹³ као и питањима сукоба између проверених правнодогматских принципа на којима почива савремено, демократски оријентисано кривично право и криминалнополитичких захтева садашњице, опширније ће бити речи у наредном одељку, у којем ће бити успостављене одговарајуће везе између инкриминација тероризма, схваћених у контексту новог приступа њиховог одређења у КЗ и неких општих кривичноправних института.

Кривично дело предвиђено у другом основном облику довршено је предузимањем делатности означене као радња извршења, што искључује могућност постојања покушаја.

Учинилац и код овог облика кривичног дела може бити свако лице, а на субјективном плану потребан је директан умишљај, због предвиђене намере која се односи на извршење кривичног дела тероризма.³⁹⁴

3.2.3. Кривично дело употреба смртоносне направе, чл. 391в КЗ

Кривично дело употреба смртоносне направе, чл. 391в КЗ уведено је ради имплементације Међународне конвенције о спречавању терористичких напада бомбама.³⁹⁵

Кривично дело има основни и два тежа облика.

Основни облик чини ко у намери да другог лиши живота, нанесе тешку телесну повреду или уништи или знатно оштети државни или јавни објекат, систем јавног саобраћаја или други објекат који има већи значај за безбедност или снабдевање грађана или за привреду или за функционисање јавних служби направи, пренесе, држи, да другом, постави или активира смртоносну направу (експлозив, хемијска средства,

³⁹³ О начинима придобијања политичких поена и паролама полпулистичке политике каква је „борба против криминалитета по сваку цену“, те нерационалности таквих изјава, које подразумевају превисоку цену за сузбијање криминалитета, као и о генралнопревентивним донетима казне која тежи да буде примењена на сваког ко ју је заслужио видети више: З. Стојановић, „Превентивна функција кривичног права, *Crimen (II)*, 1/2011, стр. 12–13.

³⁹⁴ Видети: З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Подгорица, 2010, стр. 872.

³⁹⁵ Усвојена у Њујорку 15. децембра 1997, о којој је више речи било на стр. 40. овог рада; „Службени лист СРЈ – међународни уговори“, бр. 12/2002.

биолошка средства или отров или радиоактивна средства) на јавном месту или објекту или поред тог објекта.

Иако термин **употребе** смртоносне нараве из назива овог кривичног дела подразумева радње коришћења предмета у складу са његовом наменом, сам законски опис кривичног дела проширује појам радње извршења додатним глаголским облицима прављења, преношења, држања и давања другом смртоносне нараве.

Радња овог кривичног дела, дакле, алтернативно је одређена и обухвата осим делатности које подразумевају употребу смртоносне нараве (постављање и активирање) и припремне радње за њену употребу (прављење и преношење), као и бројне друге делатности непосредно невезане за употребу смртоносне нараве (држање и давање другом смртоносне нараве).

Под појмом експлозива или смртоносне нараве, у смислу чл. 2. став. 3. Међународне конвенције о спречавању терористичких напада бомбама сматрају се: 1) експлозивно или запаљиво оружје или направа који су намењени или имају способност да проузрокују смрт, тешку телесну повреду или знатну материјалну штету, 2) оружје или направа који су намењени или имају способност да проузрокују смрт, тешку телесну повреду или знатну материјалну штету испуштањем, ширењем или деловањем отровних хемијских материја, биолошких средстава или отрова или сличних материја или радијације или радиоактивних материјала.³⁹⁶

Појам и врсте оружја дате су у Закону о оружју и муницији, те се оружјем сматра "свака направа која је израђена, прилагођена или намењена за избацивање пројектила, гаса, течности или друге супстанце путем потиска барутних гасова, ваздушног притиска, гаса под притиском или другог потисног средства, као и други предмети чија је основна намена вршење напада".³⁹⁷

Оружје се по врастама може поделити на ватрено оружје, гасно оружје, распрскавајуће оружје, посебно оружје, оружје са тетивом и хладно оружје, а по намени и својствима

³⁹⁶ Реч је дакле о експлозиву, хемијским средствима, биолошким средствима, отровима или радиоактивним средствима који су намењени или имају способност да проузрокују смрт, тешку телесну повреду или знатну материјалну штету. Наведено према: З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Подгорица, 2010, стр. 873; З. Стојановић, Д. Коларић, *Кривичноправно сузбијање тешких облика криминалитета*, Београд, 2014, стр. 186.

³⁹⁷ Закон о оружју и муницији, („Сл. гласник РС“, бр. 20/2015)

на оружје за личну безбедност, ловачко оружје, спортско оружје, трофејно оружје, старо оружје и комбиновано оружје.³⁹⁸

У контексту анализираних инкриминација све врсте наброаног оружја морају бити намењене или имати способност да проузрокују смрт, тешку телесну повреду или знатну материјалну штету.

Место извршења код овог кривичног дела чини конститутивно обележје бића те оно мора бити предузето на јавном месту или у јавном објекту или поред јавног објекта, што мора бити обухваћено умишљајем учиниоца, дакле он мора имати свест о чињеници да се радња извршења предузима на тачно одређеном месту, у смислу чл. 391в.³⁹⁹ Јавни местом се у смислу чл. 3. ст. 2. Закона о јавном реду и миру има сматрати простор доступан неодређеном броју лица чији идентитет није унапред одређен, под истим условима или без посебних услова.⁴⁰⁰ Јавни објекат у смислу чл. 2. ст. 2 Закона о планирању и изградњи⁴⁰¹ је објекат чије је коришћење, односно изградња од општег интереса, у складу са прописима о експропријацији (улице, водовод, канализација, јавна расвета, јавни објекти у области образовања, здравства, социјалне заштите, културе, спорта, заштите животне средине, заштите од елементарних непогода), као и други објекти у складу са посебним законом.

На субјективном плану код учиниоца је потребно да постоји директан умишљај, с обзиром на то да је и намера да се неко лиши живота, нанесе тешка телесна повреда или уништи или знатно оштети државни или јавни објекат, систем јавног саобраћаја или други објекат који има већи значај за безбедност или снабдевање грађана или за привреду или за функционисање јавних служби предвиђена као субјективно обележје бића овог кривичног дела. Уочљиво је да се не захтева карактеристичан *animus terrorandi*, што је учињено ради широког постављања криминалне зоне, која омогућава олакшано доказивање. Намера је алтернативно одређена и обухвата више могућих циљева ка чијем остварењу усмерава умишљај учиниоца кривичног дела. Може бити реч о лишењу живота другог лица, наношењу тешке телесне повреде другом лицу, уништењу или знатном оштећењу државног или јавног објекта, или система јавног

³⁹⁸ Ђ. Ђорђевић, *Кривично право – Посебни део*, Београд, 2014, стр. 25.

³⁹⁹ N. Delic, „Criminal Offences of Terrorism in the Criminal Code of Serbia after the Amendment of 2012“, у: *Kaznena reakcija u Srbiji, IV deo*, Београд, 2014, стр. 144.

⁴⁰⁰ Закон о јавном реду и миру („Сл. гласник РС“, бр. 6/2016)

⁴⁰¹ Закон о планирању и изградњи („Сл. гласник РС“, бр.47/2003 и 34/2006)

саобраћаја или другог објекта који мора поседовати квалитет да је од већег значаја за безбедност или снабдевање грађана или за привреду и за функционисање јавних служби. За довршено кривично дело ирелевантно је да ли је учинилац успео у отварању поменуте намере, али његов успех у реализацији постављених циљева може бити од значаја приликом одмеравања казне.

Кривично дело се сматра довршеним предузимањем неке од алтернативно предвиђених радњи извршења уз постојање одговарајуће намере. Саме радње одређене су као типично опасне, па се њиховим предузимањем уз постојећу намеру кривично дело сматра довршеним самим предузимањем радње. Свршени покушај не може да постоји, али је могуће замислити ситуације несвршеног покушаја, у којима је лице започело нпр. са прављењем или преношењем неке од смртоносних направа у намери да се неко лиши живота, нанесе тешка телесна повреда или уништи или знатно оштети државни или јавни објекат, систем јавног саобраћаја или други објекат који има већи значај за безбедност или снабдевање грађана или за привреду или за функционисање јавних служби, али није довршило тако започету радњу.

Тежи облик овог кривичног дела подразумева умишљајно наношење тешке телесне повреде⁴⁰² неком лицу или уништење или знатно оштећење јавног објекта приликом извршења основног облика.⁴⁰³

Најтежи облик постоји уколико је при извршењу основног облика учинилац са умишљајем лишио живота једно или више лица, при чему за постојање овог облика није значајан број лица умишљајно лишених живота, али он ће бити од значаја приликом одмеравања казне, као отежавајућа околност.

⁴⁰² Тешка телесна повреда у смислу чл. 121. КЗ подразумева пет облика тешке телесне повреде и то: 1) обичну тешку телесну повреду, 2) нарочито тешку телесну повреду, 3) тешку телесну повреду квалификовану смрћу, 4) тешку телесну повреду на мах и 5) тешку телесну повреду из нехата. Код овог кривичног дела тешка телесна повреда требало би да буде схваћена у смислу чл. 121, тако да обухвата обичну и нарочито тешку телесну повреду, јер остале три не би биле у складу са смислом инкриминације из чл. 391в КЗ.

⁴⁰³ Уништење подразумева потпуно мењање својства ствари у негативном смислу тако да она више не постоји, док оштећење постоји када су својства ствари измењена делимично, тако да је њена употребна вредност умањена или је њен изглед измењен. У случају оштећења као последице код овог кривичног дела потребно је да оно буде „знатно“, што је чињеница коју ће суд морати да цени у сваком појединачном случају.

3.2.4. Кривично дело уништење и оштећење нуклеарног објекта, чл. 391г КЗ

Кривично дело уништење и оштећење нуклеарног објекта, чл. 391г КЗ резултат је потребе реализације одредаба Међународне конвенције о спречавању аката нуклеарног тероризма из 2005. године, које су постале правно обавезујуће за Србију ратификацијом овог документа.⁴⁰⁴ О самој Конвенцији претходно је било речи на стр. 37 – 38 другог поглавља овог рада, а за конкретну инкриминацију из чл. 391г КЗ од значаја је чл. 2. ове Конвенције који налаже државама уговорницама да као кривично дело предвиде оштећење нуклеарног објекта на начин који ослобађа или постоји опасност да ослободи радиоактивни материјал, ако се то чини у намери да се проузрокује смрт или тешка телесна повреда неког лица или знатно оштећење имовине или животне средине, што се односи и на поседовање нуклеарног материјала у истој намери.⁴⁰⁵

Законодавац је готово дословно приступио криминализацији предвиђених апстрактно одређених облика неправда из одредаба Конвенције, а дело је нормативно обликовао тако да има основни и теже облике.

Основни облик овог кривичног дела чини онај ко у намери да другога лиши живота, нанесе тешку телесну повреду, угрози животну средину или нанесе знатну имовинску штету, уништи или оштети нуклеарни објекат на начин којим се ослобађа или постоји могућност да се ослободи нуклеарни материјал.

Уочљиве карактеристике овако постављене инкриминације су осим радње извршења која подразумева уништење или оштећење нуклеарног објекта, исто као и у ст. 2. релевантне конвенције, **начин предузимања радње и одговарајућа намера**, као субјективно обележје бића кривичног дела.

Начин предузимања радње представља конститутивно обележје бића кривичног дела и одређен је као онај начин којим се ослобађа или постоји могућност да се ослободи радиоактивни материјал. Реч је начину који подразумева наступање конкретне или апстрактне опасности за живот и здравље људи и имовину. Овако одређен начин, директно опредељен карактером опасности коју проузрокује, обухвата најшири опсег

⁴⁰⁴ „Службени лист СЦГ – међународни уговори“, бр. 2/2006.

⁴⁰⁵ З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Подгорица, 2010, стр. 874.

одређења последице у форми угрожавања, због високог степена опасности по здравље људи и имовину коју у себи радиоактивни материјал поседује.

Као објекат радње овог кривичног дела одређен је нуклеарни објекат, под којим се подразумева сваки нуклеарни реактор (укључујући и оне који служе за погон пловила или возила), као и свако постројење или средство које се користи за производњу складиштење, прераду или транспорт радиоактивног материјала.⁴⁰⁶

Као релевантан облик кривице предвиђен је директни умишљај, с обзиром на посебну намеру да се друго лице лиши живота, нанесе тешка телесна повреда, угрози животна средина или нанесе знатна имовинска штета. Умишљајем мора бити обухваћена и свест о природи објекта радње.⁴⁰⁷ И код овог кривичног дела, као и код претходног, није неопходно утврђивање посебне терористичке намере, што је учињено ради лакшег доказивања, већ је намера алтернативно одређена и односи се на лишење живота другог лица, наношење тешке телесне повреде, угрожавање животне средине или наношење знатне имовинске штете. За довршено кривично дело није неопходно остваривање било којег од набројаних циљева, ка чијој је реализација намера код учиниоца усмерена, али је неопходно да она код њега постоји у време, када предузме једну од две алтернативно предвиђене делатности (уништење или оштећење) са својством радње извршења, а умишљај мора обухватити и специфичан начин на који на који серадња врши, а он се односи на ослобађање или могућност ослобађања радиоактивног материјала.

Тежи облик овог кривичног дела подразумева умишљајно наношење тешке телесне повреде неком лицу или уништење или знатно оштећење нуклеарног објекта, приликом извршења основног облика. Нејасно је зашто је законодавац умишљајно уништење нуклеарног објекта предвидео и као последицу основног и првог тежег облика. Примећује се неконсеквентност у изради норме, у оквиру истог законског члана. Очекивано би било да се нижи степен повреде или угрожавања објекта радње предвиди као последица основног облика, а виши степен повреде или угрожавања као последица код тежег облика. У том смислу законодавац је требало да код основног облика овог кривичног дела као последицу одреди оштећење нуклеарног објекта, а код

⁴⁰⁶ З. Стојановић, Д. Коларић, *Кривичноправно сузбијање организованог криминалитета, тероризма и корупције*, Београд, 2014, стр. 186.

⁴⁰⁷ Н. Делић, *Нова решења у посебном делу КЗ*, Београд, 2014, стр. 226.

тежег уништење. Овако је једина дистинкција између два облика истог кривичног дела одређење карактера оштећења као знатног у тежем облику.⁴⁰⁸

Најтежи облик постоји уколико је приликом извршења основног облика учинилац са умишљајем лишио живота једно или више лица. За постојање овог облика ирелевантно је колико је лица умишљајно учинилац лишио живота (приликом извршења основног облика овог кривичног дела), али се то може узети као отежавајућа околност приликом одмеравања казне. И овај тежи облик представља конструкцију два умишљајно учињена кривична дела, као начин који омогућава да се за исти може прописати тежа казна од оне која би се могла изрећи применом одредаба за кривична дела учињена у стицају.

3.2.5. Кривично дело угрожавање лица под међународном заштитом, чл. 392. КЗ

Кривично дело угрожавање лица под међународном заштитом, чл. 392. КЗ представља нову инкриминацију која носи исти назив као и раније постојеће, ЗИД КЗ из 2012. брисано кривично дело из чл. 390а угрожавање лица под међународноправном заштитом.

О две непосредно претходеће инкриминације са истим називом, као и њиховом поређењу и неким отвореним питањима, било је речи на стр. 117–119. и стр. 136–138. ове главе, а све три представљају одраз потребе имплементирања међународноприхваћених обавеза из обрађиване Међународне конвенције о спречавању и кажњавању кривичних дела против лица под међународном заштитом, укључујући и дипломатске агенте.⁴⁰⁹

Кривично дело из чл. 392. КЗ има основни, два тежа и један лакши облик. У том смислу оваква развијенија нормативна структура законског описа овог кривичног дела много више сличности има са првобитном инкриминацијом из чл. 155б КЗЈ, него са интеримном одредбом из чл. 390а КЗ, која је ЗИД КЗ из септембра 2009, враћена у

⁴⁰⁸ Образложење за предложени начин степеновања тежине последице треба потражити у одредбама Конвенције за спречавање аката нуклеарног тероризма која помиње само термин знатног оштећења. Ово, наравно, не би била препрека за националонг законодавца да тежу повреду означи у форми уништења, у тежем облику (употребом облика логичког тумачења, *argumentum a minori ad maius*).

⁴⁰⁹ Коју је ратификовала Југославија 1976. године; „Службени лист СФРЈ – Међународни уговори“, бр. 54/76.

основно кривично законодавство у знатно суженом облику, који није предвиђао отмицу као једну од алтернативно предвиђених радњи извршења, нити је предвиђао, квалификоване облике ни привилеговани облик, који се односио на претњу да ће се извршити нека од радњи предвиђених основним обликом.

Позитивноправно решење из чл. 392. КЗ у погледу ширине криминалне зоне ближе је првој од две поменуте претходне инкриминације, из чл. 155б КЗЈ, јер као кажњиве предвиђа извршење отмице или неког другог насиља или напад на службене просторије, приватан стан или превозно средство лица под међународноправном заштитом.⁴¹⁰

У зависности од непосредног објекта радње ово кривично дело има два основна облика, тако да је радња извршења првог основног облика овог кривичног дела алтернативно одређена као отмица или неко друго насиље према лицу под међународном заштитом, док радњу извршења другог основног облика представља напад на службене просторије, приватан стан или превозно средство лица под међународном заштитом.

Радње се разликују према њиховој непосредној усмерености према лицу или према његовим службеним просторијама, приватном стану или превозном средству.⁴¹¹

Напад на поменуте објекте, који су одређени као објект радње другог основног облика сматра се нападом у контексту обрађивања инкриминације, само онда када се њиме угрожава сигурност и лична слобода лица под међународном заштитом.⁴¹²

Сматрамо да је поновно предвиђање лакшег облика, који постоји онда када се угрози сигурност лица под међународном заштитом озбиљном претњом да ће се напасти на њега или његове службене просторије, приватан стан или превозно средство оправдано, управо на основу критике претходне инкриминације из чл. 390а, коју смо изнели на стр. 138. овог рада.

⁴¹⁰ О појму лица под међународноправном заштитом видети фусноту 255, на стр. 123. овог рада.

⁴¹¹ О појму напада и потреби његовог схватања у ширем смислу, тако да се под њим има сматрати и употреба силе која непосредно предстоји видети : З. Стојановић, Д. Коларић, *Кривичноправно сузбијање организованог криминалитета, тероризма и корупције*, Београд, 2014, стр. 187.

⁴¹² У том смислу под појмом напада код овог кривичног дела неће се сматрати проваљивање или обијање стана лица под међународном заштитом ради крађе или одузимање возила поменутог лица у намери да се њиме себи или другом прибави противправна имовинска корист. Према: З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Подгорица, 2010, стр. 876.

Тежи облик ово кривично дело добија уколико је приликом извршења неког од два основна облика наступила смрт једног или више лица, у ком случају се ради о примени правила из чл. 27. КЗ, кривичног дела квалификованог тежом последицом, у односу на чије наступање код учиниоца мора постојати нехат.

Најтежи облик подразумева умишљајно лишење живота неког лица приликом извршења једног од два основна облика.

3.2.6. Кривично дело финансирање тероризма, чл. 393. КЗ

Кривично дело финансирање тероризма, чл. 393. КЗ првобитно уведено КЗ из 2006, а након тога мењано ЗИД КЗ из 2009. претрпело је измене и ЗИД КЗ из 2012, које се приоритетно односе на проширивање законског описа овог кривичног дела у односу на опсег кривичних дела у односу на чије су извршење средства прикупљана и дата, као и у односу на лица којима се средства дају ради финансирања. Такође, извршене су и измене које се односе на брисање одредбе о кажњавању помагања и подстрекавања, која је била предвиђена у форми привилегованог облика, будући да помагач и подстрекач одговарају према општим правилима о саучесништву, јер је за постојање овог кривичног дела иначе ирелевантно да ли су средства стварно употребљена за извршење тероризма.⁴¹³

Кривично дело има само основни облик, који подразумева непосредно или посредно давање или прикупљање средстава са циљем да се она користе, или знајући да ће се користити, у потпуности или делимично, у сврху извршења кривичних дела из чл. 391. до 392. овог законика или за финансирање лица, групе или организоване криминалне групе који имају за циљ вршење тих дела.

У односу на претходну инкриминацију проширен је каталог кривичних дела за чије су вршење новац и средства прикупљана и дата, што је у складу са захтевима релевантних међународних докумената и усклађено је се питањима постављеним у вези са уско

⁴¹³ Привилеговани облик из ст. 2. чл. 393. КЗ из 2009. предвиђао је да ће се казнити „ко подстрекава или помаже у обезбеђењу или прикупљању средстава за вршење кривичног дела из чл. 312, 391. и 392. овог законика, без обзира да ли је то дело извршено, односно да ли су средства коришћена за извршење тих дела.“

одређеним бројем кривичних дела из претходне инкриминације, такође донете у време када су ове обавезе постојале за Србију.⁴¹⁴

Нормативна обележја су допуњена и набрајањем лица, групе или организоване криминалне групе као субјеката чијем финансирању су средства намењена. У Кривичном законнику Црне Горе уместо овако одређеног круга субјеката законодавац је користио појам организација, која за циљ имају вршење наведених дела или припаднике тих организација.⁴¹⁵

Радњу кривичног дела чини непосредно или посредно **давање** средстава, која су у потпуности или делимично намењена за извршење кривичних дела из чл. 391. до 392. КЗ или за финансирање лица, групе или организоване криминалне групе, чији је циљ вршење тих дела или непосредно или посредно **прикупљање** средстава, која су у потпуности или делимично намењена за извршење кривичних дела из чл. 391. до 392. КЗ или за финансирање лица, групе или организоване криминалне групе чији је циљ вршење тих дела.

Кривично дело је довршено предузимањем једне од алтернативно предвиђених делатности и за његово постојање довољно је да су средства и једнократно прикупљена или дата, а без значаја је да ли су средства и употребљена за извршење тероризма.

Извршилац овог кривичног дела може бити свако лице, а као облик кривице потребан је умишљај, који мора да обухвати свест о томе да се ради о средствима која су намењена финансирању кривичних дела тероризма.⁴¹⁶

У ст. 2. овог кривичног дела предвиђено је обавезно изрицање мере безбедности одузимања предмета.

Поставља се питање из ког разлога је законодавац, будући да је умишљај облик кривице који представља правило и није га потребно предвиђати код сваког појединог

⁴¹⁴ О питању због чега законодавац у процесу усклађивања нормативне структуре поменуте инкриминације, извршене ЗИД КЗ из 2009, није проширио круг наведених дела тероризма, која су према ставовима осталих правнообавезујућих правних аката била знатно шире постављена, било је више речи у оквиру излагања о кривичном делу из чл. 393. пре доношења ЗИД КЗ из 2012.

⁴¹⁵ Према чл. 449. КЗ ЦГ, за финансирање тероризма казниће се „ко на било који начин обезбеђује или прикупља новац, хартије од вредности, друга средства или имовину чија је намјена да се у целости или дјелимично користе за финансирање вршења кривичних дијела из чл. 447, 447а, 447б, 447ц, 447д и 448 овог законика, или за **финансирање организација** које за циљ имају вршење тих дијела, или **припадника тих организација**“. О овом кривичном делу више на стр. 86. другог поглавља овог рада.

⁴¹⁶ З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Подгорица, 2010, стр. 877.

кривичног дела, навео као обележје кривичног дела део одредбе „знајући да ће се користити“, када умишљај иначе подразумева свест и вољу. Истицање потребе постојања свести, уз аналогно томе не истицање воље, законодавац је потпуно у нескладу са општим правилом, да је умишљај претпостављени облик кривице, осим када се изузетно другачије не одреди, унео непотпуно и погрешно одређење умишљаја као обавезног субјективног обележја.⁴¹⁷

Сврха ради које се дају или прикупљају средства односи се на извршење прецизно набројаних кривичних дела, и овај део норме представља нормативно обележје бића кривичног дела финансирање тероризма, јер овај део инкриминације зависи од правних норми којима су наведена кривична дела предвиђена. Ово обележје мора бити обухваћено умишљајем, односно потребно је да учинилац има представу о чињеничном стању које је овом нормом законодавац обухватио. Оно што је спорно је истицање обавезе постојања свести (која је обухваћена појмом знања о будућем коришћењу средстава) без истицања воље, која заједно са свешћу (знањем) представља два конститутивна елемента умишљаја, која су неопходна и међусобно условљена. Овакво истицање елемента свести потсећа, на у старијој доктрини постојеће спорове о елементу на којем се заснива умишљај. Будући да је данас у нашем законодавству прихваћен став о међусобној условљености интелектуалног и волунтаристичког елемента умишљаја, овакво апострофирање знања, као елемента свести представља експлицитно прихватање теорије представе у оквиру једне законске норме, која није усклађена са општим институтом умишљаја из чл. 25. КЗ.

Највероватније је реч о појави познатијој као *blueprint*,⁴¹⁸ која мора бити избегавана у било којој области правног система, како интервенције засноване на обавезама које произилазе из ратификованих међународних докумената, не би неконсеквентно биле уношене у правни систем земље које прилагођава своје национално законодавство таквим обавезама. У кривичноправној области, таквим техникама

⁴¹⁷ О појму и елементима умишљаја видети више: З. Стојановић, *Кривично право – Општи део*, Београд, 2012, стр. 147.

⁴¹⁸ Реч је о неселективном приступу имплементације иностраних решења, без обзирања на смисао и садржину прописа у који се измене уносе као и без обзира на правну традицију земље чије се законодавство усклађује са иностраним решењима. Овакав приступ у легислативно-техничком смислу, по правилу, одступа од уобичајеног начина нормативног обликовања одредаба конкретног прописа, а и у садржинском смислу одступа од општег духа закона. Оваква решења подразумевају тумачење и прилагођавање у пракси од стране суда применом телеолошког метода и метода *argumentum a coherentia*. Више о начелним проблемима оваквог приступа изградњи нормативних решења у процесу хармонизације националних законодавстава са *aqui communautaire* видети више: Д. Кавран, *Јавна управа*, Београд, 2003, стр. 21-29.

нормирања⁴¹⁹ обележја бића кривичних дела настају поменути номотехнички недостаци.

3.2.7. Кривично дело терористичко удруживање, чл. 393а

Кривично дело терористичко удруживање, чл. 393а представља криминализацију у раној фази, полазећи од премисе да се удруживање више лица јавља као специфично по својој тежини услед удруживања више „криминалних количина“ у једну, која подразумева виши степен друштвене опасности овакве делатности.

Као основни разлог прописивања овог кривичног дела у националном кривичном законодавству наводе се обавезе које произилазе из Међународне конвенције о спречавању терористичких напада бомбама, која је документ у којем се терористичко организовање први пут издваја као засебно кривично дело⁴²⁰, као и одредбе Оквирне одлуке Савета Европске уније о борби против тероризма из 2002 (2002/475/ЈНА) са амандманима из 2008 (2008/919/ЈНА).⁴²¹

До усвајања ЗИД КЗ из 2012. поменута инкриминација није постојала, а када је било у питању удруживање више лица за вршење тероризма могла је бити примењивана збирна инкриминација удруживање ради противуставне делатности из чл. 319. КЗ, које се односило и на кривично дело тероризма, с обзиром на то да је кривично дело тероризма, до доношења ЗИД КЗ из 2012, било систематизовано у оквиру *Главе XXVIII Кривичних дела против уставног уређења и безбедности Србије*.⁴²²

Променом групног заштитног објекта код кривичног дела тероризма и осталих кривичних дела сврстаних у подгрупу кривичних дела тероризма према новом

⁴¹⁹ Које су последица недоследног и некритичког преузимања одредаба међународних докумената.

⁴²⁰ Југославија је ратификовала ову конвенцију 2002: „Службени лист СРЈ – Међународни уговори“, бр. 12/2002.

⁴²¹ У чл. 2. Оквирне одлуке Савета Европске уније захтева се од држава чланица да као кажњиво предвиде терористичко удруживање, а када је у питању одређивање времена трајања терористичке групе користи се непрецизан термин „*over a period of time*“, који подразумева да је група основана да делује одређено време, под чиме се по мишљењу З. Стојановића, не може радити о неком краћем временском периоду, нпр. краћем од неколико месеци. Видети: З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Подгорица, 2010, стр. 878. Исто Н. Делић сматра да удруживање на дуже време претпоставља да је удружење створено за одређени оптимално дужи период, нпр. неколико месеци. Наведено према: Н. Делић, *Нова решења у посебном делу КЗ*, Београд, 2014, стр. 227.

⁴²² О овој инкриминацији, као и интервенцијама у вези са прецизирањем облика удружења обухваћеног законским описом више је било речи на стр. 133–138. ове главе.

приступу дефинисања ових кривичних дела у КЗ, након ЗИД КЗ из 2012, инкриминација удруживање ради противуставне делатности из чл. 319. редакцијски је измењена у смислу изостављања кривичног дела тероризма као једног на које се удруживање ради противуставне делатности односило, те се појавила потреба да се за ову врсту удруживања, како због њене специфичне опасности, тако и због међународнопреузетих обавеза предвиди засебна инкриминација. Иако је у овим случајевима било могуће применити кривично дело из чл. 346. КЗ, удруживање ради вршења кривичних дела,⁴²³ чињеница да кривична дела тероризма представљају тешки облик криминалитета, као и због веома честе идеолошке заслепљености чланова терористичке групе,⁴²⁴ која се повећава у односу на ону коју поседује само један човек када извршава кривично дело, као легитимно, а и усклађено са наведеним захтевима релевантних међународних докумената и трендовима у упоредном праву, јавило се издвајање засебне инкриминације, која представља пример криминализације у раној фази, кривичног дела терористичко удруживање из чл. 393а КЗ.

Кривично дело из чл. 393а КЗ има основни и привилеговани облик.

Основни облик предвиђен у ст. 1. подразумева удруживање два или више лица на дуже време ради вршења кривичних дела из чл. 391. до 393. КЗ.⁴²⁵ Из законског описа основног облика уочљиво је да морају постојати три кумулативно испуњена услова, како би се могло радити о кривичном делу терористичко удруживање. Потребно је 1) да се два или више лица удруже, 2) да поменуто удруживање траје дуже време и 3) да је циљ удруживања вршење кривичних дела из чл. 391. до 393. КЗ.

⁴²³ Пре ЗИД КЗ из 2009. познато под називом кривично дело злочиначко удруживање, које је имало два основна облика: организовање злочиначког удружења или припадништво таквом удружењу, код којег број лица и тачно одређена организациона структура групе нису били од значаја, већ је за постојање дела било неопходно да удружење мора имати најмање три лица, а као могући облик удружења законодавац је наводио само групу, иако је према ставу И. Вуковића поред групе у контексту ове инкриминације требало разумети и друге типове удружења попут банде, мреже, организације или каквог другог облика удруживања више лица. Према: И. Вуковић, „Кривично дело злочиначког удруживања и њгова обележја (члан 346, Кривичног законика)“, у: *Примена међународног кривичног права – организовани криминал*, Тара, 2007, стр. 182–185.

⁴²⁴ Након терористичких напада на Куле близнакиње у Њујорку, 11. септембра 2001. године, сматра се да почиње ера глобалног тероризма, који неретко карактерише религијска и етнонационалистичка мотивација, за шта се као репрезентативни пример наводе терористички напади у Волгограду, Лондону, Мадриду, Москви. О типовима терористичких организација, њиховим мотивима и методама видети више: А. Cronin Kurth, „Behind the Curve, Globalization and International Terrorism, in: D.R Howard., L.R., Sawyer, E.N.(Bajema eds.) *Terrorism and Counter Terrorism, Readings and Interpretations-third edition*, Higher education, Boston, 2009, p. 62.

⁴²⁵ Реч је о кривичним делима тероризам, јавно подстицање на извршење терористичких дела, врбовање и обучавање за извршење терористичких дела, употреба смртоносне направе, уништење и оштећење нуклеарног објекта, угрожавање лица под међународном заштитом и финансирање тероризма.

Сва лица која се организационо повезују су саизвршиоци, при чему закон не прави разлику у погледу улога које они у удружењу имају, већ се околност да се ради о организатору или припаднику/цима удружења може ценити као околност приликом одмеравања казне.⁴²⁶

Кривично дело сматра се довршеним када је дошло до удруживања два или више лица у одређеном циљу. За дело је ирелевантно за извршење ког броја кривичних дела је удружење формирано (јер је формулација обухватила извршење једног или више кривичних дела) као и да ли се она реално дају остварити.

Извршилац може бити свако лице, а као субјективно обележје бића се јавља директан умишљај, који одређује посебна намера вршења кривичних дела из чл. 391. до 393. КЗ.

За извршење овог кривичног дела предвиђена је иста казна као и за дело ради чијег је извршења удруживање успостављено.

Кривично дело терористичко удруживање јавља се као посебан облик кривичног дела из чл. 346, удруживање ради вршења кривичних дела и по односу специјалитета (*lex specialis derogat lege generali*) између ова два кривична дела искључен је стицај и постојаће само кривично дело терористичког удруживања, уколико су испуњени кумулативно одређени услови из основног облика чл. 393а. Само у случају не испуњавања предвиђених услова кривично дело би се могло квалификовати према чл. 346. КЗ.⁴²⁷

У ст. 2. предвиђен је привилеговани облик овог кривичног дела, који истовремено има карактер факултативног основа за ослобођење од казне који подразумева да ће се учинилац дела из ст. 1. казнити затвором до три године, уз могућност ослобођења од казне, уколико откривањем удружења или на други начин спречи извршење кривичних дела из чл. 391. до 393. КЗ или допринесе њиховом откривању.

⁴²⁶ У том смислу постоји разлика у односу на Оквирну одлуку, која прави дистинкцију између чланова удружења, разликујући их на организатора и припаднике, и одређујући појам структурисане групе под њом подразумева организационо повезивање више о два лица, док је чл. 393а поставио најмање два лица као један од услова за постојање овог кривичног дела. Више о кумулативно постављеним условима видети: З. Стојановић, Д. Коларић, *Кривичноправно сузбијање организованог криминалитгета, тероризма и корупције*, Београд, 2014, стр. 191.

⁴²⁷ Реч је делу које је супсидијарног карактера које ће постојати једино уколико у конкретном случају нису испуњени услови за постојање неког другог кривичног дела које је на сличан начин дефинисано одговарајућим организовањем и за које је предвиђена тежа казна. Према: З. Стојановић, Н. Делић, *Кривично право – Посебни део*, Београд, 2014, стр. 306.

Услови за изрицање предвиђене блаже казне или за ослобођење од казне подразумевају испуњење једног од три алтернативно прописана услова: 1) ако учинилац основног облика кривичног дела *откривањем* удружења **спречи извршење** кривичних дела из чл. 391. до 393. КЗ; 2) ако учинилац основног облика кривичног дела *на било који други начин* **спречи извршење** кривичних дела из чл. 391. до 393. КЗ или 3) ако учинилац основног облика кривичног дела *на било који други начин* **доринесе откривању терористичког удружења.**

С обзиром на то да кривично дело терористичког удруживања *de facto* представља припремну радњу за извршење кривичних дела из чл. 391. до 393. КЗ, оно је дефинисано у форми деликта – препреке, који омогућава кажњавање потпуно независно од тога да ли су дела ради чијег је извршења кривично дело учињено уопште учињена. Стога се на овом месту као интересантна могу поставити питања у вези са потенцијалним односом кривичног дела терористичког удруживања и извршеног кривичног дела из категорије набројаних, ради чијег се извршења кривично дело из чл. 393а и предузима.

С обзиром на карактер трајности терористичког удружења (које је експлицитно одређено као „дуже време“) и неодређеност по питању броја кривичних дела ради чијег је извршења удружење основано, у случају потоњег извршења неког од кривичних дела из чл. 391. до 393. КЗ постојаће стицај кривичног дела терористичко удруживање и довршеног кривичног дела из наведене категорије, с обзиром на то да се удружење не исцрпљује у извршењу тачно одређеног кривичног дела, као што је то нпр, случај са кривичним делом из чл. 345. КЗ, договор за извршење кривичног дела, које претпоставља договор са другим да се изврши **одређено кривично дело.**⁴²⁸ Уколико би се два лица договорила да у неком краћем периоду изврше једно одређено кривично дело тероризма онда би се дело квалификовало по чл. 345. КЗ, које има карактер кажњиве припремне радње у односу на договорано конкретно кривично дело.⁴²⁹ Извршењем или покушајем да се поменуто конкретно кривично дело тероризма изврши

⁴²⁸ Реч је о управо супротној ситуацији у којој ће кривично дело договор за извршење кривичног дела постојати једино у случају да дело у односу на чије извршење је постигнут договор није извршено или покушано. О правној природи овог кривичног дела и потенцијалном односу са извршеним кривичним делом ради чијег извршења је договор са другим постигнут видети више: З. Стојановић, Н. Делић, *op. cit.*, стр. 304–305.

⁴²⁹ Кривично дело из чл. 345. КЗ инкриминише припремање дела које је предмет договора, али оно има пролазни припремни карактер и подразумева договарање једног тачно одређеног кривичног дела, док се кривично дело из чл. 346. (па и његов посебан облик из чл. 393а) организује ради вршења неодређеног броја кривичних дела, па се у случају потоњег извршења договореног дела код кривичног дела из чл. 345. гаси кривична одговорност за договор по основу привидног идеалног стицаја, док код кривичног дела из чл. 346. или чл. 393а стицај постоји. Према: И. Вуковић, *op. cit.*, стр. 189.

примениће се привидни идеални стицај по принципу супсидијаритета и постојаће само то конкретно одређено кривично дело тероризма.

Након изложене анализе кривичних дела из подгрупе кривичних дела тероризма, у оквиру *Главе XXXIV Кривичних дела против човечности и међународног права*, која представља основни задатак науке кривичног права у области посебног дела кривичног законодавства потребно је констатовати да се као одговорна, у кривичноправном смислу, за кривична дела из ове категорије, након доношења и усвајања Закона о одговорности правних лица за кривична дела из 2008. године могу појавити и правна лица. Усвајање овог посебног облика одговорности у кривичном праву, није последица само захтева ЕУ из правних инструмената у вези сузбијања и спречавања тероризма, него и бројних других, у којима је као обавеза за Србију предвиђена одговорност правних лица за кривична дела.

Начело *societas delinquere non potest* и строг доктринарни став да правна лица не могу одговарати за кривична дела, јер не располажу свешћу и вољом, потребном ради изрицања друштвено-етичког прекора, изражен сентенцом *no soul to dam, no body to kick*, не одговара потребама осавремењивања и модификовања кривичног права у складу са промењеним друштвеним околностима и карактеристикама криминалитета правних лица.

Српско кривично законодавство до 2008. године познавало је одговорност правних лица за прекршаје и привредне преступе, а 23. октобра 2008. усвојен је Закон о одговорности правних лица за кривична дела,⁴³⁰ који је ступио на снагу 5. новембра 2008. године, чиме је Србија, знатно касније од осталих европских држава усвојила принцип кажњивости правних лица за кривична дела, као посебан случај одговорности у кривичном праву.⁴³¹

Као правне разлоге који оправдавају кривичноправну одговорност правних лица наводимо увођење овог типа казнене одговорности у бројним законодавствима европских земаља, као и постојање обавезујућих докумената прихваћени на наднационалном нивоу, од којих међу најважнијима треба истаћи Препоруку R (88) 18

⁴³⁰ „Сл. гласник РС“, бр. 97/2008

⁴³¹ Каквим се још сматра скривљена неурачунљивост, одговорност за кривична дела квалификована тежом последицом, и одговорност за кривична дела учињена путем штампе и других средстава јавног информисања.

Комитета министара Савета Европе о одговорности правних лица за кривична дела, усвојену 20. октобра 1998. године⁴³², као и низ докумената у којима је предложена или препоручена и одговорност правних лица за кривична дела као што су Кривичноправна конвенција о корупцији из 1999, Међународна конвенција о сузбијању финансирања тероризма из 1999, Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала са допунским протоколима из 2000, Конвенција о високотехнолошком криминалу из 2001, Конвенција Уједињених нација против корупције из 2003, Конвенција Савета Европе о борби против трговине људима из 2005, Конвенција Савета Европе о спречавању тероризма из 2005, као и Конвенција Савета Европе о прању, тражењу, заплени и одузимању прихода стечених криминалом и о финансирању тероризма из 2005. године.⁴³³

У Србији је након доношења Закона о одговорности правних лица за кривична дела (ЗОПЛКД) прихваћен сложен систем казнене одговорности правних лица који обухвата прекршаје, привредне преступе и кривична дела⁴³⁴. Овај облик одговорности није уведен у оквиру кривичног законодавства у ужем смислу, већ је прописан посебним законом, који је *lex specialis*, због бројних специфичности правног лица као субјекта кривичног дела.⁴³⁵

⁴³² Више о утицају поменуте директиве на усвајање кривичне одговорности правних лица у националним законодавствима видети више: А. Eser, G. Heine, B. Huber (eds.), *Criminal Responsibility of Legal and Collective Entities*, Freiburg im Breisgau, 1999, p. 10.

⁴³³ Г. П. Илић, „Одговорност правних лица за кривична дела“, *Билтен Округног суда*, 80/2009, стр. 12.

⁴³⁴ Привредни пресупи и прекршаји нису имали прави и пуни капацитет за сузбијање поступака и радњи правних лица, што представља оправдање за увођење кривичноправне одговорности правних лица, која омогућава вошење кривичног оступка и изрицање законом прописаних кривичних санкција правним лицима.

⁴³⁵ Постоје различите концепције приликом увођења одговорности правних лица за кривична дела у разним земљама, па тако нека ова питања регулишу у кривичним законима, а нека у посебном законодавству. Табеларни преглед законских решења појединих европских држава дат је у : М. G. Faure, G. Heine, *Criminal Enforcement of Environmental Law in the European Union- Report*, Maastricht, 2000, p.12.

Одељак 4. Примена неких општих кривичноправних института у области кривичних дела тероризма

Будући да је тема ове докторске дисертације непосредно везана за обраду кривичних дела тероризма, која се систематизована налазе у области посебног дела Кривичног законика, у раду је првенствено примењен методолошки приступ који подразумева приказ и анализу основних и допунских обележја бића кривичних дела из ове категорије, која су хронолошки дата у складу са израженом динамиком, односно честим и свеобухватним променама нормативних решења у овој области.

Иако начелно везана за питања из области посебног дела, због његове како функционалне тако и структуралне повезаности са одредбама општег дела, као и због чињенице да у себи садрже велики број проблемских питања, на која треба дати одговор, у овом одељку рада биће изложен одређен број општих кривичноправних института у контексту њихове примене или одступања у области кривичних дела тероризма.

С обзиром на то да је реч о достигнућима кривичноправне догматике, која су знатно касније настала у односу на одредбе посебног дела⁴³⁶, важно је уочити везе које су постојале и које постоје у позитивноправним решењима тероризма, кроз повезивање са развојем одређених решења из области општег дела кривичног права.

Посебни део, најпре због чињенице да је настао знатно раније од одредаба општег дела, има одређену самосталност у односу на општи део, али функционално је неодвојиво повезан са одредбама општег дела, јер правила и институти општег дела КЗ постављају услове за постојање било ког кривичног дела из посебног дела, као и услове за примену санкција. За разлику од прописа општег дела кривичног права који садрже формулацију извесног општег правила или принципа који се односи на сва кривична дела уопште, прописи посебног дела кривичног права имају два дела – диспозитивни део прописа који садржи одредбу о кривичном делу и део који садржи

⁴³⁶ З. Стојановић, *Кривично право – Општи део*, Београд, 2012, стр. 6–8; Ђ. Ђорђевић, *Кривично право – Посебни део*, Београд, 2014, стр. 2–4.

одредбу о казни, санкцију. У том смислу оба дела кривичног права представљају нераздвојну целину, те их и у области кривичних дела тероризма анализирамо у међусобној интеракцији, како би рад био садржински обogaћен ради остваривања циља постављеног на почетку овог рада – свеобухватне теоријске анализе кривичних дела тероризма.

4.1. Опсег примене неких општих кривичноправних начела у области кривичних дела тероризма (начело законитости, начело легитимности, начело хуманости и начело сразмерности и праведности)

Начело законитости, као један од основних постулата савременог кривичног права, настао у доба просветитељства, представља уједно и начело уставног ранга у српском законодавству. Устав Републике Србије у чл. 34. ст. 1. прописује да се нико не може огласити кривим за дело које, пре него што је учињено, законом или другим прописом заснованим на закону није било предвиђено као кажњиво, нити му се може изрећи казна која за то дело није била предвиђена. Широко формулисана уставна одредба односи се на све врсте деликата, док се прецизно одређивање домашаја овог начела, када су кривична дела у питању даље одређује у првом члану КЗ, који прописује да никоме не може бити изречена казна или друга кривична санкција за дело које пре него што је учињено није било одређено као кривично дело, нити му се може изрећи казна или друга кривична санкција која законом није била прописана пре него што је дело учињено.

Прописивање овог начела као прве одредбе кривичног законика јасно одређује његов значај и функцију у домаћем законодавству. Поверена улога гаранта непроменљивости и постојаности кривичног права, остварује се кроз обавезу државе да само у случајевима у којима се одређени догађај може подвести под постојећи систем инкриминација, против одређеног лица може бити покренут кривичноправни апарат. Гарантивна функција кривичног права, као противтежа његовој основној – заштитној функцији, обезбеђује се кроз поштовање начела законитости, које подразумева заштиту појединаца од самовоље власти, дакле извесност кривичноправних норми и очување исправности казног механизма. Гаранција да власт, која поседује *ius*

puniendi, неће изненађивати грађане кривичноправним иновацијама и њиховом применом на догађаје *ante delictum*, представља гаранцију слободе и несметаног уживања основних људских права и слобода, као темељних постулата савремене правне државе.

Начело законитости изражено латинском максимом *nullum crimen, nulla poena sine lege*, остварује се и посматра кроз четири своја сегмента *lex scripta, lex previa, lex stricta* и *lex certa*.⁴³⁷

Lex scripta подразумева да је у кривичном праву забрањена примена обичајног права, дакле примена неписаних норми. Овај сегмент начела законитости не значи просту обавезу прописивања кривичноправних норми само у закону, зарад претходног информисања грађана о забрањености одређеног понашања и усклађивања њиховог понашања са кривичноправним одредбама,⁴³⁸ већ превасходно означава обавезу државе да се у сваком поједином случају примене кривичног права органи надлежни за спровођење закона, полиција, тужилаштво и судови, неће руководити било којим другим нормама осим законских, као и да неће произвољно стварати нова кривична дела нити санкције за иста. Писана норма обезбеђује, дакле, сигурност и извесност кривичног права, поуздано гарантујући да то право објективно и реално постоји.⁴³⁹

Lex previa означава забрану ретроактивне примене закона, која подразумева да дело и санкција за њега, да би могли бити примењени, морају бити одређени у закону пре него што је дело учињено. Међутим, у чл. 5. ст. 1. КЗ прописано је одступање од овог

⁴³⁷ Подела начела законитости на четири му својствена семента до пре петнаестак година у домаћој науци кривичног права није ни помињана, а о широкој примени овог начела код нас је први писао З. Стојановић, *Кривично право – општи део*, 3. издање Београд, 2001. Потребу схватања начела законитости шире од просте забране ретроактивне примене закона, те његову поделу на три различита принципа, принцип забране ретроактивне примене закона, принцип максималне одређености и принцип стиктног (уског) дефинисања кривичног закона наводи: А. Ashworth, *Principles of Criminal Law*, Oxford, 1991, p. 59.

⁴³⁸ Што чини само један од бројних фактора у вези са коренима начела законитости у националним законодавствима држава континенталне Европе – *начело законитости као елемент опште превенције*, у контексту унапред познате претње за случај извршења кривичног дела. Овај принцип има другачије значење у државама англосаксонског правног система, у којима се више ради о начелу правности (прописаности) у кривичном закону. Различита виђења садржаја сегмента *lex scripta* износе: М. Шкулић, „Начело законитости у кривичном праву“, *Анали ПФБ*, 1 - LVIII/2010, стр. 75–76 заузимајући став да је основна функција поменутог сегмента начела законитости садржана у забрани деловања обичаја као извора кривичног права и М. Мајић, „Начело легалитета-нормативна и културна еволуција (II део)“, *Анали ПФБ*, 2 - LVII/ 2009, стр. 38 -39, који истиче да је тежиште постојања овог сегмента информисање грађана о томе шта је кажњиво у кривичноправном смислу.

⁴³⁹ М. Шкулић, *op. cit.*, стр. 77.

правила, у случају да је нови закон блажи по учиниоца, до чега долази када је након извршења кривичног дела закон једном или више пута био промењен.

Lex certa означава да кривичноправна норма мора бити, у што је већој мери могуће, одређена, што практично значи избегавање неодређених норми попут генералних клаузула и бланкетних норми. Већа прецизност кривичноправне норме оставља мање простора за широка тумачења у пракси, те *ipso facto* спречава продор арбитрерности, која је антипод правној сигурности и извесности, које се кроз ово начело теже да остваре.

Lex stricta садржи забрану стварања кривичног права путем аналогije. Кривичноправне норме обухватају само оно на шта се односе, а не и неке сличне случајеве. Дакле, нове инкриминације се не смеју стварати по принципу сличности, употребом креативне аналогije, којом би се нова бића кривичних дела прописивала на основу сличности са неким већ постојећим кривичним делима.⁴⁴⁰

Да ли је и на који начин начело законитости суштински испоштовано у оквиру одредаба о кривичним делима тероризма у националном законодавству основно је питање у односу на сва остала из општег дела кривичног права, јер представља претпоставку о, макар, декларативној утемељености законског текста на најважнијим начелима кривичног права. Одговор на ово питање истовремено подразумева потврду или оповргавање става о националном кривичном праву као демократском, либерално оријентисаном систему правних норми, који је прилагођен изазовима које савремени облици криминалитета са собом носе.

Легислативна техника изградње основног кривичног дела тероризма постављена је на изражено казуистичком принципу. Овакав приступ израде нормативних решења усклађен је са сегментом *lex scripta* и *lex previa*, као и са сегментом *lex certa*, али му се може упутити замерка у вези са степеном адаптабилности овако постављене норме. Иако начело законитости подразумева израду норме која ће бити у што је могућој мери

⁴⁴⁰ Постојање правних празнина ствара нејасноће и води ка недозвољеној аналогiji, која претендује да сличности између појава искористи зарад проширивања кривичноправне заштите и на случајеве који нису конкретизовани у посебном делу кривичног законодавства. Према: И. Бодрожич, „Начело законитости и легитимности као оквир за прописивање кривичних дела високотехнолошког криминала“, у: *Зборник радова „Супротстављање савременом организованом криминалу и тероризму“*, Београд, 2012, стр. 232.

више одређена, оно никако не би требало бити схватано, као окамењење норме у смислу одузимања права суду да норму приликом примене и тумачи. На сличан начин као и код прихваћеног система казни, који код нас подразумева релативну одређеност истих и њихово одмеравање од стране суда у складу са одређеним унапред предвиђеним правилима, и сама норма подложна је тумачењу у складу са значајем и улогом како судског тумачења, као једног од три начина тумачења у односу на субјекта који тумачење врши, тако и у односу на значај посредног извора кривичног права, који судска пракса у нашем правном систему има.

Сматрамо стога, да је нешто уопштенији начин одређења елемената бића кривичног дела тероризма био примеренији начин нормирања у овој области, првенствено због високог степена динамике којом се тероризам као облик криминалитета карактерише. Казуистика, односно таксативни модел одређења радње кривичног дела тероризма, стриктно набраја облике недозвољених понашања који се сматрају кривичним делом тероризма и таква формулација не оставља простор суду да норму прилагођава неким новим облицима криминалитета, јер би таквим тумачењем прекршио сегмент начела законитости, означен као *lex stricta* и зашао у зону креативне аналогije.

Сматрамо да је критика на рачун оваквог начина одређења радње најпре упућена најважнијим инструментима реакције на регионалном нивоу, из којих деривирају и сва остала обрађивана решења у упоредном законодавству, укључујући и национално. Далеко прикладнији начин одређења радње био би мешовити модел, који би поред набрајања недозвољених делатности, које недвосмислено представљају тероризам у контексту кривичног дела, оставио простора за fino подешавање норме будућим, новим појавним облицима тероризма, што би било усклађено са начелом законитости, које захтевом за одређеношћу, никако не успоставља забрану тумачења норме од стране суда у сваком конкретном случају.

Код других инкриминација из подгрупе кривичних дела тероризма, долази до одређених одступања од неких општих ставова кривичноправне догматике, који директније везе имају са неким другим општим кривичноправним институтима, као што су проширивање криминалне зоне и на област удаљеног угрожавања заштитног објекта, инкриминисањем припремних радњи као засебног кривичног дела или предвиђање подстрекавања као засебног кривичног дела, тако да се код њих питање

примене начела законитости исцрпљује у провери да ли је код конкретног кривичног дела законодавац правну норму поставио тако да конкретно подручје њене примене произилази из текста или да се тумачењем може утврдити.⁴⁴¹

Сматрамо да су инкриминације из чл. 391а, 391б и 393. КЗ усклађене са начелом законитости и као такве квалитетно постављене у погледу поштовања наведених стандарда нормативног обликовања одредаба националног кривичног законодавства.

Оно питање које се код њих намеће у вези је са екстензивно постављеним границама кривичноправне заштите и биће детаљније анализирано у вези са следећим начелом кривичног права чији се опсег примене у области кривичних дела тероризма утврђује у овом одељку.

Начело легитимности пред кривичноправну норму или законски пропис у целини, поставља захтев да кривичноправна интервенција буде усклађена са принципом кривично право као *ultima ratio*. Само она кривичноправна интервенција која је ограничена заштитом човека и других друштвених вредности, дакле она којој су поменуте вредности и основ и граница претендује да се означи као легитимна.

Питање оправданости и нужности кривичноправне реакције ванправно је питање и оно може варирати од појединца до појединца, али у демократском друштву, карактеристичном по мноштву интереса, оправданим и нужним може се сматрати онај приступ у формирању граница кривичног права, који једном просечном грађанину у демократском друштву обезбеђује заштиту основних слобода и права, намећући му истовремено оваквој заштити инхерентна ограничења у њиховом коришћењу, која омогућавају несметано коришћење и заштиту права других.⁴⁴²

Тенденција проширивања каталога кривичних дела која се означавају као кривична дела тероризма, присутна је у националном законодавству од времена његовог уношења. Иако се бројна понашања која су временом означавана као кривична дела тероризма, иначе могу квалификовати уз помоћ неких других општих кривичних дела,

⁴⁴¹ З. Стојановић, Д. Коларић, *Кривичноправно сузбијање организованог криминалитета, тероризма и корупције*, Београд, 2014, стр. 184.

⁴⁴² О значају поштовања основних кривичноправних начела видети више: И. Бодрожић, „Поштовање основних кривичноправних начела као претпоставка правне државе“, у : *Тематски зборник радова „Положај и улога полиције у демократској држави“ II*, Београд, 2014, стр. 117–130.

њихово издвајање као засебних инкриминација има значаја због обезбеђивања строжијег кажњавања и олакшавања међународне кривичноправне сарадње, која је у овој области криминалитета неизбежна, због међународне димензије ове врсте делатности и његове међународне друштвене опасности.

Савремени тероризам, коришћењем информационих технологија и осталих средстава глобалног информационог доба, почео је до те мере да угрожава интересе глобалне заједнице да су тежње ка обезбеђивању заштите друштва од ризика и претњи које тероризам у себи поседује почеле да уводе неке нове тенденције у поимању безбедности. Страх код грађана, проуроковао је страх државе (реч је о страху од криминала), па она почиње да у процесу обезбеђивања сигурности залази и у сферу основних људских права и њиховог ограничавања. Страх је тај који намеће осећање опасности као довољно снажно да оправда чак и кривичноправну реакцију у фазама ране криминалне прогресије, као и одступања од неких уставних и процесноправних гаранција. У речима Џ. Фројда да је „страх родитељ окрутности“ и Б. Расела да је „страх главни извор предрасуде и један од главних извора окрутности“⁴⁴³ треба видети објашњење за поступке државе која у кривичноправном одговору на тероризам јесте у искушењу да крши људска права појединаца зарад постизања безбедности и заоштрава репресију, која је супротна основним уставним и кривичнопроцесним начелима. Бројни су принципи који су у оквиру моралних дилема о границама кривичноправне репресије у области тероризма понуђени. Као такви, истичу се умерена реакција у стању страха, неприкосновеност права на правично суђење, политичких слобода и једнаког поступања пред законом и баланс између слобода и сигурности.⁴⁴⁴ Ове превентивно оријентисане тенденције, нису заобишле ни кривично право, иако је оно чврсто утемељено на догматском принципу о његовој изузетности.

Кривично право ширењем броја кривичних дела, као и проширивањем криминалне зоне и на оне фазе, које претходе непосредном предузимању забрањених делатности, замењује своју заштитну функцију, безбедносном функцијом, која му није својствена и која начелно припада неким другим инструментима државне реакције, превасходно превентивним механизмима, попут организационих или технопревентивних мера.

⁴⁴³ Наведено према: *Мислило – Књига мисли 1000 мудраца*, Београд, 1993, стр. 778–779.

⁴⁴⁴ D. Cole, J.X. Dempsey, *Terrorism and the Constitution*, New York, 2002, p. 148.

Оно што оправдава овакве тенденције у кривичном праву, јесте немогућност надлежних државних органа да обезбеде сигурност људи и имовине, уколико буду приморани да и у фази припремања или помагања и подстрекавања на извршење кривичног дела, чекају моменат када ће радња бити предузета. Једино се обезбеђивањем реактивног простора државним органима (временски период од предузимања препознатљивих припремних радњи до извршења кривичног дела) може правдати одступање кривичноправних одредаба, у смислу њиховог угрожавања основних слобода и права човека, као што су слобода изражавања мишљења, слобода окупљања и удруживања.⁴⁴⁵

Примена начела легитимности у области кривичних дела тероризма јесте под знаком питања, због изражених репресивних и експанзионистичких тежњи, али уколико се оне оправдају високом вредношћу заштитног објекта, око чије легитимности ништа није спорно⁴⁴⁶, као и високим степеном друштвене опасности угрожавања ових добара, те ускладе са начелом кривице⁴⁴⁷ и начелом законитости⁴⁴⁸, онда можемо констатовати да је овако омеђено кривично право легитимно у демократском друштву.

Начело хуманости које у кривичном праву подразумева да кривичноправна норма мора бити формулисана са примарним циљем заштите основних вредности човека, и истовремено формулисана тако да у односу на учиниоца буде у што је већој мери могуће хумана, тешко је ускладива са захтевима за постизањем високог степен безбедности савременог друштва.

⁴⁴⁵ Као одговор на претњу тероризма демократски одговор не сме бити такав да руши основне слободе и права на којима се заснива демократија, јер ништа не ставља на пробу принципе и доследност њима као страх од тероризма. Насупрот ванправним, војним механизмима, право треба да свој одговор конципира као одмерен, а не прекомеран, да уважава поставке уставне демократије какве су политичке слободе и права (право на окушљање, удруживање, изражавање мишљења), право на правично суђење и подједнак третман пред судом, у вези са чиме наглашено треба да поштује права верских и мањинских група у израженим напорима да обезбеди сигурност остатку становништва, а кривично право мора да буде коришћено само у случају манифестације припремања и извршења насилних аката, а не у случајевима постојања сумње у вези са потенцијалном могућношћу предузимања насилних аката. Према: *Ibid.*, р.181.

⁴⁴⁶ Реч је основним базичним вредностима како глобалног тако и сваког националног друштва.

⁴⁴⁷ Које подразумева да учинилац осим тога што изгледа опасно мора и да поседује одређени психички однос према делу због којег му се може упутити адекватан друштвено етички прекор, дакле да поступа са кривицом у односу на неке припремне фазе, код којих се кривица везује за угрожавање најзначајнијих добара.

⁴⁴⁸ Које подразумева прецизно одређење бића кривичног дела, дакле прецизирање подручја његове примене издвајањем тачно одређених припремних радњи као радње извршења.

Повреде тела и живота и велика материјална штета, које се јављају као последица тероризма, кривичном праву паралелно са наметањем превентивно оријентисаних тенденција, намећу и захтеве за поштравањем кривичноправне репресије.⁴⁴⁹ Реч је о популистичким тенденцијама,⁴⁵⁰ које политика злоупотребљава у оквиру ставова о потреби „бескомпромисне борбе против тероризма“, која заправо подразумева ванправна средства реаговања на тероризам проглашавањем „рата против тероризма“, што представља крах демократске државе пред тероризмом.⁴⁵¹

Иако кривичне санкције морају да својом врстом и висином означавају еквивалент угрожавању и повреди заштићених добара, оне ипак морају поштовати неке стандарде постигнуте дуготрајним развојем хуманистичких тежњи у области кривичноправних санкција.

Као типичан пример непоштовања начела хуманости кривичног права истичемо услове који владају у притвору Гвантанама Беј (*Guantanamo Bay Detention Camp*), у којем Сједињене Америчке Државе држе осумњичене за кривична дела тероризма, ускраћујући им основна људска права гарантована Универзалном декларацијом о људским правима (*Universal Declaration of Human Rights*)⁴⁵² и Европском конвенцијом

⁴⁴⁹ Максима *nemo prudens punit* апсолутно је релативног карактера у области тероризма као тешког облика криминалитета и она мора бити комбинована и са неким другим концепцијским приступима у коришћењу кривичноправне репресије, као што је „*just deserts*“, како би се нашла права мера у изградњи адекватних оквира кривичноправне репресије као средства за сузбијање криминалитета. О прихватљивим стратегијама сузбијања криминалитета и различитим приступима у коришћењу кривичноправне репресије видети опширније у: З. Стојановић, „Кривичноправна репресија као инструмент сузбијања криминалитета – савремене тенденције“, у: *Савремене тенденције кривичне репресије као инструмент сузбијања криминалитета*, Бијељина, 2010, стр. 7–29.

⁴⁵⁰ Ефикасност антитерористичког законодавства у вези је са великим бројем функција за које се може употребити. Према речима Р. Wilkinsona закони који заштравају казнену политику, приоритетно су намењени одвраћању потенцијалних учинилаца, али они имају и друге функције попут уједначавања међународне антитерористичке регулативе, олакшавања мађународне полицијске сарадње, као и изражавања јавне осуде оваквих понашања. Према: Р. Wilkinson, *Terorizam protiv demokracije*, Zagreb, 2002, str. 129.

⁴⁵¹ О питањима да ли тероризам може бити сматран врстом рата, као и анализом односа између оружаног сукоба, закона и обичаја рата и међународних антитерористичких инструмената и *de lege ferenda* предлозима у вези са дефинисањем терористичких аката почињених у миру на основу аналогије са оним што је забрањено у рату видети опширније: М. Sassoli, „Terrorism and War“, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4, 5/2006, p. 960, 961.

⁴⁵² Документ усвојен 10. децембра 1948. године од стране Генералне скупштине ОУН који садржи списак основних грађанских, политичких, економских, социјалних и културних права и слобода човека „као заједнички стандард који треба да постигну сви народи и све нације да би сваки орган друштва, имајући ову Декларацију стално на уму, тежио да учењем и васпитавањем допринесе поштовању ових права и слобода и да би поступним националним и међународним мерама било обезбеђено њихово опште и стварно признање и поштовање како међу народима самих држава чланица, тако и међу народима оних територија које су под њиховом управом“. Наведено према: Б. Кривокапић, *Лексикон међународног права*, Београд, 1998, стр. 491–492.

о људским правима и слободама (*Convention for the Protection of Human rights and Fundamental Freedoms*)⁴⁵³. Нехуманост се огледа у непоштовању забране о мучењу, понижавајућем кажњавању и поступању, које карактерише услове у поменутом затвору и притвору.

Овакав флагрантан начин кршења начела хуманости, као уставног начела свих демократских држава, само је један од примера краха демократије пред тероризмом, јер представља ванправне, демократском друштву несвојствене, механизме супротстављања криминалитету, који оповргавају основне постулате правне државе, на којој се заснива демократија.⁴⁵⁴ Поштовање правних норми и вредности владавине права представљају једини начин да демократија успостављањем равнотеже између сигурности и слободе и у условима учесталих терористичких напада (какви су услови садашњости) дугорочно победи у процесу супротстављања тероризму. Одустајање државе од правних механизма заштите и улазак у „рат против тероризма“, у којем демократија има повез преко очију и у којем се не поштују чак ни правила и обичаји рата, *ius in bello*, у вези са статусом ратних заробљеника и осталих права гарантованих Женевским конвенцијама неприхватљив је са становишта стандарда демократије. Овај приступ ванредних дерогативних прописа, који као модел у борби против тероризма нуде САД, представља прецедент у савременој уставној историји и може у контексту овог рада, који се није ни бавио решењима ове државе у области правног реаговања на тероризам,⁴⁵⁵ како због англосаксонског правног система којем ова држава припада, тако и због системског неправда⁴⁵⁶ којим се руководи у супротстављању и спречавању

⁴⁵³ Закључена у Риму, 4. маја 1950. године између чланица Савета Европе којом су заштићена најважнија, основна (класична) људска права и слободе: право на живот, право на слободу и безбедност личности, право на непристрасан и правичан судски поступак, право на својину и сл. Као механизам за остављање заштите предвиђен је Европски суд за људска права. Конвенција је велики број пута допуњавана. Видети опирније: Б. Кривокапић, *op. cit.*, стр. 119.

⁴⁵⁴ Максима *Ex injuria jus non oritur* представља подсетник демократским режимима да одговор либералне, демократске државе на тероризам мора бити пронађен у оквиру правног система државе, а никако у ванправним средствима, јер се проглашавањем рата против тероризма, као одговора на напад тероризма против демократије, тај рат лако и брзо претвара у „рат против права“, у оквиру којег се ограничавају слободе и права грађана, што има негативне последице по одржање квалитета демократичности и либералности које савремена правна држава сматра себи иманентним.

⁴⁵⁵ Законодавство САД није довољно озбиљно схатало тероризам као кривично дело усмерено ка угрожавању живота и имовине, што се значајно променило, усвајањем низа посебних законских прописа у савезним државама и на федералном нивоу, након 11. септембра 2001. године. Дефиницију кривичних дела тероризма и са њима повезаних кривичних дела у кривичним законцима Арканзаса, Калифорније, Џорџије, Хаваја видети у: Ј. Лопичић : „Законодавство Сједињених Америчких Држава у вези терористичких дела“, *Страни правни живот*, 1/10, стр. 183–191.

⁴⁵⁶ Пукотине у нормативном поретку воде заобилажењу правила међународног хуманитарног права и деформисању међународног права. Према: Р. Фолк, *Велики терористички рат*, Београд, 2003, стр. 145–

тероризма, само да послужи као пример како не би требало да изгледа одговор демократске државе на тероризам.⁴⁵⁷

На овом месту изазов који тероризам представља за демократско друштво појављује се као најочљивији, јер тероризам представља погрешан одговор на права питања, баш као што и овакви недемократски поступци државе представљају погрешан, ванправни и неуставни одговор друштва на тешко питање, питање адекватних механизма друштвене реакције на тероризам.⁴⁵⁸

Начело хуманости у области кривичних дела тероризма мора да испуњава строге стандарде који постоје у односу на сва остала кривична дела, а не да се позивањем на висок степен угрожавања заштићеног добра, покушавају да оправдају одступања од утемељених принципа савременог кривичног права.

Иако је смртна казна у националном законодавству укинута фебруара 2002. године,⁴⁵⁹ те је као најтежа кривична санкција уместо ње предвиђена казна затвора у распону од 30 до 40 година, Нацртом о изменама и допунама Кривичног законика, који је у целости објављен на сајту Министарства правде Републике Србије,⁴⁶⁰ ради јавне расправе,⁴⁶¹ за најтежа кривична дела убудуће би суд могао да изрекне казну доживотног затвора.⁴⁶²

146. Иако САД имају кривичноправни оквир за супротстављање тероризму, још од 1903. године, од када су како поједине државе тако и федерална држава усвојиле изузетно велики број закона о тероризму, ипак су се определиле за улазак у рат против тероризма. Списак закона који тероризам предвиђају као кривично дело видети : Т. J. Gardner, Т. М. Anderson, *Criminal Law*, New York, 2009, р.433.

⁴⁵⁷ Rorti наглашава негативни утицај америчког модела у супротстављању тероризму, на европска законодавства. Модел у којем се рат против тероризма означава као приоритет спољне политике САД, води „гашењу светла модерној демократској држави“, након двовековне борбе за просветитељске принципе и политички модерну уставну демократију видети више: R. Rorti, „Kraj otvorenog društva“, *Danas*, 3 -4. april 2004; D. Moasi “Franuski 11. septembar”, *Danas*, 13. januar, 2015; G. Brkić, “Žil Feragi: Terorizam je pogrešan odgovor na prava pitanja”, *Danas*, 22 -23. novembar 2014.

⁴⁵⁸ Значај преваге кривичноправног у односу на ратни модел заштите од тероризма, у контексту одабраних модела кривичноправне заштите од тероризма у Великој Британији и Немачкој, уз преглед савременог законодавства и инсистирање на одабиру рационалног кривичноправног одговора, који није базиран на страху већ на рационалној процени друштвене опасности деликата тероризма и потреби везаности дерогативних, специјалних прописа о сузбијању тероризма уставним начелима истичу: С. Walker, “Clamping Down on Terrorism in The United Kingdom“, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4, 5/2006, p. 1138–1142. и Ch. Safferling, „Terror and Law : German Responses to 9/11“, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4, 5/2006, p. 1156–1158.

⁴⁵⁹ Чиме је систем кривичних санкција усклађен са нивоом хуманизације који је постављен као стандард у другим европским кривичноправним системима.

⁴⁶⁰ <http://www.mpravde.gov.rs>, приступљено дана 08.09. 2015.

⁴⁶¹ Значај прибављања мишљења научне и стручне јавности о поступку и раду на изради законских пројеката наводи З. Стојановић, „Процес стварања кривичног законодавства и сузбијање криминалитета“, у: *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања, III део*, Београд, стр. 16–18.

⁴⁶² Готово све земље Европске уније познају казну доживотног затвора, са изузетком Шпаније, Португалије и Норвешке.

Питања у вези са усклађеношћу казне доживотног затвора са начелом хуманости предлагачи овог решења образлажу истицањем да „она може адекватније да изрази тежину неких кривичних дела и степен кривице учиниоца иако се практично у извршењу може свести на исту дужину као и казна у трајању од 30 до 40 година“.

Отворено питање увођења казне доживотног затвора појављује се као значајно у вези са инкриминацијама тероризма, с обзиром на то да се код појединих кривичних дела из ове подгрупе, као алтернатива казни затвора до 20 година јавља и казна затвора од 30 до 40 године, која би усвајањем предложеног Нацрта била замењена казном доживотног затвора, која би била предвиђена увек алтернативно уз казну затвора до 20 година.

Разматрања о казни доживотног затвора и степеновању нивоа њене хуманости у односу на казну затвора од 30 до 40 година представљају отворено правно питање, за које се као аргументи за увођење ове посебне врсте казне затвора наводе избегавање арбитрерности у вези са прописивањем трајања најтеже казне затвора, као и питања услова у којима живи особа која је у затвору провела нпр. 30 година и изгубила све социјалне контакте, која је без прихода, те која *de facto* представља доживотну казну.⁴⁶³

С обзиром на чињеницу да ниједна казна у себи не садржи могућност апсолутне превенције кривичних дела, увођење овакве врсте казне затвора биће само ствар процене кривичноправне струке о бољој могућности изражавања тежине одређених кривичних дела кроз примену ове врсте санкције. Предложена ограничења у вези са изрицањем ове врсте казне затвора чине је јасније разграниченом од постојећег распона који омогућава висок степен арбитрерности суда приликом одлучивања о казни у оквиру датог распона.

Начело сразмерности и праведности подразумева да кривично право мора да у области кривичних дела тероризма изврши адекватну надокнаду, кроз моралну сатисфакцију жртава која се постиже изрицањем адекватне санкције учиниоцу кривичног дела. Ово начело своју приоритетну примену налази у процесу нормативног обликовања дела норме кривичног дела тероризма, који се односи на санкцију, која мора бити примерена апстрактној тежини повреде заштићеног добра, а посебно мора

⁴⁶³ Дуготрајне затворске казне на врше позитиван утицај на јавну безбедност, док однос извесности и строгости казне затвора немају значаја у области генералне превенције. Према: V. Wright, „Deterrence in Criminal Justice – Evaluating Certainty vs. Severity of Punishment“, *Sentencing Project*, Washington, 2010, p. 8.

доћи до изражаја у процесу судског одмеравања казне, које ће полазећи од околности конкретног случаја учиниоцу кривичног дела одмерити и изрећи казну у складу са општим правилима о одмеравању казне уз поштовање општих идеја правде и правичности, које би свака санкција требало да у себи садржи.

С обзиром на то да је кривична санкција основни стуб кривичноправе заштите она у области ове категорије деликата оправдано може бити препоручена као строга, управо због потребе да се кроз њу искаже висок степен опасности, оличен у повреди најважнијих вредности човека у демократском друштву.

4.2. Припремне радње и кривична дела тероризма

Кривично право разликује неколико потенцијалних фаза у криминалној прогресији, дакле у процесу остварења кривичног неправа. Једно кривично дело може проћи кроз све потенцијалне стадијуме – стадијум доношења одлуке о извршењу кривичног дела (*iter criminis*), стадијум припремних радњи, стадијум покушаја и довршено кривично дело, као финални стадијум, док неко друго може обухватити само једну или две од поменутих фаза.

Ставови о кажњавању и легитимности примене кривичноправне репресије у појединим од ових фаза мењали су се кроз време, па у овом тренутку развоја одредаба националног кривичног законодавства, као први потенцијално кажњив стадијум, са аспекта општег дела кривичног права предвиђају покушај кривичног дела, уз испуњење законом прописаних услова.

Кажњавање за припремне радње, није општи кривичноправни институт, као што је то био случај са ранијим прописима из области кривичног права, до доношења КЗ. Једини начин на који закон може предвидети припремне радње као кажњив стадијум јесте предвиђањем припремања као засебног кривичног дела, подизањем припремних радњи на ранг радње извршења. Реч је о припремним радњама као самосталном кривичном делу, чија се легитимност огледа у високој вредности заштитног објекта према којем су управљена и интензитету његовог угрожавања.

Иако се ова врста припремних радњи објективно може означити као фаза припремања одређеног кривичног дела, оне имају самостално криминалополитичко оправдање и

означавају довољну криминалну количину, потребну за њихово предвиђање као самосталног кривичног дела.⁴⁶⁴

Друга врста припремних радњи су *delicta preparata* или припремне радње у ужем смислу. За њих КЗ више не предвиђа кажњавање, јер овакво предвиђање општег појма припремних радњи заједничког за сва кривична дела није усклађено са начелом законитости и то његовим сегментом *lex certa*. Овакав став о некажњивости припремања одређеног кривичног дела није консеквентно спроведен у КЗ, већ је код највећег броја кривичних дела из *XXVIII Главе – Кривичних дела проти уставног уређења и безбедности* законодавац предвидео у једној збирној инкриминацији кажњавање и за припремне радње за већи број кривичних дела.⁴⁶⁵

Када је у питању нови приступ дефинисања кривичних дела тероризма он расправу о припремним радњама као кажњивом стадијуму у извршењу кривичног дела актуелизује управо због тенденција које делатности учиниоца које леже *ante portas delicti* препознаје и означава као засебне деликте померајући границе кривичноправне репресије у ранију фазу остваривања апстрактног неправу.

Овакве тенденције у кривичном праву потенцијално угрожавају слободе и права грађана, јер кривичноправну интервенцију заснивају и на самој опасности од потенцијалног угрожавања одређеног објекта заштите. Поменути приступ приближава се субјективним теоријама о потреби кажњавања одређених фаза у извршењу кривичног дела, које сматрају да је кривичноправна интервенција оправдана већ у најранијој фази, с обзиром на вољу учиниоца да изврши кривично дело.⁴⁶⁶

Кривична дела тероризма више у окиру подгрупе у којој се налазе не подразумевају кажњавање за припремање одређено као *delicta preparata*, будући да збирна инкриминација из чл. 320. КЗ, више не обухвата кривично дело тероризма, услед редакцијских измена извршених усвајањем ЗИД КЗ из 2012, насталих као директна последица промене групног заштитног објекта код овог кривичног дела.

⁴⁶⁴ У погледу овако одређених припремних радњи ништа није спорно, будући да их је законодавац предвидео као засебну радњу извршења и тиме их прогласио као кажњиве. За овакве припремне радње важе општи стандарди за прописивање описа бића кривичног дела.

⁴⁶⁵ Реч је о уопштеном начину формулисања припремних радњи коришћењем одредба раније важећег чл. 18. ОКЗ уз истовремено предвиђање још једног карактеристичног облика припремних радњи за ова дела.

⁴⁶⁶ Насупрот субјективних, објективне теорије оправдање за кажњавање заснивају искључиво на штетним последицама на заштитном објекту, макар у форми угрожавања.

Основно кривично дело тероризма и остала кривична дела из подгрупе кривичних дела тероризма у неколико случајева предвиђају припремне радње било као једну од алтернативно предвиђених радњи извршења, као код кривичног дела тероризма, из чл. 391. ст. 5. КЗ,⁴⁶⁷ било као засебну инкриминацију у којој је припремна радња предвиђена као засебно кривично дело.

Прва инкриминација која подразумева непосредно одређење припремне радње као засебне инкриминације, јесте кривично дело врбовање и обучавање за вршење терористичких дела, чл. 391б КЗ, код кога су две врсте припремних радњи, **врбовање и обучавање**, предвиђене као посебно кривично дело. Иако се основним кривичним делом тероризма, непосредно штите интереси домаће државе, стране државе или међународне организације, а посредно човечности и међународног права, и инкриминација из чл. 391б КЗ штити исти интерес.⁴⁶⁸ Овде се само услед потребе заштите друштва и у ранијим фазама криминалне прогресије, која је оправдана високим степеном друштвене опасности радњи које се односе на припремање извршења кривичног дела тероризма, кривичноправна интервенција јавља као легитимна, будући да надлежним државним органима остаје веома мало времена за реаговање од започињања распознатљиве фазе припремања до предузимања кривичног дела тероризма.

С обзиром на то да се код овог кривичног дела не захтева да је неко лице заврбовано, нити да је дело тероризма извршено услед обучавања, ово кривично дело не губи своју

⁴⁶⁷ Реч је о производњи, поседовању, набављању, превозу, снабдевању или употребљавању нуклеарног, биолошког, хемијског или другог оружја, експлозива, нуклеарног или радиоактивног материјала или уређаја, укључујући и истраживање и развој нуклеарног, биолошког или хемијског оружја. Ове радње по својој природи могу се означити као припремне радње, али их је законодавац због високог степена друштвене опасности које у себи садрже прогласио једном од бројних, алтернативно прописаних радњи извршења кривичног дела тероризма из чл. 391. КЗ.

⁴⁶⁸ У контексту поделе припремних радњи на *delicta preparata* и *delicta sui generis*, о којој говори Ф. Бачић, тешко би било одредити се којој врсти овако одређене припремне радње припадају. Ово стога, што поменуте радње заиста представљају припремне радње за кривично дело тероризма, те би оне могле да се посматрају као *delicta preparata*, које би губиле своју самосталну кажњивост услед извршења конкретног кривичног дела тероризма, али будући да је инкриминација постављена тако да не зависи од главног кривичног дела, могле би се означити и као *delicta sui generis*, код којих инкриминисана радња представља припремну радњу због везе са извршењем одређеног кривичног дела, али садржи самостални кривичноправни значај, јер има своје сопствено правно добро према чијој заштити је усмерена. Сматрамо да је у контексту поменуте поделе реч о комбинованој техници означавања припремних радњи као засебног кривичног дела, будући да оне заиста представљају припремне радње за кривично дело тероризма, али је њиховим одређењем као независних од његовог непосредног извршења, те омогућавањем постојања стицаја између врбовања и обучавања и самог тероризма, онемогућено сматрати их класичним *delicta preparata*, чија би кажњивост нестала извршењем главног кривичног дела. О две врсте кажњивих припремних радњи и питањима стицаја између њих и главног кривичног дела видети: Ф. Бачић, *Кривично право – Опши део*, Загреб, 1995, стр. 246–248.

кажњивост, као што би био случај код припремних радњи које губе самостални карактер извршењем неког кривичног дела.

Следећа инкриминација, односно њен део, слично као код кривичног дела тероризма, која се односи на предвиђање одређених припремних радњи као једне од алтернативно предвиђених радњи извршења, јесте кривично дело употреба смртоносне направе, чл. 391в, у оном делу у којем **прављење и преношење смртоносне направе** предвиђа као радњу извршења. С обзиром на то да је законодавац недвосмислено обликовао норму тако да се подручје њене примене прецизира и поменути делатностима, она испуњава захтеве за одређеношћу кривичноправне норме, који би евентуално могли бити спорни код одређивања припремних радњи као кажњивих.

Као својеврсне припремне радње могу се означити и делатности означене као радња извршења кривичног дела финансирање тероризма из чл. 393. КЗ, јер се давање и прикупљање средстава за извршење кривичног дела тероризма, такође, може посматрати као фаза која омогућава, односно, олакшава касније извршење конкретног кривичног дела. **Давање и прикупљање средстава** подразумевају стварање услова за извршење кривичног дела тероризма, те се свакако имају сматрати припремним радњама у контексту раније наведеног чл. 18. ОКЗ, којим су припремне радње биле одређене као општи кривичноправни институт.

Кривично дело терористичко удруживање из чл. 393. КЗ представља кривично дело организовања и подразумева криминализацију у раној фази и такође представља један облик припремања кривичног дела тероризма. Ово кривично дело припремну радњу **удруживање два или више лица на дуже време** подиже на ранг радње извршења, која не губи своју самосталност услед евентуалног извршења или покушаја кривичног дела ради чијег је вршења формирана, применом принципа супсидијаритета, јер се ради о удруживању за вршење дела која претходно нису одређена према броју, већ само према квалификацији. Слично би било код кривичног дела удруживање ради вршења кривичних дела, јер се ово кривично дело не исцрпљује у извршењу тачно одређеног кривичног дела, а о карактеру трајности удружења и прецизирању кривичних дела ради чијег су извршења деликти организовања предузети више је било речи на стр. 133 – 138. претходног одељка.

Истицање одређивања припремних ради као засебне радње извршења учињено је ради указивања на процес проширивања криминалне зоне код кривичних дела тероризма и на област угрожавања заштићеног објекта. Реч је о изразито превентивно оријентисаним тенденцијама, које настоје да правно заштићеном добру обезбеде правну заштиту и у најранијим фазама остваривања криминалне воље. Овакве активности воде ширењу граница кривичног права и у областима, које припадају сфери слобода и права грађана, прокламованих најважнијим међународним документима о људским правима.⁴⁶⁹

Поменуто се правда опасношћу од самог припремања терористичког акта и у име заштите добара веће вредности жртвује се део до сада обезбеђених права и слобода у демократском друштву. Овакве превентивно оријентисане тенденције опасност приоритетно означавају као активациону капислу за кривичноправну интервенцију, док у све мањој мери повреду заштитног објекта подразумевају као услов покретања сложеног кривичноправног апарата.

Иако инкриминације тероризма имају довољан степен одређености да се могу сматрати усклађеним са начелом законитости, оно што остаје проблематично јесте питање њихове легитимности.

Може се поставити начелно питање да ли су одредбе материјалноправног карактера националног кривичног законодавства морале у тој мери да буду прошириване и на фазу удаљеног угрожавања заштитног објекта, фазу припремања, када су одредбама важећег Законика о кривичном поступку,⁴⁷⁰ надлежни државни органи били и јесу снабдевени овлашћењима да предузму посебне доказне радње⁴⁷¹ у вези са доказивањем тероризма, као једне од предвиђених врста криминалитета код којих су посебне

⁴⁶⁹ Сличне негативне тенденције постоје и у немачком кривичном праву, у вези са чл. 89а и 91, које нису неспорене у вези за уставношћу превентивног деловања. Према: Н. Radtke, М. Steinsiek, „Bekämpfung des internationalen Terrorismus durch Kriminalisierung von Vorbereitungshandlungen?“, *Zeitschrift für Internationales Strafrechtsdogmatik*, 9/2008, р. 384–386.

⁴⁷⁰ Законик о кривичном поступку из 2011. године представља нови законски акт у области кривичнопроцесног права, којим је замењен Законик о кривичном поступку из 2001. (који је велики број пута новелиран) и уведена потпуно нова концепцијска решења, које представљају раскид са досадашњом вишедеценијском традицијом у области кривичнопроцесног права.

⁴⁷¹ Термин „посебне доказне радње“ представља утицај који је интеримни Законик о кривичном поступку из 2006. године (чија је основна одлика била увођење јавно-тужилачке истраге и бројних механизма намењених бржем одвијању кривичног поступка), који је имао дугачак *vacatio legis* од годину дана и чија је примена два пута одлагана до коначног потпуног стављања ван снаге, остварио на позитивноправна решења Законика о кривичном поступку из 2011. Према: М. Шкулић, *Основне новине у кривичном процесном праву Србије – Нови Законик о кривичном поступку из 2011. године*, Београд, 2013, стр. 49.

доказне радње предвиђене. Постојање поменуте кривичнопроцесне регулативе у вези са могућношћу предузимања посебних начина прикупљања података подобних за коришћење у кривичном поступку, представља основу за изградњу погодног нормативног амбијента за ефикасно откривање и доказивање кривичних дела тероризма. Поставља се питање да ли су у контексту постојања поменутих кривичнопроцесних одредаба биле неопходне и интервенције у области материјалног кривичног права, које се правдају немогућношћу надлежних државних органа да реагују у раној фази угрожавања заштићеног добра?⁴⁷²

Наиме, према општим правилима Законика о кривичном поступку из 2011. усвојена је имплицитна подела на опште и посебне доказне радње, према којима се под појмом посебних доказних радњи сматрају тзв. специјалне истражне технике у вези са којима законик познаје општа правила и посебна правила према којима се поједине од поменутих посебних доказних радњи спроводе.⁴⁷³

С обзиром на то да тема ове дисертације не обухвата кривичнопроцесне механизме за сузбијање тероризма као тешког облика криминалитета, на овом месту, управо због отвореног питања потребе проширивања кривичноправне зоне и на област припремних радњи у области материјалноправних решења националног кривичног законодавства, наводимо само опште услове које је законик поставио у вези са могућношћу предузимања посебних доказних радњи и у фази припремања кривичног дела тероризма.

Наиме, могућност примене посебних доказних радњи условљена је испуњавањем два материјална услова од којих се један односи на *врсту кривичног дела* – мора бити реч о „посебном кривичном делу“, дакле о постојању основа сумње да је лице на које се такве радње односе **учинило** кривично дело које спада у категорију кривичних дела у

⁴⁷² Увођење превентивних инкриминација учињено је у намери да се прошири криминална зона, односно да се омогући кажњавање и за само припремање, што би и генерално превентивно потенцијално могло одвраћајуће да делује на учиниоце.

⁴⁷³ *Ratio legis* посебних доказних радњи у вези је са појмом, природом и карактеристикама организованог криминалитета и других тешких кривичних дела. Оне се примењују на кривична дела која имају тешке последице и која се, посматрано у односу на њихове феноменолошке карактеристике тешко откривају, разашњавају и доказују. Доказне тешкоће изискују примену атипичних доказних метода, који нису потпуно усклађени са неким основним правима и слободама грађана. Опширније о појму посебних доказних радњи, њиховој улози у сузбијању тешких облика криминалитета и значајно проширеном кругу кривичних дела у односу на која се могу предузимати видети опширније: М. Шкулић, „Улога посебних доказних радњи у сузбијању организованог криминалитета“, у: *Примена међународног кривичног права – организовани криминал*, Тара, 2007, стр. 35–48. и М. Шкулић, *Кривично процесно право*, Београд, 2015, стр. 245–249.

погледу којих су могуће посебне доказне радње, а којима се у смислу Законика о кривичном поступку сматрају:

1. кривична дела организованог криминала;
2. кривична дела корупције;
3. друга изузетно тешка кривична дела;
4. **кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом** (у оквиру којих се налази систематизована подгрупа кривичних дела тероризма)
5. друга таксативно набројана кривична дела, изражено хетерогеног карактера;⁴⁷⁴

док се други односи на *постојање одређених доказних тешкоћа*.⁴⁷⁵

Оно што оставља простора за критику проширивања криминалне зоне и на фазу њиховог припремања, одређивањем припремних радњи као засебне радње извршење кривичних дела тероризма, јесте могућност, истина, изузетне примене посебних доказних радњи и према лицу за које постоје основи сумње да **припрема** неко од „посебних кривичних дела“, уз испуњење два алтернативно прописана разлога:

1. уколико околности случаја указују да се на други начин кривично дело не би могло открити, спречити или доказати **или**
2. када би то изазвало несразмерне тешкоће или велику опасност.⁴⁷⁶

Иако кривично материјално право не познаје припремне радње као општи кривичноправни институт, те се кажњавање приоритетно везује за покушај кривичног дела, основ за предузимање посебних доказних радњи **није у вези са кажњивошћу одређеног стадијума у извршењу кривичног дела**, већ се везује за потребу спречавања кривичног дела од стране надлежних државних органа. Будући да издизање припремне радње на ранг радње извршења кривичног дела, како би се обезбедила њена кажњивост, није материјална претпоставка за примену посебних доказних радњи, сматрамо да је поширивање криминалне зоне код кривичних дела

⁴⁷⁴Тешко убиство, отмица, изнуда, фалсификовање новца, прање новац, неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога, угрожавање независности, угрожавање територијалне целине, напад на уставно уређење, шпијунажа, злоупотреба службеног положаја и друге. Наведено према: М. Шкулић, *op cit.*, стр. 246–247.

⁴⁷⁵ Потребно је да се на други начин не могу прикупити докази за кривично гоњење или да је њихово прикупљање знатно отежано.

⁴⁷⁶ М. Шкулић, *Основне новине у кривичном процесном праву Србије – Нови Законик о кривичном поступку из 2011. године*, Београд, 2013, стр. 49.

тероризма и на припремне радње могло бити избегнуто, уколико се њено оправдање види у обезбеђивању могућности надлежних државних органа да реагују већ у фази припремања кривичног дела.

Уколико је пак тежиште овако превентивно оријетисаних инкриминација кажњавање у раној фази онда између њих и постојећих кривичнопроцесних одредаба ни не постоји међусобно допуњујући однос, већ је реч о тенденцији да се прошири криминална зона и у фази предугрожавања заштићеног добра, чему би требало сасвим супротно, изузетно ретко прибегавати, јер су овакви потези у супротности са принципом *ultima ratio* и могу да буду штетни по стабилност правног система.

Узимајући у обзир да је проширивање криминалне зоне и на фазу припремања кривичних дела тероризма последица имплементације хармонизованих одредаба на нивоу Савета Европе и ЕУ, онда овакав потез законодавца може бити оправдан потребом имплементације преузетих међународни обавеза, које за циљ имају синергијско супротстављање тероризму као кривичном делу.

С обзиром на то да је припремање означено као кажњив стадијум код великог броја кривичних дела тероризма, онда ће се лице у односу на које је примењена конкретна мера гонити за само припремање, док би у случају да није реч о кажњивој припремној радњи оно било гоњено за нека друга кривична дела у односу на која су применом посебних доказни радњи прикупљени докази, уз испуњење услова да и она спадају у круг кривичних дела у односу на које је дозвољено предузимање посебних доказних радњи.

Комплементарност кривичноправних и кривичнопроцесних одредаба⁴⁷⁷ у области припремања кривичних дела тероризма слична је као и у случају са међусобним допуњавањем или преклапањем решења материјалноправног и процесноправног карактера, у вези са институтом дела малог значаја и начела опортунитета кривичног

⁴⁷⁷ Кривично процесно и кривично материјално право су корелативни и међусобно условљени појмови, чији се однос може одредити као однос суштине и форме. Према речима К. Маркса „исти дух треба да прожима законе и поступак, јер је поступак у толикој мери облик живота закона да се јавља као његов унутрашњи живот“.

До раздавајања ове две гране права дошло је пре око два века, а велики број института има мешовиту или комплементарну правну природу. Однос кривичног материјалног и кривично процесног права, карактеристичан је по њиховој садржајној и функционој повезаности, уз нагласак на потреби синхронизације. Наведено према: З. Стојановић, *Кривично право – Општи део*, Београд, 2012, стр. 8; М. Шкулић, *Кривично процесно право*, Београд, 2012, стр. 29– 31; Ф. Бачић, *Кривично право – Општи део*, Загреб, 1995, стр. 11- 12.

гоњења јавног тужиоца.⁴⁷⁸ Баш као што постојање поменутог института, као једног од законских основа искључења противправности није неопходно,⁴⁷⁹ будући да комплементарне одредбе из корпуса норми кривичнопроцесног права насупрот начела легалитета предвиђају и начело опортунитета кривичног гоњења јавног тужиоца, које омогућава поступајућем тужиоцу да не покрене кривични поступак, онда када сматра да за то не постоји довољан интерес друштва, на сличан начин, могућност примене посебних доказних радњи и у фази припремања кривичних дела тероризма, омогућава реакцију надлежних државних органа у вези са припремањем, као фазом у извршењу кривичног дела, па се поставља питање да ли је било неопходно прописивати у тој мери припремне радње као радњу извршења кривичних дела тероризма, када би њиховим предузимањем ипак на основу комплементарних процесноправних одредаба била омогућена активност надлежних државних органа усмерена ка спречавању извршења припреманих кривичних дела.

Сматрамо да висок степен друштвене опасности припремних радњи представља материјалну легитимацију законодавчевог предвиђања истих као засебних инкриминација или радњи извршења, али да је требало размислити о максималном ограничавању овако конципираних нормативних решења, управо због поштовања принципа кривично право као *ultima ratio* и поштовања основних права на слободу мишљења и изражавања.

4.3. Предвиђање подстрекавања као радње извршења код неких кривичних дела тероризма

У оквиру нове подгрупе кривичних дела тероризма као интересантно правно питање намеће се успостављање односа између подстрекавања као општег кривичноправног института, који се односи на учествовање више лица у извршењу кривичног дела и

⁴⁷⁸ Законодавства која познају институт дела малог значаја нису предвидела могућност искључења багателних понашања из кажњиве зоне коришћењем механизма процесне природе, већ задржавају **комплементаран приступ** питању багателног криминалиета, док се код оних законодавстава која не предвиђају институт дела малог значаја принцип опортунитета кривичног гоњења, као изузетак од начела легалитета кривичног гоњења, јавља као неопходан процесни инструмент у сфери багателних кривичнихдела, који доводи до спречавања вођења кривичног поступка. Према: И. Ђокић, „Начело опортунитета кривичног гоњења“, у : *Стање криминалиета у Србији и правна средства реаговања, III део*, Београд, 2009,стр. 303–305.

⁴⁷⁹ Наиме, западноевропска законодавства проблем багателног криминалитета решавају на плану кривично процесног права: З. Стојановић, *Кривично право – Општи део*, 2012, стр. 126.

појединих засебних инкриминација, код којих се неке типичне радње подстрекавања предвиђају као радња извршења кривичног дела.

Подстрекавање на кривично дело представља, заједно са помагањем, облик саучесништва у ужем смислу. Полазећи од прихваћене акцесорне правне природе саучесништва, за постојање подстрекавања потребно је да је дело извршено или покушано, односно да је извршилац остварио неку кажњиву фазу кривичног дела. Подстрекавање је у том смислу дубоко зависно од кривичног дела на чије се извршење подстрекавало, и у квантитативном у квалитативном смислу.⁴⁸⁰

Радња подстрекавања није експлицитно одређена у чл. 34. КЗ, већ се под њом подразумевају разноврсне делатности које се могу подвести под умишљајно навођење другог лица да изврши кривично дело. Као централна карактеристика подстрекавања издваја се стварање одлуке код другог лица да изврши кривично дело.⁴⁸¹

Подстрекавање према теорији психичког контакта подразумева одређени психички утицај на извршиоца, којим се код њега умишљајно ствара одлука да изврши кривично дело. Дакле, као две најважније карактеристике подстрекавања, као општег кривичноправног института, истичу се стварање одлуке подстрекнутог да изврши кривично дело и предузимање кажњивог понашања.

Подстрекавање се мора односити на тачно одређено кривично дело и мора бити уперено ка стварању одлуке одређеног лица или одређених лица, која подстрекач не мора да лично познаје, а ни подстрекнуто лице не мора лично да познаје подстрекача.

Поменуте опште карактеристике подстрекавања односе се на сва кривична дела из посебног дела КЗ. С обзиром на генералну применљивост института подстрекавања поставља се питање зашто законодавац у оквиру подгрупе кривичних дела тероризма, код две инкриминације – јавно подстицање на извршење терористичких дела, чл. 391а и врбовање и обучавање за извршење терористичких дела, чл. 391б, подстрекавање

⁴⁸⁰ Реч је о двострукој акцесорности према: З. Стојановић, *Кривично право – Општи део*, Београд, 2012, стр. 226.

⁴⁸¹ У вези са овим својством подстрекавања као интересантна се јављају питања његовог разликовања са психичким помагањем, у оним ситуацијама у којим је код извршиоца већ постојала чврста одлука да изврши кривично дело, *omnimodo facturus*, као и питања модификовања већ постојеће одлуке да се кривично дело изврши. *Ibid.*, стр. 233–234.

издваја као засебну радњу извршења, као и који су разлози овог одступања од општих правила о саучесништву.⁴⁸²

Одговор на поменуто питање произилази из правне природе саучесништва. Наиме, да би подстрекавање на нпр. кривично дело тероризма постојало, било би неопходно да је извршилац (подстрекнути) кривично дело тероризма извршио или макар покушао. У свим осталим случајевима у складу са акцесорном правном природом саучесништва не би се могло радити о подстрекавању, јер главно дело није покушано или извршено.

Међутим, у поменутим ситуацијама било би спрам карактеристике тероризма као тешког облика криминалитета, код којег је покушај према општем правилу кажњив, могуће применити једини случај одступања од општег правила о акцесорној природи саучесништва, који подразумева, према чл. 34. ст. 2. КЗ, да ће се и за неуспело подстрекавање казнити, под условом да се подстрекавало на извршење дела чији је покушај кажњив.⁴⁸³

Међутим, самостална кажњивост подстрекавања на извршење кривичног дела тероризма, не би била могућа, јер није предвиђено кажњавање за подстрекавање на извршење овог кривичног дела као засебна инкриминација, која подразумева себи својствено кажњавање. Казна би у овом случају зависила од питања одмеравања казне за кривично дело тероризма у покушају, које према општим правилима представља и факултативни основ за ублажавање казне, па би у појединим конкретним случајевима кажњавање за овакву делатност могло бити ублажено. Овакав приступ није усклађен са препознатом друштвеном опасношћу подстрекавања на вршење тероризма, која поседује самосталну криминалну количину, која представља основ за њено предвиђање као засебне инкриминације.

⁴⁸² Начелно посматрано законодавац се одлучује да у појединим случајевима подстрекавање предвиди као самостално кривично дело или онда када подстрекавање не би испуњавало услове предвиђене општим правилима о саучесништву, или када законодавац жели да строжије казни подстрекача него подстрекнутог, када је дакле реч о криминалнополитичким разлозима за предвиђање подстрекавања као засебног кривичног дела. Наведено према: З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2009, стр. 165.

⁴⁸³ С обзиром на то да се за неуспело подстрекавање кажњава као за покушај кривичног дела, а покушај подразумева кажњавање истом казном која је прописана за довршено кривично дело, уз могућност ублажавања казне, што се у пракси најчешће дешава, вероватније је да би у случају неуспелог подстрекавања на извршење кривичног дела тероризма, из горе наведеног примера, подстрекачу казна била ублажена, што не одговара степену тежине угрожавања заштићеног добра и степену друштвене опасности које подстрекавање на тероризам у себи садржи.

Криминалнополитички разлози, односно тежња да се код кривичних дела тероризма и радње подстрекавања предвиде као кажњиве, независно од предузимања дела на које се подстрекавало, определили су законодавца да одређене радње, које се начелно сматрају радњама подстрекавања, предвиди као радњу извршења кривичног дела, али уз истовремено предвиђање неких других обележја бића кривичног дела, које их чине независним од дела на чије су извршење биле усмерене.

Реч је о засебним инкриминацијама, на које се управо због ограничења у вези са лимитираном акцесорношћу не примењују општа правила о саучесништву.

Ове радње извршења имају неке другачије карактеристике, које омогућавају кажњавање за њихово предузимање потпуно независно од уласка у криминалну зону извршиоца кривичног дела тероризма. Оне, дакле, поседују сопствену друштвену опасност која чини легитимацију за њихово издвајање као засебне инкриминације, која постоји независно од извршења или започињања дела на које се подстрекава.

Разлике које постоје између подстрекавања и кривичног дела јавно подстицање на извршење терористичких дела огледају се у следећем. Као прво, подстицање је код кривичног дела јавно подстицање на извршење терористичких дела усмерено на неодређени круг лица, док се код подстрекавања захтева да се оно односи или на одређено лице или на одређени круг лица.

Као друго, радња подстицања код кривичног дела из чл. 391а у суштинском смислу не подразумева навођење на извршење кривичног дела тероризма, што је обавезна карактеристика подстрекавања. Поменута радња се односи на формирање уверења о оправданости идеја са циљем покретања одређених делатности, односно вршења кривичног дела тероризма. Подстицање се не односи на извршење конкретног кривичног дела тероризма, што би код подстрекавања било обавезно, него на будуће терористичке нападе који нису ближе одређени.⁴⁸⁴

Дакле, за разлику од подстрекавања као института општег дела кривичног законодавства, код кривичног дела јавно подстицање на извршење терористичких дела радња није непосредно усмерена на стварање и учвршћивање одлуке код неког

⁴⁸⁴ Реч је о последици у виду апстрактне опасности, која се не утврђује у сваком поједином случају, него представља необориву законску претпоставку. Према: З. Стојановић, Д. Коларић, *Кривичноправно сузбијање организованог криминалитета, тероризма и корупције*, Београд, 2014, стр. 176.

одређеног лица да изврши кривично дело тероризма, већ се она односи на унапред неодређени број лица и исцрпљује се у самом предузимању, што подразумева да је реч о делатносном кривичном делу, код којег је апстрактна опасност, могућност наступања опасности од извршења кривичног дела тероризма, оно што представља основ инкриминације. Дакле, није неопходно да је лице подстрекнуто, већ ће у случају доношења одлуке да се изврши кривично дело тероризма постојати подстрекавање на тероризам или неуспело подстрекавање, уколико дело не буде ни покушано. Домен примене ове инкриминације су ситуације код којих није дошло до непосредног уласка у криминалну зону подстрекаваног лица, већ је само створена опасност. Она се јавља као инструмент обезбеђења кривичноправне реакције и у фази угрожавања заштитног објекта. У том смислу она, такође, представља ширење криминалне зоне и на делатности удаљене од повреде заштитног објекта, ради постизања вишег степена сигурности, дакле у питању је превентивно оријетисана инкриминација.

Следећа инкриминација која типичну радњу подстрекавања предвиђа као једну од засебно предвиђених алтернативно прописаних радњи извршења, јесте кривично дело врбовање и обучавања за извршење терористичких дела из чл. 391б.

Код овог кривичног дела као радња извршења предвиђено је врбовање и придобијање неког за извршење или учествовање у извршењу или придруживање терористичком удружењу ради учествовања у извршењу кривичног дела тероризма. Врбовање и придобијање подразумевају многобројне делатности, које по свом карактеру представљају радње подстрекавања. То могу бити наговарање, обећање какве користи или новца и сл.⁴⁸⁵ Оно што представља карактеристику кривичног дела, јесте да је довољно само предузимање наведених делатности, та да за постојање кривичног дела није неопходно да је одређено лице и наведено на извршење одређеног кривичног дела, као ни да је такво кривично дело извршено.

Код подстрекавања на извршење овог кривичног дела било би неопходно да је лице заврбовано, дакле да је код њега створена одлука за извршење кривичног дела тероризма, као и да је оно извршило или макар покушало његово извршење. Кривично дело врбовање и обучавање за вршење терористичких дела обезбеђује кривичноправну интервенцију и без постојања услова који се захтевају за подстрекавање, тако да претходи кажњавању за подстрекавање, а уколико одређено лице и буде заврбовано и

⁴⁸⁵ *Ibid.*, стр. 182.

предузме одређено кривично дело, постојало би само подстрекавање на кривично дело тероризма или пак засебно остварено биће кривичног дела терористичког удруживања, будући да се врбовање односи не само на извршење или учествовање у извршењу тероризма, него и на придруживање терористичком удружењу, када би таква активност применом принципа супсидијаритета била означена као примарна у односу на радњу врбовања из кривичног дела 391б КЗ.

И ова типична радња подстрекавања, којој је кривичноправни значај обезбеђен, независно од предузетог кривичног дела на које се подстрекавало, заправо представља спајање подстрекавања као облика учествовања више лица у остварењу једног кривичног дела и института припремних радњи, јер подстрекавање означава као припремну радњу за извршење тероризма, проширујући и у овом случају границе кривичног права у складу са превентивним тенденцијама, које прате прописивање ове категорије кривичних дела у релевантним међународним документима и у упоредном кривичном законодавству.

4.4. Стицај и кривична дела тероризма

Стицај као општи кривичноправни институт свој смисао остварује у области правила о одмеравању казне за више кривичних дела, која је учинилац учинио предузимањем једне или више радњи, за која му се истовремено суди. Реч је о начинима решавања сложених ситуација (установљавањем посебних правила) у којима једно лице предузимањем једне или више радњи оствари више кривичних дела за која му се истовремено суди.

Разлози ефикасности кривичног поступка, налажу да се једном учиниоцу истовремено суди за више кривичних дела (која су откривена), уз постојање одређених правила везаних за начин на који ће се поменутом учиниоцу изрећи казна за тако више учињених кривичних дела.⁴⁸⁶

⁴⁸⁶ У вези начина одређивања јединствене казне за кривична дела учињена у стицају највећи број савремених кривичних законодавастава одређује се или за систем претходног утврђивања казни за свако кривично дело учињено у стицају, на основу којих се применом три метода: апсорпције, асперације или кумулације изриче јединствена казна или за систем по којем се сва поједина дела извршена у стицају јединствено цене, након чега се изриче јединствена казна. У националном

Кривични законик Србије у чл. 60. предвиђа да ће суд учиниоцу који је једном или са више радњи учинио више кривичних дела за која му се истовремено суди изрећи јединствену казну, тако што ће претходно утврдити казне за свако од тих дела уз истовремено прописивање правила по којима ће му изрећи јединствену казну.

Питања утврђивања стицаја између више кривичних дела учињених од стране истог учиниоца спадају у сложену проблематику која се везује за природу кривичних дела која су извршена. Као најзначајније се јавља питање прављења разлике између ситуације када се заиста ради о извршењу више кривичних дела од оних у којима постоји само једно кривично дело, било зато што се ради о природном јединству радње, било о примени правне конструкције привидног стицаја, код које, иако су испуњени услови за засебно квалификовање одређених делатности као одвојених кривичних дела, не постоји стицај тих кривичних дела него само једно кривично дело.

Питања постојања стицаја или привидног стицаја посебну примену имају у области кривичних дела тероризма, како због таксативног модела одређења радње кривичног дела тероризма, тако и због његове сложене правне природе и засебног инкриминисања појединих стадијума у остварењу кривичног дела тероризма. Увек када се више конкуришућих кривичноправних одредаба јавља као потенцијално примењиво, у случају одређеног кривичног неправга, питања стицаја се јављају као значајна, јер ће посебни услови определити избор бића кривичног дела које ће бити примењено у конкретном случају.

Проблеми утврђивања стицаја или примене института привидног стицаја⁴⁸⁷ кривичних дела најчешће се јављају у областима посебног дела кривичног права, које карактерише проширивање криминалне зоне, јер се најчешће ради или о специјализацији већ постојећих кривичноправних одредаба или о даљем проширивању криминалне зоне. Уколико би се све постојеће инкриминације националног законодавства примењивале, често не би ни било потребе предвиђати нова бића кривичних дела, али законодавац на апстрактном нивоу, константно тежи усавршавању

кривичном законодавству принцип апсорпције примењује се у случају да је за једно кривично дело у стицају утврђена најтежа казна (казна затвора од тридесет до четрдесет година), принцип асперације када су за кривична дела у стицају утврђене казне затвора, док се принцип кумулације примењује у случајевима када је за кривична дела у стицају суд утврдио новчане казне. Према: З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2009, стр. 223–225.

⁴⁸⁷Ситуације када је извршено више кривичних дела, са аспекта кривичног закона, али ипак не постоји стицај тих кривичних дела, него само једно кривично дело које је од значаја се кривичноправног аспекта.

нормативних решења, без довољно разматрања да ли би већ постојеће норме могле бити примењене на одређене будуће облике неправда. Овај тренд у развоју кривичноправних решења намеће, као незаобилазна, питања постојања стицаја или примене правне фикције привидног стицаја, која и поред постојања више засебних кривичних дела узима да постоји само једно кривично дело.

Када је кривично дело тероризам из чл. 391. КЗ у питању због сложеног начина одређења његовог бића, успостављањем већег броја алтернативно предвиђених радњи извршења које се предузимају у одређеном циљу, питања постојања стицаја са радњама извршења неких других кривичних дела се одмах намећу. С обзиром на то да је законодавац ово кривично дело дефинисао уз помоћ бројних радњи које саме за себе већ представљају кривична дела (као што су убиство, тешка телесна повреда, принуда, отмица и друге) из неких других група посебног дела кривичног законика, намера ради које се набројане радње предузимају чини демаркациону линију између поменутих кривичних дела и кривичног дела тероризма.

Стога, неће се радити о стицају кривичног дела тероризма са кривичним делом убиства, или тешке телесне повреде, уколико су радње поменутих кривичних дела предузете без наведене намере. Стицај између бића неког другог кривичног дела, које истовремено има карактер радње извршења кривичног дела тероризма, и кривичног дела тероризма искључен је, јер поменуте делатности представљају само начин извршења кривичног дела тероризма.

С обзиром на велики број алтернативно предвиђених радњи код кривичног дела тероризма, стицај са појединим другим кривичним делима био би могућ у случају да је кривично дело тероризма извршено нпр. предузимањем отмице брода у одређеној намери остварења алтернативно предвиђеног циља: да се озбиљно застраше грађани; да се принуди Србија, стране држава или међународна организација да нешто учини или не учини или да се озбиљно угрозе или повреде основне уставне, политичке, економске или друштвене структуре Србије, стране државе или међународне организација, а да је при томе независно од поменуте намере учинилац извршио неко друго кривично дело, нпр. убиство, које је такође предвиђено као једна од алтернативно предвиђених радњи кривичног дела тероризма. Стицај би према томе био могућ уколико је тероризам предузет једном од набројаних радњи предузетој у одређеној намери, а уз њега је засебно, али не као начин извршења тероризма,

предузето неко друго кривично дело, нпр., убиство, које је, такође, предвиђено као начин остварења тероризма.

Кривично дело тероризма има два тежа облика, од којих други (најтежи облик из ст. 4. чл. 391. КЗ) подразумева остварење бића два кривична дела – тероризма и убиства. Овде се не ради о стицају кривичних дела, већ законодавац да би омогућио строжије кажњавање, прибегава фикцији привидног реалног стицаја⁴⁸⁸, у форми сложеног кривичног дела, за коју прописује јединствену казну. Реч је о томе да спајање криминалних количина поменута два кривична дела у ново кривично дело, у форми најтежег облика, има засебан квалитет и тежину, која оправдава строжије кажњавање од оног које би се применом одредаба за одмеравање казне за кривична дела учињена у стицају могло доћи. Једини услов је да су оба кривична дела учињена са умишљајем и да је до извршења кривичног дела убиства дошло при извршењу кривичног дела тероризма.

Стицај кривичног дела убиства и кривичног дела тероризма био би могућ уколико је до извршења убиства дошло независно од извршења основног облика кривичног дела тероризма.

Кривично дело јавно подстицање на извршење терористичких дела представља кривично дело са апстрактном опасношћу, код којег кривица учиниоца постоји независно од неког будућег извршења кривичног дела тероризма. Ова инкриминација односи се на простор апстрактне опасности по заштићено добро и постојаће само уколико нису испуњени услови за постојање подстрекавања на кривично дело тероризма. Испуњавањем услова за постојање подстрекавања на извршење кривичног дела тероризма, које подразумева да је код подстрекнутог створена или учвршћена одлука, дакле да је дело тероризма предузето или покушано (чак и случајеви у којима се радило о неуспелом подстрекавњу, јер је покушај код кривичног дела тероризма кажњив, а самим тим је кажњиво и неуспело подстрекавање) кривично дело јавно подстицање на извршење терористичких дела губи своју самосталну кажњивост, јер се јавља као супсидијарно у односу на подстрекавање на кривично дело тероризма које је конкретизовано. Реч је о примени принципа привидног идеалног стицаја по основу

⁴⁸⁸ Која и поред постојања више кривичних дела остварених од стране истог учиниоца предузимањем више радњи сматра да постоји само једно кривично дело.

супсидијаритета, код којег подстрекавање на кривично дело тероризма представља тежи облик напада на исто заштићено добро.

Кривично дело врбовање и обучавање за вршење терористичких дела из чл. 391б КЗ представља делатносно кривично дело, за чије је постојање довољно предузимање радње врбовања или обучавања, те се дело сматра довршеним предузимањем наведених делатности, без обзира на њихов исход. Стварање терористичког удружења или испуњавање услова за постојање подстрекавања на извршење кривичног дела тероризма применом принципа супсидијаритета такође би се јавили као примарна кривична дела у односу на кривично дело из чл. 391б КЗ.

Кривично дело терористичко удруживање из чл. 393а КЗ такође представља добар пример примене института стицаја у области кривичних дела тероризма. Наиме, реч је о специјалном случају удруживања ради вршења кривичних дела, из чл. 346. КЗ. Применом правила о привидном идеалном стицају по основу специјалитета, при испуњењу одређених услова, постојаће само кривично дело терористичко удруживање, а не кривично дело удруживање ради вршења кривичних дела. Оно што овде може бити означено као спорно није питање примене привидног идеалног стицаја, него питање основа по којем ће се стицај применити. Иако се терористичко удруживање у односу на удруживање ради извршења кривичних дела јавља као посебан облик једног општег кривичног дела, чињеница да удруживање за извршење кривичних дела представља пример законског супсидијаритета оставља отвореним питање да ли је реч о примени привидног идеалног стицаја по основу супсидијаритета, јер осим идентичног заштитног добра штити још и неко друго добро. Сматрамо да је применом телеолошког метода тумачења, дакле циља и смисла норме из чл. 393а пре реч о односу специјалитета него супсидијаритета.

Када је у питању потоње извршење неког од кривичних дела ради чијег је извршења кривично дело терористичко удруживање предузето постојаће стицај, с обзиром на то да се ово кривично дело не исцрпљује у предузимању само једног кривичног дела, већ неодређеног броја унапред по квалификацији одређених кривичних дела.⁴⁸⁹

⁴⁸⁹ У прилогу примене принципа супсидијаритета и гашења смаосталне кажњивости кривичног дела терористичко удруживање говори Н. Делић у: Н. Делић, *Нова решења у посебном делу КЗ*, Београд, 2014, стр. 227, а о постојању стицаја између неког од кривичних дела због чијег је вршења дошло до

Конструкција сложеног кривичног дела, односно допунског обележја бића у форми квалификаторне околности, која обезбеђује строжије кажњавање јавља се и код кривичних дела употреба смртоносне направе, чл. 391в КЗ ст. 2. и 3, уништење и оштећење нуклеарног објекта, чл. 391г ст. 2. и 3. КЗ и угрожавање лица под међународом заштитом, чл. 392. ст. 3. КЗ.

И поред наведених примера потенцијалног односа стицаја у којем се кривична дела тероризма могу наћи са другим конкуришућим инкриминацијама, питања стицаја представљају сложено питање, које је опредељено садржином и циљем који одређена конкретна норма настоји да постигне, те се она морају ценити у сваком конкретном случају, уз обавезну примену телеолошког метода тумачења, који одразумева изналагање *ratio legis* у сваком конкретном случају.

4.5. Добровољни одустанак и стварно кајање код кривичних дела тероризма

Иако однос између општег и посебног дела кривичног законодавства претпоставља универзалну применљивост општих кривичноправних института на сва кривична дела предвиђена одредбама посебног дела, ипак постоје одређена одступања од општих традиционалних стандарда кривичног права, попут одступања о кажњавању само за довршено кривично дело, тј. од модела кривичног права заснованог на делу (каквима се имају сматрати правила о кажњавању покушаја и у одређеним случајевима припремних радњи), одступања од начела кривице (одговорност главног и одговорног уредника за дела учињена путем средстава јавног информисања, одговорност правног лица) и слично. Разлози криминалнополитичке природе, дакле они који су фокусирани на развијање ефикасних механизма за спречавање и сузбијање криминалитета, имају свој значај и уплив и приликом изградње или одступања од одређених проверених института кривичног права.

Наведено се правда потребом да се кривичноправни систем учини ефикаснијим односно да се олакша његова примена у оним областима, које нужно воде одступањима од одређених проверених постулата. Оличење преваге одређених

терористичког удруживања и терористичког удруживања видети: З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Подгорица, 2010, стр. 878.

криминалнополитичких тенденција у области изградње и модификације одређених општих института свакако представља институт добровољног одустанка, као и њему сличан институт стварног кајања.

Основу за постојање оба ова института представљају криминалнополитички разлози, који код добровољног одустанка за циљ имају утицај на учиниоца да не доврши започето кривично дело стављањем у изглед могућности ослобођења од казне⁴⁹⁰, док је код стварног кајања циљ стимулисање учиниоца да отклони зло које је нанео његовим извршењем.

Разлози којима се правда постојање ова два института су криминалнополитичке природе, јер иначе редовна правила о кажњавању за покушај или довршено кривично дело модификују у случају да учинилац предузме делатности усмерене ка спречавању наступања последице, код добровољног одустанка, или да отклони већ наступелу последицу или накнади штету проузроковану кривичним делом, код стварног кајања.⁴⁹¹

Истичући суштинску разлику између ова два института, коју представља последица кривичног дела⁴⁹², њихове сличности се огледају у *мотивима због којих их је законодавац предвидео* (криминалнополитички разлози), *постојању стварног кајања и код једног и код другог*, с обзиром на то да и код института добровољног одустанка учинилац услед кајања спречава наступање последице (код свршеног покушаја), а код стварног кајања испуњавањем законских услова учинилац испољава стварно кајање отклањањем последице кривичног дела и *постојању добровољности код учиниоца*, која је код института добровољног одустанка експлицитно предвиђена законском нормом, док се код стварног кајања она не предвиђа као неопходан квалификатив, али

⁴⁹⁰Учинилац се мимо правила да ће се казнити за покушај кривичних дела за која се може изрећи казна затвора у трајању од пет година или тежа казна, постојањем овог института стимулише да започето дело не доврши, односно да добровољно од њега одустане.

⁴⁹¹Више о криминалнополитичкој платформи и кривичноправном учинку добровољног одустанка и теоријама златног моста, премије, циљева кажњавања, јединства криминалне ситуације видети: Ф. Бачић, *Кривично право – Опћи дио*, Загреб, 1995, стр. 261 – 262; О разликовању личног и стварног кајања, моменту његовог предвиђања као општег кривичноправног института у националном законодавству видети опширније: Ђ. Ђорђевић, „Накнада штете проузроковане кривичним делом и одмеравање казне“, у : *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања, III део*, Београд, стр. 194 – 196.

⁴⁹²Добровољни одустанак се примењује само у случајевима кад последица није наступила, док је последица код стварног кајања претпоставка за његову примену, будући да се овај институт примењује искључиво код довршеног кривичног дела.

недвосмислено произилази из смисла норме о стварном кајању, која подразумева да он садржи добровољност.⁴⁹³

У области кривичних дела тероризма институт добровољног одустанка може бити примењен у форми општег кривичноправног института и уз испуњавање законских услова, који подразумевају истовремено постојање и субјективне и објективне компоненете, представљати факултативни основ за ослобођење од казне или пак за њено неограничено ублажавање.

С обзиром на то да се код кривичних дела из подгрупе кривичних дела тероризма само у случају једне инкриминације као привилеговани облик кривичног дела јавља могућност за ослобођење од казне могло се поставити питање да ли је реч о издвајању института добровољног одустанка или стварног кајања као посебног факултативног основа за ослобођење од казне са својством привилегујуће околности.

Будући да је реч кривичном делу терористичко удруживање из чл. 393а КЗ, које представља посебан облик кривичног дела удруживање ради вршења кривичних дела из чл. 346 КЗ, потребно је анализирати могућност да се поменута привилегујућа околност посматра као добровољни одустанак или као стварно кајање.

Обе инкриминације представљају делатносна кривична дела, која се исцрпљују у предузимању радње кривичног дела, тако да је примена института добровољног одустанка, као општег факултативног основа за ослобођење од казне, могућа само код несвршеног покушаја, дакле када је учинилац преузео само део радње извршења, али је није довршио, док је добровољни одустанак од свршеног покушаја немогућ, будући да ова кривична дела у свом законском опису не садрже последицу.⁴⁹⁴

⁴⁹³ Разлоге за сумњу о томе да ли законодавац код општег института стварног кајања не предвиђа добровољност као услов намећу одредбе о стварном кајању код појединих кривичних дела, код којих се по правилу захтева да стварно кајање мора бити добровољно. Н. Делић сматра да законодавац није имао намеру да отклањање наступеле последице третира као стварно кајање и у случајевима када је предузето недобровољно, већ да је напротив изостављањем квалификатива добровољности заправо желео да прошири опсег примене ове норме и омогући да се, за разлику од института добровољног одустанка, код којег се она мора утврђивати у сваком конкретном случају, она сматра претпоставком, чиме би јој се обезбедио шири простор за примену. Према: Н. Делић: *Нова решења општих института у КЗС*, Београд, 2009, стр. 44 – 45.

⁴⁹⁴ „Ко организује групу која има за циљ вршење кривичних дела за која се може изрећи казна затвора од три године или тежа казна, ако законом за такво организовање није предвиђена теже казна, казниће се затвором од шест месеци до пет година“. чл. 346. ст. 1. КЗ, и „Ако се два или више лица удруже на дуже време ради вршења кривичних дела из чл. 391. до 393. овог законика, казниће се казном прописаном за дело за чије вршење је удружење организовано“, чл. 393а КЗ.

Кривично дело терористичко удруживање у ст. 2. предвиђа привилеговани облик који подразумева могућност изрицања блаже казне уз могућност за ослобођење од казне у три случаја:

1. ако учинилац дела основног облика откривањем удружења спречи извршење дела из чл. 391. до 393. КЗ;
2. ако учинилац дела основног облика на други начи спречи извршење дела из чл. 391. до 393. КЗ или
3. ако учинилац дела основног облика допринесе откривању терористичког удружења.

Полазећи од чињенице да је реч о делатносном кривичном делу, које се сматра довршеним самим удруживањем два или више лица на дуже време ради вршења кривичних дела из чл. 391. до 393. КЗ, учинилац предузимањем једне од предвиђених делатности означених као привилегујуће околности, заправо настоји да отклони последицу дела, која се састоји у откривању удружења ради сечавања остварења циља ради којег је оно формирано.

Отклањање последице недвосмислено води закључку да се овде у форми привилегујуће околности, предвиђа стварно кајање као посебан факултативни основ за ослобођење од казне, јер се он примењује само код довршеног кривичног дела.

Разлог који је определио законодавца да стварно кајање предвиди као посебан факултативни основ за ослобођење од казне, јесте тај што се он због услова у вези са висином прописане казне код кривичног дела у вези са којим се примењује не би могао применити у форми општег кривичноправног института.⁴⁹⁵ Стварно кајање код овог кривичног дела, исто као и код његовог општијег облика из чл. 346. КЗ, има истовремено својство привилегујуће околности и посебног факултативног основа за ослобођење од казне.

Из самог бића кривичног дела уочљиво је да се дело сматра довршеним самим организовањем групе, па би покушај (кажњив у складу са општим правилима) био могућ само у случају да из одређених разлога није дошло до организовања групе, у наведеном смислу, иако су у том правцу биле предузете одређене активности. Видети: З. Стојановић, Н. Делић, *Кривично право – Посебни део*, Београд, 2014, стр. 306.

⁴⁹⁵ Услови за постојање стварног кајања као општег кривичноправног института су: да је реч о извршеном кривичном делу за које је прописана казна затвора до пет година, да је учинилац отклонио последице дела или накнадио штету проузроковану кривичним делом и да је то учинио пре него што је сазнао да је откривен.

И код једног и код другог кривичног дела реч је примени стварног кајања које подразумева **отклањање последице**, која се посматра у ширем смислу, као извршење неког од наведених дела, **благовременост**, односно чињеницу да група није извршила ниједно дело ради чијег је вршења организована и претпоставља **добровољност**, али је не предвиђа експлицитно, на исти начин на који је не предвиђа експлицитно ни код стварног кајања као општег кривичноправног института.⁴⁹⁶

Добровољни одустанак је код кривичних дела тероризма могућ као општи кривичноправни институт, док је институт стварног кајања искључен из примене, онда када се посматра као општи кривичноправни институт. Његова примена обезбеђена је предвиђањем истог као посебног факултативног основа за ослобођење од казне, који истовремено има карактер привилегујуће околности.

На овај начин оба криминалополитичка института нашла су своју примену у области кривичних дела тероризма, с обзиром на то да је због високог степена друштвене опасности, законодавац посебно заинтересован да стимулише потенцијалне учиниоце да одустану од покушаног кривичног дела или да након наступања штетне последице, исту отклоне стимулисани могућношћу ослобођења од казне.

Сматрамо да је примена оба института у складу са опасностима које тероризам у себи садржи, да је усклађена са начелом легитимности, као и да осим криминалополитичких разлога стимулисања учиниоца да спречи или отклони последицу кривичног дела, они своје оправдање имају и у нижем степену опасности који карактерише сваку од поменутих делатности и усклађени су са једним од савремених ставова кривичног права које значајним цени, не само зло које је настало извршењем кривичног дела, него и позитивна настојања учиниоца у вези са спречавањем или отклањањем штетне последице на заштитном објекту.⁴⁹⁷

⁴⁹⁶ Елеменат добровољности као значајан елеменат стварног кајања и значај момента сазнања учиниоца да је откривен, као релевантан тренутак у односу на који се цени добровољност његовог поступања, истиче: Н. Делић, „Поравнање учиниоца и оштећеног као основ за ослобођење од казне“, у: *Казнено законодавство: прогресивна и регресивна решења*, Београд, 2005, стр. 294.

⁴⁹⁷ Н. Делић, *Нова решења општих института у КЗС*, Београд, 2009, стр. 45.

ПОГЛАВЉЕ 5.

ПОТЕНЦИЈАЛ ТЕРОРИЗМА КАО МЕЂУНАРОДНОГ КРИВИЧНОГ ДЕЛА

Деполитизација кривичних дела тероризма, извршена ЗИД КЗ из 2012, те њихово систематизовање у групу кривичних дела против човечности и међународног права означава почетак посматрања ових кривичних дела као међународних по карактеру. Поменуто је везано како за, са једне стране другачије схватање објекта заштите према којем су ова кривична дела усмерена, тако и за усвајање заједничког става на међународном (приоритено регионалном) нивоу о међународној димензији друштвене опасности деликата тероризма.

Кривична дела тероризма представљају у контексту националног кривичног законодавства кривична дела са међународном димензијом и налазе се у групи кривичних дела која су инкриминисана, највећма, у складу са прихваћеним међународно обавезујућим документима, које је Србија ратификацијом преузела у национално законодавство.

Уколико се пође од премисе да је реч о кривичним делима са израженим међународним карактером, поставља се питање да ли је и међународна заједница, у оквиру процеса развоја правних инструментата реакције на савремене тешке облике криминалитета, тероризам препознала, као у тој мери опасан да га уврсти у стварну надлежност⁴⁹⁸ јединог универзалног међународног судског тела Међународног

⁴⁹⁸ Стварна надлежност, поред месне и функционалне надлежности представља једну од три врсте надлежности кривичног суда и подразумева право и дужност једног кривичног суда да води кривични поступак у односу на одређену кривичну ствар, да донесе одлуку у односу на њу, с обзиром на тежину

кривичног суда (*International Criminal Court*)⁴⁹⁹ – МКС и прогласи међународним кривичним делом.⁵⁰⁰

Међународни кривични суд настао је као последица дугачког историјског развоја међународног кривичног правосуђа, као легално и легитимно основан међународни судски орган, чијим су оснивачки актом, Римским сататутом, у његову основну стварну надлежност⁵⁰¹ стављена кривична дела ратних злочина, злочин против човечности, злочин геноцида и злочин агресије, који је условно прихваћен као кривично дело за које ће овај судски орган бити надлежан тек након усвајања његове дефиниције.⁵⁰²

У оквиру настојања ОУН да се формира стални међународни суд, која су започета још након завршетка Другог светског рата, 1998. године је усвојен Статут Међународног кривичног суда, који је након што је положен 66 ратификациони документ код Генералног секретара ОУН, ступио на снагу 1. јула 2002. године, након чега је 11. марта 2003. године Суд свечано отворен, полагањем заклетве од стране судија. Седиште Суда је у Хагу и он је састављен од председништва, три судска одељења, канцеларије тужиоца и секретаријата.

кривичног дела које је предмет кривичног поступка, односно друге особености предмета поступка. Према: М. Шкулић, *Кривично процесно право*, Београд, 2012, стр. 91–92.

⁴⁹⁹ О оснивању и карактеристикама права које примењује Међународни кривични суд видети: З. Стојановић, *Међународно кривично право*, Београд, 2012, стр. 127–130.

⁵⁰⁰ Према мишљењу К. Ambos и А. Timmermanna тероризам у оквиру тренутног стања развоја међународног права, може бити квалификован као делимично озбиљан транснационални, уговорно предвиђени облик кривичног дела који има потенцијал да постане „право“ међународно кривично дело, али тај статус још увек нема. Према: К. Ambos, А. Timmermann, “Terrorism and customary international law”, in: Ben Saul (ed.), *Research handbook on international law and terrorism*, Elgar, 2014, p. 20.

⁵⁰¹ Основна стварна надлежност МКС је ограничена на најтежа кривична дела, која су при том таксативно набројана.

⁵⁰² МКС нема ефективну стварну надлежност у односу на злочин агресије, иако она формално јесте сврстана у његову стварну надлежност, те ће он фактички овај део своје надлежности моћи да остварује тек након што осетљиво питање агресије буде дефинисано. Опширније о врстама надлежности Међународног кривичног суда видети: М. Шкулић, *Међународни кривични суд – надлежност и поступак*, Београд, 2005, стр. 345–351.

Одељак 1. Надлежност Међународног кривичног суда и кривично дело тероризма

Међународни кривични суд, чија се улога приоритетно везује за примену одредаба из корпуса међународног кривичног права, значајно је ограничен управо некохерентношћу овог засебног нормативног система, који *in statu nascendi* никако не добија обресе једног свеобухватног система норми, за који би важила општа правила, а не селективни приступ омеђен интересима великих сила, које увек када у колизију дођу њихови циљеви и интереси дерогирају норме међународног кривичног права, било тако што их флагрантно крше, било тако што их злоупотребљавају, тумачењем које је најчешће екстензивно и одступа од *ratio legis* норме која се тумачи. Реч је о *soft law* систему правних норми, чија специфична правна природа деривира из чињенице да основу за његову изградњу чине две различите правне гране – кривично право и међународно јавно право. Различити извори,⁵⁰³ начела, карактер и садржина ових правних грана у много чему опредељују ограничени карактер међународног кривичног права, који би према ставу М. Басиоунија и Е. Визеа требало да представља мање или више кохерантан систем заснован на комбинацији неких или свих следећих претпоставки:

1) одређено понашање је препознато од стране међународне заједнице у целини као међународно кривично дело;

2) постојање мултилатералног споразума који подразумева инкриминисање одређене врсте понашања као међународног кривичног дела;

⁵⁰³ Извори кривичног права деле се на међународне и националне, а национални на посредне и непосредне, у оквиру које поделе једино закон има својство главног и непосредног извора националног кривичног права, док сви остали: устав, подзаконски прописи, судска пракса, теорија кривичног права и обичај имају својство посредног, допунског извора. Извори међународног јавног права су обичаји, уговори, општа правна правила прихваћена од стране просвећених народа, судске одлуке, теорија, једностранни акти држава и одлуке међународних организација. Чињеница да различити извори чине основу две правне гране из којих настаје међународно кривично право, никако не значе немогућност њиховог усклађивања, већ само њихово свеобухватно усклађивање са основним начелом, начелом законитости, које не мора бити схваћено искључиво у контексту постојања Кодекса кривичног права на међународном нивоу, већ се односи на са законом изједначени међународни правни акт, који би требало да испуњава сва четири сегмента начела законитости.

- 3) икнкриминисано понашање у прихваћеном мултилатералном документу истовремено се може сматрати кршењем одредаба међународног обичајног права;
- 4) појединци који предузимају наведена понашања крше норме међународног права;
- 5) у кривичном гоњењу појединаца који чине међународна кривична дела, државе спроводе међународно право путем органа међународне заједнице;
- 6) поменута кривична дела тичу се свих држава;
- 7) све државе, стога, имају „универзалну надлежност“ за гоњење учинилаца ових кривичних дела;
- 8) све државе су у складу са тим дужне да или кривично гоне или макар учествују у процесу кривичног гоњења лица која су починила међународна кривична дела.⁵⁰⁴

Међународно кривично право као систем правних прописа на којима почива међународна кривичноправна сарадња различито се развијао до почетка XX века, до ког времена је био карактеристичан по аутодетерминизму, односно суверености државе по питању моделовања своје кривичноправне заштите, и у XX веку, који карактерише изражен утицај међународног права над националним.⁵⁰⁵

Релација између националних и међународног правног система огледа се не само у утицају који су једни на друге вршили, већ и у начину примене норми међународног кривичног права у будућности.

Иако велики број кривичноправних решења националних законодавстава јесте преузет из међународних аката које су државе потписале, није занемарљив ни утицај достигнућа националних законодавстава у процесу нормирања решења у међународним документима.

⁵⁰⁴ M. CH. Bassiouni, E. M. Wise, *Aut dedere aut Judicare: The Duty to Extradite or Prosecute in International Law*, Dordrecht, 1995, p. 49–50.

⁵⁰⁵У поменутом процесу до изражаја долазе два момента: један који је оличен у концепцији релативног суверенитета држава и други који све више наглашава заинтересованост међународне заједнице за поштовање и заштиту права човека и основних слобода. Отуда и сва кршења поменутих слобода и права имају снажан публицитет и изазивају осуду на међународном нивоу, која је формално изражена кроз јуриспруденцију Европског суда за људска права. Стога органи појединих држава далеко више пажње поклањају поштовању и заштити индивидуалних права појединаца. Према: С. Бејатовић, „Међународна кривичноправна сарадња као инструмент сузбијања криминалитета“, у: *Савремене тенденције кривичне репресије као инструмент сузбијања криминалитета*, Бијељина, 2010, стр. 107.

Ова два система норми требало би да буду комплементарни, зато што се норме на којима почива међународна кривичноправна сарадња налазе како у нормама међународног, тако и у нормама националног (материјалног и процесног права).⁵⁰⁶

Статут МКС-а као изворе права међународне кривичноправне сарадње издваја, у чл. 21: 1) Статут, Елементе злочина и Правила процедуре и доказивања; 2) уговор, принципе међународног права и принципе међународног права у оружаном сукобу и 3) опште правне принципе изведене из националних закона, као и националне законе држава, које би иначе имале надлежност за кривично гоњење конкретног кривичног дела, уколико нису у колизији са одредбама Статута, међународним законима и међународно признатим нормама и стандардима.⁵⁰⁷

На овом месту може се поставити начелно питање и у вези са правном природом Статута МКС – а, као правног акта у оквиру којег би било потребно предвидети тероризам као међународно кривично дело, за које би он био надлежан.

Овај правни акт уједно је и материјалноправног и процесноправног карактера, будући да су у њему осим одредаба материјалноправног карактера, којима су детаљно одређена кривична дела која су у надлежности суда, садржане и одређене одредбе из општег дела кривичног права, док се процесноправни део односи на поступак пред судом. Статут има истовремено и јурисдикциони карактер будући да садржи низ одредаба о надлежности овог судског органа. Сматрамо да је реч о мешовитој правној природи овог правног акта, код којег се функција набрајања кривичних дела из његове стварне надлежности није исцрпела његовим усвајањем, чему у прилог посебно говори отворени статус који кривично дело агресије има, још од времена усвајања овог акта, чл. 5. ст. 2, који се ни након ревизионе конференције у Кампали није променио, већ је и њом извршено допунско одлагање, како прецизног уобличавања апстрактног неправа, тако и питања надлежности суда за његово процесуирање.⁵⁰⁸ У вези са тиме истичемо став да је нормирање кривичног дела тероризма, отворено правно питање,⁵⁰⁹ те да није искључена даља специјализација овог суда, будући да он може, у складу са

⁵⁰⁶ С. Бејатовић, *op. cit.*, стр. 109.

⁵⁰⁷ Е. М. Wise, Е. S. Podgor, *International Criminal Law, Cases and Materials*, New York, 2000, p. 610.

⁵⁰⁸ Иако дефиниција агресије јесте усвојена Резолуцијом *RC/Res. 6*, од 11. јуна 2010, она је остала у духу Резолуције Генералне скупштине 3314 из 1974, тако да настојања да тероризам добије своје материјалноправно утемељење, макар као једна од алтернативно предвиђених радњи извршења кривичног дела агресије, нису остварена.

⁵⁰⁹ Е. М. Wise, Е. S. Podgor, *op. cit.*, p. 677–678.

јурисдикционим карактером, додатно да проширује своју надлежност у складу са ставом изнетим у чл. 17. Статута, који успоставља корелацију између поступања Суда и важности случаја. О значају који поједини терористички акти имају за међународну заједницу у целини, као и о степену конкретизоване штете оличене у повреди заштитног објекта, говорили су противници увођења тероризма у каталог кривичних дела из стварне надлежност МКС-а, али она може бити тумачена и тако да у случају изузетног значаја, који одређени акт има за међународну заједницу, Суд може бити заинтересован за проширење своје надлежности у складу са циљевима који су му приликом формирања постављени.

Питање проширивања надлежности Суда на друга међународна кривична дела свој одговор има у одредбама Резолуције Е, усвојене на завршетку пленипотенцијарне Конференције Уједињених нација о оснивању Међународног кривичног суда (*Resolution E annexed to the Final Act*)⁵¹⁰ у којој се између осталог наводи да су „терористички акти, без обзира на учиниоца, место или врсту радње извршења, мотиве или методе препознати као озбиљна кривична дела за чије је сузбијање заинтересована међународна заједница“, уз жаљење што једна општеприхваћена дефиниција кривичног дела тероризма није омогућила његово сврставање у стварну надлежност Суда и истицање отворене могућности проширивања надлежност Суда, путем ревизионих механизма, предвиђених чл. 123. Статута, који омогућавају да на ревизионој конференцији Статута, буду усвојени амандмани, који могу да се односе и на листу кривичних дела садржаних у чл. 5. Статута.⁵¹¹

⁵¹⁰ *U.N. Doc. A/CONF.183/10*

⁵¹¹ Greenwood наводи да изостанак кривичне надлежности Међународног суда правде, као и ненадлежност МКС-а доводи до немогућности да се на међународном нивоу суди учиниоцима кривичних дела тероризма, те да би поменуто требало да води стварању идеје да се формирају *ad hoc* трибунали за поједине драстичне случајеве тероризма, попут напада на од 11. септембра. Наведено према: С. Greenwood: „International law and the “war against terrorism”, *International Affairs*, Vol. 78, 2002, p. 316- 317.

Одељак 2. Проблем одређења обележја тероризма као засебног међународног кривичног дела

Међународно кривично право представља резултат вишедеценијског развоја свести и механизма заштите, који почивају на великом броју уговора, декларација, одлука и препорука усвојених на универзалном и регионалном нивоу, којима се одређена недозвољена понашања означавају као кривична дела.⁵¹² У погледу одређења појма међународног кривичног дела разликује се схватање овог појма у ширем и у ужем смислу, па се и схватање тероризма као међународног кривичног дела може посматрати у односу на ову поделу међународних кривичних дела. Поред наведене поделе у литератури се помиње и подела на „међународна кривична дела“, за која је одредбама међународног права предвиђена одговорност појединаца и „кривична дела од међународног значаја“, за која је одредбама међународног права успостављена обавеза за државе да гоне и кажњавају учиниоце оваквих кривичних дела. Нису сва кривична дела од међународног значаја истовремено и међународна кривична дела, па се у контексту ове поделе издваја управо кривично дело тероризма, за које је мрежом међународних прописа предвиђена сарадња држава у правцу његовог сузбијања, али оно засебно није означено као кривично дело за које је надлежан МКС.⁵¹³

Под појмом међународног кривичног дела у ужем смислу сматрају се кривична дела за која се након окончања Другог светског рата судило пред међународним судовима у Нирнбергу и Токију, у која спадају ратни злочини, злочин против мира, злочин против човечности и злочин геноцида.⁵¹⁴ Јасно је да се у контексту поменуте поделе кривично дело тероризма не може категорисати као међународно кривично дело у ужем смислу.

⁵¹² Појам међународног кривичног права подразумева скуп међународних аката која за државе које су их прихватиле садрже обавезу да предвиде одређена понашања у свом кривичном законодавству као кривична дела. Према: З. Стојановић, *op. cit.*, стр. 15- 17.

⁵¹³ Неки савремени ставови усмерени ка одређивању природе и домета међународног кривичног права настоје да бришу разлику између две врсте међународних кривичних дела, те таквима сматрају сва она која имају „заједнички именован одређен као заштита интереса који представљају заједничке вредности светске заједнице“. Према: М. Ch. Bassiouni, *Introduction to Symposium on The Teaching of International Criminal Law*, 1 Touro J. Transnat'l L. 129, 1988, p. 130.

⁵¹⁴ З. Стојановић, *op. cit.*, стр. 15.

Своје место у систему норми међународног кривичног права кривично дело тероризма може да пронађе у оквиру појма међународног кривичног дела у ширем смислу,⁵¹⁵ под којима се подразумевају сва она кривична дела за које је међународна заједница заинтересована да буду сузбијана због њиховог међународног карактера. На овај начин схваћен појам међународног кривичног дела несумњиво обухвата кривично дело тероризма.⁵¹⁶

Развој кривичноправних норми о сузбијању тероризма ишао је од секторски оријентисаног приступа прихваћеног у документима ОУН, до релативно јединственог система правних правила на нивоу ЕУ, који су довели до унификације одредаба о кривичном делу тероризма и њему сродним кривичним делима, о чему је више речи било у претходна три поглавља овог рада, будући да је категорија кривичног дела тероризма обрађена, како као категорија из корпуса норми *aqui communitaire*, тако и као кривичноправна категорија у значајнијим упоредноправним системима и националном законодавству.

Иако у међународној заједници нико не спори опасност од терористичких аката ипак на наднационалном, универзалном нивоу изостаје јединствена дефиниција кривичног дела тероризма, која представља *condition sine qua non* за изградњу осталих механизма заштите, са израженом улогом међународног кривичног суда у њему. У том смислу ниво остварене хармонизације на нивоу ЕУ требало би да послужи као основа за усаглашавање интереса и отклањање конфликтних тачака у односима држава на нивоу ОУН, како би се конституисала конзистентна и универзално релевантна дефиниција кривичног дела тероризма, која би подразумевала брисање разлике између државног, индивидуалног и групног тероризма, међународног и домаћег тероризма, идеолошки, верски и политички фондираног тероризма.⁵¹⁷

⁵¹⁵ Исто J. Paust, „Terrorism as an International Crime, in Giuseppe Nesi (ed.), *International Cooperation in Counter-Terrorism – The United Nations and Regional Organizations in the Fight Against Terrorism*, Burlington, 2013, p. 26.

⁵¹⁶ Став да се тероризам може сматрати као озбиљно међународно, уговорним путем настало, кривично дело, које има капацитет да постане право међународно кривично дело из надлежности МКС-а заступају К. Ambos и А. Timmermann. О могућности да се екстремне форме терористичких понашања квалификују као злочин против човечности или као ратни злочин и да тиме потпадне под ингеренције међународног кривичног правосуђа, као и о развијеним аспектима обичајног дефинисања кривичног дела тероризма, којима недостаје прецизност и предвиђеност у неком писаном акту видети: К. Ambos, А. Timmermann, *op. cit.*, 22.

⁵¹⁷ Став о тероризму као међународном кривичном делу, код којег се учешће државе било директно или индиректно не предвиђа као обележје бића кривичног дела, а чије је предвиђање усмерено на онемогућавању „криминалног раја“ за његове учиниоце заузима Е. М. Wise, наводећи поделу

Оваква дефиниција тероризма омогућила би сврставање овог кривичног дела у стварну надлежност Међународног кривичног суда⁵¹⁸ и омогућила покретање судских поступака против лица која би се теретила за кривично дело тероризма као међународно кривично дело *per se*, а не за кривично дело злочин против човечности или ратни злочин, како се према мишљењима неких аутора тероризам може квалификовати и на тај начин омогућити његово процесуирање према сада важећем статуту.⁵¹⁹ Гледање које је тероризам повезивало експлицитно са кривичним делом агресије до изражаја је дошло 1954. године у оквиру рада Комисије за међународно право, која је приликом израде нацрта Кодекса кривичних дела против мира и безбедности човечанства⁵²⁰ у члану 2. ст. 6. дефинисала кривично дело против мира и безбедности човечанства као предузимање или охрабрење од стране власти једне државе терористичких активности у другој држави или толерисање од стране власти једне државе организовања активности усмерених ка извођењу терористичких аката у другој држави“.⁵²¹

међународних кривичних дела на две подврсте: кривична дела нужно везана за учешће државе у њиховом извршењу и кривична дела појединачна усмерена ка кршењу одредаба о незаконитој трговини или повреди заједничких интереса држава, који захтевају интензивирани међудржавну сарадњу. Према: E. M. Wise, „International Crimes and Domestic Criminal Law”, 38 *De Paul. L. Rev.* 923, 1989, p. 924, 935.

⁵¹⁸ У тренутку писања овог рада МКС није надлежан за кривична дела тероризма, иако је приликом усвајања његовог статута у Риму 1998. године, па и на потоњој конференцији у Кампали, одржаној у 2010, са циљем ревидирања одредаба Римског статута усмерених ка даљем проширивању надлежности суда на кривично дело агресије, криминализацију употребе одређених врста оружја и разматрање одредаба о неизручивању сопствених држављана МКС, било настојања одређених држава да и кривично дело тероризма буде сврстано у његову стварну надлежност. Више о ревидирању одредаба Римског статута: <https://www.ictj.org/rome-statute-review-conference>, приступљено дана 3. 06. 2015.

⁵¹⁹ Према одредбама другог поглавља Статута Међународног кривичног суда под називом – Надлежност, прихватљивост и важење у оквиру чл. 5. као кривична дела из надлежности суда наводе се геноцид, злочин против човечности, ратни злочини и кривично дело агресије, за које ће суд бити надлежан тек након што елементи његовог бића буду прецизирани. Ни након поменуте ревизионе конференције одржане у Кампали (Уганда) кривично дело агресије није уврштено у стварну надлежност, већ је остављен рок од седам година, дакле до наредне конференције. E. M. Wise, E. S. Podgor, *International Criminal Law, Cases and Materials*, New York, 2000, p. 20.

⁵²⁰ Који никада није формално усвојен од стране Генералне скупштине ОУН нити је заживео у уговорном облику, али пружа увид у начин на који је тероризам поиман као кривично дело средином 20. Века, јер према речима I. Brownlie „чак и нератификовани уговор може бити сматран као доказ општеприхваћеног правила, барем у кратком року“. Наведено према: B. Saul: “ Attempts to define Terrorism in International Law“, *Netherlands International Law Review*, LII /2005, p.58.

⁵²¹ *Ibid.*, p.66.

Одељак 3. Тероризам као ратни злочин и злочин против човечности

Схватање које омогућава процесуирање тероризма пред МКС, на тај начин што ће се терористичке активности подвести, под појам кривичног дела ратног злочина или злочина против човечности заступа А. Касезе.⁵²²

Када је у питању ***конзумирање аката тероризма под појам ратног злочина***, поменути аутор наводи да је одредбама међународног хуманитарног права, тачније чл. 33. ст. 1. Четврте Женевске конвенције из 1949. године⁵²³, предвиђена забрана вршења терористичких аката против цивила који имају статус „заштићених лица“, без обзира на то да ли поменуте акте врше оружане снаге зараћених страна против лица која се могу наћи на територији зараћене стране као интернирци или на окупираној територији.⁵²⁴

Одредбама чл. 4. ст. 2. Другог допунског протокола из 1977. године⁵²⁵ акти тероризма против цивила или лица која су престала да учествују у сукобу су забрањени и у унутрашњим оружаним сукобима, из чега он извлачи закључак о забрањености тероризма управљеног против цивила одредбама међународног хуманитарног права.⁵²⁶

Према Касезеу следећи конститутивни елементи тероризма морају постојати да би он био схваћен као ратни злочин. Пре свега забрањено понашање мора подразумевати силу или претњу силом према цивилима или другим лицима која су престала да учествују у оружаним сукобима. Затим, акти насиља могу бити усмерени и према цивилним објектима, чак иако су празни, уколико је циљ таквих активности терорисање становништва. Специфична намера мора постојати и у време предузимања аката за време оружаног сукоба, али радње које су усмерене ка застрашивању

⁵²² А. Касезе, *Међународно кривично право*, Београд, 2005, стр. 145–151.

⁵²³ Конвенција о заштити грађанских лица за време рата.

⁵²⁴ О начину на који тероризам може бити третиран према одредбама међународног хуманитарног права, о забрани терористичких аката у ратним и оружаним сукобима, предвиђеним чл. 33 IV Женевске конвенције опширније видети: М. Sassoli, *op. cit.*, р. 961–965.

⁵²⁵ Реч је о једном од два допунска протокола, који су усвојени на дипломатској конференцији из 1977, којима су допуњене Женевске конвенције. Први Протокол се односи на међународне, а други на унутрашње сукобе.

⁵²⁶ Под којим се подразумева скуп норми и принципа међународног ратног права који за циљ имају заштиту жртава рата односно хуманизацију рата, или ређе грана међународног права која се бави основним међународно признати људским слободама и правима. Наведено према: Б. Кривокапић, *Лексикон међународног права*, Београд, 1998, стр. 150.

непријатеља увек су јавне по природи, тако да било који други мотиви немају никакву правну релевантност, код тероризма као ратног злочина.⁵²⁷

Са друге стране Касезе отвара *могућност да кривично дело тероризма буде квалификовано као злочин против човечности* наводећи услове који морају бити испуњени у случају примене ове правне фикције. Дакле, иако одређено конкретно неправно суштински представља акт тероризма,⁵²⁸ оно може бити квалификовано као злочин против човечности, уколико је реч о делатностима које представљају део распрострањене или систематичне праксе уперене против цивила, чији извршиоци знају да су њихове радње део општег или систематског обрасца понашања. Овоме додаје и могућност ширег тумачења пасивног субјекта, проширујући ту категорију и на војна лица или војне инсталације.⁵²⁹

Полазећи од става да се правим међународним злочинима, односно кривичним делима имају сматрати они који су предвиђени међународним обичајним правом, којима се нападају универзалне вредности утврђене међународним правилима, А. Касезе све засебне терористичке акте предвиђене секторским конвенцијама, подводи под појам право међународног кривичног дела, за које су националне власти надлежне у погледу кривичног гоњења и кажњавања и за које није надлежан ниједан, па ни Међународни кривични суд. На овом месту појављује се као важан однос између примене одредаба међународног кривичног права на националном нивоу и питања међусобне усаглашености различитих механизма који учествују у креирању националног и међународног кривичног права. Сматрамо да је на овом нивоу развоја међународних

⁵²⁷ A. Cassese, „The Multifaced Criminal Notion of Terrorism in International Law“, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4, 5/2006, p.946 -948.

⁵²⁸ Став да се тероризам може подвести под инкриминацију злочина против човечности из чл. 7. Статута Међународног кривичног суда, као и предности таквог концепта заступа R. Arnold наводећи следеће: **прво**, члан 7. је заснован на обичајном праву и стога се може примењивати универзално, **друго**, кривично дело може бити учињено и од стане државног и недржавног субјекта, па одредба покрива случајеве и недржавног и државног тероризма, **треће** злочин против човечности покрива широк спектар потенцијалних пасивних субјеката, јер обухвата дипломатске представнике, представнике влада, ратне заробљенике, болеснике и рањенике, као и остала лица онеспособљена за борбу и остале цивиле, који могу имати и исто држављанство као и учиниоци, четврто, са процесноправног аспекта Статут у чл. 102 предвиђа предају окривљених, која подразумева изручење окривљеног МКС-у, у складу са одредбама Статута, док екстрадиција подразумева изручење окривљеног другој држави и заснива се на билатералном или мултилатералном уговору и представља сложенији, по правној природи, значајно другачији процес. Образлажући став о прихватљивости екстензивне примене злочина против човечности на акте тероризма она наводи бројне судске одлуке, о чему опширније : R. Arnold, „Terrorism as a Crime Against Humanity under the ICC Statute, in Giuseppe Nesi (ed.), *International Cooperation in Counter-Terrorism – The United Nations and Regional Organizations in the Fight Against Terrorism*, Burlington, 2013, p. 125,127.

⁵²⁹ А. Касезе, *op. cit.*, стр. 147–148.

односа, које карактерише изражена доминација великих сила, те неравноправни однос снага држава у оквиру универзалне организације и међународних аката који чине корпус норми међународног кривичног права, оправдано задржати мешовити модел примене међународног и националног кривичног права, који би требало да карактерише однос комплементарности.⁵³⁰

А. Касезе међународно кривично дело посматра као инкриминаторни израз *ius cogens* норми, које у контексту међународног права чине фундаменталне принципе чији квалитет чини основу за нормирање, односно обликовање бића међународних кривичних дела.⁵³¹ Он истовремено констатује да ни национални ни Међународни кривични суд нису користили правне могућности које пружају правила међународног права, када је у питању квалификовање терористичких аката, као једног од поменутих кривичних дела из стварне надежности МКС- а, па критикује став у коме је предност дата ванправним, неуставним, војним методама супротстављања и сузбијања тероризма у односу на оне које нуди кривична правда.

Иако сматрамо да је спрам значаја у савременом друштву, вредности заштитног објекта и степена друштвене опасности било оправдано тероризам предвидети као кривично дело из стварне надлежности МКС и нормативно обликовати ову инкриминацију одредбама његовог статута, ипак нам се чини да је овакво екстензивно тумачење извора међународног кривичног права које нуди А. Касезе у нескладу са начелом законитости, као једним од основних начела савременог међународног кривичног права, те да се ни обичај ни норме међународног хуманитарног права не могу сматрати изворима, који би представљали основ за утврђивање индивидуалне кривичне одговорности и изрицање казне. Поменути извори могу само да послуже као основа при изградњи нормативних обележја бића појединих међународних кривичних дела, за која МКС постаје надлежан тек након њиховог експлицитног предвиђања у чл.

⁵³⁰ О међусобном односу националних и наднационалних модела примене одредаба међународног кривичног права и конкурентној надлежности међународног кривичног суда и националних судова видети опширније: З. Стојановић, *Међународно кривично право*, Београд, 2012, стр. 131 -133; М. Мајић, „Будућност примене међународног кривичног права на националном нивоу и постојеће алтернативе“, у : *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања, III део*, Београд, 2009, стр. 258–260.

⁵³¹ Т. Шурлан критеријум перемпторности наводи као једини прави правни критеријум за изградњу материјалноправних норми из корпуса међународног кривичног права и указује на однос који се нормирањем тероризма успоставља у односу државе и појединца, уз нагласак на изостанку квалитета тероризма као општег института међународног јавног права. Према: Т. Шурлан,“ О потенцијалу тероризма за статус међународног кривичног дела“, *Међународна политика*, 1143/2011, јул – септембар, Београд, стр. 86–87.

5. Статута, у оквиру којег се налазе одредбе о кривичним делима из стварне надлежности овог суда.

Сматрамо да се изостанак дефинисања тероризма као међународног кривичног дела приоритетно везује за изостанак сагласности о конститутивним обележјима овакве категорије деликата у неком универзалном међународном документу, те да би се екстензивно тумачење одредаба о ратним злочинима или злочину против човечности морало означити као креативна аналогија, јер начело законитости важи и у области међународног кривичног права и недвосмислено обухвата и *lex stricta*, које у случају квалификације аката тероризма као злочина против човечности или ратног злочина не би било испоштована, односно било би искључено због претерано екстензивног тумачења ове норме. Изостанак поменуте дефиниције означава да се једноставно радило о непрепознаању овог кривичног дела као међународног кривичног дела, та да државе нису имале амбицију да тероризам буде квалификован као једно од кривичних дела из стварне надлежности МКС- а.⁵³²

Наиме према чл. 7. Статута дати су основни елементи злочина против човечности и оно подразумева предузимање неке од алтернативно предвиђених радњи: убиство, истребљење, поробљавање, депортација или присилно премештање становништва, затварање и други облици лишавања слободе који се предузимају уз кршење основних правила међународног права, мучење, силовање, сексуално ропство, присилна проституција, присилна трудноћа, присилно стерилисање и сваки други облик сексуалног злостављања овакве или сличне природе, прогањање било које групе или заједнице на политичкој, верској, расној, националној, етничкој, културној или полној основи или по другим основима који су међународним правом универзално признати као недозвољени, у вези са било којом претходно наведеном радњом или у вези са било којим кривичним делом у надлежности међународног кривичног суда, нестанак лица, апартхејд, као и други нехумани поступци сличног карактера којима се намерно проузрокују тешке патње или озбиљно угрожавање физичког или менталног здравља.

⁵³² Приликом израде Стаута МКС- а десетак држава је предлагало да и кривично дело тероризма буде у надлежности Суда, док се други број држава (Алжир, Шри Ланка, Индија и Турска) залагао за увођење тероризма као једне од алтернативно предвиђених радњи кривичног дела злочина против човечности, али је поменути предлог одбијен уз истицање проблема у вези са одређењем правног опсега тероризма, политизацијом Суда и значајем који поједини терористички акти имају у контексту сложеног и скупог кривичноправног апарата чије се покретање изискује нормирањем тероризма као кривичног дела за које је надлежан МКС. Према: Т. Шурлан, *op. cit.*, стр. 88. и З. Стојановић, Д. Коларић, *Кривичноправно сузбијање организованог криминалитета, тероризма и корупције*, Београд, 2014, стр. 160.

Све поменуте радње подразумевају остварење овог кривичног дела под условом да представљају део систематског или ширег напада на цивилно становништво, што чини централно обележје (елеменат) бића кривичног дела злочина против човечности.

Поред одређења обележја бића кривичног дела у ст. 2а 7. Статута МКС – а захтева се да је реч о понашању којим се спроводи политика неке државе или организације. Управо непрецизирање појма организације (као потенцијалног извршиоца код овог дела), омогућава примену екстензивног тумачења, усмереног ка проширивању опсега ове норме и на терористичке организације.⁵³³

Сматрамо да се питања могућности проширивања надлежности МКС- а и на засебно кривично дело тероризма везују за сложену правну природу међународног кривичног права, чију основу чине две међусобно различите правне гране. Њихови различити извори, начела и системи нуде различите одговоре на питање да ли тероризам може бити категорија међународног кривичног права, као кривично дело *per se*.⁵³⁴

Са аспекта кривичног права, а с обзиром на то да тероризам представља кривично дело у националним законодавствима, која чине основ за развој нормативних решења на наднационалном нивоу, један од логичних предуслова за његово комплементарно предвиђање као међународног кривичног дела је испуњен.

Кривично дело тероризма спада, такође, у категорију кривичних дела *mala in se* око чије кажњивости и степена друштвене опасности ништа није спорно. Реч је о кривичним делима која представљају зло сама по себи, те је кривичноправно реаговање оправдано и нужно у овој области.

Полазећи од чињенице да су у процесу дефинисања тероризма предузимани бројни напори на регионалном и универзалном нивоу, као и од речи Ф. фон Листа, да је „наука кривичног права као разјашњење општих обележја кривичног дела нужно

⁵³³ Тако М. Филипо сматра да се тероризам може јавити као један од начина извршења злочина против човечности. М. Di Filippo, „Terrorist Crimes and International Cooperation: Critical Remarks on The Definition and Inclusion of Terrorism in the Category of International Crimes“, *European Journal of International Law*, Vol. 19, 3/ 2008, p. 569–570.

⁵³⁴ Значај односа међународног права и кривичног права за међународно кривично право истиче :З. Стојановић, *op. cit.*, стр. 17–20.

интернационална“,⁵³⁵ такође се јавља као оправдано предвиђање једног засебног међународног кривичног дела.

Будући да начела међународног кривичног права своју правну снагу црпе из општеприхваћених принципа националних кривичних законодавства и материјалноправно утемељење тероризма као категорије међународног кривичног права мора да испуни строге стандарде који важе и за обликовање обележја бића кривичног дела на националном нивоу. Оно што приликом стварања норми међународног кривичног права посебно мора бити испоштовано је и начело солидарности и узајамног поверења међу државама, које подразумева ограничења суверенитета држава у правцу преношења дела своје надлежности на наднационалне институције међународне заједнице, какав је МКС.

На крају кривично право у процесу свог развоја подразумева како декриминализацију одређених понашања, чији степен друштвене опасности више није у довољној мери изражен да би било потребно покретати кривичноправни апарат у одређеним случајевима, тако и усавршавање постојећих нормативних решења, њиховим преобликовањем, допуњавањем и изменама, тако и криминализацију нових облика недозвољених понашања, чија криминална количина оправдава кривичноправну реакцију.⁵³⁶ Стога, сазревање свести о високом степену друштвене опасности и великој вредности човечности и међународног права као објекта којем се нормирањем тероризма као међународног кривичног дела настоји да пружи кривичноправна заштита оправдава приступање изградњи нормативних обележја бића међународног кривичног дела тероризма, за чије би кривично гоњење био надлежан МКС.

Са аспекта међународног права, које државу препознаје као најважнијег субјекта међународног јавног права, поставља се питање да ли тероризам има капацитет да буде означен као општи институт међународног јавног права. Иако је бројним

⁵³⁵ Тенденције ка делимичној интернационализацији кривичноправне науке очигледне су у области европског кривичног права, која је подстакнута развојем ЕУ, али још увек не постоји једна која почива на општим сазнањима, без ограда постављених националним законодавствима, истиче: Н. Ј. Hirsch, „Internacionalizacija kaznenog prava i kaznenopravne znanosti“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 1/2005, стр.158, 169.

⁵³⁶ Прихватање надлежности Међународног кривичног суда од стране САД Ј. Sterba види као један од начина на који би ова држава могла да превенира будуће терористичке акте усмерене као њеним интересима и интересима њених држављана. Он истиче да специјални интереси САД не могу бити испред користи целе међународне заједнице да путем институционализоване међународне правде сузбијају и превенирају тероризам. Према: *Terrorism and International Justice*, James P. Sterba (eds.), New York, 2003, p. 220.

међународним документима избегнуто дефинисање тзв. државног тероризма, односно оног облика тероризма, у којем власт над делом суштински припада држави, дакле у којем се држава јавља као извршилац кривичног дела, путем принципа атрибуције (односно одговорности која се извлачи из радњи и поступака или пак пропуста државних органа кроз које се манифестује однос државе према одређеном кривичном неправу)⁵³⁷ држава ипак има активну улогу у области кривичних дела тероризма јер, њиховим нормирањем, прихватањем обавеза из међународних докумената у вези са међународном кривичноправном помоћи, она успоставља непосредне односе са другим државама поводом тероризма, што омогућава да се тероризам схвати и као категорија међународног права. Супротно, уже тумачење положаја и улоге државе у оквиру кривичноправног нормирања тероризма заступа Т. Шурлан, сматрајући да изостанак формуле која подразумева однос држава – држава, већ постојање формуле држава – појединац, у прегледу међународноправне регулативе искључује могућност препознавања тероризма као категорије међународног јавног права.⁵³⁸

Сматрамо да *ius cogens* норме, регулишу односе и понашања држава,⁵³⁹ али да држава заштитом права и интереса појединаца, као и одређених колективитета, преузимањем права и обавеза на међународном нивоу ипак остварује односе на нивоу држава – држава, без обзира на то да ли је њена активна улога нормирана у оквиру дефинисања тероризма (као што је то случај код кривичног дела злочин против човечности). Између осталог перемпторне норме проистичу из праксе и специфичних друштвених и политичких прилика, па самим тим нису ограничене никаквим дефинитивним списком. Уколико одређени догађај или догађаји у себи садрже довољан степен „важности“, са аспекта заинтересованости међународне заједнице и уколико испуњава услове да се схвати као „најтежи злочин признат од целокупне међународне заједнице“⁵⁴⁰ онда тероризам може бити установљен и признат као *ius cogens* норма, која се представља

⁵³⁷ Историјски посматрано, проблеми са којима се међународна заједница суочавала у процесу дефинисања тероризма била су везани за два проблема (дефинисање учиниоца и сврхе тероризма) од којих се као један јављало одређење учиниоца овог кривичног дела и отпора према могућностима да се држава означи као учинилац кривичног дела. Чак и у случајевима када се држава понашала незаконито, укључујући нападе на цивиле и(или) стварање и ширење терора међу цивилним становништвом, што би се у случају недржавног актера (учиниоца) сматрало актом тероризма, такве су делатности означаване начелно као кршење међународног хуманитарног права, али не и као прилика за означавање (етикетирање) државе као учиниоца кривичног дела тероризма. Према: F. De Londras, “Terrorism as an International Crime”, in: Schabas W.A., Bernaz N.(eds), *Routledge International book of Criminal Law*, Routledge, 2010, p. 169, 173.

⁵³⁸ Т. Шурлан, *op. cit.*, стр. 87.

⁵³⁹ Начелно се оваквим нормама сматрају забрана агресорског рата, злочина против човечности, ратних злочина, пиратерије, геноцида, ропства и мучења.

⁵⁴⁰ Услов који се поставља у Преамбули Статута МКС – а у вези са надлежношћу Суда.

одговарајући правни критеријум за изградњу новог кривичног дела из надлежности МКС- а.

Аргументи који иду у прилог могућности препознавања и предвиђања тероризма као међународног кривичног дела су:

1. природноправни и шири криминалополитички аргументи;
2. друштвена опасност и вредност интереса међународне заједнице представља легитиман објект кривичноправне заштите;
3. међународно кривично право, као систем усклађених односа између националних и међународног кривичног суда, представља неизоставан облик реакције међународне заједнице на овај тешки облик криминалитета;
4. различити правни извори кривичног и међународног јавног права, заједнички чине основу за изградњу елемента бића кривичног дела тероризма, али само као посредни извори, од којих се једино закон (односно, међународно прихваћени уговор) може сматрати директним извором међународног кривичног права, који представља основ за утврђивање индивидуалне кривичне одговорности и примену казне, односно других кривичних санкција;
5. мешовита правна природа Статута МКС- а представља основ за проширивање надлежности овог међународног судског тела и на нова најтежа кривична дела.⁵⁴¹

⁵⁴¹ Проширивање надлежности МКС и на кривично дело тероризма било би праћено позитивним ефектима на плану ефикасног гоњења терористичких аката националних држава, које ће, не желећи да добију епитет неспособности и неспремности да сарађују у откривању ових деликата, оптимизовати своју законодавну активност. Према: М. Mavany: „Terrorismus als Verbrechen gegen die Menschlichkeit – Analyse und Konsequenzen der Zuordnung zum Volker Strafrecht“, *ZIS*, 8/2007, p. 333.

ПОГЛАВЉЕ 6.

КРИВИЧНА ДЕЛА ТЕРОРИЗМА И ПРАКСА ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА

Одељак 1. Надлежност Европског суда за људска права и кривична дела тероризма

Развој приступа у коришћењу кривичноправне репресије у оквиру материјалног кривичног права, дуги низ година, било је питање пуно контроверзи, како у вези са дефинисањем самог кривичног дела тероризма, тако и са постављањем граница кривичноправне репресије у овој области. Установљавање заједничког правног оквира на нивоу ЕУ, довело је до хармонизације одредаба националних кривичноправних система у оквиру ове регионалне организације и представља релативно уређен систем правних прописа, који омогућавају заједнички правни одговор на изазове које тероризам поставља кривичноправном систему норми, како националних тако и међународних докумената.

Недостатак сагласности и даље је присутан на нивоу наднационалне организације, тако да се поједине државе, на нивоу националних одговора терористичким актима, опредељују за различите, често недемократске, начине супротстављања тероризму.

На овом месту истичемо најзначајније проблемско питање тероризма као категорије кривичног права, а то је: *смеју ли се правни механизми супротстављања тероризму заменити ванправним, неуставним методама, уз образложење да правни систем,*

чији је неодвојиви део и кривично право, није у довољној мери ефикасан за заштиту друштва од криминалитета?⁵⁴²

Као један од најрепрезентативнијих примера ванправних механизма борбе против тероризма може се навести проглашавање рата тероризму,⁵⁴³ који бројне државе, на челу са САД, прокламују као једини прихватљиви модел заштите друштва од тероризма.⁵⁴⁴ На овај начин реаговала је америчка администрација усвајањем *Join Resolution Authorising the Use of Military Force Against Terrorist*, којом су председнику дата свеобухватна овлашћења да предузме све мере, укључујући и употребу оружаних снага за заштиту становништва и имовине од терористичких напада. Најзначајнија овлашћења у вези са дерогирањем права и слобода грађана дата су америчком председнику тзв. „*USA Patriot Act*“-ом.⁵⁴⁵

Иако инкриминације тероризма у оквиру система правних прописа ЕУ карактерише наглашени експанзионизам и појачана кривичноправна репресија и *dura lex sed lex*, бољи је модел од системског неправда, дакле одустајања државе од правних норми

⁵⁴² Различита виђења у вези са правним и ванправним механизмима борбе против тероризма дају: U. Sieber, „Blurring the Categories of Criminal Law and the Law of War“, доступно на: <http://www.defensesociale.org/warandpiece/Blurring.pdf>, приступљено дана 21. 06. 2015. и H. Zayas, “The Expansion of the Criminal Law of The Enemy in the US Legal System”, *Federal Investigation and Prosecution Seminar*, 2010, доступно на : https://works.bepress.com/hector_zayas/1/

⁵⁴³ Потребу реаговања на тероризам путем употребе оружаних снага уз снажну сарадњу војних и безбедносних служби на међународном нивоу истиче R. De Wijk, наводећи да изостанак подршке оваквом моделу сузбијања тероризма од стране ЕУ мора бити надомешћен сарадњом између посебних, специјализованих снага које би се супротстављале нерегуларним борбеним дејствима терориста. Према: R. De Wijk, „Limits of Military Power“, in: Howard D.R., Sawyer L.R., Bajema E.N.(eds.) *Terrorism and Counter Terrorism, Readings and Interpretations-third edition*, Boston, 2009, p. 410, 414. Супротан став, који одговор демократске државе на тероризам види у моделу кривичног правосуђа, а само као „последњу линију одбране“ користи војне снаге истиче P. Wilkinson у : P. Wilkinson, *op. cit.*, str. 139.

⁵⁴⁴ Проглашавање рата против тероризма питањем број један политике администрације САД, након догађаја од 11. септембра 2001, намеће бројне правне и моралне дилеме насупрот којих се многи аутори залажу за пребацивање одговора на наднационални ниво, уз прокламовање основних принципа на којима би се заснивала међународна политика усмерена на сузбијање тероризма, као облика политичког насиља. Као најважнији принципи издвајају се: легитимирање и јачање институционалних капацитета међународних тела, посебно ОУН, усклађивање и јачање обавештајних и других надлежних државних органа за спровођење закона у оквиру Међународне полицијске организације (*Interpol*), појачавање механизма контроле трансфера новца широм света, употреба међународног правосуђа (што је отежано повлачењем ратификационих докумената САД у вези Статута МКС-а) и контрола глобално изражених неједнакости, приоритетно сиромаштва које представљају основ за развој незадовољстава и стварање терористичких идеја. Видети опширније: *Terrorism and International Justice*, James P. Sterba (eds.), New York, 2003, p. 1–21.

⁵⁴⁵ Који је донет 24. априла 2001. од стране Конгреса, а чији је пун назив „ *Uniting and Strengthening America by Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act of 2001*“. Поменти *lex specialis* – и без утврђеног рока трајања, представљају преседан у новијој уставној теорији и имају негативни утицај на остале режиме, који се нађу пред сличним изазовима. Карактерише их „параноја сигурности“ која оставља отвореним питање способности државе да се супротстави тероризму. Према: S. Šegvić, „Antiterorizam -između sigurnosti i demokracije“, у : *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 44, 1/2007, str. 81.

намењених супротстављању тероризму и проглашавања рата против тероризма, употребом војних снага.⁵⁴⁶Разликовање у приступу на који држава конципира своју реакцију на терористичке претње, у зависности од тога да ли одговор види као војни или правни, наглашено се разликују европски и амерички концепт борбе против тероризма. Иако европске државе попут Немачке, Велике Британије, Италије, Шпаније одговор на тероризам траже у развоју антитерористичког законодавства и овом приступу се могу упутити бројне замерке у вези са кршењем основних слобода и права, а наглашено проценоправних гаранција о претпоставци невиности и праву на правично суђење.⁵⁴⁷У литератури се налази и на мишљења која концепт тероризма и начина на који треба вршити његово дефинисање виде у испуњавању празнине између рата и кривичног дела и одређивању тероризма као засебне, посебне димензије кривичног дела, неке врсте „супер“ кривичног дела, које не треба дефинисати као класично кривично дело него издвојити основне, не у сваком случају неопходне, елементе који у себи садрже неке од карактеристика ратовања.⁵⁴⁸

Тероризам представља изазов за демократско друштво, јер као проблем поставља успостављање равнотеже између сигурности грађана и слобода и права које су има гарантоване уставом. Овај однос веома је осетљиве природе, у том смислу што осигуравање безбедности веома често означава и ограничавање загарантованих слобода и права човека и грађанина.⁵⁴⁹

⁵⁴⁶ Три могућа одговора демократске државе на тероризам према мишљењу П. Вилкинсона су : употреба политике и дипломатије, спровођење закона и система кривичног законодавства и употреба војних снага. Разматрањем и комбинацијом елемената ова три приступа Вилкинсон је поставио кључне елементе „тврдолинијског приступа“ борби против тероризма, које карактерише велики број елемената од којих се као кључни у контексту овог рада и улоге кривичноправног система норми истичу: потреба избегавања претеране и опште репресије, везаност владе и надлежних државних органа законом, временска ограниченост *lex specialis*, одузимање терористима специјалног статуса у односу на друге учиниоце кривичних дела, те њихово процесуирање не због уверења, него због кршења основних људских права грађана и развој мера супротстављања терористичкој пропаганди. Према: P. Wilkinson, *op. cit.*, str. 110-111.

⁵⁴⁷ Као пет основних карактеристика антитерористичког законодавства на европском нивоу E. Van Sliedregt наводи: криминализацију у раној фази, пре него што је било какав терористички акт почињен, проширивање полицијских и тужилачких овлашћења, проширивање дужине полицијског притвора, увођење квази-кривичноправних мера, попут кућног притвора и увођење сета дерогативних прописа у вези са правима окривљеног и заштити података о личности. Према: E. Van Sliedregt, *op. cit.*, p. 424 – 425.

⁵⁴⁸ О непотребном дефинисању конкретних обележја бића кривичног дела тероризма у националним кривичним законодавствима и идеји да он може бити схваћен као „супер“ кривично дело са најмање осам припадајућих му фактора, који не морају постојати код сваког засебног акта тероризма, опширније: G. Fletcher, *op. cit.*, p.894, 899.

⁵⁴⁹ Тероризам представља изазов за слободно друштво, које му се супротставља различитим стратегијским приступима, међу којима превагу има војна реакција у односу на развој норми кривичног и других грана права у спречавању и сузбијању тероризма. R. De Wijk, *op. cit.*, p. 417; R. D. Howard,

Кривично право као систем норми којим се држава служи ради заштите друштва од криминалитета и тероризма као једне од његових тешких форми испољавања, има и гарантивну функцију, која подразумева ограничење државне принуде на разумну меру, која омогућава несметано уживање основних слобода и права појединца у демократској држави. Појачане тежње ка сигурности, кривичном праву намећу безбедносну функцију, која слаби гарантивну функцију, дерогирањем ограничења власти у борби против тероризма.⁵⁵⁰ Непоштовање ограничења која репресивни органи имају, уз ограничавање права и слобода и непоштовање основних процесних начела и процедура представљају моменат у којем држава престаје да буде чврсто ограничена прописима и улази у недозвољену сферу гарантованих права и слобода грађана, намећући им при томе ограничења истих или пак непоштујући их.⁵⁵¹

Јачање безбедносне функције кривичног права, која опасност од кривичног дела проглашава разлогом за покретање кривичноправног апарата и одступања од уобичајених процесноправних гаранција доводи до постављања проблемског питања: *quis custodiet ipsos custodes?*⁵⁵²

Након усвајања Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода и формирања Европског суда за људска права међународна заједница успоставила је ефикасне механизме заштите најважнијих слобода и права зарад њиховог поштовања и заштите. Поменута конвенција посебно је значајна са аспекта установљавања стандарда које национално кривично право, како материјално тако и процесно, морају да испуне, како би држава испунила услове за пуноправно чланство у Европској унији,

“Preemptive Military Doctrine: No Other Choice”, in: Howard D.R., Sawyer L.R., Bajema E.N.(eds.) *Terrorism and Counter Terrorism, Readings and Interpretations-third edition*, Boston, 2009, p. 483–484; M. Crenshaw, “Terrorism, Strategies and Grand Strategies”, in: Howard D.R., Sawyer L.R., Bajema E.N.(eds.) *Terrorism and Counter Terrorism, Readings and Interpretations-third edition*, Boston, 2009, p. 459.

⁵⁵⁰У Великој Британији, може се говорити о појачаној кривичноправној репресији и проширивању полицијских овлашћења, као и о најмање пет праваца развоја одредаба материјалног и процесног кривичног законодавства и судској пракси. Према С. Walker, „ The United Kingdom terrorist attacks on July 7, 2005 and the evolution of anti- terrorism policies, laws and practices“, *ZIS*, 11/2015, p. 545–555.

⁵⁵¹ Висок степен прихватања превентивног приступа и тенденције које проширују каталоге кривичних дела тероризма у одредбама националних законодавстава излазе ван оквира традиционалног кривичног права фокусирањем на прелиминарне фазе криминалне прогресије и њихову криминализацију. Према: Д. Барак – Ерез, „ Тероризам и људска права: изазови основама правног поретка“, *Анали Правног факултета у Београду*, година LVII, 47/2009, стр. 213.

⁵⁵²Односно како и ко ће нас у таквом правном систему, у којем кривично право почиње да усваја одступања од либералних кривичноправних постулата, чувати од чувара? Реч је о максими, која се традиционално приписује римском песнику Јувеналу, а која се, у свом модерном значењу, најчешће везује за недемократску владавину, тиранију или полицијска и судска прекорачења овлашћења.

које је постављено као приоритет, како спољне тако и унутрашње политике наше државе.

За одредбе националног кривичнопроцесног права иначе се каже да представљају огледало демократије, односно „мали устав“, јер правила поштовања кривичне процедуре у много чему могу да угрозе основне слободе и права човека и грађанина, док са друге стране уобличавање одредаба материјалног кривичног права, такође може да угрози основна људска права и слободе.

Кривична дела тероризма, њихово нормирање одредбама националног кривичног законодавства, као и дерогативни прописи кривичнопроцесног права, установљени ради олакшаног спречавања и доказивања кривичних дела тероризма, представљају интересантно поље за испитивање – да ли су и у којој мери одредбе ове две гране права погодне за злоупотребе и како их избећи, зарад спречавања вођења поступка пред Европским судом за људска права у вези са кршењем и контролом одлука надлежних државних органа којима се повређују индивидуална права грађана.

На европском нивоу прихваћени механизми кривичноправне заштите од тероризма наглашено су превентивно оријентисаног карактера, уз акценат на праву на безбедност, које представља једно од права из корупса основних људских права.⁵⁵³ Заштита демократског друштва од тероризма и заштита индивидуалних права морају бити у равнотежи, а пракса Европског суда за људска права (Суд), изникла из судских пресуда у вези за законитошћу одговора националних законодавстава на тероризам представља основу за изградњу и подешавања одредаба кривичног права са циљем спречавања евентуалних злоупотреба у кривичном законодавству.⁵⁵⁴

Поступци пред Судом интензивирали су се када су у питању притужбе које произилазе из контратерористичких мера које државе чланице спроводе, од првог предмета из ове

⁵⁵³ Сматрамо да је у области оваквих, нових права треће и четврте генерације потребно бити изражено селективан, када је кривичноправна заштита у питању, јер је у тим случајевима пресудна процена легитимности таквог права. М. Вешовић истиче да права новије генерације захтевају „велико разумевање и стрпљење“. Цитирано према: З. Стојановић, „Стање и тенденције у кривичном законодавству у области заштите људских права“, у : *Права човека*, . 1–2/2002, стр. 91. фн 13.

⁵⁵⁴ Иако се у одбрани друштва од тероризма, као тешког облика криминалитета, не ретко усвајају мере које могу да подрију или чак и униште демократију, Суд је подвукао кључну улогу стриктног тумачења ограничења личне слободе личности и апсолутну забрану мучења, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања. Као три кључна основа на којима почивају активности Савета Европе у борби против тероризма јављају се: јачање законских мера против тероризма, заштита основних вредности и бављење узроцима тероризма. Према: Д. Јанковић: „Међународни стандарди у борби против тероризма“, *Међународни проблеми*, 4/2010, стр. 606.

области, *Lawless v. Ireland*⁵⁵⁵. Кроз решавање бројних случајева, у периоду од готово пола века, Суд је временом изградио снажну јуриспруденцију из ове области, која треба да обезбеди баланс између снажног и ефикасног одговора на тероризам и очувања основних људских права.⁵⁵⁶

Када су у питању гаранције утврђене Европском конвенцијом о људским правима које се односе на област кривичног материјалног и процесног права као најзначајније се појављују одредбе:

- чл. 3, којима је успостављена забрана мучења,
- чл. 5, који се односи на слободу и безбедност личности,
- чл. 6 I, који регулише питање права на правичан кривични поступак,
- чл. 6 II, који се односи на претпоставку невиности,
- чл. 6 III (а), који регулише право на саслушање без одлагања о природи и основама оптужбе,
- чл. 6 III (с), који се односи на право на одбрану,
- чл. 6 III (d), којим се предвиђа право на суочавње са сведоцима који терете окривљеног,
- чл. 7, којим се прокламује начело законитости,
- чл. 10, који је посвећен слободи изражавања и информисања,
- одредбе 6. и 13. Протокола,⁵⁵⁷ којима је успостављена апсолутна забрана смртне казне.⁵⁵⁸

У случају кршења одредаба Европске конвенције о људским правима може се пред Судом покренути поступак, било путем жалбе државе или индивидуалном жалбом, који резултира доношењем одлуке, која је обавезујуће правне природе за државе чланице Савета Европе, али је без аутоматског касационог дејства, те правноснажну кривичну пресуду не ставља ван снаге, већ оставља државама чланицама обавезу да

⁵⁵⁵ *Application No. 332/57, judgement of 1. July 1961.*

⁵⁵⁶ J. Hedigan, „The European Convention on Human Rights and Counter - Terrorism“, *Fordham International Law Journal*, Vol. 28, 2/ 2004, p. 404.

⁵⁵⁷ Постоји 13 протокола којима се употпуњују одредбе ове међународне кодификације о људским правима.

⁵⁵⁸ М. Шкулић, *Кривично процесно право*, Београд, 2015, стр. 39.

пропишу посебне процесне механизме који на националном основу омогућавају имплементацију одговарајуће пресуде овог суда.⁵⁵⁹

Дакле, одлуке Европског суда за људска права не могу директно и формално да утичу на правноснажно окончане кривичне поступке у Србији, како због начела *ne bis in idem* тако и због изостанка формалне обавезности одлука међународних судова и механизма њихове директне примене.

Одлуке Суда представљају основ за подношење ванредних правних лекова, као што су захтев за понављање кривичног поступка и захтев за заштиту законитости, у корист осуђеног лица.

Оне делују *inter partes* те обавезују државе које су прекршиле одредбе Конвенције да промене своје процедуралне прописе и ускладе их са одредбама Конвенције, а понекад и да досуде правично обештећење („*just satisfaction*“) на основу чл. 41. Конвенције. Основна функција пресуде је да се њоме утврди да ли је држава чланица прекршила одредбе Конвенције.

Тероризам који у својој суштини поседује потенцијал да подрије демократију и владавину права поспешивањем ауторитерних тенденција власти у борби против ове негативне социјално – патолошке појаве, наметањем ставова мањине већини, без граница у остваривању својих циљева, више него било који други део света погодио је Европу, која је кроз своје механизме укључујући Европски суд за људска права и његову праксу развила одређене контратерористичке мере намењене обезбеђивању слободарских политичких и културних вредности Европе.

У пресудама и пракси Суда у вези са супротстављањем тероризму постављени су одређени начелни принципи, који се односе на успостављање равнотеже између ефикасне реакције државе и заштите људских права. Тероризам напада основе демократије и владавине закона, а државе против ових напада морају да се бране уз балансирање потребе поштовања људских права и одговора на тероризам.

У вези са начинима који су дозвољени у правцу супротстављања тероризму, Председник Европског суда за људска права, судија Л. Вилдхабер,⁵⁶⁰ је истакао „ да се

⁵⁵⁹ Реч је о посебним разлозима за понављање кривичног поступка ради отклањања повреде коју је у својој одлуци Суд констатовао или установљавању ванредних правних лекова за примену одлуке Суда.

Европска конвенција о људским правима не мора примењивати на начин који би спречио државе да предузму разумне мере и сразмерне активности у одбрани демократије и владавине права, већ да би у складу са схватањем Европског суда за људска права, а у вези чл. 2. Конвенције државе имале обавезу да предузму одговарајуће кораке како би заштитиле животе оних који су под њиховом надлежношћу“.

Одељак 2. Пракса Европског суда за људска права у поступцима поводом кривичних дела тероризма

У чл. 3. Конвенције прописана је апсолутна забрана тортуре (мучења) или нечовечног и понижавајућег понашања или кажњавања, у вези са чијом применом нису дозвољена никаква одступања.⁵⁶¹ Држава, која у оквиру законских мера одређена лица држи у притвору, одговорна је за њихову безбедност, чиме се штити једна од основних вредности демократског друштва. Иако се модерне државе у супротстављању тероризму суочавају са великим тешкоћама, како материјалноправне, тако и процесноправне природе, мучење или нехумано или понижавајуће поступање или кажњавање, нису дозвољени без обзира на понашање жртве. Забрањеност мера физичког насиља приликом испитивања сматра се достигнућем савремених демократских система, али постојале су назнаке спремности да се неки поступци надлежних државних органа *post facto* оправдају применом института нужне одбране, код које се примена физичких мера јављала као начин за одбијање напада, тзв. сценарија темпиране бомбе, што је Врховни суд Израела предвидео у поступку *Charkaoui v. Canada*, 2007.⁵⁶²

Велики је број случајева у којима се Суд бавио кршењем чл. 3. Конвенције. Он је у наведеним случајевима морао да прави разлику између тортуре (мучења) са једне стране и нечовечног и понижавајућег поступања и кажњавања, којом приликом је

⁵⁶⁰ Говорећи на десетој Међународној конференцији правосуђа у Стразбуру, одржаној 22–24. маја 2002. Према: J. Hedigan, *op. cit.*, р. 404.

⁵⁶¹ „Сл. лист СЦГ – Међународни уговори“, бр. 9/2003; Нико не сме бити подвргнут мучењу или нечовечном или понижавајућем поступању или кажњавању.

⁵⁶² Д. Барак – Ерез, *op. cit.*, стр. 213.

заузео став да се код тортуре, у смислу Конвенције, ради о осетно тежем карактеру прве делатности, која подразумева умишљајно наношење тешких болова и патњи.

У познатом случају *Ireland v. United Kingdom*⁵⁶³, због примене пет различитих техника испитивања притворених лица, јесте констатована повреда чл. 3, али је Суд квалификовао поменуте делатности као нечовечно и понижавајуће поступање, док је Комисија, које је у то време постојала, поменуте делатности означила као мучење.⁵⁶⁴

У случају *Aksoy v. Turkey*⁵⁶⁵ Суд је по први пут државу прогласио кривом за тортuru. Подносилац представке стављен је у притвор због сумње да је подстрекао на кривично дело тероризма и да је вршио дистрибуцију пропагандног материјала терористичке садржине. Власти су оштећено лице скинуле голог и руке му везали на леђима, те је поменуто понашање окарактерисано као тако озбиљно и сурово да заслужује квалификатив тортуре.

Оно што је интересно јесте питање разлога који су определили Суд, да у оба наведена случаја, у којима је констатована повреда права из чл. 3, једно квалификује као тортuru, а друго као нечовечно и понижавајуће поступање. Случај *Selmouni v. France*⁵⁶⁶ представља пример развоја стандарда за оцену повреде демократских вредности и указује на дистинкцију између претходна два случаја, у том смислу што захтева већу чврстину Суда приликом оцене кршења људских права, јер је Суд заузео став да одређене радње које су раније квалификоване као нечовечно и понижавајуће поступање, могу у будућности добити квалитет мучења.

Питања дозвољености примене злостављања и мучења, односно искључења противправности понашања надлежних државних органа приликом изнуђивања исказа лица у притвору интересантна су у ситуацијама претпостављене претње по друштво, оличене у претпоставци о „темпираној бомби“, односно ситуацији у којој притворено

⁵⁶³ *Application No. 5310/71, judgement of 18. January 1978.*

⁵⁶⁴ Подносилац представке је била Влада Републике Ирске, која је у представи истакла да је вансудски притвор представљао кршење чл. 5, а да је начин на који су притворени испитивани представљао повреду чл. 3, јер су припадници Ирске републиканске армије, који су ухапшени и притворени од стране власти Велике Британије, били принуђивани да сатима стоје уз зид уз ускраћивање сна, воде и хране.

⁵⁶⁵ *Application No. 21987/93, judgement of 18. December 1996.*

⁵⁶⁶ *Application No. 00025803/94 judgement of 28. July 1999.* У поменутом случају подносила представке (држављанин Холандије и Марока ухапшен под сумњом да се бавио трговином наркотицима) је злостављан у полицијском притвору, а Суд је утврдио кршење чл. 3. и 6.

лице зна локацију постављене бомбе у граду.⁵⁶⁷ Да ли се у поменутиим ситуацијама припадник надлежних државних органа може позивати на нужну одбрану, која би искључивала противправност код кривичног дела злостављање и мучење, на тај начин што би примену тортуре објаснило као неопходно потребну ради одбијања истовременог противправног напада (дакле и оног који непосредно предстоји) од себе или другог?

Апослутна забрана злостављања и мучења предвиђена је у великом броју аката, од којих осим чл. 3. Европске конвенције о људским правима и слободама, треба поменути Конвенцију УН против мучења и другог окрутног, нечовечног или понижавајућег поступања, одредбе Римског статута, Међународни пакт о грађанским и политичким правима, као и одредбе националних устава, кривичних законика и законика о кривичном поступку.

Иако не постоје никаква експлицитна ограничења поменуте забране одређени број аутора се залаже за могућност искључења протвправности код злостављања у случају спасавања живота недужних.⁵⁶⁸ Као репрезент таквог става често се у литератури наводи контроверзни случај из немачке кривичноправне теорије, случај Дашнер. Реч је наиме о покушају заменика шефа франкфуртске полицијске управе да употребом принуде од осумњиченог прибави исказ претњом употребе силе, како би открио где се налази дете које је осумњичени отео. Осумњичени је надлежним државним органима открио место на којем се дете налазило, али је оно нађено мртво.

⁵⁶⁷ Сценарио темпиране бомбе представља врсту мисаоног експеримента, који се користи у оквиру моралне дебате о оправданости примене мучења, који подразумева постављање питања да ли лице које се налази у притвору, а има знање о непосредно предстојећем терористичком нападу, треба и сме да буде мучено, како би открило информације које су потребне да би се спречио напад. Различита виђења у вези поменутог питања износи : A. Fritz, "A Defense of Torture: Separation of Cases, Ticking Time-bombs and Moral Justification", *International Journal of Applied Philosophy*, Fall 2005, p. 248; B. Anderson, „We not only have a right to use torture. We have a duty“, *The Independent*, 16 February 2010.

⁵⁶⁸ Питање се првенствено односи на то да ли је и под којим условима, употреба силе у испитивању осумњичених терориста, односно мучење компатибилно са владавином права? Према мишљењу F. Jessbergera све је више доказа који указују да је мучење терориста постао пратећи елемент тзв. рата против тероризма, при чему мање забрињавајуће делују подаци о спровођењу тортуре од покушаја да се тортуре оправда и учини легитимним средством у спречавању и сузбијању кривичних дела тероризма. У том смислу категоричка забрана тортуре изгубила је свој статус неотуђиве претпоставке савремене демократске државе.

У рату против тероризма САД не само да незамисливо чине замисливим, већ о оваквим ставовима отворено разговарају, што се може уочити у неколико извештаја администрације у којима је заузет став о легитимној употреби физичког и психичког насиља приликом испитивања терориста. Наведено према: F. Jessberger, „Bad Torture – Good Torture- What International Criminal Lawyers May Learn from the Recent Trial of Police Officers in Germany“, *Journal of International Criminal Justice*, 3/2005, p. 1060.

Овај случај покренуо је морално – етичке дилеме о допуштености или апсолутној забрани принуде у поменутом и сличним случајевима. У оквиру настојања појединих аутора да се забрана злостављања релативизује уочава се неколико различитих приступа, од којих се као најважнији јављају **концепција преваге** („*Abwegungslösung*“), која полази од потребе искључења противправности злостављања у случају спашавања живота и **концепција засебног деловања** („*Differenzierungslösung*“), која не подразумева право државе на изузетке од забране злостављања, али истовремено не подразумева ни спречавање државних службеника путем одредаба кривичног права да употребе принуду ради постизања одређеног циља.⁵⁶⁹

Сматрамо да забрана предвиђена чл. 3. Конвенције, једним делом везује руке демократији у борби против теоризма, али да се излагање у сусрет одступањима од ове забране не може означити као оправдано, будући да прелазак власти преко линије ове забране, подразумева да све постаје дозвољено, а вероватно и уобичајено и обавезно у таквим и сличним ситуацијама. Велико је питање који степен извесности је потребан: да лице у притвору „сигурно зна“, „вероватно зна“, или „можда (евентуално зна)“ где се налази бомба, како би злостављање и мучење било оправдано. Председник Врховног суда у Израелу у вези са незаконитошћу техника испитивања у ситуацији, тзв. „темпиране бомбе“ истиче да све технике и средства нису прихватљиве за демократско друштво, те да владавина права и признавање слобода појединца представљају важну компоненту у поимању безбедности у демократском друштву.⁵⁷⁰ Тако и К. Роксин истиче „ да је забрана злостављања једна добро утврђена брана. Њена апсолутност је њена најача утврда. Ко помера утврде мора бити спреман да брана буде пробијена. Почело би се са изузетцима у најизванреднијим околностима, а брзо би се могло стићи до са становишта правне државе потпуно неприхватљивог злостављања. Превише је много терориста, побуњеника и разних облика организованог криминала, да би у случају злостављања у изузетним случајевима могло бити реч о „изузетности“.

571

⁵⁶⁹ C. Roxin, „Zlostavljanje u pravnoj državi – Slučaj Dašner u Nemačkoj“, *Strani pravni život*, 3/2008, str.12.

⁵⁷⁰ J. Hedigan, *op. cit.*, стр. 413. О могућностима да тортура буде дозвољена приликом испитивања и упоредном приказу немачких и израелских искустава у вези са поступцима у којима су надлежни државни органи употребљавали физичку силу приликом испитивања видети више: M. Gur – Arye, F. Jessberger, “The Protection of Human Dignity in Interrogations: May Interrogative Torture Ever be Tolerated? Reflections in Light of Recent German and Israeli Experiences”, *Israeli Law Review*, Vol. 44, 1-2/2011, p. 229.

⁵⁷¹ C. Roxin, *op. cit.*, стр. 24.

У чл. 5 Конвенције под називом право на слободу и сигурност предвиђено је да свако има право на слободу и безбедност личности, да нико не може бити лишен слободе осим у тачно одређеним случајевима и у складу са законом прописаним поступком, да свако ко је ухапшен мора одмах, на језику који разуме, бити обавештен о разлозима хапшења и свакој оптужби против њега, да буде без одлагања изведен пред судију, да му се суди у разумном року, да има право на покретање поступка у вези са законитошћу лишења слободе, као и утуживо право на накнаду.

У случају *Mamatkulov and Askarov v. Turkey*,⁵⁷² подносиоци жалбе била су два држављанина Узбекистана, који су били чланови опозиционе партије у Узбекистану, а који су ухапшени по међународној потерници од стране турске полиције, због сумње да су починили кривично дело тероризма у земљи свог порекла. Република Узбекистан је поднела захтев за њихово изручење са којим су се турске власти сложиле, а подносиоци су се жалили узалуд.

Тврдили су да су били изложени ризику да буду мучени и злостављани уколико буду изручени. Суд је на основу чл. 39. Пословника Европског суда за људска права указао Турској, да не би требало да изручи подносиоце, док се не испитају околности случаја. Међутим, и пре него што су то учинили, турске власти издају декрет којим потврђују изручење, супротно од препоруке Суда, обавештавајући Суд да су добили уверавања пре екстрадиције да подносиоци неће бити мучени или осуђени на смртну казну у Узбекистану.⁵⁷³

Подносиоци су у Узбекистану осуђени на двадесет и једанаест година затвора, а Суд је констатовао да је Турска прекршила своје обавезе на основу чл. 34. Конвенције и

⁵⁷² *Application No. 46827/99, judgment of 4 February 2005.*

⁵⁷³ Покушаји држава да се дипломатским путем добију уверавања од стране друге државе, која захтева изручење да неће нечовечно поступати према лицима чије се изручење захтева, јесте начин да се олакша протеривање странаца за које се сматра да представљају ризик за националну безбедност. Реч је о политичком питању, које одређене државе и поред јасних назнака Суда заобилазе, али које касније свакако остају као предмет који Суд може да разматра. Више о појави неусклађености власти одређене државе према недвосмисленим одлукама Суда, као и о нескладу између права и политике и потреби скретања пажње научне и стручне јавности на овакве поступке извршних власти више: J. Vested – Hansen, „The European Covention on Human Rights, Counter – Terrorism and Refugee Protection“, *Refugee Survey Quarterly*, Vol. 29, 4/2010, p. 61–62.

ономогућила Суд да ефикасно разматра жалбу подносиоца представке, те их омела у ефективном остваривању њихових права.⁵⁷⁴

У сличају *Ilaşcu & Others v. Moldova & Russia*,⁵⁷⁵ Суд се такође бавио питањем кршења чл. 5. Подносиоци представке су били у својим домовима ухапшени од стране одређеног броја људи обучених у униформи бивше СССР. Влада је оптужила подносиоце представке за антисовјетску делатност и незакониту борбу против државе, стављајући им при том на терет неколико кривичних дела, укључујући и два убиства. Подносиоци представке осуђени су на смртну казну и казне затвора од дванаест и петнаест година.

Пред Суд је постављено питање да ли су власти са притвореницима поступале законито, те да ли суд који их је осудио испуњава услове непристрасности и независности и гарантује право на жалбу. Суд је у вези са постављеним питањем констатовао да поступак Врховног суд МРТ⁵⁷⁶ није усклађен са принципима на којима почива Конвенција, да Суд није поштовао фер и одговарајућу процедуру, те да је био наглашено арбитреран, јер није био формиран у складу са уставом. Арбитрерна природа околности суђења навела је Суд да констатује повреду чл. 5, јер подносиоци представке нису били осуђени пред судом, који је био легалан и легитиман, па су држани незаконито у привору, дакле у нескладу са законито прописаним условима.

Кршења чл. 6 који подразумева право на правично суђење, као и право на суђење у разумном року, пред независним и непристрасним судом, констатована су у случају *Incal v. Turkey*⁵⁷⁷, јер је Суд констатовао да национални суд у Турској није задовољио стандард независности и непристрасности, с обзиром на то да је члан судског већа био војник, у вези са чиме је Турска тврдила да је војно искуство требало да буде од помоћи осталим колегама судијама, који нису имали војно искуство, јер се радило о предметима који су се тicali оружане акције против државе.

Суд је заузео став да такав судија, који је и даље запослен у војци и чија будућа каријера зависи од његових војних претпостављених, не може бити непристрасан и објективан.

⁵⁷⁴ J. Sikuta, „Threats of Terrorism and the European Court of Human Rights“, *European Journal of Migration and Law*, 10 /2008 , p. 4.

⁵⁷⁵ *Application No. 48787/99, judgment of 8. July, 2004.*

⁵⁷⁶ Овај суд био је установљен у отцепљеној покрајини Молдавије од стране илегалних снага.

⁵⁷⁷ *Application No. 22678/93, judgment of 9 June 1998.*

У случају *Heaney & McGuinness v. Ireland* Суд је констатовао кршење чл. 6, које претпоставља право лица да се брани ћутањем и право на несамооптуживање,⁵⁷⁸ јер је Влада Републике Ирске осудила подносиоце представке, зато што су одбили да дају податке о свом кретању, оптужујући их због одбијања да дају одговор. Суд је стао на становиште да национална безбедност и очување јавног реда не могу оправдати одступања од права да се брани ћутањем и права на несамооптуживање, због блиске везе која постоји између њих и претпоставке невиности, која је изричито чл. 6. ст. 2. Конвенције предвиђена, те је закључио да је влада прекршила одредбе овог чана у конкретном случају.

Повреда чл. 7. Конвенције односи се на повреду у вези са забраном ретроактивне примене кривичног права, односно на повреду начела законитости. У случају *Ecer & Zeyrek v. Turkey*⁵⁷⁹ власти у Турској су оптужиле подносиоце представке за помагање у извршењу кривичног дела тероризма. С обзиром на чињеницу да су дела учињена 1988. и 1989. године, а да је осуђујућа пресуда донета на основу Закона о спречавању тероризма из 1991, који је поштрио санкције за 50%, код кривичних дела тероризма, подносиоцима су изречене строжије казне него што је било предвиђено законом који је важио у време извршења поменутих кривичних дела. Суд је утврдио кршење чл. 7, закључивши да гаранције садржане у чл. 7. Конвенције, представљају кључни елемент владавине права, коме је пружено истакнуто место у Конвенцијом обезбеђеном систему заштите, те да се оваква одступања не могу правдати позивањем на чл. 15, у вези са временом извршења кривичног дела у време рата или друге опасности.

Одредбу чл. 7. треба тумачити у складу са њеним основним циљем и сврхом, а то је обезбеђивање гарантивне функције кривичног права, усмерене ка заштити појединца од произвољног и самовољног кажњавања.

Право на слободу изражавања предвиђено је чл. 10. Конвенције и према ставу Суда „представља један од основних темеља демократског друштва, као и један од основних предуслова за његов напредак и остваривање права сваког појединца“.⁵⁸⁰ Ограничења

⁵⁷⁸ Иако право да се брани ћутањем и право на несамооптуживање нису експлицитно предвиђени чл. 6, Суд је заузео став да ова права чине суштину права на правично суђење и начелно међународно прихваћене стандарде овог процесног права. J. Hedigan, *op. cit.*, p.420.

⁵⁷⁹ *Application No. 29295/95; 29363/95, judgement of 27. February 2001.*

⁵⁸⁰ „Сагласно ставу 2. члана 10. она се не односи само на „информације“ и „идеје“ које се повољно прихватају и сматрају безазленим и неважним, већ и на оне које вређају, шокирају или узнемиравају државу или било који сегмент становништва. То је оно што захтевају плурализам, толеранција и ширина

овог права су дозвољена ст. 2. овог члана у случају заштите националне безбедности, територијалног интегритета, јавне безбедности, спречавања нереда или криминалитета. Ово право је у контексту спречавања и сузбијања тероризма, у оквиру јуриспруденције Суда, посматрано кроз два начелна проблемска питања: питање „говора мржње“ и јавног подстицања на извршење терористичких дела и питање слободе емитовања путем средстава јавног информисања.⁵⁸¹

Суд се бавио питањем говора мржње у случају *Surek v. Turkey*⁵⁸². Случај је настао као последица објављивања два писма у једном турском недељнику, у којем је држава оптужена за бруталност, масакре и убиства у Курдистану. Подносилац представке био је већински акционар овог недељника, који је осуђен за ширење пропаганде против „недељивости“ државе.

Суд је констатовао да су ограничења слободе изражавања предвиђена чл. 10. ст. 2. дозвољена уколико се врше у складу са циљем који је легитиман. Као питање које је у овом случају кључно Суд је истакао неопходност оваквих ограничења. Државе имају право слободне процене оваквих ограничења, али она подлежу преиспитивању пред Судом, односно европском надзору. Суд је, такође, констатовао одговорност средстава јавног информисања у вези са ограничењима везаним за заштиту државе од насиља и претњи националној безбедности, уз истицање права да се овакве информације саопштавају и чине доступним јавности.

Анализом језичких израза употребљених у овим писмима, Суд је утврдио да су они имали потенцијал да изазову мржњу и насиље, па је пресудио да држава није прекршила чл. 10.⁵⁸³

Питање ограничења слободе емитовања Суд је разматрао у случају *Purcell v. Ireland*⁵⁸⁴, у којем је бивша Комисија за људска права потврдила забрану појављивања и емитовања оглашавања републиканске станке, и у Ирској и у Северној Ирској, уз образложење да је реч о адекватној заштити националне безбедности, усмереној ка спречавању нереда и кривичних дела тероризма.

духа, без којих нема „демократског друштва“. Констатација Суда у случају *Handyside v. The United Kingdom, Application No. 5493&72, judgement of 7. December 1976*. Наведено према: Ž. Ditertr, *Izvodi iz najznačajnijih odluka Evropskog suda za ljudska prava*, Beograd, 2006, str. 289.

⁵⁸¹ J. Hedigan, *op. cit.*, p. 423.

⁵⁸² *Application No. 26682/95, judgement of 8. July 1999*.

⁵⁸³ J. Hedigan, *op. cit.*, p. 424.

⁵⁸⁴ *Application No. 15404/89, judgement of 16. April 1991*.

Комисија је нагласила да слобода изражавања представља један од темеља демократског друштва и да остваривање те слободе „носи са собом дужности и одговорности“, уз истицање да пораз тероризма представља јавни интерес од приоритетног значаја у демократском друштву. „У ситуацији у којој политички мотивисано насиље представља сталну опасност за животе и безбедност становништва и у којој заговорници овог насиља траже приступ средствима јавног информисања ради остваривања публицитета, тешко је успоставити правичну равнотежу између захтева за заштиту слободе информисања и неопходне заштите државе и националне безбедности од оружане побуне усмерене ка свргавању демократског поретка, који гарантује слободе и основна људска права“.

Поменуте забране појављивања и емитовања касније су одлуком ирске владе укинуте, иако Комисија није констатовала повреду чл. 10.

Однос медија према кривичним делима тероризма испитиван је и у случају *Cetin and Others v. Turkey*,⁵⁸⁵ у којем је Суд констатовао да је забрана дистрибуције новина и њихова заплена у региону у време ванредног стања представљала ограничавање слободе лица да комуницирају и размењују идеје и информације. Поменуте забране према мишљењу Суда јесу представљале израз тежње власти да активно реагују путем забране, у циљу одбране јавног реда и националне безбедности⁵⁸⁶ и у обзир је узет и проблем са борбом против тероризма и политичке тензије, које су биле присутне у региону, али су широка овлашћења префекта региона у вези са административном зараном дистрибуције публикација *a priori* била у нескладу са одредбама Конвенције и нису била подложна строгој и ефикасној судској контроли потенцијалних злоупотреба.

Одлука локалних власти није била образложена и уз недостатак судске ревизије административне забране и заплене публикације Суд је констатовао да су подносиоци представке били лишени права на слободу изражавања, која није могла бити правдана правилима о ванредном стању.⁵⁸⁷

⁵⁸⁵ *Application No. 27214/95, judgment of 4. March 2003.*

⁵⁸⁶ Што заиста према чл. 10. ст. 2 јесу предвиђени услови који омогућавају ограничење слободе изражавања.

⁵⁸⁷ J. Sikuta, *op.cit.*, p.7.

Могућност ограничења слободе изражавања Суд је потврдио у случају *Hogefeld v. Germany*⁵⁸⁸, у којем је потврдио оправданост поменутих ограничења у случају када се изјаве упућене јавности и посредно могу означити као подобне да утичу на извршење кривичног дела тероризма. Подносилац представке жалио се на одлуку Апелационог суда, којом је одбијен захтев за давање интервјуа, члану терористичке организације пре завршетка суђења. Суд је заузео став да иако се подносилац представке током суђења критички изражавала о активности организације којој је припадала, њене изјаве поседују потенцијал да буду протумачене као подстицање на извршење терористичких аката у будућности, с обзиром на чињеницу да је подносилац представке током суђења признала да верује у идеологију организације чији је члан била. Суд је заузео став да ограничење Апелационог суда представља разуман одговор на неодложну потребу и оценио га сразмерним у односу на циљ који се настојао да оствари.⁵⁸⁹

Повреда чл. 10. процењивана је од стране Суда у односу на специфично време и место извршења кривичног дела, односно Суд се приликом доношења одлука, што је већ поменуто у случају *Cetin and Others v. Turkey* руководио поменутиим критеријумима, како би ограничење слободе изражавања и питање његове оправданости у демократском друштву проценио узимајући у обзир временски контекст и друштвене прилике.⁵⁹⁰

Усклађеност поступака демократског друштва са одредбама Конвенције о људским правима никако не треба схватити као онемогућавање држава у борби против тероризма. Било би супротно са циљевима и суштином саме Конвенције тумачити њене одредбе као лимитирајуће у односу на супротстављање и сузбијање тероризма. Успостављање равнотеже између ефикасног супротстављања тероризму и заштите основних људских права и слобода представља правно питање на које одговор мора

⁵⁸⁸ *Application No. 35402/97, judgement of 20. January 2000.*

⁵⁸⁹ Д. Коларић, „Јавно подстицање на тероризам и пракса Европског суда за људска права“, *Српска политичка мисао*, година XXI, свеска 43, 1/2014, стр. 88.

⁵⁹⁰ Више о случају *Zana v. Turkey (Application No. 18954/91, judgement of 25. November 1997)* и *Leroy v. France (Application No. 36109/03, judgement of 2. October 2008)* видети : З. Стојановић, Д. Коларић, *Кривичноправно сузбијање организованог криминалитета, тероризма и корупције*, Београд, 2014, стр. 179; R. Smith, “The Margin of Appreciation and Human Rights Protection in the „War of Terror“: Have The Rules Changed before the European Court of Human Rights?“, *Essex Human Rights Review*, Vol. 8, 1/2011, p. 145.

бити дат успостављањем и проналажењем одговарајућег баланса између поменутих вредности савременог друштва.⁵⁹¹

Иако поштовање појединих забрана, попут апсолутне забране мучења и нечовечног и понижавајућег поступања, наизглед везују руке демократији у борби против тероризма, њихово дословно поштовање, које искључује било какве изузетке, представља претпоставку очувања прерогатива демократичности одређеног режима, чије рушење представља један од основних циљева терористичке делатности.

Остајање доследним фундаменталним принципима демократије и владавине права, обезбеђује демократији могућност да се против неправда бори сетом законских прописа, а не да ради постизања веће ефикасности у сузбијању криминалитета, посебно тероризма, посегне за ванправним средствима која, кршењем основних гаранција, воде у системско неправо и ничим ограничен тоталитаризам.

Постојање Европског суда за људска права као контролног механизма поштовања основних уставних и кривичнопроцесних гаранција, представља ограничење и коректив за недозвољене поступке појединих држава у поступцима за кривична дела тероризма. Иако кривичноправни оквир заштите од тероризма јесте проширен и својствен по оштрој репресији предвиђеној релевантним документима на нивоу Савета Европе и Европске уније, он никако не сме бити додатно прошириван недозвољеним тумачењима, ионако широко постављених инкриминација или пак покушајима да се нађе оправдање за одступање од неких процесних гаранција, покушајима да се преко неких општих кривичноправних института дерогирају одређене универзалне забране.⁵⁹²

Сматрамо да у оквиру настојања да се успостави баланс између заштите људских права у поступцима за кривична дела тероризма и безбедности, заштита слобода и права мора имати благу предност у односу на постизање вишег степена безбедности

⁵⁹¹J. Sikuta, *op. cit.*, p.8; N. Sitaropoulos, „The Role and Limits of the European Court of Human Rights in Supervising State Security and Anti – Terrorism Measures affecting Aliens Rights“, in: *Terrorism and Foreigners – A Deviate of Tension Around the Rule of Law in Europe*, Leiden – Boston, 2007, p. 85.

⁵⁹² О питањима оправданости и могућности кривичноправне репресије у области реаговања на кривична дела тероризма опширније видети: U. Sieber: „Legitimation und Grenzen von Gefährdungsdelikten im Vorfeld von terroristischer Gewalt“, *Neue Zeitschrift für Strafrecht*, 2009, p. 353 – 354; Д. Коларић: „Тероризам – легитимност и границе кривичноправне заштите – европски стандарди“, у: *Кривично законодавство Републике Србије и стандарди ЕУ*, Златибор, 2010, стр. 110-131, Ђ. Игњатовић, „Колико полазни концепти и границе кривично – правне заштите у новим законодавним решењима одговарају данашњим облицима криминалитета“, у: *Казнено законодавство: прогресивна или регресивна решења*, Будва, 2005, стр. 32.

друштва, јер кршења неких проверених кривичноправних и кривичнопроцесних принципа подразумевају напуштање идеја уставне демократије и воде у правцу формирања и јачања полицијске државе, која би према речима З. Стојановића била претворена у терористичку организацију⁵⁹³. Према мишљењу истог аутора држава која би се „лишила принципа модерне правне државе и не би бирала средства у борби са организованим криминалитетом, не би се разликовала од банде разбојника, а кривично право не би могло штитити једно такво већ мародирано и пропало друштвено биће. Такво, до те мере деформисано друштво, стајало би пред својим колапсом који би своје узроке имао у структуралним и економским проблемима“⁵⁹⁴.

⁵⁹³ Борба против тероризма по сваку цену никако није оправдана, јер је „врло опасно и за људске слободе и права у целини, кршити норме и начела домаћег или међународног права, легитимирајући то сузбијањем тероризма“. Према: З. Стојановић, „Стање и тенденције у кривичном законодавству у области заштите људских права, у: *Права човека*, 1-2/2002, стр. 88. фн. 5.

⁵⁹⁴ Цитирано према: З. Стојановић, „Организовани криминалитет и питања заштите и остваривања људских права“, у: *Права човека и савремена кретања у криминалној политици*, Београд, 1989, стр. 133.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Полазећи од премисе да је тероризам облик политички мотивисаног насиља, као закључак се намеће да он у смислу кривичноправне категорије спада у ред кривичних дела *mala in se* и у категорију насилничког криминалитета. Једно и друго указују на то да се кривичноправно реаговање на тероризам јавља као оправдано и нужно, превасходно у вези са високим степеном друштвене опасности, оличеном у повреди живота, тела, имовине и осталих људских права, што чини материјалну легитимацију ове инкриминације, због које, у контексту познатих речи Г. Радбруха „не дрхте руке које кажњавају“.

Кривично право у области реаговања на овај тешки облик криминалитета има значајно место, али и ограничене могућности, превасходно због политичког карактера који чини правну природу тероризма, па мора бити усклађено са правнодогматским принципом кривично право као *ultima ratio* и његовим нужно супсидијарним и акцесорним карактером.

Тероризам представља кривично дело око чијег карактера ништа није спорно. Из самог законског описа, у свим фазама законодавног регулисања тероризма као кривичноправне категорије, јасно је препознатљива његова политичка природа, оличена у специфичној намери која представља разграничавајућу линију, у односу на нека конкурентна кривична дела, која се такође остварују предузимањем радње кривичног дела тероризма и која детерминише његов карактер. Одустајање (на регионалном и националном нивоу) од кривичноправне фикције, прихваћене последњим изменама кривичног законодавства Републике Србије, којом се формално посматрано, овој инкриминацији одриче карактер политичког деликта, зарад олакшања међународне кривичноправне сарадње, јавља се као значајно и представља добар пример прилагођавања кривичног права промењеним друштвеним околостима, зарад ефикасније примене и супротстављања једном тешком облику криминалитета. Ова

појава оправдава се немогућношћу служби за спровођење закона да кривично гоне и уступају сегменте у оквиру кривичног поступка страниј држави услед препрека које се везују за забрану екстрадиције политичких делинквената, која иако припадајућа тероризму као кривичном делу, суштински мора бити одбачена зарад синергијског супротстављања овој негативној друштвеној појави, која у својој суштини прети опстанку читаве цивилизације и њеним тековинама, попут човечности и међународног права.

Иако сматрамо да је кривичноправно реаговање на тероризам усклађено са начелом легитимности, за ову категорију деликата везује се изражена тенденција ширења криминалне зоне и проширивања каталога инкриминација, које се означавају појмом кривичноправног експанзионизма. Насупрот поменутиим тенденцијама, кривичноправна заштита која претендује да се означи као легитимна, треба да иде у правцу селективног кривичноправног минимализма,⁵⁹⁵ који подразумева рестриктивно постављене границе кривичноправне заштите, којој је заштита основних људских права центар интересовања, у вези са чиме се укидање разликовања између међународног тероризма и унутрашњег тероризма, јавља као значајно у погледу смањења оптерећености националног кривичноправног система, двема дуплираним инкриминацијама.

Управо се на овом месту поставља интересантно правно питање – шта се штити и од чега, као и утврђивање чиме се може правдати негација људских права, која прати инкриминације тероризма, а то су заштита добара једнаке или веће вредности.

Кривичноправна заштита не сме се правдати неким другим циљевима, попут постизања безбедности, јер чист утилитаризам мора бити ограничен принципом сразмерности и праведности и принципом хуманости, ради ограничења концепта заштите по сваку цену – дакле, стално се на уму мора имати захтев о очувању приватне сфере и слободног деловања појединца⁵⁹⁶, а криминална зона мора бити ограничена на

⁵⁹⁵ Потребу одупирања негативним тенденцијама и потребу остваривања концепције селективног кривичноправног минимализма, као претпоставкама за остваривање приоритетно личних, индивидуалних добара и одмереној заштити општих добара истиче: З. Стојановић: „Правно-филозофске концепције у Предлогу кривичног законика Србије и Кривичном законнику Црне Горе“, у: *Казнено законодавство: прогресивна или регресивна решења*, Будва, 2005, стр. 12–13.

⁵⁹⁶ Код којег пресудан мора бити однос према јавности, дакле моменат када понашање постаје релевантно и за друге, што је у складу са социјално-персоналним појмом радње кривичног дела.

она понашања код којих се може очекивати макар минималан генерално – превентиван учинак.

Вредност заштићеног добра одређује степен друштвене опасности који се остварује његовом повредом или угрожавањем, те се и овде јавља начелно питање промене групног заштитног објекта код кривичног дела тероризма, дакле давање одговора на питање шта се жели заштитити, што методолошки треба да претходи утврђивању друштвене опасности.

Тероризам као облик криминалитета развија се паралелно са развојем друштва, те и кривичноправна заштита мора бити у складу са максимумом *ius criminale semper reformandum est*. У том смислу изражене су тенденције на међународном нивоу у правцу унификације одредаба националних кривичних законодавстава зарад синергијског супротстављања и сузбијања кривичних дела тероризма.

Иако је дефинисање тероризма као кривичноправне категорије акцесорно политиколошким одређењима тероризма, временом је створен релативно кохерентан систем правних прописа на међународном нивоу, изражено секторског карактера, који омогућава кривичноправну реакцију у највећем броју до сада регистрованих појавних облика терористичких понашања.

Бројни терористички напади успели су да у друштву у којем влада сваки облик моралног и другог плурализма, генеришу консензус о потреби уједначавања инкриминације тероризма и са њим повезаних кривичних дела, са крајњим циљем спречавања форирања тзв. „криминалног раја“ за учиниоце ове категорије деликата.

Према речима А. Франса „закон у својој узвишеној једнакости једнако забрањује богатима и сиромашнима да спавају испод моста“,⁵⁹⁷ те у поменутом контексту остваривања заштитне функције, као кажњива у апстрактном смислу предвиђа понашања из категорије деликата тероризма, која се апстрактном учиниоцу, нормалних способности могу приписати у кривицу, иако се највећи број просечних грађана неће никада ни бавити претпостављеним делатностима из описа овог кривичног неправда.

У вези са поменутиим, и поред широке и оштре репресије која се везује за тероризам, кривично право и кривичне санкције имају ограничену моћ у погледу превентивног

⁵⁹⁷ З. Стојановић, *Кривично право – Општи део*, Београд, 2012, стр. 65. Фн. 118.

деловања, како специјалног тако и генералног, јер ће претња казном потенцијалног терористу тешко спречити да дело изврши, а код оног који је дело већ учинио, примена казне углавном неће довести до промене његовог става о оправданости учињеног. И овде изражен политички карактер кривичног дела тероризма ограничава општу снагу кривичноправне репресије.

Специфична правна природа тероризма оличена у његовом политичком карактеру у много чему је определила приступ националног законодавца приликом формулисања кривичноправног оквира заштите од тероризма у Републици Србији. Полазећи од анализираних одредаба кривичног законодавства од момента инкриминисања тероризма као засебног кривичног дела, до новог приступа одређења кривичних дела тероризма у важећем КЗ, може се закључити да је ова заштита у односу на време у којем је егзистирала била задовољавајућа у односу на процењени степен друштвене опасности који је у себи садржала радња кривичног дела тероризма, те да је усавршавана и усклађивана, у односу на промењене друштвене околности и појавне облике тероризма, а највећма у односу на регионалне документе којима се предвиђају кривичноправне одредбе у вези са тероризмом.

Усвајање новог приступа, као директне последице усклађивања одредаба националног законодавства са релевантним документима усвојеним на европском нивоу, део је синхронизованих активности држава чланица ЕУ и кандидата за пуноправно чланство усмерених ка синергијском супротстављању и сузбијању тероризма.

Кривично право као само једна од потенцијално примењивих мера против тероризма, оправдано је и нужно, јер су актуелни, најновији терористички напади и остале активности означене као кривична дела тероризма, у тој мери друштвено штетне, да изискују реакцију државе најрепресивнијим механизмом – кривичним правом.

Међутим, будући да је кривично право ограничено принципом *ultima ratio*, оно не може самостално да постигне високи ниво ефикасности у спречавању и сузбијању тероризма, већ то мора да чини у садејству са другим облицима друштвене реакције на тероризам, попут мера социјалне политике, економске, криминалне политике, културе, информисања и образовања.

Претерана очекивања од кривичног права, која се заснивају на утопијским претпоставкама о снажном ефекту широко постављених и строгих инкриминација,

могу да нанесу више штете него користи у развоју решења тероризма као категорије кривичног права.⁵⁹⁸ Иако оцењујемо као изузетно значајно унификавање одредаба националних законодавства са нормативним оквиром поствљеним на нивоу Европе, истичемо да легислативно – технички приступ одређења кривичног дела тероризма и њему сродних кривичних дела има и одређене недостатке. Као најважнији недостатак истичемо одабрани начин моделовања кривичног дела тероризма који карактерише изражена казуистика. Сматрамо да је на нивоу законодавног обликовања кривичноправне норме тероризма, далеко прихватљивији мешовити модел, који на основу великог броја поједначних, досада регистрованих појавних облика тероризма, употребом метода генерализујуће апстракције, норму формира, како набрајањем појединих репрезентативних радњи извршења, тако и постављањем једне генералне калузуле, која норми даје већи степен адаптабилности. Поменути недостаци се односе не само на одредбе националног кривичног законодавства Републике Србије, већ и на унификоване одредбе упоредноправних система, које смо у раду изложили.

У том смислу, било би значајно истаћи да иако тероризам несумњиво представља један од најтежих облика криминалитета, кривичноправна реакција на тероризам мора да поштује достигнућа кривичноправне догматике, која јој обезбеђују карактер либералног, правнодржавног кривичног права, које је иманентно демократским вредностима прихваћеним на нивоу ЕУ и Савета Европе, као и у свим уставним демократијама држава чланица. Разлози криминалне –политике, односно тежње да се криминалитет спречи по сваку цену, намећу кривичном праву у савременом контексту једну нову, несвојствену функцију, безбедносну функцију. Она служи оставарењу превентивне парадигме, која настаје као резултат настојања државе да спречи тероризам. Овакве тенденције, померају тежиште кривичноправне реакције у зону предугрожавања заштићеног добра, уводећи својеврсне *ante delictum* мере, попут предвиђања припремних радњи као засебне радње извршења или предвиђањем опасности као разлога за кривичноправно реаговање. Иако поменута настојања одступају од неких начелних кривичноправних принципа, она представљају део

⁵⁹⁸ Пренаглашена репресија, као средство за постизање сразмерности и праведности означена је као модел који наноси штету кривичном праву и има негативан утицај, у форми „пунитивног популизма“ као једном од облика негативних криминалнополитичких кретања у области савремене политике сузбијања криминалитета. Према: З. Стојановић, „Да ли је Србији потребна реформа кривичног законодавства?“, *Crimen*, 2/2013, стр. 119–121; Б. Ристивојевић, „Негативна криминално-политичка кретања у материјалном кривичном законодавству Србије од доношења КЗ: темељно опредељење законодавца или инцидент“, *Crimen*, 2/2012, стр. 170–171. и 184.

прилагођавања кривичног права новим облицима тероризма. Оно што ту мора бити недвосмислено прихваћено јесте рестриктиван приступ оваквим одступањима, са јасно утврђеним границама између потребе постизања сигурности, са једне стране и слобода и права појединаца са друге стране, уз константан процес испитивања нужности оваквог превентивног приступа, који излази изван оквира традиционалног кривичног права.

Прихватање експанзионистичких тенденција и заоштравање репресије у области кривичних дела тероризма, мора бити под посебном лупом научне и стручне јавности и у неким будућим изменама ограничено свешћу о томе да преширока и преоштра кривичноправна репресија води штетним последицама по појединце и друштво, те да осим слабљења ефикасности кривичноправног система не остварује ни изражену превентивну функцију. Много веће могућности на плану сузбијања тероризма могу се остварити уколико репресија буде извесна и умерена, него уколико буде пренаглашена и егземпларна, јер је ниво њених превентивних могућности изузетно низак.

У оквиру поменутих превентивних тежњи државе, које до изражаја долазе и у области кривичног материјалног и кривичног процесног права, треба посебно водити рачуна о основној функцији кривичног права, која је оличена у заштити друштва од криминалитета, уз пружање гаранција да држава своје право на кажњавање неће спроводити стихијски, неплански и селективно. Гарантивна функција кривичног права, угрожена је продором безбедносне функције, јер се и сама опасност од извршења кривичног дела појављује као основ кривичноправне реакције.

Поменути захтеви за постизањем вишег степена безбедности појединца и друштва подразумевају кршење или ограничавање на плану основних слобода и права. Страх који тероризам као кривично дело у себи садржи, више него и један други феномен, ставља на пробу основна права и слободе појединаца.

Уколико државе у свом кривичноправном одговору на тероризам дају погрешне неуставне одговоре, који крше основне слободе и права гарантована Европском конвенцијом о људским правима и слободама, ефикасни контролни механизам оличен у јуриспруденцији Европског суда за људска права стоји на располагању државама и појединцима у оквиру њиховог настојања да остваре права која су им ускраћена или ограничена. Пракса овог судског органа веома је богата и представља оквир за национална законодавства, који их усмерава ка изналагању равнотеже у процесима за

кривична дела тероризма. Иако кривична дела тероризма јесу дефинисана тако да обухватају широку криминалну зону, иако их карактеришу строге санкције, прописи којима су предвиђени представљају демократски начин решавања питања тероризма као категорије кривичног права.

Иако сматрамо да легислативно – технички приступ моделовања кривичноправне заштите код кривичног дела тероризма, није такав да му се не би могле упутити критике (које се истовремено односе на регионалне документе и национално кривично право), он је далеко бољи од одустајања државе од правних механизма заштите и одласка у „рат против тероризма“. У односу традиционалног кривичног права, *enemy criminal law* концепт представља прелазну категорију између традиционалног, либерално оријентисаног кривичноправног одговора на тероризам и ванправних ратних механизма борбе против тероризма. Сматрамо да је *de lege ferenda* посматрано, најпримереније остати на принципима традиционалног кривичноправног одговора на тероризам, који иако ограничен, једини има пуни легитимитет, те увек када је могуће избегавати правне фикције, попут превазиђене фикције деполитизације, као и поменутих фикција о деперсонализацији учиниоца кривичног дела, уз поништавање његових основних грађанских права или фикције о тероризму као нужди, у односу на чије отклањање тортура може бити оправдана и легитимна.

Модел нормативног обликовања кривичноправе заштите од тероризма усвојен на европском нивоу и прихваћен од стране држава чланица и кандидата за пунправно чланство у ЕУ, требало би да послужи као модел за усвајање једне општеприхваћене дефиниције тероризма као категорије кривичног права на универзалном нивоу, у оквиру УН, која би представљала услов за схватање тероризма као међународног кривичног дела *per se*, које би било сврстано у основну стварну надлежност Међународног кривичног суда. За овакав приступ било би потребно одступање од политичког прагматизма и политике користи и посматрања тероризма кроз „политичку оптику“ најмоћнијих држава света, који би универзално посматрано свакако допринео синергијском приступу супротстављања тероризму на глобалном нивоу.

Недостаци националних кривичних законодавства и ограничени донети које кривично право има у сузбијању кривичних дела тероризма требало би да буду надомештени у оквиру тако постављене реакције у оквиру међународног кривичног права. Премештањем кривичног гоњења за кривична дела тероризма на ниво међународног

правосуђа на извештан начин ослободило би националне кривичноправне системе од даљих захвата страних њиховим основним начелима.

Постојећа кривичноправна решења тероризма не би требало да у неким будућим изменама буду предмет даљег експанзионизма и заштравања репресије него би требало да буде препуштено судској пракси да одлучи да ли ће нека будућа понашања квалификовати као кривична дела тероризма и тиме им удахнути живот, па тек након протека одређеног временског период испитати оправданост егзистирања неких од инкриминација из ове категорије, како би њихова евентуална *de facto* декриминализација била праћена *de iure* декриминализацијом.

De lege ferenda посматрано даље јачање репресивних тенденција у националном кривичном праву у области кривичних дела тероризма, не само да не би било оправдано, него би водило назадовању комплетног кривичноправног система, који би дошао да граница сопствене легитимности.

И поред изражених експанзионистичких тенденција на европском нивоу, национална наука кривичног права мора бити коректив ограничењима основних слобода и права које се оваквим заштреним моделом кривичноправног реаговања на тероризам крше и стално подсећати да кривично право у демократској држави, чак и у односу на изазове једног од најтежих облика криминалитета, као што је тероризам, мора да се заснива на принципима демократије, те да се на релативно умереној и извесној примени кривичног права заснива ефикасно и ефективно национално кривичноправно решење тероризма.

Неселективна и широко постављена кривичноправна репресија мора бити замењена ограниченом кривичноправном репресијом, која у центар свог деловања поставља основна права и слободе човека и грађанина, и њихов даљи развој, јер према Гандијевим речима „истинска демократија је само она која допустивим средствима, искључиво ненасилним, брани слободу своју, односно слободу своје земље и напосок слободу целог човечанства“.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Albrecht H.J.:** „Country Report on Germany“, in: *First inventory of policy on counterterrorism: Germany, France, Italy, Spain, the United Kingdom and the United States*, Hague, 2006.
2. **Алексић Ж.:** „Криминалистички осврт на стратегију терориста“, *Архив за правне и друштвене науке*, 1-2/1980.
3. **Alexy R.:** “The nature of Legal Philosophy“, in: Coyle S., Pavlakos G. (eds.) *Jurisprudence or Legal Science? A Debate about the Nature of Legal Theory*, Oxford and Portland, 2005.
4. **Ambos K., Timmermann A.:** “Terrorism and customary international law”, in: Ben Saul (ed.), *Research handbook on international law and terrorism*, Elgar, 2014.
5. **Anderson B.:** „We not only have a right to use torture. We have a duty“, *The Independent*, 16 February 2010.
6. **Arnold R.:** „Terrorism as a Crime Against Humanity under the ICC Statute“, in Giuseppe Nesi (ed.), *International Cooperation in Counter-Terrorism – The United Nations and Regional Organizations in the Fight Against Terrorism*, Burlington, 2013.
7. **Ashworth A.:** *Principles of Criminal Law*, fifth edition, Oxford, 2006.
8. **Ashiagbor D., Countouris N., Lianos I.:** *The European Union After the Treaty of Lisbon*, Cambridge, 2012.
9. **Атанацковић Д.:** *Кривично право, Посебни део*, Београд, 1981.
10. **Bader M.:** „Das Gesetz zur Verfolgung der Vorbereitung von schweren staatsgefährdenden Gewalttaten“, *Neue Juristische Wochenschrift*, 2009.
11. **Барак-Ерез Д.:** „Тероризам и људска права: изазови основама правног поретка“, *Анали Правног факултета у Београду*, 4/2009.
12. **Barbot I. et al.:** „Borba protiv terorizma u Francuskoj nove orijentacije“, *Безбедност*, 4/1988.

13. **Bassiouni M. Ch.:** *Introduction to Symposium on The Teaching of International Criminal Law*, 1 Touro J. Transnat'l L. 129, 1988.
14. **Bassiouni M. CH., Wise E. M.:** *Aut dedere aut Judicare: The Duty to Extradite or Prosecute in International Law*, Dordrecht, 1995.
15. **Бачић Ф.:** *Кривично право – Посебни дио*, Загреб, 1979.
16. **Бачић Ф.:** *Кривично право – Опћи дио*, Загреб, 1995.
17. **Vaxter R.:** “A Sceptical Look at the Concept of Terrorism”, 7 *Akron Law Rev.*, 1974.
18. **Бејатовић С.:** „Међународна кривичноправна сарадња као инструмент сузбијања криминалитета“, у: *Савремене тенденције кривичне репресије као инструмент сузбијања криминалитета*, Бијељина, 2010.
19. **Beltrani S.:** *Corso di Diritto Penale – Parte generale e parte special*, Padova, 2008.
20. **Vigo D., Camus C.:** „Overview of the French anti-terrorism strategy”, in: *First inventory of policy on counterterrorism: Germany, France, Italy, Spain, the United Kingdom and the United States*, Hague, 2006.
21. **Бодрожић И.:** „Начело законитости и легитимности као оквир за прописивање кривичних дела високотехнолошког криминала“, у: *Зборник радова „Супротстављање савременом организованом криминалу и тероризму“*, Београд, 2012.
22. **Бодрожић И.:** „Поштовање основних кривичноправних начела као претпоставка правне државе“, у : *Тематски зборник радова „Положај и улога полиције у демократској држави“ II*, Београд, 2014.
23. **Vock M.:** „Pozitivna generalna prevencija i nove tendencije u kriminalnoj politici“, *Crimen*, 2/2010.
24. **Vrkić G.:** “Žil Feragi: Terorizam je pogrešan odgovor na prava pitanja”, *Danas*, 22 - 23. novembar 2014.
25. **Walker C.:** *The Prevention of Terrorism in British Law* , 2nd ed., Manchester, 1992.
26. **Walker C.:** “Clamping Down on Terrorism in The United Kingdom“, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4–5/2006.
27. **Walker C.:** *Terrorism and law*, Oxford, 2011.
28. **Walker C.:** „ The United Kingdom terrorist attackts on July 7, 2005 and the evolution of anti- terrorism policies, laws and practices“, *ZIS*, 11/2015.
29. **Wallace H., Roberson C.:** *Principles of Criminal Law*, New York, 2012.

30. **Van Sliedregt E.:** „European Approaches to fighting Terrorism“, *Duke Journal of Comparative and International Law*, Vol. 20, 3/2010.
31. **Василијевић В.:** „Нова међународна кривична дела у југословенском кривичном законодавству“, *Анали правног факултета у Београду*, 2/1973.
32. **Василијевић В.:** „Покушај одређивања тероризма као међународног злочина“, *Југословенска ревија за међународно право*, 1-3/1973.
33. **Василијевић В.:** „Елементи кривичноправне заштите од тероризма“, *Архив за правне и друштвене науке*, 1-2/1980.
34. **Weigend Th.:** „The Universal Terrorist, The international Community Grappling with the Definition“, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4–5/2006.
35. **Weißer B.:** „Über den Umgang des Strafrechts mit terroristischen Bedrohungslagen“, *ZStW*, 121, Heft 1, 2009.
36. **Vested - Hansen J.:** „The European Covention on Human Rights, Counter – Terrorism and Refugee Protection“, *Refugee Survey Quarterly*, Vol. 29, 4/2010.
37. **Vives Anton T. S.,** in: *Terrorismo y proceso penal acusatori*, Valencia, 2006.
38. **Wilkinson P.:** *Terorizam protiv demokracije*, Zagreb, 2002.
39. **Williams S.:** “International Law and Terrorism: Age Old Problems, Different Targets”, *26 CYIL*, 1989.
40. **Wilson W.:** *Criminal Law, Doctrine and Theory*, London, 2008.
41. **Wise E. M.:** „International Crimes and Domestic Criminal Law”, *38 De Paul. L. Rev.* 923, 1989.
42. **Wise E. M., Podgor E. S.:** *International Criminal Law, Cases and Materials*, New York, 2000.
43. **Wolman B.:** *Dictionary of Behavioral Science*, London, 1975.
44. **Wright V.:** „Deterrence in Criminal Justice – Evaluating Certainty vs. Severity of Punishment“, *Sentencing Project*, Washington, 2010.
45. **Вујаклија М.:** *Лексикон страних речи и израза*, Београд, 1954.
46. **Вуковић И.:** „Кривично дело злочиначког удруживања и његова обележја (члан 346. Кривичног законика)“, у: *Примена међународног кривичног права – организовани криминал*, Тара, 2007.
47. **Gardner T. J. , Anderson T. M. :** *Criminal Law*, New York, 2009.
48. **Гаћиновић Р.:** „Допринос међународног права напорима у сузбијању међународног тероризма“, *НБП*, 2/2006.

49. Гаћиновић Р.: „Значај међународног права у супротстављању тероризму“, *Војно дело*, 1/2007.
50. Гаћиновић Р.: „Феноменологија савременог тероризма“, *Војно дело*, 3/2008.
51. Гаћиновић Р.: „Тероризам у политичкој теорији“, *Српска политичка мисао*, 2/2010.
52. Гаћиновић Р.: *Тероризам у политичкој и правној теорији*, Београд, 2011.
53. Gomez - Jara С.: “Enemy Combatants vesus Enemy Criminal Law, *Buffalo Criminal Law Rewiew*, 2008.
54. Gómez-Céspedes A.: *Counterterrorism strategies in Spain*, Málaga, 2006.
55. Greenwood С.: „International law and the “war against terrorism”, *International Affairs*, Vol. 78, 2002.
56. Gur – Arye M., Jessberger F.: “The Protection of Human Dignity in Interrogations: May Interrogative Torture Ever be Tolerated? Reflections in Light of Recent German and Israeli Experiences”, *Israeli Law Review*, Vol. 44, 1–2/2011.
57. De Wijk R.: „Limits of Military Power“, in: Howard D.R., Sawyer L.R., Bajema E.N. (eds.), *Terrorism and Counter Terrorism, Readings and Interpretations-third edition*, Boston, 2009.
58. De la Cuesta J. L.: „Anti-Terrorist Penal Legislation and the Rule of Law – Spanish Experience“, доступно на <http://www.penal.org/sites/default/files/files/JLDLCTerrorism.pdf>, приступљено дана 03.02.2015.
59. Делић Н.: „Поравнање учиниоца и оштећеног као основ за ослобођење од казне“, у: *Казнено законодавство: прогресивна и регресивна решења*, Београд, 2005.
60. Делић Н.: *Нова решења опитних института у КЗС*, Београд, 2009.
61. Делић Н.: *Нова решења у посебном делу КЗС*, Београд, 2014.
62. Delić N.: “Criminal Offences of Terrorism in the Criminal Code of Serbia“, in: *Kaznena reakcija u Srbiji – IV deo*, Београд, 2014.
63. De Londras F.: “Terrorism as an International Crime“, in: Schabas W.A., Bernaz N.(eds), *Routledge International book of Criminal Law*, Routledge, 2010.
64. Деренчиновић Д.: “Сувремени антитероризам на раскрижју – казненоправна реакција вс. „Рат против тероризма“, у: *Нови обзори тероризма и антитероризма*, Загреб, 2007.

65. **De Feo M.:** „Political Offence Concept in Regional and International Conventions Relating to Terrorism“, in Giuseppe Nesi (ed.), *International Cooperation in Counter-Terrorism – The United Nations and Regional Organizations in the Fight Against Terrorism*, Burlington, 2013.
66. **Димитрјевић В.:** „Међународни тероризам“, *Архив за правне и друштвене науке*, 1-2/1980.
67. **Димитрјевић В.:** *Тероризам*, Београд, 1982.
68. **Димитријевић И.:** „Проблематика научно-теоријског дефинисања тероризма“, *Безбедност*, 6/2005.
69. **Дитертр Ж.:** *Izvodi iz najznačajnijih odluka vropskog suda za ljudska prava*, Београд, 2006.
70. *Dictionnaire de la langue française* par Paul Raubert, redaction dirig. Par A. Reyet, J. Rey / Debove, Paris, 1979.
71. **Dutheillet de Lamothe O.:** „Franch Legislation against Terrorism: Constitutional Issues“, http://www.conseilconstitutionnel.fr/conseilconstitutionnel/root/bank_mm/pdf/Conseil/constitutionalterrorism.pdf, доступно на http://www.conseilconstitutionnel.fr/conseilconstitutionnel/root/bank_mm/pdf/Conseil/constitutionalterrorism.pdf, приступљено 19.12. 2014.
72. **Ђокић И.:** „Начело опортунитета кривичног гоњења“, у : *Стање криминалиета у Србији и правна средства реаговања, III део*, Београд, 2009.
73. **Ђорђевић Ђ.:** „Накнада штете проузроковане кривичним делом и одмеравање казне“, у : *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања, III део*, Београд, 2009.
74. **Ђорђевић Ђ.:** *Кривично право – Посебни део*, Београд, 2011.
75. **Eser A., Heine G., Huber B. (eds.):** *Criminal Responsibility of Legal and Collective Entities*, Freiburg im Breisgau, 1999.
76. *Explanatory Report with Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism CETS No. 196*, доступно на <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168047c5ec>, приступљено дана 15.05.2015.
77. **Zayas H.:** “The Expansion of the Criminal Law of The Enemy in the US Legal System”, *Federal Investigation and Prosecution Seminar*, 2010.
78. **Златарић Б.:** *Отмице авиона и други облици угрожавања међународне зрачне пловидбе*, Загреб, 1974.

79. **Игњатовић Ђ.:** „Колико полазни концепти и границе кривично – правне заштите у новим законодавним решењима одговарају данашњим облицима криминалитета“, у: *Казнено законодавство: прогресивна или регресивна решења*, Будва, 2005.
80. **Игњатовић Ђ.:** *Криминологија*, Београд, 2011.
81. **Игњатовић Ђ., Шкулић М.:** *Организовани криминалитет*, Београд, 2010.
82. **Игњатовић Ђ.:** „Криминолошки поглед на насилнички криминалитет“, *Ревуја за криминологију и кривично право*, 2–3/2011.
83. **Игњатовић Ђ.:** „Појам и етиологија насилничког криминалитета“, *Crimen* (II), 2/2011.
84. **Илић Г. П.:** „Одговорност правних лица за кривична дела“, *Билтен Окружног суда*, 80/2009.
85. **Илић Р.:** „Одбрана од тероризма“, *Војно дело*, 2/2007.
86. **Jacobs G.:** „On the Theory of Enemy Criminal Law“, доступно на <http://www.law-lib.utoronto.ca/bclc/crimweb/foundation/Jacobs%20current.pdf>, приступљено дана 02. 02. 2015. године.
87. **Јаковљевић Д.:** *Тероризам са гледишта кривичног права*, Београд, 1997.
88. **Јанковић Д.:** „Међународни стандарди у борби против тероризма“, *Међународни проблеми*, 4/2010.
89. **Jessberger F.:** „Bad Torture – Good Torture- What International Criminal Lawyers May Learn from the Recent Trial of Police Officers in Germany“, *Journal of International Criminal Justice*, 3/2005.
90. **Кавран Д.:** *Јавна управа*, Београд, 2003.
91. **Капетановић Г.:** „Међународни тероризам и Уједињене нације“, *Архив за правне и друштвене науке*, 1-2/1980.
92. **Касезе А.:** *Међународно кривично право*, Београд, 2005.
93. **Клајн И., Шипка М.:** *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад, 2006.
94. **Кларин М.:** *Тероризам*, Београд, 1978.
95. **Коларић Д.:** „Тероризам – легитимност и границе кривичноправне заштите – европски стандарди“, *Кривично законодавство Републике Србије и стандарди ЕУ*, Златибор, 2010.
96. **Коларић Д.:** „Тероризам – међународни документи, савремена законска решења и Кривични законик Републике Србије“, у: *Тероризам и људске слободе*, Тара, 2010.

97. **Коларић Д.:** „Кривично дело тероризма – упоредноправни аспекти“, *НБП*, 2/2011.
98. **Коларић Д.:** „Сузбијање тероризма и кривични законик Немачке“, *Страни правни живот*, 2/2012.
99. **Коларић Д.:** „Нова концепција кривичних дела тероризма у Кривичном закону Републике Србије“, *Crimen (IV)*, 1/2013.
100. **Коларић Д.:** „Јавно подстицање на тероризам и пракса Европског суда за људска права“, *Српска политичка мисао*, година XXI, свеска 43, 1/2014.
101. *Коментар Кривичног закона Савезне републике Југославије*, Група аутора у редакцији Н. Срзентића и Љ. Лазаревића, Београд, 1995.
102. **Крапац Д.:** „Тероризам и питање забране издавања политичких криваца у екстрадиционном праву“, *Архив за правне и друштвене науке*, 1-2/1980.
103. *Krivični zakonik Savezne Republike Nemačke sa Uvodnim zakonom za Krivični zakonik i Vojno krivičnim zakonom* (preveo D. Pavlović), Београд, 1998.
104. **Кривокапић Б.:** *Лексикон међународног права*, Београд, 1998.
105. **Кривокапић В.:** „Тероризам као облик организованог криминалитета и мере супротстављања“, *Безбедност*, 5/2002.
106. **Кривокапић В.:** „Савремени тероризам и могућности супротстављања“, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, 2–3/2002.
107. **Кривокапић В.:** „Специјалистичка едукација као мера супротстављања организованом криминалу“, у: *Спречавање и сузбијање савремених обичаја криминалитета*, Београд, 2006.
108. **Kurth Cronin A.:** „Behind the Curve, Globalization and International Terrorism, in: Howard D.R., Sawyer L.R., Bajema E.N.(eds.), *Terrorism and Counter Terrorism, Readings and Interpretations-third edition*, Boston, 2009.
109. **Лазаревић Љ.:** *Кривично право Југославије– Посебни део*, Београд, 1995.
110. **Лазаревић Љ.:** *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2011.
111. **Lamarca Perez C.,** “Sobre el concepto de terrorismo” , in: *Anuario de Derecho Penal y Ciencias Penales*, Madrid, 1993.
112. **Lamarca Perez C., Alonso de Escamilla A., Gordillo Alvarez-Valdes I, Maestre Delgado E., Rodriguez Nunez A.:** *Derecho Penal-Parte especial*, Madrid, 2005.

113. **Lepsius O.:** „Liberty, Security and Terrorism: The Legal Position in Germany“, *German Law Journal*, 5/2004.
114. **Лопичић Ј.:** „Законодавство Сједињених Америчких Држава у вези терористичких дела“, *Страни правни живот*, 1/2010.
115. **Лукић Р.:** „Методи изучавања права“, *Анали Правног факултета*, 1965.
116. **Лукић Т.:** „Борба против тероризма на нивоу ЕУ“, у: *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 1/2006.
117. **Лукић Т.:** „ Борба против тероризма на нивоу ЕУ и основна људска права и слободе“, у: *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 2/2006.
118. **Лукић Т.:** „Борба против тероризма у оквиру ЕУ – пример Немачке“, у: *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 1-2/2007.
119. **Лукић Т.:** „Европа и борба против тероризма – јачање сарадње између правосудних и полицијских органа“, у: *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 1-2/2008.
120. **Луковић М:** *Богшишићев законик, припрема и језичко обликовање*, Београд, 2009.
121. **Mavany M.:** „Terrorismus als Verbrechen gegen die Menschlichkeit – Analyse und Konsequenzen der Zuordnung zum Volker Strafrecht“, *ZIS*, 8/2007.
122. **Мајић М.:** „Начело легалитета – нормативна и културна еволуција (II део)“, *Анали Правног факултета у Београду*, 2/2009.
123. **Мајић М.:** „Будућност примене међународног кривичног права на националном нивоу и постојеће алтернативе“, у : *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања, III део*, Београд, 2009.
124. **Marković S.:** „Terorizam i druga krizna stanja suvremenog društva i njihov utjecaj na ograničavanja ljudskih prava i demokraciju“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Vol. 16, 1/2009.
125. **Мијалковић С.:** „Методолошки оквир једног научног истраживања организованог криминала и тероризма“, *Безбедност*, 2/2012.
126. **Мијалковић С., Бајагић М.:** *Организовани криминал и тероризам*, Београд, 2012.
127. **Мијалковски М.:** „Специфичности противтерористичке превенције“, *Војно дело*, 2/2007.
128. **Miller R.:** „Balancing Security and Liberty in Germany“, *Journal of National Security Law and Policy*, 4/2010.

129. **Милошевић М.:** „Кривично – правни аспект тероризма“, у: *Тероризам и сродна кривична дела, теорија и пракса*, Београд, 1998.
130. *Мислило – Књига мисли 1000 мудраца*, Београд, 1993.
131. **Moasi D. :** “Franuski 11. septembar”, *Danas*, 13. januar 2015.
132. **Montauti M., Vettori B.:** *Italian contribution to the NCTB counterterrorism project*, Trento, 2006.
133. **Munoz Conde F.:** „War on Terror within the Criminal Law: Do We Need an Enemy Criminal Law“, доступно на <http://law.huji.ac.il/upload/conde.criminal.law.for.the.enemy.pdf>, приступљено дана 15.01.2015.
134. **Nuotio K.:** “Terrorism as a Catalyst for Emergence, Harmoniyation and Reform of Criminal Law”, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4–5/2006.
135. **Patane V.:** “Recent Italian Efforts to Respond to Terrorism at the Legislative Level”, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4, 5/2006.
136. **Paust J.:** „Terrorism as an International Crime“, in Giuseppe Nesi (ed.), *International Cooperation in Counter- Terrorism – The United Nations and Regional Organizations in the Fight Against Terrosim*, Burlington, 2013.
137. **Petzsche A.:** „The European Influence on German Anti-Terrorism Law“, *German Law Journal*, Vol. 13, 9 / 2012.
138. **Petzsche A.:** „Trilogue on Terrorism – 11/3 and 7/7 ten years on – Die Deutsche Perspektive“, *ZIS*, 11/2015.
139. *Политичка енциклопедија*, Београд, 1975.
140. *Правна енциклопедија*, Београд, 1989.
141. **Радак С.:** „Кривичноправна заштита од дела којима се угрожава територијална целовитост, уставни поредак и безбедност Републике Србије“, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, 1/1998.
142. **Радак С.:** „Кривично – правна заштита од сепаратизма, тероризма и других кривичних дела којима се угрожава територијална целовитост, уставни поредак и безбедност Републике Србије“, у: *Тероризам и сродна кривична дела, теорија и пракса*, Београд, 1998.
143. **Radeljić B.:** „Anti-terrorist measures within European neighbourhood policy“, *Међународни проблеми*, 4/2009.

144. **Radtke H., Steinsiek M.:** „Bekämpfung des internationalen Terrorismus durch Kriminalisierung von Vorbereitungshandlungen?“, *Zeitschrift für Internationales Strafrechtsdogmatik*, 9/2008.
145. **Radtke H., Steinsiek M.:** „Terrorismusbekämpfung durch Vorfeldkriminalisierung“, *JR Heft*, 3/2010.
146. **Радуловић ЈБ.:** *Криминална политика*, Београд, 1999.
147. **Ракочевић В.:** „Кривична дјела тероризма у црногорском законодавству“, *Правне теме*, Година 2, 3/2014.
148. **Ранковић М.:** „Савремени – глобални тероризам: социолошки приступ“, *Социологија*, 4/2004.
149. *Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the implementation of Council Framework Decision 2008/919/JHA amending Framework Decision 2002/475/JHA on combating terrorism*, доступно на <http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/documents/policies/crisis-and-terrorism/general/docs/>, приступљено 02.06.2014.
150. **Ристивојевић Б.:** „Актуелна питања садашњег стања материјалног кривичног законодавства Србије“, у: *Актуелна питања кривичног законодавства*, Београд, 2012.
151. **Ристивојевић Б.:** „Негативна криминално-политичка кретања у материјалном кривичном законодавству Србије од доношења КЗ: темељно опредељење законодавца или инцидент“, *Crimen*, 2/2012.
152. **Rorti R.:** „Kraj otvorenog društva?“, *Danas*, 3-4. april 2004.
153. **Roxin C.:** „Zlostavljanje u pravnoj državi – Slučaj Dašner u Nemačkoj“, *Strani pravni život*, 3/2008.
154. **Saif – Alden Wattad M.:** „Is Terrorism a Crime or an Aggravating Factor in Sentencing?“, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4–5/2006.
155. **Sassoli M.:** „Terrorism and War“, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4–5/2006.
156. **Saul B.:** „Attempts to define Terrorism in International Law“, *Netherlands International Law Review*, LII, 2005.
157. **Safferling Ch.:** „Terror and Law: German Responses to 9/11“, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4–5/2006.
158. **Секулић М.:** „Нормативни и организациони аспекти борбе против тероризма у Француској“, *Страни правни живот*, 3/2012.

159. **Sieber U.:** “Legitimation und Grenzen von Gefährdungsdelikten im Vorfeld von terroristischer Gewalt”, *Neue Zeitschrift für Strafrecht*, 2009.
160. **Sieber U.:** „Blurring the Categories of Criminal Law and the Law of War“, доступно на <http://www.defensesociale.org/warandpiece/Blurring.pdf> ,приступљено дана 21. 06. 2015.
161. **Sikuta J.:** „Threats of Terrorism and the European Court of Human Rights“, *European Journal of Migration and Law*, 10/2008.
162. **Симеуновић Д.:** *Тероризам*, Београд, 2009.
163. **Симеуновић Д.:** „Критички оглед о утврђивању времена настанка тероризма и његовим претечама“, *Војно дело*, пролеће/2010.
164. **Симеуновић Д.:** „ Дефинисање тероризма као научни изазов“, у: *Стање криминалитета у Србији и правба средстав реаговања, III део*, Београд, 2009.
165. **Sitaropoulos N.:** „The Role and Limits of the European Court of Human Rights in Supervising State Security and Anti – Terrorism Measures affecting Aliens Rights“, in: *Terrorism and Foreigner – A Devade of Tension Around the Rule of Law i Europe*, Leiden – Boston, 2007.
166. **Smith R.:** The Margin of Appreciation and Human Rights Protection in the „War of Terror“: Have The Rules Changed before the European Court of Human Rights?“, *Essex Human Rights Review*, Colchester, Vol. 8, 1/2011.
167. **Стојановић З.:** „Кривично право и други облици реакције на друштвено опасна понашања“, *Наша законитост*, 8/1985.
168. **Стојановић З.:** *Границе, могућности и легитимност кривичноправне заштите*, Београд, 1987.
169. **Стојановић З.:** „Екстрадиција у кривичним стварима између Савезне Републике Немачке и Југославије“, (превод са немачког Н. Roggemanna), *Југословенска ревија за међународно право*, 2/1988.
170. **Стојановић З.:** „Организовани криминалитет и питања заштите и остваривања људских права“, у: *Зборник: Права човека и савремена кретања у криминалној политици*, Београд, 1989.
171. **Стојановић З. и др.:** *Правна заштита животне средине*, Београд, 1992.
172. **Стојановић З.:** “Тероризам и сродна кривична дела“, у : *Тероризам и сродна кривична дела, теорија и пракса*, Београд, 1998.
173. **Стојановић З.:** „Стање и тенденције у кривичном законодавству у области заштите људских права“, *Права човека*, 1-2/2002.

174. **Стојановић З.:** „Правно-филозофске концепције у Предлогу кривичног законика Србије и Кривичном закону Црне Горе“, у: *Казнено законодавство: прогресивна или регресивна решења*, Будва, 2005.
175. **Стојановић З.:** „ Стратегија остваривања сврхе кривичног права“, *Архив за правне и друштвене науке*, 3-4/2008.
176. **Стојановић З.:**“ Процес стварања кривичног законодавства и сузбијање криминалитета“, у: *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања, Трећи део*, Београд, 2009.
177. **Стојановић З.:** *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2009.
178. **Стојановић З.:** „Кривична дела тероризма“, *Ревиија за криминологију и кривично право*, 3/2010.
179. **Стојановић З.:**“ Кривичноправни експанзионизам и законодавство Србије“, у: *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања, Четврти део*, Београд, 2010.
180. **Стојановић З.:** *Коментар Кривичног законика*, Подгорица, 2010.
181. **Стојановић З.:** „Кривичноправна репресија као инструмент сузбијања криминалитета – савремене тенденције“, у: *Савремене тенденције кривичне репресије као инструмент сузбијања криминалитета*, Бијељина, 2010.
182. **Стојановић З., Коларић Д.:** *Кривичноправно реаговање на тешке облике криминалитета*, Београд, 2010.
183. **Стојановић З., Обрад П.:** *Кривично право, Посебни део*, Београд, 2011.
184. **Стојановић З.:** „Казнена политика у Србији: сукоб законодавца и судске праксе“, у: *Казнена реакција у Србији, Други део*, Београд, 2012.
185. **Стојановић З.:** „Превентивна функција кривичног права“, *Crimen*, 1/2012.
186. **Стојановић З.:** *Кривично право, Општи део*, Београд, 2012.
187. **Стојановић З.:** *Међународно кривично право*, Београд, 2012.
188. **Стојановић З., Коларић Д.:** „Нова решења у Кривичном закону Републике Србије“, *Безбедност*, 3/2012.
189. **Стојановић З.:** „Да ли је Србији потребна реформа кривичног законодавства?“, *Crimen*, 2/2013.
190. **Стојановић З., Делић Н.:** *Кривично право – Посебни део*, Београд, 2014.
191. **Стојановић З., Коларић Д.:** *Кривичноправно сузбијање организованог криминалитета, тероризма и корупције*, Београд, 2014.

192. **Стојановић З., Коларић Д.:** „Савремене тенденције у науци кривичног права и кривично законодавство Србије“, *Српска политичка мисао*, год. 22, vol. 49, 3/2015.
193. **Suchartikul S.:** „Terrorism as an International Crime: Questions of Responsibility and Comlicity“, in: *19 Israel Y. of Int. Law*, 1989.
194. **Schafler J., Feilcke B.:** „Aus der Rechtsprechung des BGH zum Staatschutzstrafrecht“, *Neue Zeitschrift für Strafrecht- Rechtsprechungs Report*, 10/2008.
195. **Schmid A.P., Jongman A.J.:** *Political Terrorism*, New York, 2005.
196. **Таховић Ј.:** *Стварно кајање*, Београд, 1954.
197. **Таховић Ј.:** *Коментар Кривичног законика*, Београд, 1956.
198. *Тероризам и сродна кривича дела – теорија и пракса*, Кривично законодавство Савезне Републике Југославије, Београд, 1998.
199. *Terrorism and International Justice*, James P. Sterba (ed.), New York, 2003.
200. **Томашевски К.:** „Проблем тероризма пред Организацијом уједињених нација“, *Архив за правне и друштвене науке*, 1–2/1980.
201. **Томашевски К.:** *Изазов тероризма – проблеми сузбијања тероризма у међународној заједници*, Београд, 1983.
202. **Требјешанин Ж.:** *Лексикон психоанализе*, Подгорица, 2005.
203. **Thackarah J.R.:** *Dictionary of Terrorism*, London, 2004.
204. *The United Nations Global Counter / Terrorism Strategy, Plan of Action (A/RES/60/288)*, доступно на <http://www.un.org/en/terrorism/strategy-counter-terrorism.shtml>, приступљено дана 09.01.2016.
205. **Ћетковић П.:** „Значење синтагме приватна имовина у Кривичном законик у РС“, *Crimen (II)*, 1/2011.
206. **Ћирић Ј.:** „Тероризам и право на живот“, *Правни живот*, 9/1998.
207. **Ћирић Ј.:** „Егземпларно кажњавање“, *Crimen (III)*, 1/2012.
208. **Уљанов С., Ђукановић Д.:** „Nordic countries legislative frameworks for combating terrorism“, у: *Супротстављање савременом организованом криминалу и тероризму*, Београд, 2013.
209. **Faure M.G, Heine G.:** *Criminal Enforcement of Environmental Law in the European Union- Report*, Maastricht, 2000.

210. **Fillipo M. Di:** „Terrorist Crimes and International Cooperation: Critical Remarks on the Definition of Terrorism in the Category of International Crimes“, *European Journal of International Law*, 3/08.
211. **Fletcher G.:** “The Indefinable Concept of Terrorism”, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4- 5/2006.
212. **Фолк Р.:** *Велику терористички рат*, Београд, 2003.
213. **Fritz A.:** "A Defense of Torture: Separation of Cases, Ticking Time-bombs and Moral Justification", *International Journal of Applied Philosophy*, Fall 2005;
214. **Hedigan J.:** „The European Convention on Human Rights and Counter – Terrorism“, *Fordham International Law Journal*, Vol. 28, 2/2004.
215. **Hirsch J.H.:** „Internacionalizacija kaznenog prava i kaznenopravne znanosti“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 1/2005.
216. **Howard, R. D.:** “Preemptive Military Doctrine: No Other Choice”, in: Howard D.R., Sawyer L.R., Bajema E.N.(eds.), *Terrorism and Counter Terrorism, Readings and Interpretations-third edition*, Boston, 2009.
217. **Hoffman B.:** “Defining Terrorism”, in: Howard D.R., Sawyer L.R., Bajema E.N.(eds.), *Terrorism and Counter Terrorism, Readings and Interpretations-third edition*, Boston, 2009.
218. **Cassese A.:** “The Multifaced Criminal Notion of Terrorism in International Law”, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4–5/2006.
219. **Cole D., Dempsey J.X.:** *Terrorism and the Constitution*, New York, 2002.
220. **Conde F.M.:** „War on Terror“ Within The Criminal Law: Do We Need an Enemy Criminal Law“, доступно на law.huji.ac.il/upload/conde.criminal.law.for.the.enemy.pdf, приступљено дана 15.04. 2015.
221. **Crenshaw M.:** “Terrorism, Strategies and Grand Strategies”, in: Howard D.R., Sawyer L.R., Bajema E.N.(eds.), *Terrorism and Counter Terrorism, Readings and Interpretations-third edition*, Boston, 2009.
222. **Чејовић Б.:** *Кривично право – Општи и посебни део*, Београд, 2006.
223. **Šegvić S.:** „Antiterorizam – između sigurnosti i demokracije“, u : *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 44, 1/2007.
224. **Шелих А.:** „Упоредни приказ решења за кривична дела тероризма у националним кривичним законодавствима“, *Архив за правне и друштвене науке*, 1-2/1980.

225. **Шкулић М.:** *Међународни кривични суд-надлежност и поступак*, Београд, 2005.
226. **Шкулић М.:** „Начело законитости у кривичном праву“, *Анали Правног факултета у Београду*, 1/2010.
227. **Шкулић М.:** *Основне новине у кривичном процесном праву Србије,- Нови законик о кривичном поступку из 2011. године*, Београд, 2013.
228. **Шкулић М.:** *Кривично процесно право*, Београд, 2015.
229. **Шупут Д.:** „Однос тероризма и организованог криминала“, *НБП*, Vol. 11, 2/2005.
230. **Шурлан Т.:** „О потенцијалу тероризма за статус кривичног дела“, *Међународна политика*, 1143/2011.

ПРАВНИ ПРОПИСИ

1. *Европска конвенција о сузбијању тероризма (ЕТС бр. 90) и допунски протокол а. (ЕТС бр. 190)*
2. *Европска конвенција о екстрадицији (ЕТС бр. 24) и први и други допунски протокол (ЕТС бр. 86 и ЕТС бр. 98)*
3. *Европска конвенција о узајамној сарадњи у вези са кривичним предметима (ЕТС бр.30) и први и други допунски протокол (ЕТС бр. 99 и ЕТС бр. 182)*
4. *Европска конвенција о преносу поступка у кривичним предметима (ЕТС бр. 73)*
5. *Законик о кривичном поступку, („Сл. гласник РС“, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014)*
6. *Закон о одговорности правних лица за кривична дела, („Сл. гласник РС“, бр. 97/2008)*
7. *Закон о ваздушном саобраћају („Сл. гласник РС“, број 73/10, 57/11, 93/12, 45/15 и 66/15)*
8. *Закон о поморској и унутрашњој пловидби („Сл. лист СРЈ“, бр. 12/98, 44/99, 74/99 и 73/00)*
9. *Закон о оружју и муницији („Сл. гласник РС“, бр. 20/2015)*
10. *Закон о планирању и изградњи ("Сл. гласник РС", бр. 72/2009, 81/2009 – испр., 64/2010 – одлука УС, 24/2011, 121/2012, 42/2013 – одлука УС, 50/2013 – одлука УС, 98/2013 – одлука УС, 132/2014 и 145/2014)*
11. *Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела,*

- („Сл. гласник РС“, бр.42/2002, 27/2003, 39/2003, 67/2003, 29/2004, 58/2004 – др. закон, 45/2005, 61/2005, 72/2009, 72/2011 – др. Закон и, 101/2011 – др.закон и 32/2013)
12. *Закон о међународној правној помоћи у кривичним стварима*, („Сл. гласник РС“, бр. 20/2009)
 13. *Закон о ратификацији Конвенције о сузбијању незаконите отмице ваздухоплова* („Сл. лист СФРЈ“, бр.33/72)
 14. *Закон о ратификацији Конвенције о спречавању и кажњавању кривичних дела против лица под међународном заштитом, укључујући и дипломатске агенте*, („Сл. лист СФРЈ“, бр. 54/76)
 15. *Закон о ратификацији Конвенције о физичкој заштити нуклеарног материјала*, („Сл. лист СФРЈ“, бр. 9/85)
 16. *Закон о потврђивању Међународне конвенције о сузбијању финансирања тероризма* („Сл. лист СРЈ – Међународни уговори“, бр. 7/2002)
 17. *Закон о ратификацији Међународне конвенције о спречавању аката нуклеарног тероризма* („Сл. лист СЦГ_Међународни уговори“, бр. 2/2006)
 18. *Закон о изменама и допунама Кривичног законика Црне Горе* (Службени лист ЦГ бр. 25/10)
 19. *Закон о ратификацији Протокола о сузбијању назеконитих радњи уперених против безбедности непокретних платформи које се налазе у епиконтиненталном појасу* („Сл. лист СЦГ – Међународни уговори бр. 6/04“)
 20. *Закон о јавној својини* („Сл. гласник РС“, бр. 72/2011, 88/2013 и 105/2014)
 21. *Kazneni zakonik Republike Hrvatske (Narodne novine RH, br. 125/11, 144/12)*
 22. *Kaznenski zakonik Republike Slovenije (Uradni list RS, br. 55/08, 66/08 – ispr. i 39/09).*
 23. *Конвенција Савета Европе о спречавању тероризма (ЦЕТС бр. 196)*
 24. *Конвенција Савета Европе о прању, тражењу, пленидби, конфискацији добити од криминалих активности и финансирању тероризма (ЦЕТС бр.198)*

25. *Кривични законик Републике Србије* („Сл. гласник РС“, бр. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013)
26. *Le Nouveau Code Penal*, Loui du juillet et du 16 decembre 1992, Edition Techniques, Departement Droit.
27. *Устав Републике Србије* („Сл. гласник РС“, бр. 98/2006)
28. *Criminal Code of Franch Republik*,
<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
29. *Criminal Code of the Kingdom of Spain*,
<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

СУДСКЕ ОДЛУКЕ

1. *Lawless v. Ireland*, Application No. 332/57, judgement of 1. July 1961.
2. *Charkaoui v. Canada*, 2007
3. *Ireland v. United Kingdom*, Application No. 5310/71, judgement of 18. January 1978.
4. *Aksoy v. Turkey*, Application No. 21987/93, judgement of 18. December 1996.
5. *Selmouni v. France*, Application No. 00025803/94 judgement of 28. July 1999.
6. *Mamatkulov and Askarov v. Turkey*, Application No. 46827/99, judgment of 4 February 2005.
7. *Ilaşcu & Others v. Moldova & Russia*, Application No. 48787/99, judgment of 8. July, 2004.
8. *Incal v. Turkey*, Application No. 22678/93, judgment of 9 June 1998.
9. *Heaney & McGuinness v. Ireland*
10. *Ecer & Zeyrek v. Turkey*, Application No. 29295/95; 29363/95, judgement of 27. February 2001.
11. *Surek v. Turkey*, Application No. 26682/95, judgement of 8. July 1999.
12. *Purcell v. Ireland*, Application No. 15404/89, judgement of 16. April 1991.
13. *Cetin and Others v. Turkey*, Application No. 27214/95, judgment of 4. March 2003.
14. *Hogefeld v. Germany*, Application No. 35402/97, judgement of 20. January 2000.
15. *Zana v. Turkey*, Application No. 18954/91, judgement of 25. November 1997.
16. *Leroy v. France*, Application No. 36109/03, judgement of 2. October 2008.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

1. http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/fight_against_terrorism/l33275_en.htmh
2. <https://www.ictj.org/rome-statute-review-conference>
3. http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/crisis-and-terrorism/index_en.htm
4. <http://www.consilium.europa.eu/policies/fight-against-terrorism>
5. https://www.europol.europa.eu/latest_publications/37
6. <http://hub.coe.int/what-we-do/rule-of-law/terrorism>
7. <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=196&CM=8&CL=ENG>
8. http://www.coe.int/t/dlapil/codexter/meetings_EN.asp?
9. <http://www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=198&CM=1&CL=ENG>
10. http://en.wikipedia.org/wiki/Terrorism_in_the_European_Union
11. http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/fight_against_terrorism/l33168_en.htm
12. http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/fight_against_terrorism/l33168_en.htm
13. http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/fight_against_terrorism/l33168_en.htm
14. <http://www.theguardian.com/commentisfree/2013/sep/11/post-911-european-union-terrorism-taskforce>
15. <http://www.un.org/en/terrorism/>
16. <http://www.un.org/en/terrorism/ctitf/>
17. <http://www.un.org/en/terrorism/strategy-counter-terrorism.shtml>

18. http://en.wikipedia.org/wiki/United_Nations_Security_Council_Counter-Terrorism_Committee
19. <http://www.unodc.org/unodc/en/terrorism/>
20. <https://www.globalpolicy.org/us-un-and-international-law-8-24/un-involvement-against-terrorism.html>
21. <http://www.securitycouncilreport.org/un-documents/terrorism/>

БИОГРАФИЈА

Ивана Бодрожих рођена је 21.10.1977. године у Београду. Основну школу и гимназију завршила је са одличним успехом, након чега је уписала и завршила Правни факултет Универзитета у Београду са општом просечном оценом 8,83. На групи предмета из кривичноправне области остварила је просечну оцену 9,80 (Кривично право – општи део 10, Кривично право – посебни део 10, Међународно кривично право 10, Судска психологија 10 и Кривично-процесно право 9). На другој и трећој години студија била је у стручним групама на предметима Кривично право – општи део, Кривично право – посебни део, Кривично процесно право. Током поменуте две године студија, управо у оквиру стручних група (које чине студенти са просечном оценом изнад 8,5), обавила је стручну праксу у трајању два пута по месец дана у Окружном суду у Београду и IV Општинском суду у Београду.

Након завршених основних студија уписала је и, са одликом, завршила последипломске специјалистичке студије Права Европске уније, у организацији Правног факултету Универзитета у Београду и Европског универзитетског центра у Нансију и стекла стручни назив специјалисте права Европске уније.

Као стипендиста Министарства унутрашњих послова Републике Србије и Фондације Конрад Аденауер, на Факултету организационих наука Универзитета у Београду уписала је и, са општом просечном оценом 9,66 завршила, последипломске специјалистичке студије менаџмента у јавној управи, чиме је стекла стручни назив специјалисте за менаџмент у јавној управи.

Докторанд је на Правном факултету Универзитета у Београду, на кривично-правном смеру. Одбранила предокторски рад на тему „Кривично-правни аспект борбе против компјутерског криминала“ и у досадашњем току докторских студија остварила општу просечну оцену 10,00 (Методологија научног истраживања 10 и усмени докторски испит: Кривично право – општи део 10, Кривично право – посебни део 10, Кривично-процесно право 10, Међународно кривично право 10, Казненоправна одговорност правних лица 10).

Од првог дана радног стажа запослена је на Вишој школи унутрашњих послова (ВШУП), одн. Криминалистичко-полицијској академији (КПА), као стручни сарадник на групи предмета: Кривично право, Кривично-процесно право, Управно право, Криминалистика тактика и Безбедност саобраћаја. Обављала функције секретара Катедре за кривично-правне и криминалистичке предмете, ментора студената прве године, члана у комисијама за јавну усмену одбрану дипломских радова, члана Уређивачког одбора за Интернет и Интранет ВШУП- а , члана Дисциплинске комисије ВШУП-а и члана Дисциплинске комисије МУП-а Републике Србије.

Објавила је 30 радова у домаћим и страним часописима.

Један је од аутора “Приручника за припремање стручног испита запослених у Министарству унутрашњих послова са средњом стручном спремом” (одељак II, стр. 26-57, доступан у електронској форми на сајту МУП-а Републике Србије и КПА).

Похађала је многобројне курсеве и семинаре, у организацији МУП-а, Савета Европе и ОЕБС-а, и стекла дипломе квалификованог тренера за тренинг и обуку, држање и организацију наставе из области људских права и полицијске етике: у периоду од 29.05. до 02.06.2002. г. – Курс о праву људских права, у организацији Београдског центра за људска права; у периоду од 31.03. до 18.04. 2003. г. – Курс за тренере (едукација и држање наставе за одрасле), у организацији ОЕБС-а и МУП-а Републике Србије; у периоду од 07. до 11. 07. 2003. г.- Курс за тренере у области људских права и полицијске етике, који су организовали Савет Европе и МУП Републике Србије- Развојни курс Тренинг тренера, у организацији Савета Европе и Полицијског колеџа у покрајини Бранденбург (СР Немачка).

Радила као предавач и испитивач на предметима Кривично и Кривично-процесно право на Курсу за жандармерију, у организацији МУП-а.

У прво звање, сарадника у настави за ужу научну област Казнено право, за наставни предмет Кривично право – општи и посебни део изабрана је на КПА 2007. г. Након истека изборног периода изабрана у звање асистента у истој научној области.

Изводи наставу на предметима Кривично право – општи део (основне академске студије), Кривично право – посебни део (основне академске студије), Кривично право

(основне струковне студије), Међународно кривично право (мастер студије).

Обављала дужност секретара Катедре правних наука на КПА.

Говори енглески и служи се немачким језиком.

Удата за Александра, мајка троје деце.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Ивана Бодрожич

број индекса _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

КРИВИЧНОПРАВНО РЕАГОВАЊЕ НА ТЕРОРИЗАМ

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

У Београду, 25.05.2016.

Потпис докторанда

Ивана Бодрожич

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и
електронске верзије докторског рада**

Име и презиме аутора	Ивана Бодрожих
Број индекса	_____
Студијски програм	_____
Наслов рада	Кривичноправно реаговање на тероризам
Ментор	проф. др Зоран Стојановић

Потписани/а _____

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

У Београду, 25.05.2016.

Потпис докторанда

Ивана Бодрожих

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

КРИВИЧНОПРАВНО РЕАГОВАЊЕ НА ТЕРОРИЗАМ

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство

2. Ауторство – некомерцијално

3. Ауторство – некомерцијално – без прераде

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима

5. Ауторство – без прераде

6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Београду, 25.05.2016.

Потпис докторанда

